TURAN DURSUN

KUR'AN ANSİKLOPEDİSİ

AKRA 2 ARAB

KAYNAK YAYINLARI

TURAN DURSUN

KUR'AN ANSİKLOPEDİSİ

AKRA 2 ARAB

KAYNAK YAYINLARI

Analiz Basım Yayın Tasarım Uygulama Ltd. Şti. Adına Sahibi
İsmet Öğütücü

Genel Müdür
İlhan Kırıt

Sorumlu Müdür
Zafer Enver Bilgin

Yayın Koordinatörü
Rıza Doğan

Yayına Hazırlayanlar
Asaf Güven Aksel, Zafer Enver Bilgin, Rıza Doğan,
İlhan Kırıt, İsmet Öğütücü, Meriç Özeller

Grafik ve Sayfa Düzeni
Yüksel Atatunç, Semra Karabulut

Dizgi
Güler Kızılelma

Montaj
Bahri Çakır

Muhasebe Müdürü
Fadile Bölükbaşı

Satış
Şinasi Gökçe, İlhan Özbey, Ahmet Ulusoy

Abone
İlknur Gürbüz

Baskı: Sistem Ofset

Cilt: Uğur Matbaacılık

Basım: Mart 1994

ISBN: 975-343-066-3 (Takım)
975-343-069-8

ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM UYGULAMA LTD. ŞTİ.
İstiklal Cad. 184/4 80070 Beyoğlu/İstanbul
Tel/Faks: 252 21 56 - 252 21 99

➤AKRABALIK

Akraba olanlar arasında bulunan bağ, yakınlık ilişkisi.

I- AKRABALIK BAĞININ ÖNEMİ

A- Akrabalık Bağı, İstemlerde Rol Oynar
1- Akrabalık Bağı ve Dilekler

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ
مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي
تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴿١﴾

Nisâ Suresi, ayet: 1

Anlamı (Diyanet'in)

Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan, ondan da eşini var eden ve ikisinden pek çok erkek ve kadın meydana getiren Rabbi'nize hürmetsizlikten sakının! Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'ın ve akrabanın haklarına riayet ediniz. Allah şüphesiz, hepinizi görüp gözetecektir. (Nisâ Suresi, ayet: 1.)

Açıklama

Ayetin yorumunda ve hadislerde açıklandığına göre, burada önce, Adem'in ve eşi Havva'nın yaratılmasına değiniliyor: Tanrı "Adem'i yaratmış, Adem'den de eşini meydana getirmiştir". Yine belirtildiğine göre, "Havva, Adem'in kaburga kemiğinden yaratılmıştır". (Bkz. Buharî, Enbiyâ, 1/8; Müslim, Rıdâ' /59-60 hadis no:1468; İbn Mace/Taharet, hadis no: 525. İbn Mace'nin bu kitabında "Havva'nın, Adem'in kaburga kemiklerinin en kısasından yaratıldığı" da açıklanır.) Eldeki Tevrat'ta da bu açıklama vardır. (Bkz. Tevrat, Tekvin, 2: 21, 22.)

Bkz. ADEM, HAVVA.

Ayette, daha sonra, "Adem ve Havva"dan insanlığın türediği anlatılıyor.

Böylece, insanların tümüyle, temelde *akraba* oldukları bildirilmiş oluyor. Bu geniş anlamdaki "akrabalık"tır. Bir de, daha yakın akrabalıklar vardır. Ayette bu akrabalığın önemi de belirtiliyor. "Tanrı hakkı"na ve onunla birlikte bu "akrabalık hakkı"na uyulması ve gereklerinin yerine getirilmesi isteniyor. Yorumlarda, ayetteki anlatış biçimi, "Tanrı'dan, O'na karşı gelmekten korkmak" ile "akrabalığın önemi"nin bir arada yer alışı ilginç bulunuyor. "Tanrı'dan korkma"nın ne denli önemli olduğu belli. Onun yanında, "akrabalık hakkı"nın yer alışının, bu bağın da çok önemli olduğunu anlattığı belirtiliyor. Ayette, yorumcuların üzerinde durdukları bir başka nokta da şu:

Ayette, "Tanrı adıyla dilekte, istekte bulunulduğu" bildiriliyor. Yorumlara göre, "Tanrı aşkına şunu ver, Tanrı aşkına şunu söyle, Tanrı adına doğruyu söyle!.. Tanrı adına andiçerek söylerim ki bu böyle. Vallahi, billahi böyle..." anlamına gelecek türden ve benzeri sözlerle, bir dileğin sunulduğu, bir isteği elde etme yoluna gidildiği oluyor ya, işte ayette bu anlatılıyor. Ayrıca, "dileklerin, isteklerin gerçekleştirilmesi çabası"nda "akrabalık bağı"ndan da yararlanma yoluna gidiliyor. "Babanın başı için, yavrunun başı için söyle. Çocuğumun ölüsünü öpeyim ki bu böyle. Haydi çocuğunun üzerine andiç bakalım. Ailemin onurunu ortaya koyarak söylerim ki bu böyle. Soyumun-sopumun onuru üzerine söylerim ki başka türlü değil..." türünden sözlerle... Özellikle "Araplarda bu yola başvurma geleneği yaygındır". Kur'an yorumlarında, bu duruma da ayette dikkat çekildiği açıklanıyor. Ayette geçen "el erham" (akrabalıklar) sözcüğünün bir okunuşunun (Hamza'nın kıraati) bu yoruma çok elverişli olduğu belirtiliyor. (Hamza, "Erhame" yerine "erhâmi" diye okuyor.)

Tanrı'nın adından başka adlarla "andiçme"nin, "andiçirme"nin, hadislerde yasaklandığı, "haram" olduğu anlatılıyor. Ancak, bu tür andiçmenin ve andiçirmenin, geleneklerde, "özellikle Arap geleneği"nde bulunduğu da bir gerçek. İşte yorumlarda, bu gerçeğe bu ayette dikkat çekildiği belirtiliyor. Araplarda "eselüke billahi ve bi'r-rahmi (Allah için Allah aşkına, akrabalık için, akrabalık aşkına)" diye bir söz bulunduğu da anımsatılıyor. (Bkz. Taberî, Râzî, Celâleyn ve öteki tefsirler). Kısacası, "akrabalık bağı"nın, geleneklerde dileklerin-isteklerin yerine getirilmesinde oynadığı rol de anımsatılarak, yorumlara göre "köklü bir bağ" olduğu anlatılmak isteniyor.

2- Akrabalık Bağına Peygamber de Başvurmuştu

Şûrâ Suresi, ayet: 23

قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى

Anlamı (Diyanet'in)

Ey Muhammed! De ki: "Ben sizden buna karşılık *yakınlara sevgiden başka bir ücret istemem...*" (Şûrâ Suresi, ayet: 23.)

Açıklama

Fahruddin Râzî'ye ve öteki Kur'an yorumlarına göre, buradaki anlatımı, çeşitli yönlerden ele alıp yorumlamak mümkün. Bir yorumu da şöyle: Peygamber'e, Kureyş'e seslenerek şöyle demesi buyuruluyor: "Ey Kureyş kabilesinde olanlar. Bu kabilede birlikte bulunuyoruz. Akrabayız. Bana karşı bir tutum gösterirken bu akrabalık bağını göz önünde tutun. Hiçbir şeyi düşünmüyorsanız, bari akrabalık bağını düşünün de beni üzmeyin. Tanrı'dan size getirip sunduklarıma karşılık da akrabalar arası sevgiden, akrabalık bağından dolayı ilgi gösterilmesinden başka bir şey istemiyorum." (Bkz. Taberî, Râzî ve öteki tefsirler.)

Kureyş kabilesi, akrabalık nedeniyle, Peygamber için çok önemli olmuştur.
Konu için ayrıca bkz. **AİLE.**

B- Akrabalık Bağının Güçlendirilmesinin ve Koparılmasının Sonuçları

1- Akrabalık Bağı Nasıl Güçlendirilir?

a) "Sıla-i Rahim"

"Sıla" sözlük anlamıyla "ulaşmak, kavuşmak"; "rahim" (rahm) de "akrabalık-yakınlık" anlamlarındadırlar. Buna göre "sıla-i rahim" de "akrabalık kavuşması" demek oluyor. "Akraba ziyareti" anlamında.

"Sıla-i rahim", İslam'da en önemli görevler arasındadır. Hadislerde de temel ibadetler arasında işlenir.

Hadis

"Adamın biri gelip toplantıda bulunan Peygamber'e doğru sokulmaya çalışır. Oradakilerden biri:

"–Ne oluyor, bu adam da ne oluyor (ne istiyor)? deyince, Peygamber:

"–Belli ki bir ihtiyacı vardır. Başka ne olabilir? der.

"Peygamber adamın ne istediğini ve aydınlanması gerektiğini anlayınca adama dönüp şunları söyler:

"–Tanrı'ya tapınırsın, O'na hiçbir şeyi ortak koşmazsın, namaz kılarsın, zekât verirsin ve 'sıla-i rahim'de bulunursun, (akrabalık bağının gereğine uyup akrabanı ziyaret edersin)." (Bkz. Buharî, Zekât/1; Tecrid/Zekât, hadis no: 687; Ahmed İbn Hanbel, 5/372.)

Hadis

"Hakim İbn Hizâm'la Peygamber arasında şöyle bir konuşma olur:

"–Ey Tanrı Elçisi! Ben, İslam öncesinde de birtakım iyiliklerde bulunurdum. Sadaka (bağış), köle azad etmek, sıla-i rahim gibi... Söyler misin, bunların bana yararı olacak mı?

"–Sen Müslüman oldun ya, o geçmişteki iyiliklerin nedeniyle Müslüman oldun!" (Bkz, Buharî, Zekât /24, Edeb /16; Tecrid/Zekât, hadis no: 709; Müslim, İmân, 194-196, hadis no: 125; Ahmed İbn Hanbel, 3/402, 434.)

Hadis

"*Kim rızkının uzamasını, ecelinin geciktirilmesini isterse, o sıla-i rahimde bulunsun.*" (Bkz. Buharî, Büyû' /12-13; Tecrid/Büyû', hadis no: 965; Müslim, Birr /20, 21, hadis no: 2557; Ebu Davud, Zekât /45, hadis no: 1693.)

"Sıla-i rahim", "vacib" olarak görülür. Buradaki "vacib" de yerine getirilmesi kesin gerekli olan anlamındadır. Bu konuda görüş birliği vardır. (Bkz. Prof. Dr. Kâmil Miras, Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi, İstanbul, 1939, c. 6, s. 437.)

Yer aldığı çeşitli hadislerden, ilgili açıklama ve yorumlardan anlaşılan odur ki, "sıla-i rahim", "akraba ziyareti" demekse de, daha geniş anlam içermektedir. "Ziyaret"in, ziyaret edilen kimsenin yararına olacak bir ziyaret olması isteniyor. İnsan, yakınını "ziyaret" etmeli, ama "kuru kuruya" değil, akrabalık bağının gereğine uygun biçimde maddi, manevi desteklemeye çalışmalıdır. Hiçbir şey elinden gelmiyorsa, akrabasının içtenlikle "halini-hatırını" sormalı, derdiyle-sorunuyla ilgilenmelidir. "Ziyaret"ler bu amaç doğrultusunda olmalıdır. "Sıla-i rahim" öğütlenirken, istenenin, büyük ölçüde bu olduğu anlaşılıyor. Ama gene de "sıla-i rahim"in ilk anlamı "akraba ziyareti"dir.

b) Akrabaya Her Tür Yardım

"Akrabalık bağı"nın güçlendirilmesi için bu, vazgeçilemez bir koşuldur.

İlgili ayet ve hadisler için bkz. **BAĞIŞ, ZEKÂT, GANİMET.**

c) Miras

İlgili ayet ve hadisler için bkz. **MİRAS.**

d) Vasiyet

İlgili ayet ve hadisler için bkz. **VASİYET**

Kısacası "akrabalık bağı"nın güçlendirilmesi için akrabalar arasında sıcak, kesintisiz ilişkilerin bulunması gerekmekte.

Bu bağın güçlendirilmesinin ise Tanrı katında büyük karşılığı olacağı bildiriliyor. Yukarıdaki hadisler de bunu açıkça anlatmakta. "Ömrün uzaması"na bile yararının olduğu açıklanıyor ki, bu çok önemli. Ayrıca, akrabalar arası bağın, ilişkilerin güçlü olması durumunda, üyelerin tümünün yararına olduğu hep gözlenegelmiştir. İbn Haldun, Mukaddime'sinde "asabiyyet" sözcüğüyle dile getirdiği "akrabalar arası güçlü bağ ve toplumsal dayanışma"nın kişiler, topluluklar yaşamında oynadığı rolü uzun uzun ve son derece önem vererek anlatır. (Bkz. Onur Yayınları, Turan Dursun çevirisi.)

2- Akrabalık Bağını Koparmak ve Sonuçları

Muhammed Suresi, ayet: 22, 23

فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتُقَطِّعُوا
أَرْحَامَكُمْ ﴿٢٢﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ وَ
أَعْمَىٰ أَبْصَارَهُمْ ﴿٢٣﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Geri dönerseniz yeryüzünde bozgunculuk yapmanız ve akrabalık bağlarını kesmeniz beklenmez mi sizden? İşte Allah'ın lanetlediği, sağır kıldığı ve gözlerini kör ettiği (kimseler) bunlardır. (Muhammed Suresi, ayet: 22, 23.)

(Hasan B. Çantay'ın)

Demek idareyi ve hakimiyeti ele alırsanız, hemen yeryüzünde fesat çıkaracak, akrabalık münasebetlerinizi bile parçalayıp keseceksiniz, öyle mi? Onlar öyle kimselerdir ki, Allah kendilerini rahmetinden tardetmiş de (kulaklarını) sağır, gözlerini kör yapmıştır. (Muhammed Suresi, ayet: 22, 23.)

Şöyle de çevrilebilir:

Umuyorsunuz yönetimi ele geçiresiniz, bunu başardığınız zaman da bozgunculuk edesiniz ve yakınlık-akrabalık bağlarını kesip koparasınız, öyle mi? İşte Tanrı'nın lanetlediği, sağır yaptığı ve gözlerini kör ettiği kimseler böyleleridir. (Muhammed Suresi, ayet: 22, 23.)

Açıklama

Değişik anlamlar, daha çok, ayetteki "in tevelleytüm"den kaynaklanıyor. Buna, "dönerseniz, yüz çevirirseniz" anlamı verilebileceği gibi "velâyet"i, yani "yönetim"i "ele geçirirseniz" anlamı da verilebilir. Sözcük, ikisine de elverişli. Elmalılı Hamdi Yazır, bu iki anlam için "ikisi de doğrudur" diyor. (Bkz. Hak Dini Kur'an Dili, c. 6, s. 4392.)

Fahruddin Râzî, ikinci anlamın, "Ali'nin kıraati"ni destekler nitelikte olduğunu yazıyor. "Ali'nin kıraati"nin ne olduğunu da gösteriyor. Bu "kıraat" şu anlamdaki metinde görülüyor:

"Sizi zalim yöneticiler yönetsin, onların bayrakları altında kalasınız, onlarla birlikte bozgunculuk yapasınız ve yakınlık-akrabalık bağlarını koparasınız istiyor olmalısınız! Oysa Peygamber, size yapıcı, düzeltici olmayı, yakınlık-akrabalık bağını güçlendirmeyi buyurur. Tersini istiyor olmasaydınız, ne diye cihaddaki çarpışmadan geri kalıyor ve bu görevden, sapıklığa düşerek uzaklaşıyorsunuz?" (Bkz. Râzî, 28, s. 64.) Râzî'nin ikinci anlamı daha doğru bulduğu anlaşılıyor.

Burada çok önemli olan noktalardan biri, "yakınlık-akrabalık bağı"nın gereğine uymayıp bu bağı koparma yoluna gidenlerin, "Tanrı'nın lanetlediği kimseler" arasında yer aldıklarının bildiriliyor olmasıdır.

Hadis

"Tanrı, yaratıkları yaratma işini bitirdiği sırada akrabalık ayağa kalktı ve Rahman'ın (Tanrı'nın) eteğinden tutarak (ehazet bi hakvi'r-Rahman) şöyle dedi" deniyor; sonra "akrabalık" (rahim) ile Tanrı arasında şu konuşma olduğu bildiriliyor:

"–Ne istersiniz?

"–(Tanrı'm!) Bu makam, benim bağımı kesmekten sana sığınanın makamıdır değil mi? (Önce, ben de böyle bir kötülükten sana sığınma durumundayım.)

"–Evet! Seninle bağı-bağlantısı olanla, benim de bağ-bağlantı kurmamı, senin bağını koparanla benim de bağı-bağlantıyı kesmemi istemez misin?

"–Evet.

"–İşte senin için bunu yapıyorum."

Hadiste, yukarıdaki ayetlerin de bununla ilişkisi olduğu bildiriliyor. Hadisi aktaran Ebu Hureyre, yukarıdaki ayetleri göstererek, "İsterseniz bunları okuyun" diyor. (Yani "ayetleri okursanız, aktardığımın doğru olduğunu göreceksiniz", demek istiyor.) (Bkz. Buharî, Tefsir, 47, Tecrid/Tefsir, hadis no: 1737; Müslim, Birr /16, hadis no: 2554; Ahmed İbn Hanbel, 2/330, 383, 406.)

Hadis

"Rahim (akrabalık), 'Rahman'dan bir daldır (o kökten gelmedir). Tanrı der ki: '(Ey akrabalık!) Seninle bağı-bağlantısı olanla ben bağ ve bağlantı kurarım. Seninle bağını-bağlantısını kesenle de ben bağımı-bağlantımı keserim!' " (Bkz. Buharî, Edeb /13; Tecrid/Edeb, hadis no: 1968; Tirmizî, Birr /16, hadis no: 1924; Ahmed İbn Hanbel, 1/90, 321...)

Hadis

"Akrabalık, arş'da asılıdır ve şöyle der: Kimin benimle bağı olur (bağımın gereğini yerine getirir) ise, Tanrı'nın da onunla bağı-bağlantısı olur. Kim benim bağımı koparırsa (akrabalık bağına önem vermezse, gereği yerine getirmezse) Tanrı'da onunla olan bağını koparır!" (Müslim, Birr /17, hadis no: 2555; Ahmed İbn Hanbel, 2/163, 193, 209.)

Hadis

"Akrabalık bağını koparan (bu bağın gereğine uymayan) kimse, cennete giremez." (Bkz. Buharî, Edeb /11; Tecrid/Edeb, hadis no: 1967; Müslim, Birr /18, 19, hadis no: 2556; Tirmizî, Birr /10, hadis no: 1909.)

Hadis

"Akrabası ziyarette bulundu diye karşılık veren kimse, akrabalık bağına gerekli önemi vermiş olmaz. Bu bağa gerekli önemi veren o kimsedir ki, akrabası kendisinden bağını-bağlantısı koparma yoluna gittiği zaman bile onunla bağını sürdürmeye çalışıp gereğini yapar." (Bkz. Buharî, Edeb /15; Tecrid/Edeb, hadis no: 1970; Tirmizî /10, hadis no: 1908.

Görülüyor ki, "akrabalık bağını koparmanın" dinsel sonucu çok ağırdır. Bu nedenle, bu bağı koparma yoluna giden yakınlarla bile ilişkinin kesilmemesi isteniyor. "İyilik" söz konusu olduğu zaman da, en başta "akraba"nın gelmesi öğütlenir. Bkz. **KURBAN, BAĞIŞ, ZEKÂT.**

Akrabalığın önemi, konumu için ayrıca bkz. **AİLE.**

II- AKRABALIK VE ADALET

İlgili ayet ve hadisler için bkz. **ADALET.**

III- AKRABALIK VE SAVAŞ

İlgili ayet ve hadisler için bkz. **CİHAD, İMAN, SAVAŞ.**

Özet

Akrabalık: Akraba olanlar arasında bulunan bağ, yakınlık ilişkisi. Ayet ve hadislerde bu bağa çok önem verilmesi, bu bağı koparmaktan titizlikle sakınılması istenir. Akrabalık bağının gerekleri vardır. En başta, maddi ve manevi dayanışma. Buna gereken önemi verenlerin, Tanrı katında ödüllendirilecekleri bildirildiği gibi, gereken önemi vermeyenlerin "Tanrı'nın rahmeti"nden kovulacakları (lanetlenecekleri) ve "cennete giremeyecekleri" de

bildirilir. Akrabalığın gereğine göre davranan kimsenin, bu tutumuyla, "ömrünü bile uzatabileceği" açıklanmakta.

Kısacası, "akrabaya iyilik", akrabaların birbirleriyle iyi ilişkilerde bulunmaları, birbirlerini sevmeleri-saymaları ve dayanışmayı hiçbir zaman koparmamaları önemle isteniyor.

➤AKŞAM

Gündüzün son, gecenin ilk saatleri.

اِلْعَشِيِّ تُمْسُونَ عِشَاءً

Anlamları

"Aşiyy" ve "imsâ"dan gelen "tümsûne" sözcüğüyle; bir yerde de (Yusuf Suresi, ayet: 16.) "İşâen" sözcüğüyle akşam anlatılmakta.

"Aşiyy", ayetlerde, on bir yerde geçer:

Âli İmrân Suresi, ayet	: 41
En'âm Suresi, ayet	: 52
Kehf Suresi, ayet	: 28
Meryem Suresi, ayet	: 11, 62
Rûm Suresi, ayet	: 18
Sâd Suresi, ayet	: 18, 31
Ğafir Suresi, ayet	: 46,55
Nâziât Suresi, ayet	: 46

"İmsâ" (Tümsûne) ise bir yerde geçer: Rûm Suresi, ayet: 17.

Ayetlerle, "Tanrı'yı her zaman tesbih, takdis etmek gerektiği" bildirilmekle birlikte, "tesbih, takdis" ve "ibadet" için kimi "vakit"lerin özellikle belirlendiği de anlatılmakta:

فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ
وَحِينَ تُصْبِحُونَ ﴿١٧﴾ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَعَشِيًّا
وَحِينَ تُظْهِرُونَ ﴿١٨﴾

Rûm Suresi, ayet: 17

Anlamı

Akşamlarken ve sabahlarken Tanrı'yı "tesbih" edin. Göklerde ve yerde övgü (hamd), Tanrı'yadır. İkindileyin ve öğleyin de ("tesbih" edin)!.. (Rûm Suresi, ayet: 17.)

Açıklama

Buradaki "aşiyy"e, "öğle" ile birlikte yer aldığı için, "ikindi" anlamı verilmiştir.

"Fıkıh" ve "tefsir" kitaplarında, bu iki ayetle, "beş vakit namaz"ın anlatıldığı yazılmakta. Buna göre: Tanrı'yı "akşamdan başlayıp tesbih etmek" , "akşam ve yatsı namazlarını kılmak" anlamındadır. "Sabahleyin tesbih etmek", "sabah namazını kılmak" anlamında; "ikindileyin tesbih etmek", "ikinci namazını kılmak" anlamında "öğleyin tesbih etmek" de "öğle namazını kılmak" anlamında... Bkz. **NAMAZ, TESBİH.**

Kimi ayetlerde, insanların, "sabah ve akşam" Tanrı'yı anmaları istenir. Bunlar şu ayetlerdir:

Âli İmrân Suresi, ayet : 4
Kehf Suresi, ayet : 28
Meryem Suresi, ayet : 11
Ğafir-Mü'min-Suresi, ayet : 55

Bu ayetlerde, sabah ve akşam Tanrı'nın anılması, Tanrı'ya "tesbih"de ve yakarışta bulunması buyurulur. Bkz. **TESBİH.**

Kimi insanların bu görevi tam anlamıyla yerine getirdikleri de bildirilir kimi ayetlerde. Bu ayetler de şunlar:

En'âm Suresi, ayet : 52
Kehf Suresi, ayet : 28

Dahası: Dağların ve kuşların bile "sabah akşam tesbih ettikleri" bildirilmekte. Bildiren ayetler:

Sâd Suresi, ayet : 18,19. Bkz. **TESBİH.**

"Adn cennetlerinde, cennetliklere sunulan yiyeceklerin, sabah ve akşam hazır bulundurulduğu" da anlatılır bir ayette:

Meryem Suresi, ayet : 62. Bkz. **ADN, CENNET.**

Kur'an'da, öteki namazlardan ayrıntılarıyla söz edilmediği gibi, "akşam namazı"ndan da söz edilmez. "Akşam namazı" anlamına gelen bir söz de geçmez. Bilindiği gibi, namaz vakitleri ve namazlar konusundaki ayrıntılar, "hadis"lerde yer almakta. Ve hadislere dayalı olarak da "fıkıh" kitaplarında... Bkz. **NAMAZ.**

➤ALACA

الأبرص

Yer yer aklaşmış derili. Hastalıktan bu duruma gelmiş olan insan.
Arapça'da "Ebras" denir. Dilimize de "abraş" diye geçtiği görülür.
Kur'an'da "alaca" (hastalığına tutulan) demek olan "ebras" iki yerde geçer:

أَنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ
فَأَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللّٰهِ وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ
وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِي الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللّٰهِ

Âli İmrân Suresi, ayet: 49

Anlamı

"Ben size çamurdan kuş (heykel) yaratacağım (yapacağım), ona üfüreceğim, Tanrı'nın izniyle hemen kuş oluverecektir. Anadan doğma körü ve alacayı (hastalığını) iyileştireceğim ve Tanrı'nın izniyle ölüleri dirilteceğim..." (Âli İmrân Suresi, ayet: 49.)

Açıklama

İsa Peygamber'in İsrailoğullarına seslenirken ve peygamber olduğunu bildirirken, ne tür mucizeler göstereceğini anlattığı sırada bu sözleri söylediği bildiriliyor.

وَاِذْ تَخْلُقُ
مِنَ الطِّينِ كَهَيْـَٔةِ الطَّيْرِ بِاِذْنِي فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا
بِاِذْنِي وَتُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ بِاِذْنِي وَاِذْ تُخْرِجُ
الْمَوْتٰى بِاِذْنِي

Mâide Suresi, ayet: 110

Anlamı

"(Ey İsa!) Sen iznimle çamurdan kuş yaratıyordun (yapıyordun), ona üfürüyordun, o da benim iznimle kuş oluveriyordu. Anadan doğma körü ve alacayı (hastalığını) benim iznimle iyileştiriyordun ve ölüleri diriltip ortaya çıkarıyordun benim iznimle... " (Mâide Suresi, ayet: 110.)

Açıklama

Tanrı'nın İsa Peygamber'e seslenip, verdiği nimetleri, mucizeleri anımsatırken böyle dediği bildiriliyor.

Konu ve yorumlar için bkz. **İSA, MUCİZE.**

➤ALAY

Eğlenme, "matrak", "dalga".

Alay etmek: Eğlenmek; olduğundan başka türlü görünüp "dalga geçmek, matrak geçmek"; küçümser tutum takınarak anlamaz yerine koymak; belli etmeden aşağılamak; ciddi görünüp alttan alttan gülmek; anlamaz diye düşünerek birinin, birilerinin "üstüne gülmek".

"Alay"ın ve "Alay Etme"nin Kur'an'daki Karşılıkları

هُزُوًا

Anlamı

"*Hüzüvâ*" (hüzüven) (h-z-e kökünden). Kur'an'da 11 kez geçer:

14 ALAY

Bakara Suresi, ayet	: 67, 231
Mâide Suresi, ayet	: 57, 58
Kehf Suresi, ayet	: 56, 106
Enbiyâ Suresi, ayet	: 36
Furkan Suresi, ayet	: 41
Lokman Suresi, ayet	: 6
Câsiye Suresi, ayet	: 9,35

"*İstihzâ*" (h-z-e kökünden).

Kur'an'da "istihzâ"dan türemiş sözcükler 23 kez yer alır:

Bakara Suresi, ayet	: 14, 15
Nisâ Suresi, ayet	: 140
En'âm Suresi, ayet	: 5, 10 (iki kez)
Tevbe Suresi, ayet	: 64, 65
Hûd Suresi, ayet	: 8
Ra'd Suresi, ayet	: 32
Hicr Suresi, ayet	: 11, 95
Nahl Suresi, ayet	: 34
Enbiyâ Suresi, ayet	: 41 (iki kez)
Şuarâ Suresi, ayet	: 6
Rûm Suresi, ayet	: 10
Yâsîn Suresi, ayet	: 30
Zümer Suresi, ayet	: 48
Mü'min Suresi, ayet	: 83
Zuhruf Suresi, ayet	: 7
Câsiye Suresi, ayet	: 33
Ahkâf Suresi, ayet	: 26

Anlamı

"*Sahr, sahar*" (s-hı-r kökünden).

Bundan türeyenler, "üçlü"den (sülâsiden) 11 kez geçer:

Bakara Suresi, ayet	: 212
En'âm Suresi, ayet	: 10
Tevbe Suresi, ayet	: 79 (iki kez)
Hûd Suresi, ayet	: 38 (dört kez)
Enbiyâ Suresi, ayet	: 41
Sâffât Suresi, ayet	: 12
Hucurât Suresi, ayet	: 11

"Üçlü"den "ism-i fâil": Bir kez yer alır:

Zümer Suresi, ayet	: 56

"Altılı"dan (İstifal babından) da bir kez geçer:
Sâffât Suresi, ayet : 14

سِخْرِيًّا

Anlamı
"*Sıhriyyen*" (s-hı-r kökünden) iki yerde geçer:
Mü'minûn Suresi, ayet : 110
Sâd Suresi, ayet : 63

ضَحِك

Anlamı
"*Dıhk*" (tı-h-kâf kökünden).
Asıl anlamıyla "gülmek"tir. Kur'an'da şu yerlerde "alay etmek" anlamını içerir:
Mü'minûn Suresi, ayet : 110
Zuhruf Suresi, ayet : 47
Necm Suresi, ayet : 60
Muteffifîn Suresi, ayet : 29, 34

لَهْوًا

Anlamı
"*Lehven*" (L-h-v kökünden): Şu yerlerde "alay" anlamında:
En'âm Suresi, ayet : 70
A'râf Suresi, ayet : 51
Kur'an'da, alay etmeyi içeren, bu amaçla yer alan sözler de vardır. Örnek:

ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ ﴿٤٩﴾

Duhân Suresi, ayet: 49

Anlamı
Tad (bu cehennem azabını)! Sen güçlü (!) ve Şereflisin (!) (Duhân Suresi, ayet: 49.)

Dünyada büyüklük taslamış olan kimseye cehennemde azab edilirken böyle deneceği bildiriliyor: "Alay" olsun diye. (Bkz. Sâbûni, Safvetut-Tefasir, 3/177.)

I- AYETLER VE ANLAMLARI

A- Kâfirlerin Alay Etmeleri ve Cezaları

Kehf Suresi, ayet: 56

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ
إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ وَيُجَادِلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ
لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَمَا أُنْذِرُوا هُزُوًا ﴿٥٦﴾

Anlamı (Diyanet'in)
Biz peygamberleri ancak müjdeci ve uyarıcı olarak göndeririz. Oysa inkârcılar, hakkı batılla ortadan kaldırmak için çekişirler. Ayetlerimizi ve kendilerine yapılan uyarmaları *alaya alırlar*. (Kehf Suresi, ayet: 56.)

Enbiyâ Suresi, ayet: 36

وَإِذَا رَآكَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا
أَهٰذَا الَّذِي يَذْكُرُ آلِهَتَكُمْ وَهُمْ بِذِكْرِ الرَّحْمٰنِ
هُمْ كَافِرُونَ ﴿٣٦﴾

Anlamı (Diyanet'in)
İnkârcılar seni gördükleri zaman, şüphesiz, *seni alaya almaktan başka bir şey yapmazlar*. "Sizin Tanrılarınızı diline dolayan bu mudur?" derler ve Rahman'ın kitabını işte bunlar inkâr ederler. (Enbiyâ Suresi, ayet: 36.)

Furkan Suresi, ayet: 41

وَإِذَا رَأَوْكَ إِنْ يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا أَهٰذَا الَّذِي بَعَثَ اللّٰهُ رَسُولًا ﴿٤١﴾

Anlamı
Seni gördüklerinde: "Bunu mu Tanrı elçi olarak göndermiş (!)" diyerek *seni alay konusu yapmaktan başka bir şey yapmazlar*. (Furkan Suresi, ayet: 41.)

Lokman Suresi, ayet: 6

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ
وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿٦﴾

Anlamı (Diyanet'in)

İnsanlar arasında, bir bilgisi olmadığı halde, Allah yolundan saptırmak için, gerçeği boş sözlerle değişenler ve *Allah yolunu alaya alanlar* vardır. İşte alçaltıcı azab bunlar içindir. (Lokman Suresi, ayet: 6.)

وَاِذَا عَلِمَ مِنْ اٰيَاتِنَا شَيْـًٔا اتَّخَذَهَا
هُزُوًاۜ اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُه۪ينٌۜ ﴿٩﴾

Câsiye Suresi, ayet: 9

Anlamı

Ayetlerimizden bir şey öğrendiğinde onu *alay konusu yapar.* İşte böylelerinedir alçaltıcì azab (ceza). (Câsiye Suresi, ayet: 9.)

ذٰلِكُمْ بِاَنَّكُمُ اتَّخَذْتُمْ اٰيَاتِ اللّٰهِ هُزُوًا
وَغَرَّتْكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَاۚ فَالْيَوْمَ لَا يُخْرَجُونَ مِنْهَا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ

Câsiye Suresi, ayet: 35

Anlamı

"Bu (cehennem azabı) şunun içindir ki, Tanrı'nın ayetlerini *alay konusu yaptınız.* Ve dünya yaşamı sizi aldattı" denecek. O gün oradan (cehennemden) çıkarılmazlar. Ve (Tanrı'larını tevbeyle) hoşnut etme çabaları da istenmeyecek. (Câsiye Suresi, ayet: 35.)

Bu ayetten önceki iki ayetin anlamı da şöyle:

Yaptıkları kötülükler (günahları) kendilerine belli oldu. *Alay konusu yaptıkları* şey de (bir ceza olarak) çeviriverdi onları. Onlara: "Bugüne kavuşacağınızı siz unuttuğunuz gibi biz de sizi unutacağız. Yeriniz ateştir (cehennem). Size yardımcılar da bulunmayacak" denecek. (Câsiye Suresi, ayet: 33, 34.)

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا
الَّذ۪ينَ اتَّخَذُوا د۪ينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِنَ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ
وَالْكُفَّارَ اَوْلِيَٓاءَۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِن۪ينَ ﴿٥٧﴾
وَاِذَا نَادَيْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًاۜ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ
لَا يَعْقِلُونَ ﴿٥٨﴾

Mâide Suresi, ayet: 57, 58

Anlamı (Diyanet'in)

Ey inananlar! Kendilerine sizden önce kitap verilenlerden dininizi *alaya ve eğlenceye alanları* ve inkârcıları dost olarak benimsemeyin. İnanıyorsanız Allah'tan sakının! Namaza çağırdığınızda, *onu alaya ve eğlenceye alırlar*. Bu, onların akletmeyen bir topluluk olmasındandır. (Mâide Suresi, ayet: 57, 58.)

Şuarâ Suresi, ayet: 6

فَقَدْ كَذَّبُوا فَسَيَأْتِيهِمْ أَنْبَٰٓؤُا مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٦﴾

Anlamı

Kesin yalanladılar Kur'an ayetlerini. Ama *alay* edip durdukları şeyler neymiş; haberleri yakında kendilerine gelecektir. (Şuarâ Suresi, ayet: 6.)

Bu ayetten önceki ayetin anlamı:

Rahman'dan kendilerine gelen her yeni öğütten-uyarıdan kesin kesin yüz çevirdiler. (Şuarâ Suresi, ayet: 5.)

En'âm Suresi, ayet: 5'te de bu anlatılır.

Rûm Suresi, ayet: 9, 10

أَوَلَمْ يَسِيرُوا
فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا
أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَأَثَارُوا الْأَرْضَ وَعَمَرُوهَا أَكْثَرَ مِمَّا
عَمَرُوهَا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ
لِيَظْلِمَهُمْ وَلَٰكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٩﴾ ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةَ
الَّذِينَ أَسَٰٓؤُا السُّوٓأَىٰ أَنْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَكَانُوا بِهَا
يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١٠﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Yeryüzünde dolaşıp, kendilerinden önce geçmiş kimselerin sonlarının nasıl olduğuna bakmazlar mı? Ki, onlar kendilerinden daha kuvvetliydiler. Yeryüzünü kazıp onlardan çok imar etmiş kimseydiler. Ve onlara belgelerle peygamberler gelmişti. Böylece Allah onlara zulmetmiyor, onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı. Sonra Allah'ın ayetlerini yalan sayıp, onları *alaya alarak* kötülük yapanların sonu pek kötü oldu. (Rûm Suresi, ayet: 9, 10.)

فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ

Anlamı

Alay edenleri alay konusu yaptıkları şeyler (bir felaket niteliğinde) kuşatıvermiştir.

Bu açıklama, kimi harf ve sözcük değişiklikleriyle 8 kez geçer ayetlerde:

En'âm Suresi, ayet	: 10
Hûd Suresi, ayet	: 8
Nahl Suresi, ayet	: 34
Mü'min Suresi, ayet	: 83
Enbiyâ Suresi, ayet	: 41
Zümer Suresi, ayet	: 48
Câsiye Suresi, ayet	: 33
Ahkâf Suresi, ayet	: 26

Bu ayetlerde özellikle:

• Ayetlerin bildirdikleriyle alay edenlerin sonlarının kötü olacağı, bunun, alay etmelerine karşılık (ceza) olarak başlarına geleceği,

• Dinin bildirdiklerini küçümseyip ciddiye almamakta ne denli yanılgıya düştüklerini, ileride, bildirilenlerin gerçek olduğunu gördükleri zaman anlayacakları dile getiriliyor.

Hicr Suresi, ayet: 11

وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ

Anlamı

Onlara hiçbir peygamber gelmedi ki, onu *alaya almamış* olsunlar. (Hicr Suresi, ayet: 11.)

Yani: İnanmazlar kendilerine gelen her Peygamber'i alay konusu yapmışlardır.

Bu açıklama "resûl" (Peygamber) yerine "nebi" (Peygamber) değişikliğiyle Zuhruf Suresi'nin 7. ayeti olarak da yer alır.

Ra'd Suresi, ayet: 32

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَأَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ
كَفَرُوا ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٣٢﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Andolsun ki, senden önce de nice peygamberler *alaya alınmıştı.* İnkâr edenleri önce erteledim; sonra cezalarını verdim. Cezalandırmam nasıldı?! (Ra'd Suresi, ayet: 32.)

Zuhruf Suresi, ayet: 47

فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِآيَاتِنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَضْحَكُونَ ﴿٤٧﴾

Anlamı

Onlara "ayetlerimiz"le (mucizelerle) geldiği zaman, bunlara *gülüp eğlenmişlerdi.* (Zuhruf Suresi, ayet: 47.)

Musa Peygamber'den söz edilirken bu anlatılıyor. İnanmazların alay konusu yaptıkları, Musa Peygamber'in gösterdiği "mucize"lerdi. Bkz. **İSRAİLOĞULLARI, MUSA, MUCİZE.**

Bildirilen o ki, "peygamberlerin mucizeleri"yle "*alay etmek*" peygamberli toplumların hepsinde görülmüştü:

Mü'min Suresi, ayet: 83

فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرِحُوا بِمَا عِنْدَهُمْ مِنَ الْعِلْمِ
وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٨٣﴾

Anlamı

(Eski toplumların) peygamberleri kendilerine "beyyine"lerle (belgelerle, mucizelerle) geldiğinde (kendilerindeki dünya yaşamına ilişkin) bilgiyle böbürlenerek (alaylı bir tutum takınıp) gevşediler. *Alay konusu yaptıkları şey,* (başlarına bir belâ olup) onları kuşatıverdi. (Mü'min Suresi, ayet: 83.)

Diyanet'in çevirisi de şöyle:

"Peygamberleri onlara belgelerle gelince, kendilerinde olan bilgiden (ötürü) gururlandılar da, *alaya aldıkları* şey, kendilerini sarıverdi."

Hûd Suresi, ayet: 38

وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأٌ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ قَالَ
إِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ

Anlamı

Gemi yapardı (Nuh). Toplumundan ileri gelenler, ona her uğradıkça *alay* ettiler onunla. O da dedi ki: "Bizimle *alay* ediyorsanız (bilin ki) biz de sizinle *alay* edeceğiz. Tıpkı sizin *alay* ettiğiniz gibi". (Hûd Suresi, ayet: 38.)

Sâffât Suresi, ayet: 12

بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ

Anlamı

(Ey Muhammed!) Evet, sen onlara şaşıyorsun, onlarsa seni *alaya alıyorlar.* (Sâffât Suresi, ayet: 12.)

وَإِذَا رَأَوْا آيَةً يَسْتَسْخِرُونَ

Sâffât Suresi, ayet: 14

Anlamı

Bir mucize gördüklerinde onu *eğlenceye-alaya* alırlardı. (Sâffât Suresi, ayet: 14.)

إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ

Hicr Suresi, ayet: 95

Anlamı

(Ey Muhammed!) *Alaycılara* karşı, biz sana yeteriz. (Hicr Suresi, ayet: 95.)

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا
وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ
مُسْتَهْزِئُونَ ﴿١٤﴾ اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي
طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٥﴾

Bakara Suresi, ayet: 14, 15

Anlamı

(Münâfıklar) inanırlarla karşılaştıklarında, "inandık!" derler. Şeytanlarıyla (başı çekenleriyle) baş başa kaldıklarındaysa, "Biz sizinleyiz. Onlarla yalnızca *alay etmekteyiz*" derler. Tanrı da onlarla alay ediyor; taşkınlıkları içinde bocalasınlar diye bir süre uzatır durumlarını. (Bakara Suresi, ayet: 14, 15.)

الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ
فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ
مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

Tevbe Suresi, ayet: 79

Anlamı

"Sadaka"lar alanında gönüllerinden kopanları da bağış olarak veren inanırlara ve güçlerini zorlayarak verebilenlere (bulabildikleri çok az bir şeyi getirip sunanlara) dil uzatanlar, onlarla *alay* ederler. *Tanrı da onlarla alay eder.* Onlar için acıtıcı azab vardır. (Tevbe Suresi, ayet: 79.)

Nisâ Suresi, ayet: 140

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ
أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا
مَعَهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ إِنَّكُمْ إِذًا مِثْلُهُمْ
إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا ﴿١٤٠﴾

Anlamı

O (Tanrı) size Kitab'da "Tanrı'nın ayetlerinin inkâr edildiğini ve *alay* konusu yapıldığını işittiğiniz zaman, onlar başka bir konuya geçmedikçe, onlarla bir arada oturmayın! Yoksa siz de onlar gibi olursunuz!" diye indirip bildirdi. Kuşkusuz Tanrı, münâfıkların ve kâfirlerin tümünü cehennemde toplayacaktır. (Nisâ Suresi, ayet: 140.)

Bu ayette, daha önce indiği kabul edilen, En'âm Suresi'nin 68. ayetine bir gönderme (atıf) yapıldığı belirtilir yorumcularca. (Bkz. Râzî, 11/81.) O ayetin anlamı da şöyle:

"Ayetlerimizi eleştirmeye daldıklarını görünce, başka bir konuya geçmelerine değin onlardan yüz çevir. Şeytan sana unutturacak olursa, anımsadıktan sonra artık oturma o zalimlerle!" (En'âm Suresi, ayet: 68.)

Tevbe Suresi, ayet: 64, 65

يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ أَنْ تُنَزَّلَ
عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ قُلِ اسْتَهْزِؤُا
إِنَّ اللَّهَ مُخْرِجٌ مَا تَحْذَرُونَ ﴿٦٤﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ
إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ
كُنْتُمْ تَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٦٥﴾

Anlamı (Diyanet'in)

İkiyüzlüler, haklarında, kalplerinde olanı haber verecek bir surenin inmesinden çekiniyorlar. De ki: "*Alay edin bakalım*! Allah, çekindiğiniz şeyi ortaya koyacaktır." Onlara soracak olursan, "Biz andolsun ki, eğlenip oynuyorduk!" diyecekler. De ki: "Allah'la, ayetleriyle ve peygamberleriyle alay mı ediyorsunuz?" (Tevbe Suresi, ayet: 64, 65.)

رَبَّنَا أَخْرِجْنَا
مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا فَإِنَّا ظَالِمُونَ ﴿١٠٧﴾ قَالَ اخْسَؤُا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ
﴿١٠٨﴾ إِنَّهُ كَانَ فَرِيقٌ مِنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا
وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٠٩﴾ فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سِخْرِيًّا حَتَّى
أَنْسَوْكُمْ ذِكْرِي وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ ﴿١١٠﴾ إِنِّي جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ
بِمَا صَبَرُوا أَنَّهُمْ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿١١١﴾

Mü'minûn Suresi, ayet: 107-111

Anlamı (Diyanet'in)

(Cehennemdekiler) "Rabbi'miz! Bizi buradan çıkar! Tekrar günaha dönersek, doğrusu zulmetmiş oluruz!" (derler). Allah: "Sinin orada! Benimle konuşmayın! Kullarımdan bir topluluk, 'Rabbi'miz! İnandık artık, bizi bağışla! Bize acı! Sen acıyanların en iyisisin!' diyordu. Sizse onları *alaya alıyordunuz*. Bunlar size, beni anmayı unutturuyordu. *Onlara hep gülüyordunuz*! Sabretmelerine karşılık bugün onları mükafatlandırdım. Doğrusu onlar, kurtulanlardır" der. (Mü'minûn Suresi, ayet: 107-111.)

إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا
كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ ﴿٢٩﴾ وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ ﴿٣٠﴾
وَإِذَا انْقَلَبُوا إِلَى أَهْلِهِمُ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ ﴿٣١﴾ وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا
إِنَّ هَؤُلَاءِ لَضَالُّونَ ﴿٣٢﴾ وَمَا أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ ﴿٣٣﴾

Muteffifîn Suresi, ayet: 29-33

Anlamı

O suçlular-günahlılar, (dünyadayken) *inanırlara gülerlerdi.* Onlara uğradıklarında birbirlerine *kaş-göz ederlerdi.* Kendi ailelerine dönerlerken de (eğlenmiş olmalarından) mutlu olarak dönerlerdi. Onları (inanırları) gördüklerinde "bunlar birer sapıktır" derlerdi. Oysa onlar (kâfirler) onların (inanırların) üzerine gözlemciler olsunlar diye görevlendirilip gönderilmiş değillerdi. (Muteffifîn Suresi, ayet: 29-33.)

Kâfirlerin kıyametteki ya da cehennemdeki durumlarından söz edilirken bunlar anlatılıyor. Ardından şöyle deniyor:

Muteffifîn Suresi, ayet: 34-36

فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ ﴿٣٤﴾ عَلَى
الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ ﴿٣٥﴾ هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

Anlamı

İşte bugün de inanırlar da o kâfirlere *gülüyor, alay ediyorlar*. Hem de (cennette) tahtlar üzerine kurulmuş bakarak. (Nasıl) o kâfirler işleyegeldiklerinin cezasına şimdi çarpıldı mı?! (Muteffifîn Suresi, ayet: 34-36.)

Sâd Suresi, ayet: 62-64

وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَى رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْأَشْرَارِ ﴿٦٢﴾ أَتَّخَذْنَاهُمْ
سِخْرِيًّا أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمُ الْأَبْصَارُ ﴿٦٣﴾ إِنَّ ذَٰلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ
أَهْلِ النَّارِ ﴿٦٤﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Şöyle derler: "Kendilerini dünyadayken kötü saydığımız kimseleri burada niçin göremiyoruz? *Onları alaya alırdık.* Yoksa şimdi gözlere görünmezler mi?" İşte cehennemdekilerin bu şekilde tartışması gerçektir. (Sâd Suresi, ayet: 62-64.)

Yâsîn Suresi, ayet: 30

يَا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا
بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٣٠﴾

Anlamı

Yazıklar olsun o kullara. Kendilerine bir peygamber gönderilmeyegörsün; *alay ederlerdi onunla.* (Yâsîn Suresi, ayet: 30.)

وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ
مِنْ رَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً وَأَنْتُمْ
لَا تَشْعُرُونَ ﴿٥٥﴾ أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتَىٰ عَلَىٰ مَا فَرَّطْتُ
فِي جَنْبِ اللَّهِ وَإِنْ كُنْتُ لَمِنَ السَّاخِرِينَ ﴿٥٦﴾

Zümer Suresi, ayet: 55, 56

Anlamı (Diyanet'in)

Size ansızın, farkına varmadan azab gelmeden önce, Rabbi'nizden size indirilen en güzel söze, Kur'an'a uyun! Kişinin, "Allah'a karşı aşırı gitmemden ötürü bana yazıklar olsun! Gerçekten *ben, alaya alanlardandım*!" diyeceği günden sakının! (Zümer Suresi, ayet: 55, 56.)

زُيِّنَ لِلَّذِينَ
كَفَرُوا الْحَيَوٰةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ
اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَٰمَةِ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢١٢﴾

Bakara Suresi, ayet: 212

Anlamı (Diyanet'in)

İnkâr edenlere, dünya hayatı güzel görünür, onlar inananlarla *alay ederler*. Oysa Allah'a karşı gelmekten sakınanlar, Kıyamet günü onların üstünde olacaklardır. Allah, dilediğini hesapsız şekilde rızıklandırır. (Bakara Suresi, ayet: 212.)

الَّذِينَ اتَّخَذُوا
دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَوٰةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ نَنْسَيٰهُمْ
كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَٰذَا وَمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٥١﴾

A'râf Suresi, ayet: 51

Anlamı

(Cennetin yiyecek ve içeceklerinden, Tanrı'nın yoksun kıldığı) o kimselerdir ki, dinlerini *alay ve oyun konusu yaptılar*. Dünya yaşamı da onları aldattı.

Bugün (Ahirette) biz de onları unutacağız. Nasıl ki onlar bugünle karşılaşacaklarını unutmuşlardı ve nasıl ki ayetlerimizi bile bile yok saymışlardı. (A'râf Suresi, ayet: 51.)

Burada anlatılanlar, biraz daha geniş olarak, En'âm Suresi'nin 70. ayetinde de anlatılır. Bu iki ayetin başlarındaki sözler, hemen hemen aynıdır (birinde bir sözcük fazla). Bkz. **ALDATMA.**

B- İnanırların Alay Etmeleri

Bakara Suresi, ayet: 67

قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا قَالَ
أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٦٧﴾

Anlamı

"Bizimle alay mı ediyorsun (ey Musa?!) dediler. (Musa da karşılık olarak) "Cahillerden olmaktan Tanrı'ya sığınırım!" dedi. (Bakara Suresi, ayet: 67.)

Bkz. **BAKARA, İSRAİLOĞULLARI, MUSA.**

Hucurât Suresi, ayet: 11

أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَى أَنْ يَكُونُوا
خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَى أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ
وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوقُ
بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿١١﴾

Anlamı

Ey inanırlar! Bir topluluk bir toplulukla alay etmesin. Öbürleri berikilerden daha hayırlı olabilirler. Kadınlar da kadınlarla alay etmesin. Öbürleri berikilerden daha hayırlı olabilirler. Birbirinizi çekiştirmeyin. Birbirinize ad (lakab) takmayın. İmandan sonra yoldan çıkış, ne kötü bir addır. Kimler tevbe etmezse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir. (Hucurât Suresi, ayet: 11.)

II- AÇIKLAMALAR-YORUMLAR

A- Birinci Bölümün "A" Kısmında Yer Alan Ayetlerin Yorumu

1- Tanrı'yla, Dinle, İmanla Alay Etmek ve Tanrı'nın İnanmazlarla Alay Etmesi

Bakara Suresi'nin 14. ayetinde, münâfıkların inanırlarla "alay ettikleri"; 15. ayetinde de Tanrı'nın "alay edenlerle alay ettiği" açıkça bildiriliyor. Diyanet'in çevirisinde de, 15. ayete, "Onlarla Allah alay eder ve taşkınlıkları içinde bocalar durumda bırakır" anlamının verildiği görülür.

İnanmazların, inanırlarla "alay etmeleri" belli. "Münâfık"lar, gerçekte inanmadıkları halde "inanmış" gözükürlerken "inananlarla alay ettiklerini" söylemekteler. Ayette yer alan ve "alay etmek" demek olan "istihza"nın, sözlük anlamıyla "hızla geçmek", "kesivermek, öldürüvermek" demek olan bir kökten geldiği ve sonra yüklendiği anlamı nedeniyle "salt eğlenme amacıyla, uyma, ayak uydurma" biçiminde tanımlanabileceği belirtilir. (Bkz. Râzî, 2/69; Taberî 1/103; Râğıb, el Müfredât, Lisanu'l-Arab, Sıhah ve öteki Arapça sözlükler, h-z-e.) "İstihza"da, "küçümseme, aşağılama" da bulunmakta. (Bkz. Râzî, 2/70.)

Kimi aktarmaya göre, münâfıkların başı Übey Oğlu Abdullah başta olmak üzere, "Kitab ehli"nin münâfıklarıdır burada alay ettikleri anlatılanlar. Bunlar, inanırlarla karşılaştıkları zaman, İslam'a inandıklarını belirtirler ve "Biz kendi kitabımızda da (Tevrat'ta, İncil'de) Peygamber'in (Muhammed'in) niteliklerini, geleceğine ilişkin haberi buluyoruz!" derlerdi. Ama birbirleriyle baş başa kaldıklarında, "Biz onlarla alay ediyoruz!" deyip, gerçekte inançsızlıklarını ortaya koyuyorlardı. (Bkz. Râzî, 2/61.) Bir gün de Abdullah, arkadaşlarıyla birlikte sokağa çıktıklarında Peygamber'in birkaç arkadaşıyla karşılaşmışlardı. O sırada Abdullah, yanındakilere "Bakın ben bunlarla nasıl alay ediyorum!" diyerek, önce Ebubekir'e, sonra Ömer'e, sonra Ali'ye yanaşıp övgüler sunmuştu. Sonra da kendi arkadaşlarının yanına gidip "Gördünüz nasıl alay ettiğimi. İşte siz de bunları gördüğünüzde benim gibi yapın, alay edin!" diye konuşmuştu... (Bkz. Süyûtî, Lübabu'n-Nukûl Fi Esbâbi'n-Nüzûl, Celâleyn tefsirlerinin kenarı, 1/8/9; Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul, 1960, 1/237, 238) Bunlar, ayetlerin "iniş nedeni" olarak aktarılır.

İbn Abbas'ın anlattığına göre, Peygamber hutbe okurken, kimileri, sırf alay olsun diye kalkıp Peygamber'e sorular sorardı. Örneğin şöyle sorular:

"Benim babam kim?"

"Benim babam nerede?"

Bu soruya Peygamber'in, "cehennemde senin baban!" karşılığını verdiği aktarılır.

"Benim devem nerede?" (Devesi kaybolmuştur.)

Bunun üzerine ayet (Mâide Suresi, ayet: 101.) gelip "Ey inananlar! Size açıklanınca hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın!" denmiştir. (Bkz. Buharî, Tefsir, 5/12; Tecrid, hadis no: 1700.)

إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ ﴿٩٥﴾

Hicr Suresi, ayet: 95

Anlamı

(Ey Muhammed!) O alay edenlere karşı sana biz yeteriz! (Hicr Suresi, ayet: 95.)

Yine aktarıldığına göre, Mekkelilerden birtakım kişiler Peygamber'le karşılaşmışlar, arkadan konuşup alay etmişlerdi. Bunun üzerine, Cebrail'in işaretiyle gövdelerinde yara-bere oluşmuş, kokuşmuştu... Onun üzerine de Hicr Suresi'nin 95. ayeti geldi. (Bkz. Süyûtî, Lübâbu'n-Nükûl, Celâleyn tefsirinin kenarı, 1/208, 209.)

• İnanmazların inanırlarla nasıl alay etmiş olabileceklerini anlamak kolay. Ama bu alay edenlerle "Tanrı'nın alay etmesi" nasıl olur?

Tanrı'nın Alay Etmesi

Hadis

"Cehennemdeki cezasını tamamlayıp çıkacakların en sonuncusu olan kişi cehennemden çıkınca Tanrı ile arasında şu konuşmalar ve durumlar olacak:

"–Haydi git gir cennete!

"Adam cennete gidecek, ama bakacak ki cennet dolu.

"–Tanrı'm! Cennet dolu (yer yok ki gireyim)!

"–Git gir cennete!

"Adam yine gidecek, yine yer kalmamacasına cennetin dolu olduğunu görünce dönecek:

"–Tanrı'm! Gittim, ama dolu buldum yine. Yer kalmamış.

"–Git gir cennete! Dünyanın on kat büyüklüğünde yer var orada sana!

"–Tanrı'm! Sen bir Melik (hükümdar, padişah) olduğun halde benimle alay mı ediyorsun?" (Bkz. Buharî, Bikâk /51/22; Müslim, İmân /308-309, hadis no: 186; Tirmizî, Sıfatu Cehennem /10, hadis no: 2595; İbn Mace, Zühd /39, hadis no: 4339; Ahmed İbn Hanbel, 1/5, 379...)

Bir başka hadiste de, cennete en son girecek olan bu kişinin durumu şöyle anlatılır:

"Bu kişi, cennetin yolunu tutarken düşe-kalka yürüyecek. Bu arada, cehennem ateşi (uzaktan) yüzünü yalayacak. Ama sonunda bu durumdan kurtulacak: 'Senden beni kurtaran Tanrı ne mubarektir! Tanrı bana öyle bir şey verdi ki benzerini ne eskilerden ne de yenilerden bir kimseye vermiştir!' diyerek sevincini dile getirecek. Bu arada yanı başında bir ağaç yükselmiş olacak. Adam ağacın, gölgesinden yararlanamayacağı kadar yüksekte olduğunu görünce, Tanrı'ya yakaracak; Tanrı'yla konuşacaklar:

"–Tanrı'm! Şu ağacı yaklaştır bana da, onun gölgesinden yararlanayım ve suyundan içeyim!

"–Ey Ademoğlu! Bu isteğini yerine getirirsem başka şey de istersin benden!

"–Hayır Tanrı'm! Söz, başka bir şey istemem senden!

"Tanrı ağacı yaklaştıracak, adam da onun gölgesinden yararlanacak, suyundan içecek. Ne var ki, çok daha güzel bir ağacın daha yükseklerde göründüğünü görecek:

"–Tanrı'm! Ne olur, bu ağacı yakınıma getir de suyundan ve gölgesinden yararlanayım! Bunu yaparsan başka bir şey istemem senden!

"–Ademoğlu! Benden başka bir şey istemeyeceğine ilişkin seninle anlaşmadık mı? Söz vermedin mi? Peki bu isteğini de yerine getirirsem başka bir şey istemez misin?

"–Söz, istemem başka bir şey!

"Adamın dileği yerine getirilecek. Ancak tam cennetin kapısı önünde bir başka ağaç yükseltilecek. Öbür iki ağaçtan daha güzel. Adam bu ağacın da kendisine yaklaştırılmasını isteyecek.

"–Hani başka bir şey istemeyecektin ey Ademoğlu, nedir bu yaptığın?! Şimdi bu isteğini de yerine getirirsem başka bir şey istemezsin değil mi?

"–İstemem Tanrı'm başka bir şey! Bu dileğimi kabul et yeter!

"Adamın bu dileği de yerine getirilecek. Ama, ağaç cennetin çok yakınında olduğu için cennetten sesler gelecek kulağına.

"–Tanrı'm! Ne olur, beni cennete koy!

"–Ey Ademoğlu! Sen beni bırakmayacaksın!!! İster misin sana, dünya kadar yeri ve bir o kadar dahasını cennetten vereyim?

"–Tanrı'm! Sen âlemlerin Rabbi olduğun halde benimle alay mı ediyorsun?

"–Ben seninle alay etmiyorum. Ama bilesin ki benim her şeye gücüm yeter!" (Bkz. Müslim, İmân /310, hadis no: 187.)

"Tanrı'nın alay etmesi" denince, kuşkusuz bu ve benzeri hadislerde anlatılan alay etme değildir. Çünkü ayette açıkça Tanrı'nın münâfıklarla "alay eder olduğu" bildiriliyor. İşte yorumcularca ele alınıp tartışılan bu alay etmedir:

Hamdi Yazır, münâfıkların, "Tanrı'nın alay etmesi"ne uğramalarının biçimleri üzerinde dururken şunları da yazar:

"Ahirete gelince: (...) Bunların orada da istihza (alay) muamelesine maruz kalacakları, cennetin kapıları kendilerine gösterilip gösterilip de, kapatılıvereceği hadislerde beyan olunmuştur." (Bkz. Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, 1/241.)

İbn Abbas'tan aktarılan bir hadis şöyle:

"İnanırlar cennetteki, inanmazlar da cehennemdeki yerlerini aldıktan sonra Tanrı, cehennemde münâfıklara ayrılan yerin tam üstüne gelen bir kesimde, cennetin kapılarından birini açık bulundurur. Münâfıklar bakarlar ki cennetin kapısı açık. Hemen cehennemden çıkıp cennete yönelirler. Cennettekiler de onlara bakarlar, izlerler. Münâfıklar cennetin kapısına tam vardıkları sırada yüzlerine kapı kapanır." (Bkz. Râzî, 2/70; Kurtubî, 19/268; Muhtasaru Tefsiri İbn Kesir, 3/ 450; Taberî, Tefsir, 30/71.)

Fahruddin Râzî, bu hadiste anlatılanları, "Tanrı'nın istihzasına" (alay etmesine) örnek olarak veriyor. Ve Muteffifîn Suresi'nin 29 ve 35. ayetinde de dolaylı olarak bunun anlatıldığını yazıyor. (Bkz. Râzî, aynı yer.) Kur'an yorumcularının bir kesimi, kimi hadislere dayanarak, Hadîd Suresi'nin 13. ayetinde konu olan; kapılı, kapısının bir yanında "rahmet", öbür yanında "azab" bulunduğu bildirilen "sur" (duvar) ile bunun anlatıldığını belirtir. (Örneğin bkz. Muhtasaru Tefsiri İbn Kesîr, aynı yer.) Bu ayetin (Diyanet'in resmi çevirisindeki) anlamı şöyledir:

"İkiyüzlü (münâfık) erkek ve kadınlar (öbür dünyada), müminlere 'Bizi de gözetin, ışığınızdan faydalanalım' dedikleri gün, onlara 'Ardınıza dönün de ışık arayın' denir. İnananlarla ikiyüzlüler arasında, kapısının içinde rahmet ve dışında azab olan bir sur çekilir." (Hadîd Suresi, ayet: 13.)

Müslim'in de yer verdiği bir hadiste belirtildiğine göre, öbür dünyada, gerçek inanırlara verilen nur (ışık), münâfıklara da verilecek. Yani, münâfıklar da "nur"a kavuşmuş olmakla sevinecekler. Bu "nur", hem yolları aydınlatır, hem de "cennetlik" olmanın bir "işaret"i sayılır. Ne var ki, cehennemin üzerindeki köprüye gelince "münâfıkların nuru sönüverecek". (Bkz. Müslim, İman /316; hadis no: 191; Ahmed İbn Hanbel, 3/345, 383.)

Kur'an yorumlarında, bu hadis de "Tanrı'nın alay etmesi"ne bir örnek olarak yer alır. (örneğin bkz. Taberî, Tefsir, 1/102.) Ama bu hadis aynı zamanda, "Tanrı'nın aldatması"na (ki birçok ayette sözü edilir. Bkz. ALDATMA) da örnek gösterilir. Bununla birlikte, içlerinde Taberî"nin ve İbn Kesîr'in de bulunduğu birçok Kur'an yorumcusu, "Tanrı'nın alay etmesi" (istihza) ile "Tanrı'nın aldatması"nın ("mekr", "hud'a") aynı anlamda olduğu görüşündedir. (Bkz. Taberî, Tefsir, 1/103; Muhtasaru Tefsiri İbn Kesîr, 1/34 ve ötekiler)

Konu için ayrıca bkz. ALDATMA.

• İyi ama, "Tanrı'nın alay etmesi", O'nun yüceliğiyle nasıl bağdaştırılabilir?

Kur'an yorumlarında bu soru yer alır ve üzerinde tartışılır.

Bu soru, Fahruddin Râzî'nin tefsirinde şöyle yer alıyor:

"Alay etmekte; gerçeği örtmek, tersine çevirmek, gerçekdışılıkla karıştırmak (telbîs) vardır. Bu belli. Buysa Tanrı için düşünülemez. Ayrıca, alay etmek, bilgisizlikle iç içedir. Bakara Suresi'nin 67. ayetinde, Musa Peygamber'in kendisine: 'Bizimle alay mı ediyorsun?' diyenlere, 'Böyle bir şey yaparak cahillerden olmaktan Tanrıya sığınırım!' dediğinin bildiriliyor oluşu da bunu gösterir. Cahillikse Tanrı için düşünülebilecek türden değildir. Öyleyken, nasıl oluyor da, 'istihza' (alay) edeceğinden söz edilerek Tanrı, alay eder olmakla nitelenebiliyor?" (Bkz. Râzî, 2/70.)

Fahruddin Râzî, bu soruya beş türlü karşılık verilebileceğini belirtiyor ve cevapları sıralıyor:

• Tanrı'nın, inanırlarla alay edenlere yapacağı şey, onların yaptıklarının karşılığıdır. Bir suça, kendisine denk olabilecek bir şey (ceza) ile karşılık verilir. Şûrâ Suresi'nin 40. ayeti de bunu anlatır. (Bir kötülüğün karşılığı, aynı biçimdeki bir kötülüktür deniyor.) "Size saldırana, size saldırışları türünden siz de saldırın!" (Bakara Suresi, ayet: 194); "Münâfıklar, Tanrı'yı aldatmaya çalışıyorlar, oysa Tanrı onları aldatıyor" (Nisâ Suresi, ayet: 142); Onlar hile yaptılar. Tanrı da hile yaptı. Tanrı, hile yapanların en hayırlısıdır" (Âli İmrân Suresi, ayet: 54) diyen ayetler de...

• Münâfıkların "alay etmeleri"nin zararının Müslümanlara olacağını sanmalarının tersine, zarar kendilerine olacaktır. Bu da Tanrı'nın onlarla bir tür "alay etmesi"dir.

• Alay etmenin sonucu, aşağılamaktır. Tanrı da münâfıkları, küçültücü cezalarla cezalandırmakta, aşağılamaktadır. "Tanrı'nın alay etmesi", bu anlamda olabilir. Ayette, sonucu söylemek yerine, bu sonuca götüren neden, yani "alay etme" söyleniyor.

• Tanrı, münâfıklara öbür dünyada yapacağına hiç uymayan (namaz, oruç, gibi) yükümlülükler yüklüyor bu dünyada. Bu da onlarla bir tür "alay etmek"tir.

• Tanrı, münâfıklara, bir "alay eden kimse"nin göstereceği tutumu göstermekte. Gerek bu dünyada, gerek öbür dünyada... Anlatılmak istenen bu. (Bkz. Râzî, 2/70.)

2- Dinde Anlatılanlarla Alay Edenlere Verileceği Bildirilen Ceza

a) Bu Dünyadaki Ceza

Yukarıda (birinci bölüme bakınız) görüldüğü gibi, Kur'an'da –kimi harf ya da sözcük değişikliğiyle– tam 8 yerde, "Alay edenleri, alaya aldıkları şey, (başlarına getirdiği belâlarla) kuşatıverdi" deniyor. Bunlardan birinin yer aldığı ayetle, onu izleyen ayet şöyle:

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ
بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١٠﴾ قُلْ سِيرُوا
فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿١١﴾

En'âm Suresi, ayet: 10, 11

Anlamı (Diyanet'in)

Ey Muhammed! Andolsun ki, senden önce, birçok peygamber alaya alınmıştı. Onlarla eğlenenleri, alaya aldıkları şey mahvetti. De ki: "Yeryüzünde yürüyün; sonra da yalanlayanların sonunun nasıl olduğuna bir bakın!" (En'âm Suresi, ayet: 10, 11.)

Yani: Peygamberlerin gönderildikleri toplumlar, peygamberlerini yalanlarken, alay da etmişlerdi onlarla. Bu toplumların yok olmaları da bu yüzden olmuştu. Gezin de görün onların bu durumlarını. Alay edenlerin sonları nasıl olurmuş görüp ibret dersi alın! Burada, İslam Peygamberi, inanırları ve inançlarıyla alay eden kâfirlere yönelik uyarı da var. (Bkz. Sâbûnî, Safvetu't-Tefâsir, 1/380, 381.)

Bu ayetler ve benzerleri anlatır ki, peygamberler ve getirdikleriyle alay etmek:

• Alay edenler için çok kötü sonlar hazırlar, belâlar getirir;

• Alay konusu yaptıkları şeyleri, bildirilenleri gerçek saymamak yüzünden, "Ah ne yanılmışız! Anlatılanlar birer gerçekmiş!" deyip hayıflanmalarına yol açar.

Başka ayetlerde, alay etmekten bir de şu sonucun doğacağı bildirilir:

• Alay edenler, gözlerde küçük duruma düşerler. Hem Tanrı katında, hem insanlar katında küçülürler. "Münâfık"lar Müslüman gözükürlerken, Tanrı, onların gerçek durumlarını Peygamberi'ne bildirir ve onları rezil eder.

Tevbe Suresi'nin 64. ayetinde de, esasen münâfıkların kendilerinin de bunun bilincinde olup tedirginlik gösterdikleri, haklarında bir "sure" bir vahiy inmesinden korktukları bildiriliyor. "Korktukları şeyin" başlarına geleceği de... "Alay edin bakalım! Tanrı, kaygılandığınız şeyi ortaya koyacaktır!" deniyor aynı ayette.

Kur'an yorumlarında anlatıldığına göre, birtakım münâfıklar (kimi aktarmaya göre 12 kişi) bu konuda bir araya geldiklerinde, Tanrı, Peygamberi'ne bildirmişti adlarıyla. (Cebrail aracılığıyla...) Peygamber de bunları çağırıp "tevbe etmelerini, eğer tevbe ederlerse, bağışlanmaları için, Tanrı'dan kendileri için şefaatte bulunacağını" bildirmişti. Ama bunlar önce kabul etmemişlerdi. Sonra kabul etmişlerdi ama o zaman da iş işten geçtiği için, Peygamber şefaatte bulunmayı kabul etmemişti. (Bkz. Râzî, 16/120.) Münâfıkların korktukları, "Tevbe" Suresi'nin indirilmesiyle başlarına gelmişti. Aktarıldığına göre, münafıklar bu sureyle "rezil edildikleri" için bu surenin bir adı da "Fâdıha"dır (rezil edici). (Bkz. Taberî, Tefsir, 10/118.) Başka bir aktarmaya göreyse bu sureye "el Hâfire" (kazıyan) adı da verilir. Çünkü bu sureyle, münâfıkların kalplerinde olanlar, kazınarak ortaya çıkarılmıştır. (Bkz. Râzî, 16/120.) Zemahşerî, "İslam'la alay eden münâfıklar"ı Tanrı "vahiyle rezil ettikten sonra", bunların, "Tanrı'nın yarattıkları içinde en kötü" duruma düşmüş olduklarını kimilerinin boyunlarına aldıklarını ve içlerinde "Keşke bana yüz sopa vurulsaydı da, hakkımızda bizi rezil eden bir vahiy indirilmemiş olsaydı!" diyenlerinin bulunduğunu yazıyor. (Bkz. Zemahşerî, Keşşaf, 2/286.)

Ama münâfıklar, "içten kâfir" olduklarına, içten İslam'a inanmadıklarına göre, "Tanrı'dan bir vahyin indirilmesi"ne nasıl inanıyor ve bundan nasıl korkuyorlardı?

Fahruddin Râzî, bu soruyu soruyor ve cevaplarını sıralıyor:

• Ebu Müslim'in yorumuna göre, "münâfıklar, bir vahyin indirilmesine ilişkin kaygı" belirtirlerken de "alay ediyorlar"dı. Alay etme niteliğinde bir kaygıydı bu.

• Bir başka yoruma göre: Münâfıklar ne denli münâfık olsalar da, iç dünyalarında gizledikleri şeylerin Peygamber tarafından hep ortaya çıkarıldığına tanık oluyorlardı. Kaygıları bundan ileri geliyordu.

• Asamm'ın yorumuna göre: Münâfıklar gerçekte Muhammed'in peygamber olduğuna inanıyorlardı. Ama inat olsun diye ve kıskançlık yüzünden inkâr ediyorlardı.

• Bir başka yoruma göre: Münâfıkların kaygılarından, korkularından söz edilirken, "Onlar korkmalıdırlar" demek istenmiştir.

• Bir başka yoruma göre, münâfıklar Peygamber'in peygamber olduğu konusunda kuşkuluydular yalnızca. Onun kesin olarak peygamber olmadığı kanısına varmış değillerdi. Haklarında bir vahiy indirilmesine ilişkin kaygıları da, buna dayalıdır. (Yani içlerinden, "belki de peygamberdir, kim bilir. Ya peygamberse?" diye düşünüyor olmalarına...)

Fahruddin Râzî, bu cevapları sıralarken hangisinin kendince doğru olduğunu belirtmiyor. (Bkz. Râzî, 16/121.) Ancak, birinci cevaba önce yer vermiş olmasından, birinci cevabın daha doğru olduğu eğiliminde bulunduğu söylenebilir. Yani "münâfıklar, haklarında bir vahiy indirilmesine ilişkin kaygı, korku belirtirlerken de inanırlarla alay ediyorlardı".

b) Öbür Dünyadaki Ceza

Tanrı'yla, Peygamberi'yle, bildirdikleriyle ve inanırlarla "alay eden"lerin bir de "öbür dünyada" ceza görecekleri bildirilir. Ayetlerde de hadislerde de... Şöyle:

- Alay edenler cehennem azabına uğrayacaklardır.
- Alay edenler cehennemde ceza görürler, yanarlarken bir de alay edileceklerdir. Onlarla, cennette bulunan inanırlar alay edeceklerdir. Melekler alay edecektir.

Muteffifîn Suresi'nin 29. ayetinden 36. ayetine değin olan kesiminde, bu, açıkça anlatılır.

İnanırların, Öbür Dünyadaki Kâfirlerle Alay Etmeleri

İnanırlar, cennetteki tahtlarında kurulmuş olarak, kendileriyle daha önce (dünyadayken) alay etmiş olan kâfirlerin cehennemde yanışlarına bakacaklar ve onlarla alay edecekler. Ayetlerde bu anlatılıyor.

Bu durum, Kur'an yorumlarında şöyle tanımlanıyor:

- Kâfirler, dünyadayken, inanırların içinde bulundukları sıkıntılı durum ve güçlükler nedeniyle alay ediyorlardı. İnanırlar da, Ahirette, kâfirlerin içinde bulundukları acıklı durumdan dolayı alay edeceklerdir.
- Kâfirler, dünyadayken kendi içinde bulundukları mutluluk ve zenginliğin ellerinden hiç gitmeyeceğini düşünüyorlar, inanırların durumlarıyla eğleniyorlardı. Ahirette de inanırlar alabildiğine ve hiç bitmeyecek bir mutluluk içindedirler artık. O yüzden, kâfirlerin dünyada, ellerinden mutluluk ve zenginliklerinin hiç gitmeyeceğini sandıklarını, öyle bir tutum gösterdiklerini anımsayarak gülecekler, eğlenecekler. (Bkz. Râzî, 30/102.)

Ayet ve hadislerde, cehennemdeki kâfirlerle cennetteki inanırların karşılıklı konuşacakları, kâfirlerin cennettekilerden yiyecek, içecek isteyecekleri, ama cennettekilerin onlara hiçbir şey vermeyecekleri, yiyecek ve içeceklerin onlara yasak olduğunun bildirileceği de anlatılır. Bkz. CEHENNEM, CENNET.

"Nasıl, Dünyadayken Alay Eder miydiniz?"

Kâfirler cehennemde yanarlarken, Tanrı, bir yandan "nasıl, kâfirler hak ettikleri cezayı görüyorlar mı?" (Muteffifîn Suresi, ayet: 36.) derken, bir yandan da kâfirlere seslenerek "Nasıl, cezanızı çekiyor musunuz? Siz dünyada, İslam'la alay ederken bizi unutmuştunuz. Biz de şimdi burada sizi unuttuk, yardım etmeyeceğiz" diyecek. Bu da ayetlerle dile getiriliyor. (Örneğin bkz. A'râf Suresi, ayet: 51.) Ayrıca bkz. CEHENNEM, CENNET.

B- Birinci Bölümün B Kısmında Yer Alan

1- İnanırların Dünyadayken Kâfirlerle Alay Etmeleri

Yukarıdaki ayetlerde ve yorumlarında görüldüğü gibi, inanırlar, öbür dünyada kâfirlerle alay edeceklerdir. Dünyada kendileriyle kâfirlerin alay etmiş olmalarına karşılık olarak... Ya bu dünyada?

Bu dünyada inanırların, kâfirlerle alay ettiklerine, etmeleri gerektiğine ilişkin bir açıklama bulunmamakta. Tersine, bu dünyada, kimseyle alay etmemeleri istenmekte.

Yorumcular, Bakara Suresi'nin 67. ayetine dayanarak, inanırların, bu dünyada, kâfirlerle de olsa "alay etme" yoluna gidemeyecekleri, bunun bir "cahillik" olacağı görüşünü savunurlar. Bu ayette, Musa Peygamber'in, kendisine "Sen bizimle alay mı ediyorsun?" diyenlere "Böyle yaparak cahillerden olmaktan Tanrı'ya sığınırım!" diyerek karışılık vermiş olması, "alay etme"nin "bir cahillik" olduğunu gösterir. Yukarıya ve özellikle şu maddelere bkz. **BAKARA, İSRAİLOĞULLARI, MUSA.**

2- İnanırların, Birbirleriyle Alay Etmeleri

Hucûrat Suresi'nin 11. ayetinde üç şeyin yasaklandığı görülüyor:

- Alay etmek,
- Çekiştirmek.
- Lakab (ad) takmak.

Fahruddin Râzî, bunların üç basamağı oluşturduğunu yazar. Yani ilişkilerde başlıca üç günah basamağı. Râzî, bunlardan en ağırının birincisi olduğunu, sonra ikincisinin, sonra da üçüncüsünün geldiğini belirtiyor. Ve nedenlerini de açıklıyor:

Râzî'nin yorumuna göre:

• Ad takmak, çekiştirmeye göre daha az kötüdür. Ad takmakta da küçültme, aşağılama vardır. Ama aradan zaman geçtikten sonra, kimse adın anlamını, içeriğini düşünmez. "Eşek Mervan" dendiğini düşünün. Bu ad söylenirken Mervan'ın "eşek" olduğunu kimse düşünmez. Ama çekiştirme öyle değil. Bir amaca yönelik yapılır. Amaç kınamak, küçültmektir. İzi kalıcı, süreklidir.

• Fakat, çekiştirme de, alay etme kadar ağır değildir. Çünkü çekiştirmede yalnızca kınama vardır. İnsanı "bir şeyden saymama" yoktur. Alay etmedeyse bu vardır. Çünkü alay eden, alay ettiği kimseye, insanın saygınlığa uygun biçimde bakmaz. Alay ettiği kimseyi eleştiriye bile değer bulmaz da ondan... Umursamaz, küçümser, alay edip geçer. O nedenle bu, daha ağırdır insan onuru için. (Râzî, 28/131.)

İlgili Hadisler

Aktarıldığına göre, yalnızca annesi olan, saf ve herkesin kendisiyle alay ettiği bir kimse vardı: Üveys İbn Amir'il-Karenî. Ülkemizde Veyse'l-Karânî diye ünlüdür ve çokça "menkıbe"leri aktarılır. Yani birçok öyküleriyle övülür. Belki de çoğu "Veysel" adıda bu "Üveys el Karenî"den kaynaklanır.

İşte bu Üveys, Peygamber'i görmediği halde, Peygamber'in yaşadığı çağda bulunduğu için (Peygamber'le buluşup görüşmeye can attığı, ama hiçbir zaman karşı gelemediği annesinin buna engel olduğu aktarılır) hadislerde de yer alır. Müslim'in de yer verdiği bir hadiste, en başta, "herkesin alay ettiği kimse" diye tanıtılır. Ondan sonra da inanırlara, gidip onun duasını almaları, günahlarını Tanrı'ya bağışlatmaları için onun Tanrı'ya yakarmasını sağlamaları öğütlenir. Ve bu öğüde uyulur. Öğüde uyup Üveys'in duasını almaya yönelmiş olanlar arasında Peygamber'in en yakın arkadaşlarından Hattab Oğlu Ömer (Halife) de vardır. Hadiste ayrıca Üveys, "tâbiilerin en hayırlısı" diye de nitelenir. (Bkz. Müslim, Fedâilu's-Sahâbe /223-225; hadis no: 2542.)

Hadisten çıkarılan sonuç: "Demek ki, *kimseyle alay etmek doğru değildir.* Kimin kim olduğu bilinemez. Alay edilen, küçümsenen, hor görülen kimse, Tanrı katında çok iyi biri de olabilir."

Ankebût Suresi'nin 29. ayetinde eşcinsellikleri anlatılan Lut toplumu kınanırken, bu toplumun "toplantılarında çok kötü şey yaptıkları" da anlatılır. Ama bu "kötü şey"in ne olduğu ayette açıklanmaz. Peygamber'den sorulduğunda, Peygamber'in şu karşılığı verdiği aktarılır:

"Onlar, herkes hakkında kötü şeyler söylerlerdi. Halkla alay ederlerdi." (Bkz. Tirmizî, Tefsir /30, hadis no: 3190.)

Başlangıçta, "Peygamber'in müezzininin, ezan sesi" duyulduğunda, "yadırganıp alay edildiği" anlatılır. (Bkz. Neseî, Ezan /5; İbn Mace, Ezan /2, Hadis no: 708.)

Özet

Alay etmek: Eğlenmek, birinin, birilerinin üstüne gülmek.

Kâfirler, Müslüman inanırlarla, inançlarıyla alay etmişler ve bu yüzden cezalara uğramışlardır. Geçmişteki birçok toplum, bu yüzden yok olup gitmiştir. Ahiretteki cezaları da ayrıca karşılarına çıkacaktır. "Kâfirler, münâfıklar, inanırlarla durmadan alay ederlerdi." Ayet ve hadislerde bunlar anlatılır. Anlatılanlardan şu özet çıkarılabilir:

• İnanırlarla ve inançlarıyla alay eden kâfirlerle "Tanrı alay eder." (Bkz. Bakara Suresi, ayet : 15; Tevbe Suresi, ayet : 79.)

• Kâfirler, alay etmelerinin cezasını, hem bu dünyada hem de öbür dünyada çekeceklerdir.

• Kâfirlerin, bu dünyada inanırlarla alay etmelerine karşılık olarak, inanırlar da öbür dünyada onlarla –cennetteki tahtlarına kurulmuş olarak seyrederken– alay edecekler.

• İnanırlar, bu dünyada, kimseyle alay etmemelidir. Ne kâfirlerle, ne de birbirleriyle. Özellikle de birbirleriyle.

• Alay eden kimse, alaya aldığı kimsenin her zaman kendisinden daha iyi olabileceğini aklından çıkarmamalı, kimin Tanrı katında ne değerde olduğunun bilinemeyeceğini unutmamalıdır.

➤ALÇAKGÖNÜLLÜLÜK

36
ALÇAKGÖ-
NÜLLÜLÜK

Kendi değerini olduğundan daha aşağı gösterenin durumu.

Kur'an'da bir yerde geçen "hevnen هَوْنًا sözcüğüne bu anlam veriliyor:

Furkan Suresi, ayet: 63

وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى
الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا ﴿٦٣﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Rahman olan Allah'ın kulları yeryüzünde mütevazı (alçakgönüllü) yürürler. Bilgisizler kendilerine takıldıkları zaman da onlara güzel sözler söylerler. (Furkan Suresi, ayet: 63.)

Açıklama

Bu ayette yer alan "hevn"e, Rağıb, el Müfredât'ında, "tezellülü'l-insani fi nefsihi" yani "insanın kendi içinde alçakgönüllü olması" anlamını veriyor ve yukarıdaki ayeti de kanıt göstererek bunun "övülesi" bir şey olduğunu yazıyor. (Bkz. "Havn (h-v-n)" maddesi.) Taberî de tefsirinde "yumuşakbaşlılık, olgunluk, büyüklenmemek, zorbalığa kaçmamak, bozgunculuğa, kavgaya yeltenir olmamak, günaha yönelmemek" anlamlarını uygun görüyor. (Bkz. Taberî, Tefsir, 19/21.) Aynı tefsirde, çeşitli yorumcuların bu anlamları verdikleri aktarılırken bir de "tevazu" (alçakgönüllülük) anlamına da yer veriliyor. Fahruddin Râzî'nin uygun gördüğü anlam da "kolay olmak, yumuşak olmak, doğal olmak, olgun olmak, alçakgönüllü olmak"tır. (Bkz. Râzî, 24/107.) Celâleyn tefsirinde ve öteki birçok tefsirde de "olgunluk ve alçakgönüllülük" anlamı verildiği görülüyor.

Ne var ki, başka anlam da ileri sürülmekte:

Celâluddin Süyûtî, bu ayetteki "hevn" sözcüğüne "Arapça olmayan sözcükler" arasında yer veriyor. Ve şu görüşü aktarıyor: "Süryanca'dır, 'bilgeler (hukemâ)' anlamını içerir." (Bkz. Süyûtî, el İtkân Fi Ulûmi'l-Kur'an, Mısır, 1978, c. 1, s. 183.)

"Bilgeler" de "olgun" ve "alçakgönüllü" olarak bilindikleri için, üzerinde durulan sözcüğe bu anlam uygun görülüyor.

Lokman Suresi, ayet: 18

وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللّٰهَ
لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿١٨﴾

Anlamı (Diyanet'in)

"İnsanları küçümseyip yüz çevirme, yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Allah kendisini beğenip övünen hiç kimseyi, şüphesiz ki sevmez." (Lokman Suresi, ayet: 18.)

Açıklama

Lokman'ın oğluna verdiği öğütler arasında bu öğüdün de yer aldığı bildiriliyor. Bkz. LOKMAN.

"Alçakgönüllülük", hadislerde de önemle işlenir:

Hadis

"Tanrı, bana, alçakgönüllü olmanız, kimsenin kimseye baş kaldırmaması ve kimsenin kimseye karşı böbürlenmemesi gerektiğini bildirdi." (Bkz. Ebu Davud, Edeb /48, hadis no: 4895; İbn Mace, Zühd /23, hadis no: 4214.)

"Alçakgönüllü olan kimseyi, Tanrı kesinlikle yükseltir." (Bkz. Müslim, Birr / 69, hadis no: 2588; Tirmizî, Birr /82, hadis no: 2029; Muvatta, Sadaka/12; Ahmed İbn Hanbel, 2/386.)

Hadis

Bu hadisteki "yükseltme"yi yorumlayanlar, hem dünyadaki, hem de Ahiretteki "yükseltme"nin amaçlandığını belirtiyorlar. Alçakgönüllü olan kimseyi, Tanrı'nın hem insanların gözünde yükselteceğinin, hem de öbür dünyada yüksek, imrenilecek yerlere getireceğinin bildirilmek istendiğini savunuyorlar.

Hadis

"Kim bir basamak (derece) alçakgönüllülük gösterirse, Tanrı da onu bir basamak yükseltir." (Bkz. Ahmed İbn Hanbel, 3/76; İbn Mace, Zühd /16, hadis no: 4176.)

Hadis

"Ebu Hureyre'nin anlattığına göre: Bir gün Cebrail, Peygamber'le otururken, gökten bir melek iner. Cebrail, Peygamber'e, bu meleğin evrenin yaratılmasından bu yana ilk kez indiğini ve bu inişin Kıyametten önce ilk ve son kez gerçekleşmiş olduğunu bildirir. Ve o melek Peygamber'e şöyle seslenir:

"–Ey Muhammed! Beni, senin Tanrı'n gönderdi. İki şeyden birini seçeceksin: Bir kral peygamber mi, yoksa bir kul peygamber mi olmak istersin?

"Bu sırada Cebrail, Peygambere şu uyarıda bulunur:

"–Ey Muhammed! Dikkat et de, Tanrı'na karşı alçakgönüllü ol, ona göre iste!

"Bunun üzerine Peygamber şöyle der:

"–Bir kul peygamber olmak istiyorum." (Bkz. Ahmed İbn Hanbel, 2/231.)

Özet

Ayet ve hadislerle inanırlardan istenen, "alçakgönüllü" olmalarıdır. "Kendi değerini olduğundan daha aşağı göstermek, kimseye karşı böbürlenmemek" demek olan alçakgönüllülüğün, insanları yücelteceği bildiriliyor. "Bir basamak alçakgönüllülük gösteren, bir basamak yükselir." Yani "ne kadar alçakgönüllü olursa, o denli yükselir". Hem insanların gözünde, hem de öbür dünyada. Bildirilenlerle, bu anlatılmak istenir.

➤ALDANMA

Görünüşe kapılıp yanılma, yanılıp zararlı çıkma.

Ayetlerde geçen "ğurur" (Bkz. ALDATMA) sözcüğünün asıl kökü olan "ğirre"nin, anlamı "insanın uyanıkken uykuydaymış gibi aymazlık içinde bulunması"dır. (Bkz. Râğıb, el Müfredât, "ğ-r-r" maddesi.)

"Ğurur", "aldatma" (kimi yerde de "aldatıcı") demekse de, "aldanma"yla yakın ilişkisi vardır. Bu da doğaldır, çünkü açıktır ki, "aldanan" olmazsa, "aldatan" da olmaz. Ayet ve hadislerin çoğunda insanların, tüm aldatıcılara karşı uyanık olmaları gerektiği bildirilir. "Dünya"ya, düyanın çeşitli çekiciliklerine karşı, şeytana karşı, "insan şeytanları"na karşı... Birçok çekiciliklerin, insanları "Tanrı'dan", dolayısıyla "cennet"ten uzaklaştırıcı ve "cehennem"e sürükleyici olduğu anlatılarak uyarılır insanlar.

Hadis

"Cehennem çekiciliklerle çevrilip perdelenmiştir. Cennetse hoşa gitmeyen iticiliklerle çevrilip perdelenmiştir." (Bkz. Buharî, Rikâk /28; Tecrîd, hadis no: 2035; Müslim, Cennet /1, hadis no: 2822; Tirmizî, Cennet /21, hadis no: 2559; Ahmed İbn Hanbel, 2/260, 333, 354, 380, 3/153, 254, 284, 5/151, 153, 159, 164; Dârimî, Rikâk /117.)

Ebu Hureyre'den aktarıldığına göre Peygamber şunları anlatıyor:

"Tanrı cenneti yarattıktan sonra, Cebrail'e: 'Git de ona bir bak!' dedi. Cebrail de gidip cennete baktı. Sonra dönüp Tanrı'ya: 'Tanrı'm! Senin gücüne andiçerek söylerim ki, burayı duyan herkes, ne yapıp ederek oraya girmek isteyecektir!' dedi. Tanrı orayı iticiliklerle çevirdikten sonra Cebrail'e bir daha buyurdu: 'Şimdi git bir bak ona!' Cebrail bir daha gidip cennete baktı. Bu kez dönüp şöyle dedi: 'Tanrı'm! Senin gücüne andiçerek söylüyorum: Korkarım ki, hiç kimse oraya girmek istemeyecek, giremeyecektir!'. Tanrı cehennemi yarattıktan sonra da Cebrail'e: 'Git cehenneme bir bak!' dedi. Cebrail gidip oraya bakıp döndü: 'Tanrı'm! Senin gücüne andiçerek söylerim: Burayı duyan herkes, ne yapıp ederek buraya girmemenin bir yolunu bulacak ve girmeyecektir!' dedi. Tanrı orayı çekiciliklerle çevreleyip perdeledikten sonra Cebrail'e bir daha buyurdu: 'Şimdi bir daha git bak oraya!' Cebrail bir daha gidip baktı, döndükten sonra bu kez şöyle dedi: 'Tanrım! Senin gücüne andiçerek söylerim: Korkarım ki, herkes oraya heveslenip girecektir!' "

(Bkz. Ebu Davud, Sünnet /25, hadis no: 4744; Tirmizî, Cennet /21, hadis no: 2560; Neseî, Eymân /3.)

Demek ki, insanların "aldanmaları" için her şey var. Ama, gene de insanlar uyarılıyor, "imanlı" ve "geçerli akıl"larıyla nelerin "aldatıcı" olduklarını görüp aldanmamaya çalışmaları isteniyor.

Bkz. AHİRET, ALDATMA, CEHENNEM, CENNET, DÜNYA, ŞEYTAN.

➤ALDATMA

Gerçeğin tersini göstererek, birini, birilerini yanlışa, zarara sürükleme, kandırma, verilen sözü tutmama, güveni kötüye kullanma.

Aldatma anlamındaki "hud'a" sözcüğünün türevleri Kur'an'da yer alır. غُرُور ="Ğurur" ve kimi yerdeki "el fitne" (asıl anlamıyla 'deneme', 'sınama'dır) sözcüklerinin içeriklerinde de aldatma anlamı vardır.

I- AYETLERDE ANLATILAN ALDATMANIN TÜRLERİ

Aşağıdaki anlamlarıyla birlikte sunulan ayetlerin anlattıkları gözden geçirilir ve incelenirken, şu bölümleme göz önünde tutulabilir:

Aldatma

1- Din alanında aldatma

a) Şeytanın, şeytanların aldatması
- Adem'i ve Havva'yı aldatması
- Ademoğullarını aldatması

b) "Dünya yaşamı"nın aldatması
- "Kâfir"leri, "münâfık"ları aldatması
- "İnanır"ları aldatması, aldatma olasılığı (bu olasılık nedeniyle Tanrı, inanırları uyarıyor)

c) "Kâfir"lerin, "münâfık"ların aldatmaları
- "Tanrı"yı, "Peygamber"i ve inanırları aldatmaya yönelik girişimleri tutumları
- Kendi adamlarını ve kendi kendilerini aldatmaları

d) "Kâfir"lerin, "münâfık"ların aldatmak için ileri sürdükleri sözler, savlar
- İnanırlara yönelik
- Kendi adamlarına yönelik

e) Tanrı'ya güvenmedeki ölçüsüz tutumun aldatması
- Tanrı'nın cömertliğine yanlış güvenmenin aldatması
- Tanrı'nın bağışlamasına yanlış güvenmenin aldatması

f) Çeşitli isteklerin, umutların, kuruntuların aldatması

2- Dünya işlerinde aldatma

a) Verilen sözün yerine getirilmemesi suretiyle aldatma

b) Ölçüde-tartıda aldatma (eksik ölçme, eksik tartma yolunda insanları aldatma ya da aldatma girişimi.)

A- Ayetler ve Anlamları

فَدَلّٰيهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْاٰتُهُمَا *A'râf Suresi, ayet: 22*

Anlamı

(Şeytan) böylece ikisini de (Adem ve Havva'yı) yalanla aldattı. Onlar da ağaçtan (meyvesinden) tadınca, ut yerleri kendilerine görünüverdi. (A'râf Suresi, ayet: 22.)

Açıklama

Adem'i ve eşini şeytanın aldatarak yanlışa sürüklemesinin bir uyarı kaynağı olması istenir ve Ademoğullarına da şöyle seslenilir:

A'râf Suresi, ayet: 27

يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ
الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا
لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ
إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ٢٧

Anlamı (Diyanet'in)

Ey insanoğulları (Ademoğulları)! Şeytan, ayıp yerlerini kendilerine göstermek için elbiselerini soyarak ananızı babanızı cennetten çıkardığı gibi, sizi de şaşırtmasın! Sizin onları görmediğiniz yerlerden onlar ve taraftarları sizi görürler. Biz şeytanı, inanmayanlara dost kılarız. (A'râf Suresi, ayet: 27.)

Hadis

Peygamber'in karılarından Safiyye'nin anlattığına göre: Bir gün Safiyye, Peygamber'i ziyarete gelir. O sırada Ramazan'ın son on günüdür ve Peygamber "Mescid"de "itikâf"a çekilmiştir (ibadete kapanmıştır). Safiyye, Peygamber'in yanında bir saat kadar kaldıktan sonra kalkıp dönmek ister. Peygamber de kalkıp onu geçirir. Yürürler, Mescidin, Ümmü Seleme'nin odasının kapısına geldiklerinde, Medineli iki kişi selam verdikten sonra oradan ivedi ivedi geçmektedirler. Peygamber onlara biraz durmalarını söyler ve bir açıklama yapar:

"Yanlış anlamayın, bu yanımdaki kadın, Huyey kızı Safiyye'dir (karımdır)."

Peygamber'in böyle bir açıklama yapma gereğini duyması, o iki kişinin ağırına gitmiştir ("nasıl olur da Peygamber, bizim kendisi için kötü düşünebileceğimizi düşünmüş olabilir?" türünden bir duyguya kapılarak).

"Fe subhanallah! (Bu açıklama gereği neden duyuluyor? Bizim kendisi için kötü düşüneceğimiz mi sanılıyor?)" derler.

Bunun üzerine Peygamber şunu söyler:

"Şeytan, insanın gövdesinde kanın dolaşması gibi girip dolaşır. Onun, sizin kalbinize bir şey (kuşku) atıvermiş olmasından kaygılandım (da onun için açıklama yaptım)." (Bkz. Buharî, Ahkâm /21, Bed'ü'l-Halk /11, İ'tikâf /11-12; Tecrîd, hadis no: 956; Müslim, Selâm /24, 25; hadis no: 2175; Ebu Davud, Savm /77, hadis no: 2470; İbn Mace, Sıyâm /65, hadis no: 1779, Dârimi /Rikâk/66; Ahmed İbn Hanbel, 3/156.)

يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴿١٢٠﴾

Nisâ Suresi, ayet: 120

Anlamı

Şeytan onlara söz veriyor, onları umutlandırıyor. Şeytan yalnızca aldatmak için söz verir. (Nisâ Suresi, ayet: 120.)

يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا

En'âm Suresi, ayet: 112

Anlamı

İşte böylece, her peygambere, insan ve cin şeytanlarını düşman yaptık. Bu şeytanlar, aldatmak için, birbirlerine, sözlerin yaldızlı-çekici olanlarını iletip aşılarlar... (En'âm Suresi, ayet: 112.)

وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴿٦٤﴾

İsrâ Suresi, ayet: 64

Anlamı

(Tanrı, şeytana söylüyor:) "...Ve onlara sözler ver. Ne var ki, şeytan onlara, yalnızca aldatmak için söz verir." (İsrâ Suresi, ayet: 64.)

وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿١٨٥﴾

Âli İmrân Suresi, ayet: 185

Anlamı

Ve dünya yaşamı, aldatıcı bir geçimliktir yalnızca. (Âli İmrân Suresi, ayet: 185.)

لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ ﴿١٩٦﴾

Âli İmrân Suresi, ayet: 196

Anlamı

(Ey Muhammed) inanmazların, ülkeleri gezip dolaşır olmaları, sakın seni aldatmasın. (Âli İmrân Suresi, ayet: 196.)

En'âm Suresi,
ayet: 70

وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا

Anlamı

O kimseleri bırak ki, onlar dinlerini oyun ve eğlence konusu yaptılar ve onları dünya yaşamı aldatmıştır. (En'âm Suresi, ayet: 70.)

En'âm Suresi,
ayet: 130

قَالُوا شَهِدْنَا عَلٰٓى اَنْفُسِنَا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا

Anlamı

(Öbür dünyada cehennemlik cin ve insanlar, "size bugünü bildiren peygamber gelmedi mi?" sorusuna karşılık olarak:) "kendi zararımıza (da olsa) tanığız!" derler. Dünya yaşamı onları aldattı... (En'âm Suresi, ayet: 130.)

A'râf Suresi,
ayet: 50

اَلَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا

Anlamı

(Tanrı cennetteki nimetlerden o kâfirleri yoksun kılmıştır ki) onlar, dinlerini oyun ve eğlence konusu yaptılar. Onları dünya yaşamı aldattı... (A'râf Suresi, ayet: 50.)

Lokman Suresi,
ayet: 33;
Fâtır Suresi,
ayet: 5

فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُورُ

Anlamı

Dünya yaşamı, sakın sizi aldatmasın. Ve (şeytan da) Tanrı'ya (yanlış biçimde) güvendirerek aldatmasın. (Lokman Suresi, ayet: 33; Fâtır Suresi, ayet: 5.)

Mü'min Suresi,
ayet: 4

فَلَا يَغْرُرْكَ تَقَلُّبُهُمْ فِي الْبِلَادِ ﴿٤﴾

Anlamı

Onların ülkeleri dolaşıyor olmaları sakın seni aldatmasın. (Ğafir-Mü'min Suresi, ayet: 4.)

Câsiye Suresi,
ayet: 35

ذٰلِكُمْ بِاَنَّكُمُ اتَّخَذْتُمْ اٰيَاتِ اللّٰهِ هُزُوًا وَغَرَّتْكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا

Anlamı

(Kıyamet günü görecekleri cezayla karşı karşıya gelenlere söylenecek: "İşte bu durum, Tanrı'nın ayetlerini eğlence konusu yapmanızdan ve dünya yaşamının, sizi aldatmasındandır..." (Câsiye Suresi, ayet: 35.)

يُخَادِعُونَ اللّٰهَ
وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ اِلَّا اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٩﴾

Bakara Suresi, ayet: 9

Anlamı

(Münâfıklar) Tanrı'yı ve inanırları aldatmaya çabalarlar. Oysa yalnızca kendi kendilerini aldatırlar da bilincine varmazlar. (Bakara Suresi, ayet: 9.)

اِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ

Nisâ Suresi, ayet: 142

Anlamı

Münâfıklar Tanrı'yı aldatmaya çalışırlar. O da onları aldatır... (Nisâ Suresi, ayet: 142.)

Açıklama

Ayetin anlamı, yani sözlerinin tam anlamı böyledir. Ancak, buradaki "O da (Tanrı da) onları aldatır..." anlamına gelen söz, Tanrı'ya yakışır biçimdeki anlamlar çıkarılacak nitelikte yorumlanır. Örneğin: "Tanrı da onları aldatır!" yerine, "Tanrı da anlatmanın ne demek olduğunu onlara gösterir, onları cezalandırır..." gibi anlam ve yorumlar sunulur.

وَاِنْ يُرِيدُوا اَنْ يَخْدَعُوكَ فَاِنَّ حَسْبَكَ اللّٰهُ

Enfâl Suresi, ayet: 62

Anlamı

Seni aldatmak isterlerse de, kuşkusuz Tanrı (koruyucu olarak) sana yeter... (Enfâl Suresi, ayet: 62.)

اِذْ يَقُولُ
الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ غَرَّ هٰٓؤُلَاۤءِ دِينُهُمْ

Enfâl Suresi, ayet: 49

Anlamı

Anımsa ki, münâfıklar ve "kalplerinde hastalık olanlar" (inançları hastalıklı bulunanlar), (inanırları göstererek) "bunları, dinleri aldatmıştır" derler... (Enfâl Suresi, ayet: 49.)

Ahzâb Suresi, ayet: 12

وَإِذْ يَقُولُ
الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ
إِلَّا غُرُورًا ﴿١٢﴾

Anlamı

Münâfıklar ve "kalplerinde hastalık olanlar", "Tanrı ve O'nun elçisi (bize) yalnızca, aldatıcı sözler söyleyip söz vermekteler" derler. (Ahzâb Suresi, ayet: 12.)

Mülk Suresi, ayet: 20

إِنِ الْكَافِرُونَ إِلَّا فِي غُرُورٍ ﴿٢٠﴾

Anlamı

Kuşkusuz, "kafirler", "aldanmaktadırlar". (Mülk Suresi. ayet: 20.)

Âli İmrân Suresi, ayet: 24

وَغَرَّهُمْ فِي دِينِهِمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾

Anlamı

Uydurup durdukları şeyler, onları, dinleri konusunda yanıltıp aldatmıştır. (Âli İmrân Suresi, ayet: 24.)

Hadîd Suresi, ayet: 14

يُنَادُونَهُمْ أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ قَالُوا بَلَى
وَلَكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ أَنْفُسَكُمْ وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ وَغَرَّتْكُمُ
الْأَمَانِيُّ حَتَّى جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ وَغَرَّكُمْ بِاللَّهِ الْغَرُورُ ﴿١٤﴾

Anlamı

(Kıyamet günü) münâfıklar, onlara (inanmış kişilere): "Biz de sizinle birlikte değil miydik?" derler. Onlar şu karşılığı verirler: "Evet, öyle, ama siz kendi ken-

dinizi aldattınız. Bizim kötü durumlara düşmemizi bekler oldunuz. Kuşkulara düştünüz. Sizi, kuruntular aldattı. Sonunda Tanrı'nın buyruğu geldi. (Şeytan) sizi, Tanrı'ya (yanlış biçimde) güvendirip aldattı". (Hadîd Suresi, ayet: 14.)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٢﴾ كَبُرَ مَقْتًا
عِنْدَ اللّٰهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٣﴾

Saff Suresi, ayet: 2, 3

Anlamı

Ey inananlar! Yapmadığınız (ya da yapmayacağınız) şeyi ortaya atıp niçin yaptığınızı (ya da yapacağınızı) söylersiniz? Yapmadığınız şeyi "yaptık" demeniz (ya da yapmayacağınız şeyi "yaparız!" demeniz), Tanrı katında büyük öfkeye sürükler olmuştur. (Saff Suresi, ayet: 2, 3.)

وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ ﴿١﴾ الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ ﴿٢﴾ وَإِذَا
كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ ﴿٣﴾

Muteffifîn Suresi, ayet: 1-3

Anlamı

Yazıklar olsun eksik ölçüp tartanlara. Onlar ki, (başka) insanlardan kendileri birşeyler alırlarken bol bol almak üzere ölçerler, tartarlar. Tartıp ya da ölçüp verdiklerindeyse, alanları zarara sokar biçimde ölçüp tartarlar (eksik ölçüp tartarlar). (Muteffifîn Suresi, ayet: 1-3.)

﴿٣٤﴾ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ذٰلِكَ
خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٣٥﴾

İsrâ Suresi, ayet: 35

Anlamı

Bir şeyi ölçtüğünüz zaman, ölçüyü tam yerine getirin, doğru teraziyle tartın. Böyle yapmak, sonuç yönünden daha güzel ve daha iyidir. (İsrâ Suresi, ayet: 35.)

وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ

En'âm Suresi, ayet: 152

Anlamı

"Ve ölçüyü, tartıyı tam yerine getirin, adalet gösterin..." (En'âm Suresi, ayet: 152.)

Hûd Suresi, ayet: 84

وَلَا تَنْقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ

Anlamı

"Ve ölçüyü tartıyı eksik tutmayın..." (Hûd Suresi, ayet: 84.)

A'râf Suresi, ayet: 85

فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ
أَشْيَاءَهُمْ

Anlamı

"Ölçüyü, tartıyı tam olarak gerçekleştirin. İnsanların eşyasını eksik vermeyin..." (A'râf Suresi, ayet: 85.)

İnfitâr Suresi, ayet: 6

يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ﴿٦﴾

Anlamı

Ey insan! "Kerim Rabbi"n ile (Tanrı'n keremlidir seni bağışlar, diyerek) seni aldatan ne (ya da kim) oldu? (İnfitâr Suresi, ayet: 6.)

B- Yorumlar

Yukarıdaki ayetlerde görüldüğü gibi, "aldatıcı" olarak bildirilenlerin başında "dünya yaşamı" geliyor. Dünyanın, türlü çekicilikleri... "İnsanların ilk babası Adem'i ve eşini aldatarak yasak meyveyi yedirip cennetten kovduran şeytan" da, düşman olduğu "Ademoğulları"nı yoldan çıkarmak için "dünya"nın aldatıcı çekiciliklerinden yararlanır daha çok. Bununla birlikte şeytanın, "insanların kan damarlarında dolaştığını"da unutmamak gerektiği bildirilir. Bu arada "insan biçimindeki şeytan"lar üzerinde de durulur ve bunlara, örneğin "münâfık" denen, "içten kâfir, dıştan görünüşte Müslüman" olanlara karşı da uyanık olunması istenir. "Münâfık"ların "Tanrı'yı ve inanırları aldatmaya yeltendikleri", ama gerçekte "kendilerini aldattıkları" da anlatılır. Ancak, yukarıda 15 numara ile geçen, Nisâ Suresi'nin 142. ayetindeki sözlerle ilgili olarak, yorumcular yoğun tartışmalarda bulunmaktalar. Çünkü ayetteki sözler, harfi harfine çevirildiğinde şu anlamdadır:

"Münâfıklar, Tanrı'yı aldatıyorlar, Tanrı da onları aldatmaktadır..."

Dahası: Ayetteki "yuhâdiûne"ye göre "aldatışıyorlar" demek gerekiyor.

Ayetin sonu da şu anlamdadır:

"... Onlar namaza kalktıkları zaman, tembel tembel kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar. Ve Tanrı'yı pek az anarlar."

• "Münâfıkların Tanrı'yı aldatmaları" ne demektir?

Genellikle benimsendiği söylenebilecek yorum şöyle:

"Münâfık"lar, içten inanmadıkları halde, dıştan inanmış görünerek "mallarını ve canlarını kurtarmış" oluyorlar. Görünüşte bu, bir "aldatma", kandırma biçimidir. Oysa, bir de Ahiret vardır. Bu dünyada "kendilerini kurtarmış" oluyorlar, ama ya öbür dünya..." Öbür dünyada, yakayı ele verecekler. (Bkz. Taberî, Tefsir, c. 1, s. 91, vd. Râzî, c. 2, s. 63-64; Sâbûnî, Safvetü'l-Tefâsîr, c. 1, s. 35 ve öteki tefsirler.)

Yukarıda 14 numarayla geçen, Bakara Suresi'nin 9. ayetinin sözlerinin yorumsuz anlamı da şöyledir:

"Münâfıklar, Tanrı'yı ve inanırları aldatırlar (sözcüğün dış anlamına göre: 'Tanrı'yla ve inanırlarla aldatışırlar, birbirlerini karşılıklı olarak aldatırlar demek gerekiyor). Oysa yalnızca kendi kendilerini aldatırlar da bilincine varmazlar."

Yorumu şöyle yapılıyor:

Münâfıklar dıştan inanmış gözükmekle kârlı çıkacaklarını sanıyorlar. Oysa Tanrı'nın onlar için hazırladığı cezayı görünce, yanıldıklarını ve farkında olmadan kendi kendilerini aldatmış olduklarını anlayacaklar. (Bkz. Aynı kaynaklar.)

Fahruddin Râzî, "Tanrı'yı aldatma"nın söz konusu olamayacağını, onun için de ayetlerde görülen bu anlamdaki sözleri "te'vil" etmek, uygun yorumlarla yorumlamak gerektiğini belirtiyor. Râzî'nin belirttiği görüş şöyle özetlenebilir:

Tanrı, tüm gizlilikleri, her şeyin içyüzünü bildiğine göre "Tanrı'yı aldatmak" olamaz.

Münâfıkların münâfıklık etmelerindeki amaçları da, "Tanrı'yı aldatmak" değildir. Onlar, Tanrı'nın peygamber gönderdiğine inanmıyorlar.

Öyleyse ayetin sözlerini dış anlamıyla almak mümkün değildir. Bir "te'vil" (yorum) gerekiyor:

Buradaki "Tanrı'yı aldatmak", "Peygamber'i aldatmak"tır. Başka yerlerde kimi zaman "Tanrı" denir, "Peygamber" amaçlanır.

Ya böyle yorumlanır, ya da:

Münâfıkların gösterdikleri tutum, görünüşte "aldatan kimse"lerin tutumunu andırdığından "Tanrı'yı aldatma" görünüşündedir. Ayetlerde de işte bu "biçim"inden dolayı "Tanrı'yı aldatma" anlamındaki sözler yer almıştır. (Bkz. Râzî, 2/62, 63.)

Nisâ Suresi'nin 142. ayetinde "Tanrı' da onları aldatmaktadır" anlamındaki sözlere gelince:

Kur'an yorumcuları, bu anlamdaki sözlerin de "te'vil" edilmesi gerektiğini belirtirler.

• "Tanrı da onları aldatmaktadır" denirken ne anlatılmak isteniyor?

Fahruddin Râzî, "aldatma"yı (el hadîa) tanımlıyor: "Kurtuluş, esenlik, doğru-düzgün bir durum bulunduğu izlenimi verip karşısındakinin zararına yol açacak şeyi saklamak, belli etmemek". Bunun "kınanası" (mezmûm) bir durum olduğunu belirtiyor. (Bkz. Râzî, 2/62.)

Yorumcuya göre, madem ki aldatma "kınanası" bir durumdur; insanlara yakışmadığı gibi Tanrı'ya da yakışmaz. Öyleyse "Tanrı'nın münâfıkları aldatmakta olduğunu" bildirir gibi olan sözlerin, başka anlamı olmalıdır. Bir yorum (te'vil) gerek.

Fahruddin Râzî'ye göre, Kur'an yorumcularının çoğunun yorumu şöyledir:

"Münâfık"lar, "aldatma girişimleri"nde bulunurlarken, Peygamber'e ve inanırlara "zarar verme"yi amaçlıyorlar. Tanrı da onların amaçladıkları bu duruma meydan vermiyor ve zararı onların üzerine çeviriyor. Onlar, Tanrı'nın bunu yaptığını ve ileride kendileri için ceza hazırladığını bilmiyorlar. İşte demek istenen budur. (Bkz. Râzî, 2/63.)

Diyanet'in resmi çevirisinde de, ayete bu yoruma uygun olarak anlam (yorumlu anlam) verildiği görülüyor. Şöyle:

"Doğrusu münâfıklar, Allah'ı aldatmaya çalışıyorlar. Oysa O, onlara, aldatmanın ne olduğunu gösterecektir..." (Nisâ Suresi, ayet: 142.)

Yorumculara göre ortada "istidrâc" denen durum var: Bu sözcüğün "kelam"daki anlamı, "kâfirin eliyle gösterilen olağanüstülük"tür. Örneğin "Deccal" "olağanüstülükler sergileyecektir." (Bkz. Kelâm-akâid kitapları, örneğin, Hayâlî, Şerhu Nuniyye, İstanbul, 1318, s. 70.) Ama buradaki anlamı, A'râf Suresi'nin 182. ve Kalem Suresi'nin 44. ayetlerindeki anlamıdır. "İstidrâc"ın geçtiği bu ayetlerin, Diyanet'in resmi çevirisindeki anlamları şöyledir:

"Ayetlerimizi yalan sayanları, bilmedikleri yönden, ağır ağır sonuçlara yaklaştıracağız." (A'râf Suresi, ayet: 182.)

"Ey Muhammed! Kur'an'ı yalanlayanları bana bırak. Biz onları bilmedikleri yerden yavaş yavaş azaba yaklaştıracağız." (Kalem Suresi, ayet: 44.)

Demek ki, "istidrâc" buradaki anlamıyla "kafirlerin, farkında olamayacakları biçimde, basamak basamak (derece derece) düşecekleri kötü duruma, cezaya doğru yaklaştırılmaları ve ansızın yakalanmaları"dır. Râğıb da "istidrâc"a bu anlamın verileceğini yazıyor. Ama daha önce, "iğfâl", yani "ğaflet"e, aymazlığa düşürme anlamına geleceğini belirtiyor. (Bkz. el Müfredât, "d-r-c".)

Evet, yorumculara göre, "Tanrı'nın münâfıkları aldatması" anlamını veren sözlerle de bir "istidrâc" durumu bulunduğu anlatılmak isteniyor. Yani şöyle bir durum var: Münâfıkları, Tanrı, "derece derece" kötü sonuçlara götürüyor. En kötüsü de Ahirette başlarına gelecek olanlar. Tanrı, bunların iplerini uzun tutmuş. Bunlar, yani münâfıklarsa tümüyle serbest bırakıldıklarını sanmaktalar. İşin farkında değiller. Tanrı, bunlara vereceği cezaları, bu cezalar daha da ağır olsun diye erteliyor. Bir gün neyin ne olduğunu anlayacaklar, ama iş işten geçmiş olacak. (Bkz. Tefsirler, örneğin Taberî, 1/93, 5/214; Sâbûnî, Safvetu't-Tefâsîr, 1/312.)

Yorumculara göre, şu yorum da yapılabilir: Münâfıklar, Müslüman görünerek Peygamber ve inanırlarla ilgili bilgi toplamak istemişlerdir. Topladıkları bilgileri de Müslümanların düşmanları olan kafirlere aktarmaktadırlar. Bilmiyorlar ki, Tanrı onların aktardıklarını ve yaptıkları tuzakları Peygamber'e ve inanırlara bildirmektedir. "Tanrı'nın onları aldatması" anlamına gelen sözlerle, bu anlatılmak isteniyor. (Bkz. Tefsirler, örneğin, Celâleyn, 1/90.) Fah-

ruddin Râzî'deyse münâfıkların casusluklarının, tuzaklarının, Peygamber'e bildirilebilirken bildirilmediği yazılı. "Neden bildirilmemiştir?" sorusuna da şu karşılığın verildiği görülüyor: "Tanrı dilediğini yapar. Bu, yalnızca Tanrı'nın bildiği bir hikmete dayalı da olabilir." (Bkz. Râzî, 2/63)

Şu yorumu yapanlar da var:

Öbür dünyada, Tanrı, münâfıklara da, inanırlara verdiği gibi "nur" (ışık) verecek. Onlar bu "nur"un sürekli olacağını sanacaklar. Ama bir yere, bir bölmeye, ya da "sırat köprüsü"ne geldiklerinde, "nur"ları birden ellerinden gidecek ve karanlıkta kalıverecekler. (Bkz. Tefsirler, örneğin Taberî, 5/214-215; Râzî, 11/83.) Bu yorumu ileri sürenler arasında, İbn Abbas ve Süddî de var. Yani "Tanrı'nın münâfıkları aldatması"nın anlamı budur.

Müslim'in de aralarında bulunduğu kimi sağlam (sahih) hadis toplayan uzmanların kitaplarında da bu yolda bir hadisi görüyoruz:

Hadiste anlatıldığına göre: Öldükten sonra dirilince insanlar, toplumlar, toplanıp bir yere gelecekler. Sıra sıra olacaklar. Tanrı belirecek. Herkes görecek.

"–Ben sizin Tanrı'nızım!

"–Biz de seni görmek istiyoruz."

Bu türden konuşmaları da olacak. Sonra, dünyadayken yalnızca dıştan Müslüman gözükmüş olanlara, yani münâfıklara da inanırlarla birlikte bir "nur" (ışık) verilecek. Herkes cehennem köprüsünün bulunduğu yere gelince, "münâfıkların nuru" sönüverecek... (Bkz. Müslim, İmân /316, hadis no: 191; Ahmed İbn Hanbel, 3/345, 383.)

Münâfıklar, "nur"larının en çok gerekli olduğu sırada sönüverdiğini görünce, "aldatma" peşindeyken, asıl aldananın kendileri olduğunu anlamış olacaklar.

Kısacası: "Tanrı'nın aldatması" anlamındaki sözlerin, yorumcuların yorumlarında bir "dünya"ya dönük, bir de Ahirete dönük yönü bulunuyor. Ahirete dönük yönünde belirtildiğine göre, "Tanrı'nın aldatması"nın anlamı, inanmazlara ve inanmaz oldukları halde inanır gözükenlere, "daha çok günah işlesinler, böylece daha ağır cezalara uğrasınlar diye Tanrı'nın vereceği cezayı hemen değil, erteleyerek, öbür dünyaya bırakarak verecek olması"dır.

وَمَكَرُوا مَكْرًا وَمَكَرْنَا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

Neml Suresi, ayet: 50

Anlamı

"Onlar bir hile-tuzak kurdular. Biz de bir hile-tuzak kurduk. Ama onlar farkında değildirler." (Neml Suresi, ayet: 50.)

Diyanet'in resmi çevirisindeki (yorumlu) anlamı:

"Onlar bir düzen kurdular. Biz fark ettirmeden, onların düzenlerini bozduk."

إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا ﴿١٥﴾ وَأَكِيدُ كَيْدًا ﴿١٦﴾ فَمَهِّلِ الْكَافِرِينَ أَمْهِلْهُمْ رُوَيْدًا ﴿١٧﴾

Târık Suresi, ayet: 15-17

Anlamı

"Gerçekten onlar bir hile-tuzak kuruyorlar. Ben de bir hile-tuzak kurmaktayım. Ey Muhammed! Sen kâfirlere süre ver. Onları biraz geciktiriver." (Târık Suresi, ayet: 15-17.)

Diyanet'in resmi çevirisi:

"Gerçekten onlar düzen kuruyorlar. Ben de bir düzen kurmaktayım. Ey Muhammed! Sen inkârcılara mehil ver. Onlara mukabeleyi biraz geri bırak."

A'râf Suresi, ayet: 183; Kalem Suresi, ayet: 45

وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ

Anlamı

"Onlara süre veririm. Kuşkusuz benim hilem-tuzağım sağlamdır." (A'râf Suresi, ayet: 183; Kalem Suresi, ayet: 45.)

Diyanet'inkinde iki ayrı anlam veriliyor. A'râf Suresi'nde verilen anlam:

"Onlara mahsustan mühlet veririm. Çünkü benim düzenim çetindir." (A'raf Suresi, ayet: 183.)

Kalem Suresi'nde verilen anlam:

"Onlara mehil veriyorum. Doğrusu benim tuzağını sağlamdır." (Kalem Suresi, ayet: 45.)

Oysa A'râf'da da, Kalem'de de ayetin sözleri aynıdır.

Âli İmrân Suresi, ayet: 54

وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴿٥٤﴾

Anlamı

"Onlar hile-tuzak kurdular. Tanrı da tuzak kurdu. Tanrı, tuzak kuranların en iyisidir." (Âli İmrân Suresi, ayet: 54.)

Diyanet'inki:

"Fakat hile yaptılar. Allah da onları cezalandırdı. Allah hile yapanların cezasını en iyi verendir." (Âli İmrân Suresi, ayet: 54.)

Son ayetteki "Allah da onları cezalandırdı. Allah hile yapanların cezasını en iyi verendir" anlamı, ayetin sözlerinin dışındadır, bir yorumdur.

İnsanın İnsanı Aldatması

Yukarıda anlamı verilen Saff Suresi'nin 2. ve 3. ayetlerinin Diyanet'in resmi çevirisinde geçen anlamı şöyledir:

"Ey inananlar! Yapmadığınız şeyi, niçin yaptığınızı söylersiniz? Yapmadığınız şeyi yaptık demeniz, Allah katında büyük gazaba sebep olur."

Elmalılı Hamdi Yazır da şu anlamı veriyor:

"Ey o iman edenler! Niçin yapmayacağınız şeyi söylersiniz? Yapmayacağınız şeyi söylemeniz, Allah yanında çok mebğuzdur."

Hasan Basri Çantay'ın verdiği anlam da, Elmalılı Hamdi Yazır'ınki gibidir.

Daha önce sunulan anlamda bu iki anlam göz önünde tutulmuştur.

Kur'an yorumcuları, bu ayetlerin "iniş nedeni" olarak değişik "rivayet"ler aktarmaktalar:

Kimine göre, Peygamber'in arkadaşlarından bir topluluk, "Hangi iş ve davranışın Tanrı katında daha sevimli olduğunu bilsek, onu kesinlikle yaparız" diye konuşmuşlardı. Onun üzerine bu ayetler geldi. (Bkz. Tirmizî, Tefsir/62, hadis no: 3309; Taberî, Tefsir, 28/55; F. Râzî, 29/310 ve öteki tefsirler)

Kimine göre birileri, yapmadıkları şeyleri yapmış gibi gösterdiler "yaptık" diyerek övündüler. Onun için bu ayetler geldi.

Kimilerine göreyse, bu ayetler münâfıklarla ilgilidir. (Bkz. Taberî, Tefsir, 28/ 55-56; Râzî, 29/310-311; Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, 7/4926-4927.)

"Yapmadığınız şeyi niçin 'yaptık' diyorsunuz?" ve "yapmayacağınız şeyi niçin yapacağım diyorsunuz?" şu demektir: "Niçin aldatıyorsunuz, ya da aldatmaya kalkışıyorsunuz?"

Ayrıca, "aldatma"nın, ya da "aldatmaya yeltenme"nin, "Tanrı katında, büyük çapta öfkeye (gazaba) neden olduğu" da bildiriliyor.

Kur'an'da şu buyruklar da yer alıyor:

فَلْيَتَّقُوا اللّٰهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا

Nisâ Suresi, ayet: 9

Anlamı

Korkup Tanrı'ya karşı gelmekten sakınsınlar. Ve doğru söz söylesinler! (Nisâ Suresi, ayet: 9.)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٧٠﴾

Ahzâb Suresi, ayet: 70

Anlamı

Ey inananlar! Korkup Tanrı'ya karşı gelmekten sakının ve doğru söz söyleyin! (Ahzâb Suresi, ayet: 70.)

فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ
مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ ﴿٣٠﴾

Hacc Suresi, ayet: 30

Anlamı

Pis putlardan kaçının. Yalan sözden de sakının. (Hacc Suresi, ayet: 30.)

"Yalan söylemek", insanları "aldatmak"la eş anlamlıdır. Ve gerek ayetlerde, gerek hadislerde bildirilen odur ki, Tanrı katında da büyük günahlar arasındadır.

Bununla birlikte, kimi konularda "yalan"a izin verildiğinden söz edenler vardır. Buna ilişkin hadisler de aktarılır. Konu için bkz. YALAN.

"Aldatma" yoluna gidilmemesi hadislerde de işlenir.

Alışverişte Aldatma

Hadis

Peygamber'e bir adam gelir, alışverişte hep aldatıldığını söyler. Peygamber şu karşılığı verir:

"Sen de, alışverişe giriştiğin zaman: 'Aldatma yok!' de!" (Bkz. Buharî, Büyû /48; Tecrîd/Büyû', hadis no: 982; Müslim, Büyû' /48, hadis no: 1533; Ebû Davud, Büyû' /68, hadis no: 3500; Tirmizî, Büyû' /28: 1250; Neseî, Büyû /12; Muvatta', Büyû /98; Ahmed İbn Hanbel, 2/80, 129, 130.)

Burada "aldatma yok" (lâ hilâbete); "İslam'da aldatma yoktur, haramdır" biçiminde yorumlanıyor.

Alışverişte "aldatma"nın çeşitli biçimleri vardır. Bunlardan Peygamber zamanında da "aldatma" biçiminde görülenlerin üzerinde durulduğu ve Peygamber tarafından yasaklandığı hadislere yansımıştır. "Belli etmeden eksik, niteliksiz mal satmak" gibi, "malı değerinden çok yüksek satmak" gibi, araya "simsar" (komisyoncu) koymak (konu fıkıhta tartışmalıdır) gibi, "satın alınan malı, alındığı yerden daha kaldırılmadan başkasına, başka bir fiyata satmak" gibi... Şöyle bir genelleme yapılabileceği söylenebilir: Alışverişte aldatma" biçiminde olan ne varsa sakınılması öğütlenir.

Başka Konularda Aldatma

Hadis

"Münâfık"ın üç belirtisi vardır: Söz söylediğinde yalan söyler, söz verdiğinde sözünü tutmaz, güvenildiğinde "hainlik" eder (yani güveni kötüye kullanır).

Bu hadisin çeşitli biçimleri vardır. (Bkz. Buharî, İmân, 24/1; Tecrîd, hadis no: 31; Müslim, İmân/107-110, hadis no: 59; Tirmizî, İmân/14, hadis no: 2631.)

Bir hadiste de "münâfıkın belirtisi"nin "dört" olduğu açıklanıyor ve şöyle sıralanıyor:

"Konuştuğu zaman yalan söyler, antlaşma yaptığında antlaşmasına uymaz, söz verdiğinde sözünü tutmaz ve bir dava konusu olduğu (biriyle davası bulunduğu) zaman da gerçeğin dışına çıkar." (Bkz. Buharî, İmân, 24/2; Tecrîd, hadis no: 32; Müslim, İmân /106, hadis no: 58; Tirmizî, İmân /14, hadis no: 2632.)

Hadiste, "bu huylardan bir parça bulunan kimsede, münâfıklıktan bir parça bulunduğu" bildirilir. (Bkz. Aynı kaynaklar)

"Münâfıklık belirtisi" olarak açıklanan bu tutum ve davranışların hepsi de "aldatmak"la yakından ilgilidir, dahası, "aldatma"nın kendisidir.

Aldatmanın "Caiz" Olduğu Yer: Savaş

Hadis

"Savaş hiledir-aldatmadır (el harbu hud'atun)". (Bkz. Buharî, Cihâd /107; Tecrîd, hadis no: 1268; Müslim, Cihâd /17, hadis no: 1739; Ebu Davud, Cihâd / 101, hadis no: 2636-2637; İbn Mace, Cihâd /28, hadis no: 2833; Ahmed İbn Hanbel, 1/81, 90...)

"Savaşta hile, yalan, aldatma"nın caiz olduğuna, Buharî, "Eşref Oğlu Ka'b'ın öldürülmesi olayı"nı kanıt olarak gösteriyor. Bu olay, hadiste ayrıntıyla anlatılır:

"Eşref Oğlu Ka'b'ın Öldürülmesi Olayı"

Eşref Oğlu Ka'b (ö. 625) İslam öncesi şairlerindendir. Tayy kabilesindendi. Anası, Benî Nadîr Yahudilerindendi. Bedir savaşından sonra, Kureyş'i destekler ve Müslümanlar aleyhine kışkırtırdı. Müslümanları ve Peygamber'i eleştiren, yeren şiirler söylerdi.

Hadiste anlatıldığına göre Eşref Oğlu Ka'b'ın öldürülmesi şöyle gerçekleştirildi:

Bir gün Peygamber şöyle der:

"Eşref Oğlu Ka'b'ı öldürmeye hazır kim var? Bu adam, Tanrı'ya ve Peygamberine 'eza' etmiştir."

Bu sırada Mesleme Oğlu Muhammed atılıp karşılık verir ve Peygamber'le aralarında şu konuşma geçer:

"–Ey Tanrı Elçisi! İster misin onu ben öldüreyim?

"–Evet, isterim.

"–Öyleyse ona bir şey söyleyeceğim, izin ver.

"–Olur, dilediğini söyle ona."

Bunun üzerine Mesleme Oğlu Muhammed, Eşref Oğlu Ka'b'e gider. Şöyle konuşurlar:

"–Bu adam (Peygamber Muhammed) bizden 'sadaka' (bağış, zekât) istedi. Ve bize ağır gelen yükler yükledi. Ben de sana ödünç istemeye geldim.

"–O adam size daha da bıktırıcı ağır yükler yükleyecektir.

"–Ne yapalım, bir kez ona uymuş bulunduk. Onu hemen bırakmak istemiyoruz. Bekleyeceğiz, bakacağız durumu nereye varacak? Şimdi biz senden bir 'vesk' (bir deve yükü) ya da iki 'vesk' yiyecek ödünç vermeni istiyoruz.

"–Olur da, bana 'rehin' olarak ne vereceksiniz?

"–Ne istersin?

"–Kadınlarınızı! Rehin olarak onları verin!

"–Kadınlarımızı nasıl rehin olarak sana verebiliriz? Sen, Arab'ın en yakışıklısısın (Kadınlarımızın gönülleri sana kayıverir)!

"–Öyleyse oğullarınızı rehin verin

"–Oğullarımızı nasıl rehin verebiliriz? Sonra herhangi biri için 'bir-iki deve yükü hurma karşılığında rehin verildi' denir. Bu da bize onursuzluk olur. En iyisi, biz sana zırhımızı-silahımızı rehin verelim."

Bu öneri kabul edilmiştir.

Süre belirlenir, borcun ne zaman ödeneceği kararlaştırılır.

Aradan zaman geçer ve ödeme günü gelince, belki de gününden de önce bir gece, Mesleme Oğlu Muhammed, iki-üç arkadaşıyla birlikte Eşref Oğlu Ka'b'ın bulunduğu kaleye varır.

Ka'b'ın öldürülmesi planlanmıştır. Plan şöyledir: Ka'b çağrılacak. Gelince, Mesleme Oğlu Muhammed onun başını çekip koklayacak. Arkadaşlarına da koklatacak. O sırada arkadaşları fırsat bulacak ve kılıçlarını çekip Ka'b'ın başını, gövdesinden ayıracaklar.

Kale kapısına gelince, Mesleme Oğlu Muhammed, yanındaki Ka'b'ın süt kardeşi Ebu Nâile ile birlikte Ka'b'e seslenir.

Ka'b hemen karşılık verir ve konuklarını kale içine çağırır. Karşılamak üzere de onlara doğru çıkmaya hazırlanır.

Ka'b'ın karısı kaygılıdır. Durumdan adamakıllı kuşkulanmıştır. Kocasının tutumuna ve onların yanına gitmesine karşı çıkar. Kocasıyla aralarında şu konuşma olur:

"–Bu saatte çıkıyorsun, doğru mu?

"–Seslenen, Mesleme Oğlu Muhammed ile süt kardeşim Ebu Nâile'dir. Kaygılanacak bir şey yok!

"–İnan benim işittiğim sesten kan damlıyor gibiydi (ölüm habercisi gibiydi)!

"–Hayır hayır! Onlar kardeşim Mesleme Oğlu Muhammed ve süt kardeşim Ebu Nâile'den başkası değil. Kaldı ki onurlu bir genç, geceleyin ve kılıç darbesini yemeye bile çağrılsa, çağrıya uyar!"

Ka'b, karısının direnmesine aldırmadan, hazırlanıp çıkar. Son derece şık giyinmiş ve kokular saça saça konuklarının yanına gelir. Mesleme Oğlu Muhammed'le konuşurlar:

"–Bu ne güzel koku böyle. Şimdiye dek böyle güzel koku duymadım.

"–Arab'ın en güzel kadınları yanımda da ondan. En güzel kokulu kadınları...

"–Başını, saçını koklayabilir miyim?

"–Tabii, al kokla!"

Bu sırada Ka'b başını uzatmıştır Mesleme Oğlu'na. Mesleme Oğlu önce kendisi bir koklar. Sonra bir kez daha ve arkadaşlarıyla birlikte koklamak istediğini söyler. Ka'b başını bir kez daha uzatır koklamaları için. İşte o zaman plan sonuçlanır: Kılıçlarını çekenler, başı gövdeden ayırırlar. Ve Eşref Oğlu Ka'b'ın başını alıp Peygamber'e götürürler. (Bkz. Buharî, Cihâd ,158/1, Rehn /3; Tecrid, hadis no: 1578; Müslim, Cihad /119, hadis no: 1801; Ebu Davud, Cihâd /169, hadis no: 2768.)

Eşrefoğlu Ka'b'ın başı, "bir yem torbasına" konmuş, öylece Medine'ye Peygamber'e götürülmüştü. İslâm'da "ilk taşınan baş"ın bu baş olduğu yazılır. (Bkz. Zebîdî, Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi, terc. Kâmil Miras, İstanbul, 1946, c. 10, s.189, not: 1.)

Özet

Aldatma: Gerçeğin tersini göstererek birini, birilerini yanlışa, zarara sürükleme, kandırma, verilen sözü tutmama. Türlü biçimleri vardır: ("Şeytanın insanı aldatması"; "dünyanın insanı aldatması"; insanın insanı aldatması; "insanın Tanrı'yı aldatmaya yeltenmesi".) Kur'an'da ve hadislerde, bunların tümü kınanmakta, insanlardan her zaman "doğru-dürüst olmaları" istenmekte. İnsanlar "yalan" söylememelidirler. "Verdikleri sözleri" yerine getirmelidirler. Yerine getirebilecekleri sözü vermelidirler. "Sözleşme"lerine, "antlaşma"larına uymalıdırlar. Bir "dava" konusu olduğunda, ne olursa olsun ve kimin zararına bulunursa bulunsun, "hak"tan, gerçekten yana olmalıdırlar. Hiçbir konuda "güveni kötüye kullanmamalıdırlar". Bu istenmektedir. Ancak, "savaşta hile-tuzak, yalan" olabilir. Bu da hadislerde belirtilmekte.

➤ALDIRMAZLIK

Bir şeye aldırmama, önem vermeme, "tasasız", ilgisiz kalma, tepki göstermeme.

Kur'an ayetlerinde, aldırmazlık kınanır. Din buyrukları ve yasakları alanında başkalarının tutumları karşısında ilgisiz, tepkisiz kalanların da ceza görecekleri bildirilir.

"Sizin dininiz size, benim dinim bana", (Kâfirûn Suresi, ayet: 6) ya da "Dinde zorlama yoktur..." (Bakara Suresi, ayet: 256) anlamındaki alıntılar, içinde yer aldıkları sure ve ayetlerin, İslam'ın ilk döneminde yer alışına ve özel nedenleri bulunuşuna bağlanmakta Kur'an "tefsir"lerinde ve "hadis"lerde. "Kâfir"lerle savaşılmasına (cihad) ilişkin ayet ve hadisler de, buna kanıt olarak gösterilir. Ayetlerde, Tanrı'nın ve Peygamberi'nin öğütlediği "düşünce"nin benimsenmesi, inanç ve ahlak kurallarına uyulması alanında aldırmazlık gösterilemeyeceği, "kötü, çirkin" davrananlara karşı aldırmazlık gösterenlerin de, "suçlular, günahkârlar" gibi cezalandırılacakları anlatılır. Kısacası: Dince "kötü, çirkin" olan ne varsa, bunlarla savaşılması buyurulmakta.

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً

Enfâl Suresi, ayet: 25

Anlamı

Aranızda yalnızca haksızlık etmiş olanları yakalamakla kalmayacak olan "fitne"den (belâdan, felaketten) sakının... (Enfâl Suresi, ayet: 25.)

فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ أُولُوا بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ
فِي الْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّنْ أَنْجَيْنَا مِنْهُمْ وَاتَّبَعَ الَّذِينَ

Hûd Suresi, ayet: 116, 117

ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿١١٦﴾ وَمَا كَانَ
رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَى بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ ﴿١١٧﴾

Anlamı

Sizden önceki çağların kuşaklarından "din, erdem sahipleri (ülû bekiyye)", yeryüzünde bozgunculuk çıkmasına engel olmalı değiller miydi? Onlardan kurtardıklarımızdan çok az bir kesim bunun (bu aldırmazlığın) dışındadır. Kendilerine yazık edenler, varlık-bolluk verdiğimiz kimselere uydular ve onlar da (öbürleri gibi) suçlu oldular. Kasabaların (ülkelerin) halkları iyi, tutumluyken senin Tanrı'n yok etmez ülkeleri. (Hûd Suresi, ayet: 116, 117.)

Mâide Suresi, ayet: 62, 63

وَتَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِي الْإِثْمِ
وَالْعُدْوَانِ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٢﴾ لَوْلَا
يَنْهَاهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ
السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿٦٣﴾

Anlamı

Onlardan çoğunun günaha, haksızlığa ve haram yemeye koştuklarını görürsün. Ne kötüdür onların yaptıkları. Onların "Rabbânî"leri (kendilerini Tanrı'ya vermiş din adamları) ve bilginleri, onların günaha sürükleyen söz söylemelerini ve haram yemelerini önlemeli değiller miydi? (Yani, neden yasaklamadılar ya da neden önlemediler?) Ne kötüdür ortaya koydukları tutum ve davranış. (Mâide Suresi, ayet: 62, 63.)

Mâide Suresi, ayet: 78, 79

لُعِنَ الَّذِينَ
كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُودَ وَعِيسَى
ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٧٨﴾
كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا

يَفْعَلُونَ ﴿٧٩﴾

Anlamı

İsrailoğullarından "kâfir" olanlar, Davud ve Meryem Oğlu İsa diliyle lanetlenmişlerdir. Nedeni, Tanrı'ya karşı gelmeleri ve haksızlık eder olmalarıdır. Onlar, dince-gelenekçe (ahlakça) kaçınılması gereken şeylerden birbirlerini alıkoymuyorlardı (kötülükleri önlemiyorlardı umursamazlık aldırmazlık gösteriyorlardı). Ne kötüdür o davranışları. (Mâide Suresi, ayet: 78, 79.)

فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَنْجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ
وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئِيسٍ بِمَا كَانُوا
يَفْسُقُونَ

A'râf Suresi, ayet: 165

Anlamı

Onlar uyarıları içeren öğütleri unutunca, biz, kötülüğü önlemeye çalışanları kurtardık; haksızlık etmiş olanlarıysa çetin bir azaba çarptırmak üzere yakaladık. Çizgi dışına çıkmış olmalarından ötürü. (A'râf Suresi, ayet: 165.)

Açıklama

Yukarıdaki ayetlerden açıkça çıkan sonuçlar şöyle sıralanabilir:

• Kötü ve *yasak* olandan kaçmak, buyurulanları yapmak yetmez.

• Kötü ve yasak olanlar karşısında "umursamazlık" göstermemek gerekir.

• Kötü ve yasak olanların yapılmasından dolayı Tanrı'nın göndereceği "belâ", "felaket", yalnızca suçluları cezalandırmakla kalmaz, onlara ses çıkarmayan, "umursamazlık" gösterenleri de içine alır.

• Allah, geçmişte bunun örneklerini göstermiştir. Bundan ders ve ibret alınmalıdır.

Bundan dolayıdır ki, inanırlara görev verilmekte:

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى
الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَٰئِكَ
هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾

Alî İmrân Suresi, ayet: 104

Anlamı (Diyanet'in)

Siz, iyiye çağıran, doğruluğu emreden ve fenalıktan men eden bir ümmet olun. İşte başarıya erişenler, yalnızca onlardır. (Alî İmrân Suresi, ayet:104.)

Açıklama

Aslında, "sizden bir topluluk iyiye çağırıyor, doğruluğu emrediyor ve fenalıktan men ediyor olsun..." diye çevirmek gerekiyor. Çünkü, ayetin sözleri, böyle çevirmeye uygun. Ancak, Kur'an yorumlarında, ayette yer alan ve "den" anlamına gelen "min"in, burada, "açıklama" (beyan) işlevini yüklendiği ve bu nedenle, ayette verilen görevin, yalnızca bir kesim insanların değil; bütün İslam inanırlarına düşen görev olduğu savunulur. Yani, "iyiye çağırmak, doğruluğu buyurmak, kötülüğü önlemek", tüm inanırların görevidir. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 8, s.166.)

Kur'an'da ve İslam'da "ma'ruf" ve "münker", çok önemlidir ve anahtar sözcüklerdendir. Yukarıdaki ayette de geçer bu sözcükler. "Ma'ruf", sözlük anlamıyla "bilinen" demekse de buradaki anlamı, "şeriat"e "uygun" olandır. Dinin, "şeriat"in benimsediği şeydir. "Münker"se onun tersidir. Yani, dince, "şeriat"çe benimsenmeyen iş, tutum ve davranıştır. İnanan kişi, "ma'ruf" olanı yapmak, "münker" olandan kaçınmak zorundadır. Ancak, bu yetmez; "ma'ruf"u başkalarına da göstermek, dahası "emretmek"; tersini, yani "münker"iyse önlemek, yaptırmamak zorundadır. İşte, inanırın "umursar" ya da "umursamaz" olduğu, burada belli olur. Bir inanır, eğer umursamazlık içinde değilse, bu alanda gerekli titizliği gösterir. Şu hadis çok ünlüdür:

İçinizden bir "münker" (din dışı, şeriat dışı, şeriate aykırı bir şey) gördüğünde, hemen eliyle değiştirsin onu. Gücü yetmiyorsa, diliyle (karşı çıksın). Ona da gücü yetmiyorsa kalbiyle (içerlesin, içinden o 'münker'e katılmasın). Bu (sonuncusu), imanın en güçsüzüdür. (Bkz. Müslim, hadis no: 49; Ebu Davud, hadis no: 1140; Tirmizî, hadis no: 2172; Neseî, Kitabu'l-İman, no: 17; İbn Mace, hadis no: 1275; Ahmed İbn Hanbel, 3/10, 20.)

Yani, din ve şeriat ölçülerine aykırı bir şey görüldüğünde, o şeyin, "el"le (bilek gücüyle) "değiştirilmesi" (ortadan silinmesi) isteniyor önce. "El"le, bilek gücüyle, yani zor kullanılarak o şeyin ortadan kaldırılmasına "güç yetirilemiyorsa", "dil"le, sözlerle karşısına çıkılması buyuruluyor. Buna da güç yetirilemiyorsa, istenen, "kalble buğzetmek", yani o şeyin bulunuşuna içerleyip, hiç değilse bu yolla kötü olana katılmamaktır. Bu yol ise, "iman derecesi" yönünden, en "aşağı derece" sayılıyor. (Bkz. Süyûtî, Şerhu Sünen'in Neseî, c. 8, s. 111-113.)

Bir başka hadiste, Tanrı'nın Kıyamet gününde kimine şöyle sesleneceği bildirilir:

"Kulum! Bir 'münker'le karşılaşmıştın da karşı çıkmamıştın!" (Bkz. Ahmed İbn Hanbel, 3/77.)

Özet

Aldırmazlık, umursamazlıktır, ilgisiz, tepkisiz kalmaktır. Dinsel konularda olursa, dince bu bağışlanmamakta. Tanrı'nın buyruklarını yerine getiren, yasaklarından kaçınan kimse, başkalarının bu tutumda olmadıklarını gördüğünde, dince, tepki göstermekle yükümlüdür. Yoksa "emr bi'l-ma'ruf ve nehy ani'l-münker", yani "Tanrı buyruklarına göre yapılması gerekenleri yaptırma ve yasaklananları yaptırmama, önleme" yolundaki görevini yerine getirmemiş, dince suçlu duruma düşmüş olur. Kur'an'da ve İslam'da bu, çok önemli konulardan biridir.

➤ÂLEM

Âlem sözcüğü, Kur'an'da çoğul olarak yer alır:

الْعَالَمِينَ

Anlamı

Dünyalar, "âlemler" (âlemîn).

Yetmiş üç kez geçer Kur'an'ın bütünü içinde:

الْعَالَمِينَ : الحمد لله رب العالمين ۰ الرحمن الرحيم ... ... ٢ ك الفاتحة ١
(٧٣) اذكروا نعمتى التى أنعمت عليكم وأنى فضلتكم على العالمين ٤٧ م البقرة ٢
اذكروا نعمتى التى أنعمت عليكم وأنى فضلتكم على العالمين ١٢٢ م » ٢
إذ قال له ربه أسلم قال أسلمت لرب العالمين ... ... ١٣١ م » ٢
ولكن الله ذو فضل على العالمين ... ... ٢٥١ م » ٢
إن الله اصطفى آدم ونوحا وآل إبراهيم وآل عمران
على العالمين ... ... ٣٣ م آل عمران ٣
إن الله اصطفاك وطهرك واصطفاك على نساء العالمين ٤٢ م » ٣
إن أول بيت وضع للناس للذى ببكة مباركا وهدى للعالمين ٩٦ م » ٣
ومن كفر فإن الله غنى عن العالمين ... ... ٩٧ م » ٣
وما الله يريد ظلما للعالمين ... ... ١٠٨ م » ٣
وجعلكم ملوكا وآتاكم مالم يؤت أحدا من العالمين ٢٠ م المائدة ٥
ما أنا بباسط يدى إليك لأقتلك إنى أخاف الله رب العالمين ٢٨ م » ٥
فإنى أعذبه عذابا لا أعذبه أحدا من العالمين ... ... ١١٥ م » ٥
فقطع دابر القوم الذين ظلموا والحمد لله رب العالمين ٤٥ ك الأنعام ٦
قل إن هدى الله هو الهدى وأمرنا لنسلم لرب العالمين ٧١ ك » ٦
وإسمعيل واليسع ويونس ولوطا وكلا فضلنا على العالمين ٨٦ ك » ٦
قل لا أسألكم عليه أجرا إن هو إلا ذكرى للعالمين ... ٩٠ ك » ٦
قل إن صلاتى ونسكى ومحياى ومماتى لله رب العالمين ١٦٢ ك » ٦
ألا له الخلق والأمر تبارك الله رب العالمين ... ... ٥٤ ك الأعراف ٧

قال يا قوم ليس بى ضلالة ولكنى رسول من رب العالمين ٦١ ك « ٧

قال يا قوم ليس بى سفاهة ولكنى رسول من رب العالمين ٦٧ ك « ٧

أتأتون الفاحشة ما سبقكم بها من أحد من العالمين .. ٨٠ ك « ٧

وقال موسى يا فرعون إنى رسول من رب العالمين ... ١٠٤ك « ٧

وألقى السحرة ساجدين . قالوا آمنا برب العالمين .. ١٢١ك « ٧

قال أغير الله أبغيكم إلها وهو فضلكم على العالمين ... ١٤٠ك « ٧

وآخر دعواهم أن الحمد لله رب العالمين ... ... ١٠ ك يونس ١٠

لا ريب فيه من رب العالمين ... ... ٣٧ ك « ١٠

وما تسألهم عليه من أجر إن هو إلا ذكر للعالمين... ... ١٠٤ك يوسف ١٢

قالوا أو لم ننهك عن العالمين... ... ... ٧٠ ك الحجر ١٥

ونجيناه ولوطا إلى الأرض التى باركنا فيها للعالمين ٧١ ك الأنبياء ٢١

فنفخنا فيها من روحنا وجعلناها وابنها آية للعالمين ٩١ ك « ٢١

وما أرسلناك إلا رحمة للعالمين ... ... ١٠٧ك « ٢١

تبارك الذى نزل الفرقان على عبده ليكون للعالمين نذيرا ١ ك الفرقان ٢٥

فأتيا فرعون فقولا إنا رسول رب العالمين ... ... ١٦ ك الشعراء ٢٦

قال فرعون وما رب العالمين ... ... ٢٣ ك « ٢٦

فألقى السحرة ساجدين . قالوا آمنا برب العالمين ... ٤٧ ك « ٢٦

فإنهم عدو لى إلا رب العالمين ... ... ٧٧ ك « ٢٦

تالله إن كنا لفى ضلال مبين . إذ نسويكم برب العالمين ٩٨ ك « ٢٦

وما أسألكم عليه من أجر إن أجرى إلا على رب العالمين ١٠٩ك « ٢٦

وما أسألكم عليه من أجر إن أجرى إلا على رب العالمين ١٢٧ك « ٢٦

وما أسألكم عليه من أجر إن أجرى إلا على رب العالمين ١٤٥ك « ٢٦

وما أسألكم عليه من أجر إن أجرى إلا على رب العالمين ١٦٤ك « ٢٦

أتأتون الذكران من العالمين... ... ... ١٦٥ك « ٢٦

وما أسألكم عليه من أجر إن أجرى إلا على رب العالمين ١٨٠ك « ٢٦

وإنه لتنزيل رب العالمين ... ... ١٩٢ك « ٢٦

أن بورك من فى النار ومن حولها وسبحان الله رب العالمين ٨ ك النمل ٢٧

قالت رب إنى ظلمت نفسى وأسلمت مع سليمان لله رب العالمين ٤٤ ك « ٢٧

يا موسى إنى أنا الله رب العالمين ... ... ٣٠ ك القصص ٢٨

ومن جاهد فإنما يجاهد لنفسه إن الله لغنى عن العالمين ٦ م العنكبوت ٢٩

أو ليس الله بأعلم بما فى صدور العالمين ... ... ١٠ م « ٢٩

فأنجيناه وأصحاب السفينة وجعلناها آية للعالمين ... ١٥ ك « ٢٩

إنكم لتأتون الفاحشة ما سبقكم بها من أحد من العالمين ٢٨ ك « ٢٩

تنزيل الكتاب لا ريب فيه من رب العالمين ... ... ٢ ك السجدة ٣٢

سلام على نوح فى العالمين ... ... ٧٩ ك الصافات ٣٧

فما ظنكم برب العالمين ... ... ٨٧ ك « ٣٧

وسلام على المرسلين . والحمد لله رب العالمين ... ... ١٨٢ك « ٣٧

إن هو إلا ذكر للعالمين ... ... ٨٧ ك ص ٣٨

وقضى بينهم بالحق وقيل الحمد لله رب العالمين ... ... ٧٥ ك الزمر ٣٩
ذلكم الله ربكم فتبارك الله رب العالمين ... ... ٦٤ ك غافر ٤٠
فادعوه مخلصين له الدين الحمد لله رب العالمين... ... ٦٥ ك » ٤٠
وأمرت أن أسلم لرب العالمين ... ... ٦٦ ك » ٤٠
وتجعلون له أندادا ذلك رب العالمين ... ... ٩ ك فصلت ٤١
فقال إني رسول رب العالمين... ... ... ٤٦ ك الزخرف ٤٣
ولقد اخترناهم على علم على العالمين ... ... ٣٢ ك الدخان ٤٤
ورزقناهم من الطيبات وفضلناهم على العالمين ... ... ١٦ ك الجاثية ٤٥
فلله الحمد رب السموات ورب الأرض رب العالمين ٣٦ ك » ٤٥
لا يمسه إلا المطهرون • تنزيل من رب العالمين ... ٨٠ ك الواقعة ٥٦
فلما كفر قال إني بريء منك إني أخاف الله رب العالمين ١٦ م الحشر ٥٩
وما هو إلا ذكر للعالمين... ... ... ٥٢ ك القلم ٦٨
ولا بقول كاهن قليلا ما تذكرون • تنزيل من رب العالمين ٤٣ ك الحاقة ٦٩
فأين تذهبون • إن هو إلا ذكر للعالمين .. .. ٢٧ ك التكوير ٨١
وما تشاءون إلا أن يشاء الله رب العالمين ... ... ٢٩ ك » ٨١
يوم يقوم الناس لرب العالمين ... ... ٦ ك المطففين ٨٣

Anlamları

Ayetlerin anlamları sırasıyla şöyledir:

1- Övgü (hamd), *âlemlerin Rabbi* olan Tanrı'yadır. (Fâtiha Suresi, ayet: 2.)

2-3- Ey İsrailoğulları! O nimetimi anımsayın ki, size vermiştim. Ve sizi *âlemlere* üstün kılmıştım. (Bakara Suresi, ayet: 47, 122.)

4- Anımsa ki Tanrı'sı ona (İbrahim'e) "müslim (teslim) ol!" demişti de, o: "*âlemlerin Tanrı'sına* müslim (teslim) oldum!" demişti. (Bakara Suresi, ayet: 131.)

5- Tanrı'nın insanları birbirleriyle savması olmayaydı, yeryüzünün düzeni bozulurdu. Ne var ki Tanrı, *âlemlere* yönelik iyilik sahibidir. (Bakara Suresi, ayet: 251.)

6- Gerçekten Tanrı, Adem'i, Nuh'u, İbrahim ailesini, İmrân ailesini seçip *âlemlere* üstün kıldı. (Âli İmrân Suresi, ayet: 33.)

Bkz. AİLE.

7- Melekler şöyle demişti hani: "Meryem! Kuşkusuz, Tanrı seni seçti, seni temiz kıldı ve âlemlerin kadınlarına üstün yaptı. (Âli İmrân Suresi, ayet: 42.)

8- Kuşkusuz insanlar için ilk kurulan ev, o evdir ki Mekke'dedir, "mubârek" olarak ve âlemlere "hidayet" kaynağı olsun diye kurulmuştur. (Âli İmrân Suresi, ayet: 96.)

Bkz. KÂBE, MEKKE.

9- Kim "kâfir" olursa, bilsin ki, Tanrı âlemlerden zengindir. (Âli İmrân Suresi, ayet: 97.)

10- Tanrı, âlemlere zulmetmek istemez. (Âli İmrân Suresi, ayet: 108.)

11- Musa, toplumuna şöyle demişti hani: "Ey toplumum! Tanrı'nın size olan nimetini anın. Anımsayın ki, sizde peygamberler yarattı, sizi krallar yaptı ve size, âlemlerden kimselere vermediğini verdi." (Mâide Suresi, ayet: 20.)

12- (Hâbil, Kâbil'e diyordu:) "Andolsun ki, beni öldürmek için elini bana uzatırsan, ben seni öldürmek için sana elimi uzatmam. Çünkü ben, âlemlerin Rabbi'nden korkarım." (Mâide Suresi, ayet: 28.)
Bkz. **ADEM'İN İKİ OĞLU.**

13- Tanrı (İsa'ya) şöyle demişti: "Onu (gökten inmesini istediğiniz sofrayı) size indireceğim. Ama bundan böyle sizden kim nankörlük edip kâfir olursa ben ona azab edeceğim. Öylesine bir azab ki, âlemlerden hiçbir kesime öyle azab etmem." (Mâide Suresi, ayet: 115.)
Bkz. **İSA, MUCİZE.**

14- Zulmeden toplumun kökü böylece kesildi. Âlemlerin Rabbi'nedir övgü (hamd). (En'âm Suresi, ayet: 45.)

15- De ki: "Tanrı'nın kılavuzluğudur asıl kılavuzluk. (Doğruyol, Tanrı'nın gösterdiği yoldur.) Ve bize, âlemlerin Rabbi'ne boyun eğmemiz buyuruldu..." (En'âm Suresi, ayet: 71.)

16- Ve İsmail'i, Elyesa'ı, Yunus'u ve Lut'u da (doğru yola ilettik)... Bunların tümünü, âlemlere üstün kıldık. (En'âm Suresi, ayet: 86.)

17- De ki: "Buna karşılık sizden bir ücret istemem. Bu, yalnızca, âlemlere bir anımsatıp uyarmadır." (En'âm Suresi, ayet: 90.)

18- De ki: "Namazım, ibadetim, yaşamım ve ölümüm, âlemlerin Rabbi olan Tanrı içindir." (En'âm Suresi, ayet: 162.)

19- Haberiniz olsun ki, yaratma da buyruk da O'na özgüdür. Âlemlerin Rabbi olan Tanrı, yücedir. (A'râf Suresi, ayet: 54.)

20- (Nuh diyordu:) "Toplumum! Bende bir sapıklık-şaşkınlık yoktur. Ama ben, âlemlerin Rabbi'nin Peygamberi'yim". (A'râf Suresi, ayet: 61.)

21- (Hûd diyordu:) "Toplumum! Bende bir beyinsizlik yoktur. Ama ben, âlemlerin Rabbi'nin Peygamberi'yim!" (A'râf Suresi, ayet: 67.)

22- Lut'u da gönderdik. Anımsa ki o toplumuna şöyle diyordu: "Âlemlerden hiçbirinin sizden önce yapmadığı bir ahlaksızlığı mı (fahişe) getirip sergiliyorsunuz?" (A'râf Suresi, ayet: 80)

23- Musa da: "Ey Firavun! Kuşkusuz ben, âlemlerin Rabbi'nden gelme bir Peygamber'im!" demişti. (A'râf Suresi, ayet: 104.)

24- Büyücüler hemen secdeye kapandılar; "âlemlerin Rabbi'ne inandık!" dediler. (A'râf Suresi, ayet: 120, 121.)

25- (Musa, toplumuna:) "Sizi, âlemlere üstün kılmış olan Tanrı'dan başka bir Tanrı mı sizin için arayacağım?" dedi. (A'râf Suresi, ayet: 140.)

26- Onların (cennettekilerin) son seslenişleri: "Övgü (hamd), âlemlerin Rabbi olan Tanrı'yadır!" (Yunus Suresi, ayet: 10.)

27- Bu Kur'an, Tanrı'dan başkası tarafından yapılıp uydurulmuş değildir. Ancak, kendisinden öncekini onaylar-doğrular. O kitabın ayrıntıyla açıklaması vardır onda. Ve onda kuşku yoktur, o, "âlemlerin Rabbi"nden gelmedir. (Yunus Suresi, ayet: 27.)

28- (Ey Muhammed!) Sen bu bildirmeler için bir ücret istiyor değilsin onlardan. O bildirmeler (Kur'an), yalnızca bir öğüttür âlemlere. (Yusuf Suresi, ayet: 104.)
Bkz. **ÖĞÜT.**

29- (Lut'a toplumu diyordu:) "Biz sana, âlemlerden (konuk) kabul etmeni yasaklamadık mı?" (Hicr Suresi, ayet: 70.)

30- Onu da (İbrahim'i), Lut'u da kurtardık. "Âlemler" kutlu kıldığımız yere ilettik. (Enbiyâ Suresi, ayet: 71.)

31- Ve kadınlık organını koruyan Meryem'e ruhumuzdan üfürdük, onu ve oğlunu, "âlemler"e ibret yaptık. (Mucize kıldık.) (Enbiyâ Suresi, ayet: 91.)

32- (Ey Muhammed!) Biz seni, yalnızca "rahmet" olarak gönderdik "âlemler"e. (Enbiyâ Suresi, ayet: 107.)

33- "Âlemler"e uyarı olsun diye kuluna (Peygamber'e) Furkan'ı (Kur'an'ı) indiren Tanrı yücedir. (Furkan Suresi, ayet: 1.)

34- (Musa'ya ve Harun'a, Tanrı buyurmuştu:) "Firavun'a giden ve 'biz, âlemlerin Rabbi'nden gönderilen elçileriz (Peygamberleriz)!' deyin!" (Şuarâ Suresi, ayet: 16.)

35- Firavun: "Âlemlerin Rabbi de nedir?" demişti. (Şuara Suresi, ayet: 16.)

36- Büyücüler hemen secdeye kapandılar; "âlemlerin Rabbi'ne inandık!" dediler. (Şuarâ Suresi, ayet: 46, 47.)

Açıklama

Bu ayetler, A'râf Suresi'nin 120-121. ayetleri olarak da aynen yer almıştır ve yukarıda 24 numarada geçmiştir.

37- (İbrahim, toplumuna diyordu:) "Onlar (putlar) benim düşmanımdır. Düşmanım olmayan (dostum olan) yalnızca, âlemlerin Rabbi'dir." (Şuara Suresi, ayet: 77.)

38- ("Şeytanın askerleri", putlara seslenip diyecekler:) "Vallahi biz apaçık bir sapıklıkta bulunuyorduk. Biz sizi, âlemlerin Rabbi'yle bir tutmuştuk!" (Şuara Suresi, ayet: 97, 98.)

39-42- "Buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretimi, ancak âlemlerin Rabbi verir." (Şuara Suresi, ayet: 109, 127, 145, 164.)

Açıklama

Bu söz, Nuh'un, Hud'un, Salih'in ve Lut'un, kendi toplumlarına söyledikleri söz olarak yer almakta.

43- (Lut, toplumuna diyordu:) "Rabbi'nizin sizin için yarattığı karıları bırakıp da, âlemlerden erkeklere mi yaklaşıyorsunuz? Doğrusu siz, azmış bir toplumsunuz!" (Şuarâ Suresi, ayet: 165, 166.)

44-39-42 numaradakinin aynı. (Şuara Suresi, ayet: 180.)

Açıklama

39-42 numarada yer alan sözler, Şuarâ Suresi'nin 109, 127, 145 ve 164. ayetlerinde de aynen bulunduğu gibi, aynı surenin 180. ayetinde de Şuayb'ın sözü olarak yer alıyor.

45- Kuşkusuz o (Kur'an), "âlemlerin Rabbi"nin indirmesidir. (Şuarâ Suresi, ayet: 192.)

46- Musa oraya gelince, kendisine şöyle seslenilmişti: "Ateşte ve çevresinde bulunanlar, kutlu olmuşlardır. Âlemlerin Rabbi olan Tanrı, eksiklerden uzaktır." (Neml Suresi, ayet: 8.)

47- (Kraliçe) şöyle dedi: "Tanrı'm! Kuşkusuz ben, kendime yazık ettim. Süleyman'la birlikte, âlemlerin Rabbi'ne teslim oldum!" (Neml Suresi, ayet: 44.)

48- Oraya gelince, kutlu yerdeki derenin sağ yanındaki ağaç yönünden: "Musa! Kuşkusuz ben, âlemlerin Rabbi olan, Tanrı'yım!" diye seslenildi. (Kasas Suresi, ayet: 30.)

49- "Cihad"da bulunan, kendi yararına "cihad"da bulunur yalnızca. Kuşkusuz Tanrı, âlemlerden zengindir. (Ankebût Suresi, ayet: 6.)

50- Tanrı, "âlemler"in (insanların) yüreklerinde bulunanı en iyi bilen değil midir? (Ankebût Suresi, ayet: 10.)

51- Nuh'u ve gemide bulunanları kurtardık ve bunu, "âlemler"e bir ibret (mucize) yaptık. (Ankebût Suresi, ayet: 15.)

52- Lut'u da göndermiştik. Anımsa ki, toplumuna şöyle demişti: "Kuşkusuz siz, âlemlerden hiçbir kesimin, sizden önce yapmadığı ahlaksızlığı yapıp getiriyorsunuz ortaya." (Ankebût Suresi, ayet: 28.)

53- "Kitab"ın (Kur'an'ın) indirilişi, kuşku yoktur onda ki, "âlemlerin Rabbi"ndendir. (Secde Suresi, ayet: 2.)

54- "Âlemler"de Nuh'a selam olsun. (Saffat Suresi, ayet: 79.)

55- (İbrahim, babasına ve toplumuna diyordu:) "Âlemlerin Rabbi konusundaki sanınız-düşünceniz nedir?" (Sâffât Suresi, ayet: 87.)

56- Peygamberlere selam olsun. Övgü (hamd) âlemlerin Rabbi olan Tanrı'yadır. (Sâffât Suresi, ayet: 181, 182.)

57- Bu (Kur'an), âlemlere uyarı-öğüttür ancak. (Sâd Suresi, ayet: 87.)

58- Artık, insanlar arasında "hak"ça yargıda bulunulmuştur. "Övgü (hamd), âlemlerin Rabbi olan Tanrı'yadır" denildi. (Zümer Suresi, ayet: 75.)

59- Âlemlerin Rabbi olan Tanrı yücedir. (Ğafir-Mümin Suresi, ayet: 64.)

60- O (Tanrı), diridir, O'ndan başka Tanrı yoktur. Dini O'na özgü kılanlar olarak O'nu çağırın. Övgü (Hamd), âlemlerin Rabbi olan Tanrı'yadır. (Ğafir-Mümin Suresi, ayet: 65.)

61- "Âlemlerin Rabbi"ne teslim olmam buyuruldu. (Ğafir-Mümin Suresi, ayet: 66.)

62- (Ey Muhammed!) "Siz, yeri (dünyayı) iki günde yaratan Tanrı'yı mı yok sayıp O'na eşler-ortaklar koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbi'dir" de! (Fussilet Suresi, ayet: 9.)

63- Andolsun ki, biz Musa'yı ayetlerimizle Firavun'a ve ileri gelenlerine göndermiştik. O da onlara: "Kuşkusuz ben, âlemlerin Rabbi'nin elçisiyim (Peygamberim)! demişti. (Zuhruf Suresi, ayet: 46.)

64- Andolsun ki, onları (İsrailoğullarını) bilerek seçip "âlemler"e üstün kıldık. (Duhan Suresi, ayet: 32.)

65- Andolsun ki, İsrailoğullarına "kitab"ı, "hükm"ü ve "peygamberliği" verdik ve onları, temiz yiyeceklerle yedirip doyurduk ve onları âlemlere üstün kıldık. (Câsiye Suresi, ayet: 16.)

66- Göklerin Rabbi, yerin Rabbi ve âlemlerin Rabbi olan Tanrı'yadır övgü (hamd). (Câsiye Suresi, ayet: 36.)

67- Ona (Kur'an'a) yalnızca temiz olanlar dokunabilir. O, "âlemlerin Rabbi" katından indirilmiştir. (Vâkıa Suresi, ayet: 79-80.)

68- (Münâfıkların durumu) insana: "Kâfir ol!" diyen, insan da "kâfir" olunca, bu kez: "Doğrusu ben senden uzağım. Ben, âlemlerin Rabbi olan Tanrı'dan korkarım!" diye konuşan "şeytan"ın durumu gibidir. (Haşr Suresi, ayet: 16.)

69- Oysa o (Kur'an), "âlemler"e bir uyarıdır-öğüttür yalnızca. (Kalem-Nun Suresi, ayet: 52.)

70- (Kur'an), "kâhin" sözü de değildir. Düşünmeniz çok azdır. O (Kur'an), "âlemlerin Rabbi" katından indirilmiştir. (Hâkka Suresi, ayet: 42, 43.)

71- (Ey insanlar!) Nereye gidiyorsunuz? O (Kur'an), "âlemler"e bir uyarıdır-öğüttür yalnızca. (Tekvir Suresi, ayet: 26, 27.)

72- "Âlemlerin Rabbi" olan Tanrı dilemedikçe siz dileyemezsiniz. (Tekvir Suresi, ayet: 29.)

73- Bunlar, büyük bir günde yeniden dirileceklerini sanmıyorlar mı? O gün, insanlar, âlemlerin Rabbi'nin huzurunda duracaklardır. (Muteffifîn Suresi, ayet: 4, 5, 6.)

Bu ayetler ve anlamlarından da anlaşılacağı gibi, ayetlerde geçen âlemler, kimi yerde dünyalar, kimi yerde toplumlar, kimi yerde de insanlar anlamlarına gelmekte. Daha başka anlamlar da verilebilmekte.

Râğıb'ın el Müfredat'ında "âlem" şöyle tanımlanır:

"Kapsadığı cevherler (kendi başlarına kalabilen varlıklar) ve arazlar (kendi başlarına kalamayıp başka şeylerle kalabilen koku, renk... gibi şeyler) ile birlikte 'felek'e verilen ad."

"Felek"de, yine el Müfredat'da şöyle tanımlanmakta: "Merca'l-kevâkibi:Yıldızların akıp gittiği (yer aldığı) yer." "Felek"e "gök" anlamı da verilir. Ancak, "âlem" daha geniş bir anlam içerir.

Müfredât'da şu bilgilerin de verildiği görülmekte:

" 'Âlem', asıl anlamıyla, mühür, yüzük gibi bir şeyin bilinip tanınmasını sağlayana, simge niteliğini taşıyana verilen addır. (...) Alet gibidir. Âlem, yaratıcısını kanıtlamakta bir alet niteliğindedir. Bundan dolayıdır ki, Tanrı, 'göklerin ve yerin egemenliğini... görmüyorlar mı?' diyerek, kendisini ve birliğini tanımamız, kavramamız için bizi 'âlem'e bakmaya yöneltmiştir. (Bkz. A'râf Suresi, ayet: 185.) Neden çoğul olarak yer aldığına gelince: Tanrı'nın varlığını, birliğini gösteren varlıklar bütününden her bir türe de, 'âlem' dendiği olur: İnsanlar âlemi, sular âlemi ve ateş âlemi gibi..."

Yine el Müfredat'ta verilen bilgiye göre, Cafer İbn Muammed, iki tür âlemden söz etmekte:

• Büyük âlem: Evren.

• Küçük âlem: İnsan.

"Büyük âlemin içinde ne varsa, küçük âlemin içinde de vardır."

Kimilerince, Kur'an'da geçen "âlemler"le, üç âlemin amaçlandığı da ileri sürülmekte:

• Melekler âlemi.

• Cinler âlemi.

• İnsanlar âlemi.

Bunların hepsi de "akıllı" oldukları için, Kur'an'da, akıllılara özgü bir sözcük olarak "âlemun" (âlemin) yer almıştır. Bu görüş, İbn Abbas'tan da aktarılır. el Müfredat'ta, şu anlamdaki bir hadise de yer verildiği görülmekte:

• Tanrı'nın on bin şu kadar âlemi vardır.

Taberî'nin tefsirinde aktarılan bilgilerden:

• Âlem, tekili olmayan çoğuldur. Ayrıca, "âlemun" diye de çoğulu bulunmakta.

• Topluluklardan her biri bir âlemdir.

• Her çağın halkı da bir âlem sayılır.

İbn Abbas'ın ve öteki Kur'an yorumcularının görüşleri hep bu doğrultudadır.

İkrime, İbn Abbas'ın, âlemin cin ve insanlardan oluştuğu görüşünü de aktarır.

Bu görüş, Said İbn Cübeyr'den de aktarılır.

Mücâhid'in de bu görüşte olduğu belirtilir.

Ebu'l-Aliye'den aktarılan görüş de şöyle: İnsanlar bir âlem, cinler bir başka âlem. Bunların dışında 18 bin âlem daha var. Ya da 14 bin âlem. Yeryüzünün 4 zaviyesi (köşesi) vardır. Her zaviyesinde 3500 âlem bulunur. Bunların tümü, Tanrı'nın kulları için hazırlanmıştır. (Bkz. Taberî, Tefsir, c. 1, s. 48, 49.)

Fahruddin Râzî, "âlem"i, İslam kelamında genellikle benimsenen tanımla ele alıyor.

"Âlem: Tanrı'dan başka olanlardır; Gökler, yer, ışık, karanlık..." (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 1, s. 180.)

Fahruddin Râzî'ye göre:

• Âlem, Allah'tan başka ne varsa odur.

• Allah'tan başka olan, *mekân*'ı ve *zaman*'ı kapsamı içine alır. Demek ki bir *mekân âlemi* vardır, bir de *zaman âlemi.*

• Mekân, *uzay*'ı, (fezâ), cisimlerin aldığı *yer*'i (hayyiz), uzayıp giden boşluğu (el ferâğul'mümted) kapsar.

• Zamansa, öncelik ve sonralığın oluşmasına yarayan bir süredir.

• Âlemler, Tanrı'nın varlığının, birliğinin ve Tanrısal niteliklere sahip olduğunun kanıtıdır. (Bkz. Râzî, c. 1, s. 180 ve ötekiler.)

Muhyiddin İbnul-Arabî'ye göre, âlem, evrenin bütünüdür. Güney kutbu vardır, Kuzey kutbu vardır, doğusu vardır, batısı vardır:

Genel Âlemin Güney Kutbu: Bu kesimde ruhâniler bölgesi var. *Gayb* ve *Melekut âlemi* bulunur burada. Beş duyunun dışında, akılla bilinebilenler.

Kuzey Kutbu: Gözleme girenler âlemi. Duyularla algılanabilenler, ölümlüler bulunur bu âlemde.

Doğusu: Ruhâniler âleminin doğusu, varlık sabahının başlamasını sağlayan güneşin doğduğu *ilk varlık*'tır: Tanrı. Cismâniler (ölümlüler, cisimler) âleminin doğusuysa, *birinci (kat) gök* ile ruhâniler âleminin sonu, sınırı olan *sidretü'l-*

müntehâ'dır. (Bkz. **SİDRETÜ'L-MÜNTEHÂ.**) "Nur"lar, buradan başlayarak yoğunluk kazanır, cisimleşip karanlıklaşır.

Batısı: Ruhâniler âleminin batısı: İnsanlardaki "e'n-nefsü'n-nâtıka"dır (nâtık, yani algılayan kişilik: Bilinç). Cismâniler âleminin batısı: *Ateş.* (Bkz. El Bulğa Fi'l-Hikme, yayınlayan: Nihat Keklik, İstanbul,1969, s. (varak) 6 ve ötekiler.)

Kimi İslam "sofiler"i (gizemciler), örneğin Sadreddin Konevi de âlemi üçe ayırma yolunu seçerler: Ruhlar âlemi (âlemu'l-ervâh), cisimler âlemi (âlemu'l-eşbah, âlemu'l-ecsâm) ve misaller âlemi (âlemu'l-emsâl). Üçüncü âlem, ilk iki âlem arasındaki ilişkiyi sağlar. (Bkz. Nihat Keklik, Sadreddin Konevi'nin Felsefesi'nde Allah-Kâinat ve İnsan, İstanbul, 1967, s. 98.)

Yine gizemcilere göre, bir *büyük âlem* yani *makro kosmos* vardır, bir de *mikro kosmos.* Birincisi, *evren,* ikincisiyse *insan*'dır. İkincisi, birincisinin tam modelidir. (Bkz. Keklik, aynı kitap, s. 128.)

İslam gizemcilerinin bu ve benzeri açıklamalarında, eski Yunan düşünce dünyasından izler görülür.

Âlemi bölümlemeler arasında şunlar da var:

Doğumlu ve Ölümlü Âlem: ("Âlemü'l-kevn ve'l-fesâd: oluşma ve bozulmalar âlemi), yani içinde yaşadığımız dünya ("âlemu'l-arz") ve buna karşılık "*gökler (felekler) âlemi*". Birincisinde "dört öge" (su, toprak, hava, ateş); ikincisinde bir öge (esîr) bulunur. (Felsefecilerin görüşü böyle.) Birincisine "süflî (aşağılık) âlem", ikincisine "ulvî (yüce) âlem" de denir.

Dünya âlemi –ki "*Fena âlemi* (fânî âlem)" de denir–, buna karşılık *ahiret âlemi* –ki "*beka âlemi* (geçici olmayan, kalıcı olan âlem)" de denir– ve ikisi arasında bulunan *ara âlem (berzah âlemi),* yani "*kabir âlemi*".

Sonra "maddi âlem" var, "manevi âlem" var...

Ne var ki, daha önce de belirtildiği gibi, Kur'an'da "Rabbu'l-âlemin", yani "âlemlerin Rabbi" (Tanrı'sı) deyiminden; "âlem"in, "akıllılar âlemi" olduğu sonucu çıkarılmakta ve "eğer, 'âlemler' denirken 'akıllıların âlemleri' amaçlanmış olmasaydı, akıllara özgü bir çoğul olan 'âlemin' ve onun yanında 'Rabb' yer almazdı" denmekte. Bu nedenle, Kur'an'daki "âlemler"in, "melekler, cinler ve insanlar"dan oluştuğu savunulmakta.

Kur'an yorumcularının açıklamalarına bakıldığında, Kur'an'daki "âlemler"in altı anlamda yer aldığını belirten yorumlar görülmekte:

1- Âlem, Her Bir Canlıdır, Âlemler de Canlılardır

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

Anlamı

Hamd (övgüler), "âlemlerin Rabbi"nedir.

Şu ayetlerde yer alır:
Fatiha Suresi, ayet : 1
En'âm Suresi, ayet : 45
Yunus Suresi, ayet : 10
Saffât Suresi, ayet : 182

Açıklama

İşte burada geçen "Rabbu'l-âlemîn"deki "âlem" için, "her bir canlıdır" diyor kimi Kur'an yorumcuları. Başka ayetlerde yer alan (baştaki listeye bakınız.) "Rabbu'l-âlemîn"lerdeki "âlem"in de bu anlamda olduğu ileri sürülür.

2- Âlem, Her Bir İnanırdır

Enbiyâ Suresi, ayet: 107

وَمَآ أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ ﴿١٠٧﴾

Anlamı

(Ey Muhammed!) Biz seni, ancak, "*âlemlere rahmet*" olarak gönderdik. (Enbiyâ Suresi, ayet: 107.)

Açıklama

Burada ve benzeri yerlerde geçen "âlemin"deki "âlem"in de "her bir mümin"i anlattığı ileri sürülür.

3- Her Bir Çağın Toplumu da Bir Âlem Sayılır.

Bakara Suresi, ayet: 47, 122

يَا بَنِيٓ إِسْرَآئِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِيٓ أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ
وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٢٢﴾

Anlamı

Ey İsrailoğulları! Sizin üzerinize akıtıp verdiğim o nimetimi anın ki, sizi, "*âlemlere üstün*" kıldım. (Bakara Suresi, ayet: 47, 122.)

Diyanet'in resmi mealinde de bu ayetin anlamı şöyledir:

Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimeti ve sizi *dünyalara üstün tuttuğumu* anın!

Açıklama

Diyanet'in çevirisinde "dünyalar" diye anlam verilen "âlemler"in buradaki anlamının, "İsrailoğullarının kendi çağlarındaki toplumlar" olduğu ileri sürülür. Bu yoruma göre, "İsrailoğulları, bütün toplumlara değil, yalnızca kendi çağlarındaki toplumlara üstün kılınmışlardır". Bununla birlikte, ayette, böyle bir sınırlama yoktur.

4- Âlemler, Konuklardır

قَالَ إِنَّ هَٰؤُلَاءِ ضَيْفِي فَلَا تَفْضَحُونِ ﴿٦٨﴾ وَاتَّقُوا اللَّهَ
وَلَا تُخْزُونِ ﴿٦٩﴾ قَالُوا أَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٧٠﴾

Hicr Suresi, ayet: 68-70

Anlamı (Diyanet'in)

Lut (insan kılığında gelmiş meleklere kötü niyetle yönelen toplumuna): "Bunlar benim konuklarımdır. Onlara karşı beni mahcup etmeyin! Allah'tan korkun, beni rezil etmeyin!" dedi (Onlarsa:) "Biz sana *misafir kabul etmeyi* yasaklamamış mıydık?" dediler. (Hicr Suresi, ayet: 68-70.)

Açıklama

"Biz sana misafir kabul etmeyi yasaklamamış mıydık?" diye çevrilen kesimde, "âlemin" (âlemler) geçiyor. Toplumu Lut'a: "Biz sana 'âlemler'i yasaklamamış mıydık?" diyor aslında. "Âlemlerden, yabancılardan, konuklardan uzak durmayı tenbih etmemiş miydik?" diye de çevirilebilir. Demek ki, buradaki "âlemler", "yabancılar, konuklar" anlamındadır, yorumculara göre.

5- Âlemler, "Ademoğulları"nın (İnsanların) Bir Kesimidir

سَلَامٌ عَلَىٰ نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ ﴿٧٩﴾

Sâffât Suresi, ayet: 79

Anlamı

Âlemlerden Nuh'a selam olsun. (Sâffât Suresi, ayet: 79.)

Açıklama

"Nuh'a selam olsun!" sözünü, Nuh'tan sonra gelen "Ademoğulları"nın söyleyecekleri anlatılmak istenir. Kimi Kur'an yorumcuları, buradaki "âlemler"in, "Ademoğullarından bir kesim" olduğunu, öyle amaçlandığını ileri sürerler.

6- Âlemler, "Ademoğulları"nın Tümüdür

وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾

Enbiyâ Suresi, ayet: 71.

Anlamı (Diyanet'in)

Onu da (İbrahim'i), Lut'u da, "*âlemler*" için kutsal kıldığımız yere ulaştırıp kurtardık. (Enbiyâ Suresi, ayet: 71.)

Açıklama

Burada geçen "âlemler"le "bütün Ademoğulları"nın, yani tüm insanların amaçlandığı ileri sürülür Kur'an yorumcularınca.

Yukarıdaki yorumların, yani "âlemler"e, Kur'an yorumlarında yukarıda belirtildiği gibi, ayetlerine göre altı anlamın verildiği, İbnü'l-Cevzî'nin "Nüzhetü'l-A'yün e'n-Nevâzır Fi İlmi'l-Vücûh Ve'n-Nezâir" adlı kitabında da belirtilir. (Bkz. Beyrut, 1985, Tahkik: Muhammed Abdulkerim, s. 445-446.)

Kur'an'da "âlem", "âlemler" olarak çoğul yer alıyor olmakla birlikte, İslam Tanrıbiliminde hep tekil olarak ele alınır ve daha önce de belirtildiği gibi, "Tanrı'dan başka olan şeyler bütünü" (mâsivallah) diye tanımlanır. Bu arada, felsefecilerin "âlem kadimdir" (öncesiz ve sonrasızdır) demelerine karşılık "âlem hadistir" (sonradan olma ve yaratılmadır) görüşü savunulur ve uzun tartışmalara yer verilir. Demek ki "felsefeciler"in ve "kelamcılar"ın dilindeki "âlem", "evrenin bütünü"dür (kainat).

"Âlem Kadim mi Değil mi?"

• Âlem, kadimdir.

Bu görüşün, felsefecilerin temel görüşlerinden olduğu yazılı kitaplarda. Ünlü Yunan düşünür ve doktorlarından Galénus (Calinus), (131-201 ?) bu görüşü benimsediğini belirtmediği, duraksadığı için "felsefeciler"den sayılmamaktadır. (Bkz. Devvânî, İstanbul, 1316, c. 1, s. 61.)

"Âlemin kadim olduğu"nu ileri sürenlerin kanıtlarından biri şöyle:

Âlemin var olması, kuşkusuz bir "neden"e dayalıdır. Ya da "nedenler bütünü"ne. "İlk neden" (Tanrı), "zaman" daha yokken de vardı. Âlemin var olması için gerekli olan "tüm koşullar", bu "ilk neden"le birlikte ya "tam olarak" vardı, ya da yoktu, yani eksikti. Eğer "tüm koşullar" var idiyse, âlemin var olmaması düşünülemez. Çünkü bir "eser", "yeterli, eksiksiz neden" demek olan "el illetü't-tamme"si bulunurken ister istemez bulunacaktır. "Sonraya kalması" düşünülemez. Söz konusu "yeterli neden ve koşullar", zaman daha yokken bulunduğuna göre, "âlem" de, zaman daha yokken (ezelde) vardı. Eğer âlemin var olması için "gerekli bütün neden ve koşulların o sırada daha tam olmadığı" ileri sürülüyorsa, koşulların daha sonra "yeterli" duruma gelmesi için bir başka "neden"in gerekli olduğunu söylemekten başka yol yoktur. O neden için de başka bir neden, onun için de başkası... derken, "sonsuz"a dek bir "nedenler zincir"i (teselsül) söz konusu olur. Böyle bir şeyse kabul edilemez. Öyleyse âlemin var olması için, "ezel"de, "ilk neden" ve "tüm koşullar" tamdı, yeterliydi. Bu durumda, "âlemin kadim olduğunu kabul etmek", zorunludur. (Bkz. Devvânî-Gelenbevî-Mercânî-Halhâlî, İstanbul, 1316, c. 1, s. 61-71.)

Demek ki, "felsefeciler"ce "âlem", daha zaman yokken de (ezelde) vardı. Gerçi âlemden önce, "illet"i, yani "neden"i, "ilk neden" olarak nitelenen Tanrı bulunuyordu. Ama "İlk neden"in (Tanrı'nın) âlemden önce, âlemin O'ndan sonra olması, "zaman" yönünden değildir. Sıra yönündendir. Birinin "zat"ı, öbürünün "zat"ından "*neden*" ve "*sonuç*" ilişkisi dolayısıyla öncedir. Yoksa, biri varken, aradan zaman geçip sonradan öbürü olmuş değildir. "Felsefeciler" bunu ileri sürerler. Âlem, "kadim" olunca, yine felsefecilere göre, "yok olması" da söz konusu değildir. (Bkz. Şerhu Mevâkıf, Gelenbevî ve öteki kelam-akâid kitapları.)

• Âlem, "hâdis"tir. Yani "sonradan olma ve yaratılmadır".

Bu da kelamcıların temel görüşlerindedir.

Kelamcılar, felsefecilerin yukarıdaki görüşlerine cevap verirken; âlemi yaratan Tanrı'nın zaman yokken de (ezelde) var olduğunu, ama âlemin zaman içinde yaratılmasına iradesinin yöneldiğini savunurlar.

Âlemin "hadis" olduğuna, birçok kanıt ileri sürerler. En ünlü kanıt şudur:

Âlemde değişmeler bulunmaktadır. Değişken (müteğayyir) olan şeyse ancak "hadis" olabilir. Öyleyse âlem "hadis"tir.

Şu kanıt da var:

Tanrı'dan başka hiçbir şeyin varlığı zorunlu (vacibu'l-vücud) değildir. "Olabilir"lidir (mümkün). Olması da, olmaması da zorunlu olmayan, ama var olarak ortada bulunan bir şey, ancak "hadis" olabilir. Başka türlüsü düşünülemez. Öyleyse âlem (evren) "hadis"tir. (Bkz. kelam kitapları)

Yani, "âlem", sonradan ve zaman içinde meydana gelmiştir. Zaman içinde sonradan olan bir şey, sonsuz da olamaz. O nedenle, âlem bir gün sona erecek, bir başka âlem (ahiret âlemi) meydana gelecektir.

Yahudiliğin ikinci kez kurucusu sayılan ünlü Yahudi düşünür ve Tanrıbilimci Musa İbn Meymun (1135-1205), "Delâletu'l-Hâirîn" adlı (Arapça) kitabında "âlem kadim mi, hâdis mi?" konusunda üç görüş bulunduğunu yazıyor ve şöyle açıklıyor:

"Birinci görüş, efendimiz Musa'nın şeriatine inanırların görüşüdür. Şöyle: Âlem, yani Tanrı'nın dışında her varlık, salt bir yokluktan, Tanrı eliyle var edilip meydana getirilmiştir. Yalnızca Tanrı'dır ki, kendi kendine vardı ve O varken hiçbir şey yoktu. Ne 'melek', ne 'felek' (gök) ne de 'felek'te bulunanlar vardı. Sonra Tanrı, bu varlıkları, nasılsalar öyle, iradesiyle yarattı. Ama hiçbir şeyden değil. Zamanın kendisi de, Tanrı'nın yarattıkları arasındadır. Çünkü zaman, harekete bağlıdır. Hareketse hareket edenden ayrılmaz. Zamanın bağlı bulunduğu o hareket edenin kendisi de hadistir. Ve yokken meydana gelmiştir..."

"İkinci görüş, bilgi edinebildiğimiz ve görüşlerini görebildiğimiz felsefecilerin görüşüdür: 'Tanrı; yoktan bir şey yaratsın... Bu, olamaz!' derler. 'Bir şeyin tümüyle yok olabileceğini' de kabul etmezler. Yani, felsefecilerin görüşüne göre, maddesi, 'biçim'i olmayan bir varlık olamaz, yoktan olan, 'yok'un kendisidir. Var olan bir şey, yoktan meydana gelemeyeceği gibi, bütünüyle yok olamaz da. Felsefecilere göre, Tanrı'nın yoktan var etmeye ve var olanı bütünüyle yok etmeye gücünün yetmesi, birbirinin tam tersi olan iki karşıtı, (örneğin yoklukla varlığı) aynı anda bir araya getirmeye güç yetirmesi gibidir. Ya da Tanrı'nın kendi benzerini yaratmaya güç yetirmesi gibi... Böyle bir şey düşünülemez. (...) Felsefecilerin inançlarına göre, başlangıçta, Tanrı gibi *kadim* olan bir *madde* vardı. Varlık yönünden, Tanrı'nın varlığı basamağında bulunmasa bile... Tanrı'nın varlığı, (âlemin varlığına temel olan) o maddenin var olmasının *neden*idir. Çömlekçinin elindeki (çömlek yapmasına yarayan) çamur, ya da demircinin elindeki (demirden herhangi bir şey yapmasına yarayan) demir neyse, Tanrı'nın elindeki o *madde* de öyleydi. O maddeden dilediğini yaratmıştır Tanrı. Göğü yaratmıştır, yeri yaratmıştır, daha başka biçimler yaratmıştır. Göklerde de bir çeşit bozulma olacağını kabul eder felsefeciler. Ama onlara göre, gökler bütünüyle bozulmayacaktır, bütünüyle yok olmayacaktır. Canlılarda

oluşma ve bozulma nasılsa, göklerdeki de öyledir. Bir maddeden ayrılıp bozulma, bir başka maddeye dönüşme olabilir. Bu görüşte olanlar da bir çok kesime ayrılırlar...

"Üçüncü görüş, Aristo ve yandaşlarının, açıklayıcılarının görüşü. Bir önceki görüşte olanların, 'maddeli bir varlık, hiçbir madde olmadan var olamaz' yolundaki görüşlerini, bu üçüncü görüş sahipleri de kabul ederler. Ama şunu da eklerler: Gökler için 'oluşma (kevn) ve bozulma (fesâd)' hiçbir biçimde söz konusu olamaz. Bu görüşün özeti şu: Bu varlık (evren), nasılsa öyle gelmiştir ve nasılsa öyle gidecektir. Oluşma ve bozulma yasasına girmeyen bir şey vardır: Gök (gökler). Bu biçimden hiç ayrılmayacaktır. *Zaman* ve *hareket* de sonsuzdur. Bunlarda da oluşma ve bozulma olmaz. Oluşan ve bozulan şeyler, 'ay altı' kesimdedir. O da öyle gidecektir. Oluşan ve bozulan şeyin temel maddesinin özünde de, oluşma ve bozulma söz konusu değildir. Yalnızca birbirini izleyen biçimleri gelişir, değişir. Madde, bir biçimden soyunur, öbür biçimi giysi olarak giyer. Ve yukarıdakiyle, aşağıdakiyle bu düzen, hiçbir zaman bozulmaz..." (Bkz. Delâletu'l-Hâirîn, yay. Hüseyin Atay, s. 308-312.)

İbn Meymun, bu görüşleri sıraladıktan sonra, felsefecilerin görüşlerini uzun uzun çürütmeye girişir.

"Âlem" Hangi Kökten Geliyor?

Kimine göre, "âlem" kökünden; kimine göreyse "alamet" kökünden geliyor. Ama aslında "âlem" de, "alamet" de, burada aynı anlamı içermekte. İkisi de "simge, belirti, bellilik" anlamlarında kullanılmakta. İnanırlarınca "âlem", Tanrı'nın varlığının, birliğinin ve eksiksiz niteliklerini taşıyor olmasının göstergesi, belliliği, işareti sayılmakta, adını da bundan dolayı aldığı savunulmakta.

Özet

Âlem bütün evrendir. Felsefeciler ve Tanrıbilimciler, âlemi tekil olarak kullanırlar ve "Tanrı'dan başka olan şeylerin tümüne birden" âlem derler. Kur'an'daysa âlem, çoğul olarak yer alır. Ve Kur'an yorumcularının yorumlarına göre, ayetlerde değişik altı anlamı vardır:

1- Her bir canlı. (Fâtiha Suresi, ayet: 1.)
2- Her bir inanır. (Enbiyâ Suresi, ayet: 107.)
3- Bir çağdaki her bir toplum. (Bakara Suresi, ayet: 47-122.)
4- Bir kesim insanlardan her biri. (Saffât Suresi, ayet: 79.)
5- Konuklardan her biri. (Hicr Suresi, ayet: 70.)
6- İnsanlardan her biri. (Enbiyâ Suresi, ayet: 71.)

Âlem, yollara konulan "bellilik" (işaret) ve "simge" anlamını içeren "âlem", ya da "belirti" demek olan "alamet" kökünden gelmedir. Tanrı'nın varlığına, birliğine ve üstün niteliklerine "işaret" ve "kanıt" olduğu için, "âlem" adının verildiği savunulur.

Âlem, Tanrıbilimcilerinin ve tüm Müslümanların inançlarına göre, "hâdis"tir, yani "sonradan olma ve Tanrı eliyle yaratılma"dır.

Kimi hadislerde, "on sekiz bin âlem" bulunduğu anlatılır. Ama bu hadisler, "sağlam (sahih)" sayılan kitaplarda yer almamaktadır. Daha çok, "tasavvuf erbabı"nca ele alınıp işlendiği görülmekte.

➤ALINYAZISI

İnsanın tüm gelişmelerinin ve başına geleceklerin Tanrı eliyle çok önceden belirlenmesi, ölçülüp biçilmiş olması.

Bu anlamıyla Kur'an'da, hadislerde, İslam Tanrıbiliminde, kısacası İslam'da "alınyazısı" inancı vardır. Çünkü bu, "kader"dir. "Kadere inanmak"sa İslam'ın temel inanç ilkelerindendir (altı inanç ilkesinden biri). İslam Tanrıbilimindeki ünlü ve "akılcı" diye nitelenen mezheplerden "Mutezile" bile, kadere bir çeşit karşı çıkmış gibi olsa ve "kul, kendi işinin yaratıcısıdır" dese de, kaderi bütünüyle kabul etmezlik yapamıyor. (Tartışmalar için bkz. **KADER**.) "Kader"e bir yorum getiriyor yalnızca. Kimilerince Mutezile'nin yorumu, "kaderi yok saymak"la aynı kapıya çıkıyor olsa bile... En'âm Suresi'nin 59. ayetinde, "ğaybın anahtarlarının yalnızca Tanrı'nın elinde olduğu, karada ve denizde olanları yalnızca O'nun bildiği, yerin karanlıklarında olan bir taneyi bile O'nun bildiği ve *kuru, yaş* ne varsa her şeyin *Kitab*'da bulunduğu" bildirilir. Buradaki "Kitab"ın ne olduğu tartışmalıdır. "Kur'an'dır" diyenler var, "Levh-i Mahfuz'dur" diyenler var. (Tartışmalar için bkz. **KİTAB**.) Kur'an amaçlanıyor olsa bile, Kur'an'ın da "Levh-i Mahfuz"dan kaynaklandığı bildirilir ayet ve hadislerde. (Bkz. **LEVH-İ MAHFUZ**.) Kur'an'da "her şey"in olduğu gibi, "insan"ın, insanların da "belirli ecelleri" (ecelün müsemmâ) bulunduğu, kimsenin "bir saat bile" bu "ecel"in dışında kalamayacağı bildirilir. "Ecel" pek çok ayet ve hadiste yer alır. (İlgili ayet, hadis ve yorumları için bkz. **ECEL**.) Hadislerde, "insan ana rahmindeyken yalnızca "ecel"in değil, onunla birlikte "rızk"ının ve "başına ne gelecekse tümü"nün, dahası "cennetlik" mi, "cehennemlik" mi olacağının bile, "*yazıldığı*" açıklanır. (İlgili ayet ve hadisler için bkz. **ECEL, CENNET, CEHENNEM, RIZIK, KİTAB, KADER, YAZGI**.) Bütün bunlar göz önünde tutularak, İslam'da "alınyazısı" inancı bulunduğu rahatlıkla söylenebilir.

Ne var ki, "alınyazısı" denince, "insanın alnında bir yazı olduğu" da akla geliyor. Bu akla gelen, halk arasında da yaygın bir inançtır.

İnsanın "alnında bir yazı" var mıdır? Daha doğrusu, böyle bir inanç, İslam'da bulunmakta mıdır?

Ayet ve hadislerde, ayrıca geçerli sayılan başka kaynaklarda böyle bir inanca, yani "insanın alnında", şu bilinen "alın"da bir "yazı" bulunduğuna ilişkin net bir açıklama yer almamaktadır. Türkçe deyimlerdeki "alınyazısı", "kader" demektir. (Bkz. Ömer Asım Aksoy, Deyimler Sözlüğü, TDK yayını.) Türk atasözlerinde yer alan "Alınyazısı değişmez" sözünün anlamı da şudur: "Kişi ne yapsa, kaderini değiştiremez. Başına ne gelecekse gelir." (Bkz. Ömer Asım Aksoy, Atasözleri Sözlüğü, TDK yayını.) Yine Türk atasözlerinde yer aldığı görülen "Alında yazılı olan başa gelir", "Alına yazılı olan başa gelir" gibi sözlerin anlamı da budur, "kaderin değişmeyeceği" anlatılmak istenir. İslam'da, "alında bir yazı bulunduğu" inancı yoksa da "kader ve kaderin değişmeyeceği" inancı vardır. Kader değişir-değişmez tartışmaları için de bkz. **KADER, ECEL, KİTAB.**

➤ALIŞVERİŞ

Alım-satım işi.

Kur'an'da, dokuz kez, "alışveriş" anlamında "ticaret" التِّجَارَةُ sözcüğü geçer.

Bakara Suresi, ayet: 16

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ
بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبِحَت تِّجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ

Anlamı

İşte onlar (münâfıklar), "hadiyet"i (doğruluğu) verip "dalalet"i (sapıklığı) satın aldılar da, alışverişleri, "kâr" sağlamadı. Ve doğru yolu bulamadılar. (Bakara Suresi, ayet: 16.)

"Ticaret"in geçtiği öteki ayetler ve anlamları:

تِجَارَة : إلا أن تكون تجارة حاضرة تديرونها بينكم... ... ٢٨٢م البقرة ٢
(٨) إلا أن تكون تجارة عن تراض منكم ... ... ٢٩ م النساء ٤
وتجارة تخشون كسادها... ... ... ٢٤ م التوبة ٩
رجال لا تلهيهم تجارة ولا بيع عن ذكر الله وإقام الصلاة ٣٧ م النور ٢٤
يرجون تجارة لن تبور... ... ... ٢٩ ك فاطر ٣٥
يأيها الذين آمنوا هل أدلكم على تجارة تنجيكم من عذاب ١٠ م الصف ٦١
وإذا رأوا تجارة أو لهوا انفضوا إليها وتركوك قائما ١١ م الجمعة ٦٢
قل ما عند الله خير من اللهو ومن التجارة... ... ... ١١ م » ٦٢

Anlamları

1- ... Ancak, aranızda peşin alışveriş olursa, onu yazmamanızda size bir günah (sorumluluk) yoktur... (Bakara Suresi, ayet: 282.)

2- Ey inananlar! Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Meğer ki, karşılıklı "rıza" ile yapılan "alışveriş"ten (ticaretten) doğmuş olsun (O zaman "batıl" ve "haram" olmaz). (Nisâ Suresi, ayet: 29.)

3- ... Ve durgun gitmesinden korktuğunuz "ticaret"; eğer size, Tanrı'dan, Peygamber'den ve "cihad"dan daha sevgiliyse, Tanrı'nın buyruğu gelene dek bekleyin! Tanrı, yoldan çıkmış olanları (*fasık bir kavmi*) doğru yola eriştirmez. (Tevbe Suresi, ayet: 24.)

4- (Tanrı'yı "tesbih" eden kullar) öyle adamlardır ki, onları, ne "ticaret", ne "satış"lar (bey), Tanrı'yı anmaktan, namaz kılmaktan, zekât vermekten alıkoyar... (Nûr Suresi, ayet: 37.)

5- Onlar ki, Tanrı'nın kitabını okurlar, namaz kılarlar ve kendilerine verdiğimiz yiyeceklerden gizli, açık (öğütlenen iyi yerlerde) harcarlar; onlar, tükenmeyecek bir kazancı içeren ticareti umarlar. (Fâtır Suresi, ayet: 29.)

6- Ey inananlar! Sizi acıtıcı azabdan kurtaracak bir alışverişin yolunu size göstereyim mi? Tanrı'ya ve Peygamberi'ne inanırsınız, Tanrı yolunda mallarınızla, canınızla "cihad" edersiniz (savaşırsınız). Bu, sizin için en yararlı olandır. Eğer bilirseniz. (Saff Suresi, ayet: 10, 11.)

7-8- (Ey Muhammed!) Onlar bir "ticaret" (kazançlı alışveriş) ya da bir eğlence gördüklerinde; oraya yöneldiler ve seni ayakta dikili bıraktılar. De ki: "Tanrı katında olan; eğlenceden de, ticaretten de hayırlıdır. Tanrı, rızık verenlerin en iyisidir." (Cum'a Suresi, ayet: 11.)

"Satmak", kimi zaman da "satın almak" anlamına gelen "*bey*" البَيْعُ ve bundan türeyen kimi sözcüklerin de Kur'an ayetlerinde "alışveriş" anlamına geldiği görülmekte:

بيع (٦): من قبل أن يأتى يوم لا بيع فيه ولا خلة ولا شفاعة. ٢٥٤م البقرة ٢
ذلك بأنهم قالوا إنما البيع مثل الربا ... ... ٢٧٥م » ٢
وأحل الله البيع وحرم الربا... ... ... ٢٧٥م » ٢
من قبل أن يأتى يوم لا بيع فيه ولا خلال ... ... ٣١ ك إبراهيم ١٤
رجال لا تلهيهم تجارة ولا بيع عن ذكر الله ... ... ٣٧ م النور ٢٤
إذا نودى للصلاة من يوم الجمعة فاسعوا إلى ذكر
الله وذروا البيع ... ... ٩ م الجمعة ٦٢
تبايعتم: وأشهدوا إذا تبايعتم ولا يضار كاتب ولا شهيد ٢٨٢م البقرة ٢
بايعتم: فاستبشروا ببيعكم الذى بايعتم به ... ... ١١١م التوبة ٩

Anlamları

1- Ey inananlar! Alışverişin, dostluğun, şefaatin olmayacağı (yarar sağlamayacağı) gün gelip çatmadan önce, sizi rızıklandırdıklarımızdan, (öğütlenen doğrultuda) harcayın... (Bakara Suresi, ayet: 254.)

2-3- Onlar ki faiz (ribâ) yerler; onlar, "şeytanın çarptığı kimse" gibi kalkarlar ancak. Bu, onların "Alışveriş, faiz demektir (faiz gibidir) yalnızca!" demeleri yüzündendir. Oysa Tanrı, alışverişi helal, faiziyse haram kıldı... (Bakara Suresi, ayet: 275.)

4- (Ey Muhammed!) İnanan kullarıma söyle: Namaz kılsınlar, alışverişin, dostluğun geçerli olmayacağı (yarar sağlamayacağı) gün gelmeden önce, gizli ve açık, rızıklandırdıklarımızdan (hayır yollarına) harcasınlar. (İbrahim Suresi, ayet: 31.)

5- (Tanrı'ya "tesbih" eden kullar) öyle adamlardır ki, onları ne "ticaret", ne "satışlar" ("bey":alışveriş), Tanrı'yı anmaktan, namaz kılmaktan, zekât vermekten alıkoyar... (Nûr Suresi, ayet: 37.)

6- Ey inananlar! Cuma günü namaza çağrıldığınız zaman, hemen koşun Tanrı'yı anmaya. Ve alışverişi bırakın. Eğer bilirseniz, bu sizin için daha hayırlıdır. (Cuma Suresi, ayet: 9.)

7- ... Alışveriş yaptığınızda tanık bulundurun. (Tutanağı tutan) "kâtib"e de, tanığa da zarar verilmesin... (Bakara Suresi, ayet: 282.)

8- Tanrı, kuşkusuz, Tanrı yolunda öldürüşen (savaşan) öldüren ve öldürülen inanırların mallarını ve canlarını satın almıştır. Kendilerine verilecek cennet karşılığında, Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da gerçek olarak verilen sözle... Verdiği sözü-anlaşmasını, Tanrı'dan daha çok tutan kim var? Öyleyse bağladığınız bu alışverişinize sevinin müjde almış olarak. Bu, büyük bir kurtuluştur. (Tevbe Suresi, ayet: 111.)

Ayetlerde anlatılanlar şöyle özetlenebilir:

a- "Alışveriş meşrudur." Ancak:

• Alışverişle "faiz" bir tutulmamalıdır.

• Alışverişte, tutanak tutularak ve tanık bulundurularak işler sağlam tutulmalı, kimseye zarar verilmemesine dikkat edilmelidir.

• Alışverişler, "ibadet"lere engel olmamalıdır. İbadetlere sıra geldiğinde, alışverişe hemen son verilmelidir. Cuma namazında, namaza çağrıldığında, kesinlikle böyle yapılmalıdır.

b- Alışveriş "maddi" olduğu gibi, "manevi" de olur:

• Tanrı, inanırların mallarını ve canlarını, "cennet" karşılığında satın almıştır. İnanırlar, Tanrı yolunda ölürler ya da öldürürlerse, Tanrı, mallarına ve canlarına karşılık olarak mutlaka "cennet"i verecektir. Bu bir sözdür. Bu söz, Tevrat'ta da, İncil'de de, Kur'an'da da "Tanrı'nın sözü" olarak verilmektedir. Tanrı, sözünü tutar.

c- Bu manevi alışverişin değerini bilemeyip, tersine davrananlar da var:

• "Kâfirler", doğruluğu vererek sapıklığı satın almışlardır. Onların bu alışverişleri, kendilerine kazanç sağlamayacaktır.

• Kimi inanırlar da, Tanrı'nın buyrukları doğrultusundaki (manevi kazanç getiren) alışverişe yeterince değer vermemişlerdir. Örneğin: "(Ey Muhammed!) Onlar bir ticaret ya da bir eğlence gördüklerinde, oraya yöneldiler ve seni ayakta dikili bıraktılar" buyurulmakta. (Cum'a Suresi, ayet: 11.)

Alışveriş konusu için ayrıca bkz. **FAİZ, RİBÂ, TİCARET.**

Yukarıdaki ayetlerde çeşitli "alışveriş" ilişkilerinin yer aldığı ve bunlarla ilgili uyarılarda bulunulduğu görülüyor. Bunlar, hadislerde ve yorumlarda da işlenir.

I- ALIŞVERİŞ İLİŞKİLERİNİN TÜRLERİ

A- Tanrı-İnsan Alışverişi

"Alan"ın da, "veren"in de "Tanrı" olduğu bildirilir. Ama gene de Tanrı'yla insan arasında "alışveriş" bulunduğu işlenir. Şu ayette, hem Tanrı'nın insanlardan "iştirâ"sı, yani "satın alması", hem insanların Tanrı'ya "bey"leri, yani "satma"ları, hem de Tanrı'yla insanlar arasındaki "mubayaa", yani "alışveriş" çok açık biçimde yer alıyor:

Tevbe Suresi, ayet: 111

١١٠ إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُم
بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ
وَيُقْتَلُونَ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنجِيلِ

وَالْقُرْاٰنِؕ وَمَنْ اَوْفٰى بِعَهْدِه۪ مِنَ اللّٰهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ
الَّذ۪ي بَايَعْتُمْ بِه۪ؕ وَذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظ۪يمُ ١١١

Anlamı (Diyanet'in)

Allah şüphesiz, Allah yolunda savaşıp, öldüren ve öldürülen *müminlerin canlarını* ve mallarını –Tevrat, İncil ve Kur'an'da söz verilmiş bir hak olarak– *cennete karşılık satın almıştır.* Verdiği sözü, Allah'tan daha çok tutan kim vardır? Öyleyse *yaptığınız alışverişe* sevinin. Bu, büyük başarıdır. (Tevbe Suresi, ayet: 111.)

Açıklama

Bu ayetin anlamı yukarıda da geçmişti. (Karşılaştırınız.)

Alışverişi yapan: Tanrı ve inanırlar (müminler).

Satıcı: İnanır kişi.

Alıcı: Tanrı.

Tanrı'nın satın aldığı şey: İnanırın "can"ı ve "mal"ı.

İnanırın, sattığına karşılık aldığı şey: Cennet.

Demek ki, *"inanır"ın "can"ı da, "mal"ı da "Tanrı'ya satılmıştır".*

İnanır kişinin, "Tanrı yolunda" giriştiği savaşta (cihad), "öldürse" de, "öldürülse" de "cennet"e gideceği bildiriliyor. Başka ayetlerde, ayrıca hadislerde de bu bildirilir.

"Tanrı yolunda öldürülen" kimse "şehid"dir. "Şehid"se "cennettedir".

Bkz. ŞEHİD.

"Öldüren"e gelince. Onun da "cennet"i hak ettiği, yukarıdaki ayetten başka ayetlerde de, ayrıca hadislerde de bildirilir. Doğrudan bildirilen ayet ve hadis vardır, dolaylı olarak bildirenler vardır.

Hadis

"Kâfir ile onu öldüren (inanır), cehennemde birlikte bulunamaz".

(Bkz. Müslim, İmâret/130, 131, hadis no: 1891; Ebu Davud, Cihad /11, hadis no: 2495; Neseî, Cihad /9; Ahmed İbn Hanbel, 2/263, 340, 342.)

"Kâfir" kesinlikle "cehennem"e gideceğine, *onu öldüren* inanırın da onunla cehennemde birlikte kesinlikle bulunmayacağına göre, bu insan, kesinlikle cennete gidecek demektir. Yani, "kâfir" cehennemde varsa, onu öldüren Müslüman orada yoktur. Peki nerede olabilir? Kuşkusuz "cennet"te.

Demek ki yukarıdaki ayette anlatılanla bu hadiste anlatılan aynı kapıya çıkıyor.

Kur'an yorumlarında, yukarıdaki ayetin "iniş"ine "neden" olarak çeşitli hadisler aktarırlar. Biri de şöyledir:

Hadis

Medinelilerin ileri gelenlerinden ve Mekke'nin yakınlarında bir yerin adı olan "Akabe"de Peygamber'e "biat" edip "destek sözü" verenlerden Revâha Oğlu Abdullah, Akabe gecesi Peygamber'le şöyle konuşmuştu:

"–Medine'ye göçmeye söz veriyorsun, ama bir koşulun olmalı. Bir Tanrı'n için, bir de kendin için koşulun neyse söyle!

"–Tanrı'm için koşulum: O'na kulluk etmeniz ve O'na hiçbir biçimde ortak tanımamanız. Kendim için koşul da şu: Kendinizi ve malınızı nasıl koruyorsanız, aynı biçimde beni de savunup korumanız.

"–Biz bunu yaptığımız zaman bize ne var?

"–Cennet.

"–Çok kazançlı bir *alışveriş*. Doğrusu böyle bir alışverişten ne cayarız, ne de cayılmasını isteriz." (Bkz. Taberî, Tefsir, 15/27; Râzî, 16/199 ve öteki tefsirler.)

Bunun üzerine yukarıdaki ayetin "indiği" aktarılır.

• Her şeyin sahibi olan yüce Tanrı'yla "*alışveriş*" nasıl olabilir? Tanrı'nın herhangi bir şeyi "satın alması" nasıl düşünülebilir?

Bu soruların getirdiği sorun, Fahruddin Râzî'nin tefsirinde de yer alıyor. İlgili kesimin Türkçesi:

"Meânî (manalar) ehline göre, gerçekte Tanrı'nın bir şeyi satın alması olamaz. Çünkü 'müşteri' (alıcı), 'sahip olmadığı mal'ı alır yalnızca. Bunun içindir ki Hasan: 'Tanrı, kendi yarattığı canları, kendi yarattığı malları satın almıştır. Ama Tanrı'nın böyle bildirmesinde, kendisine boyun eğmeye, kulluğa; güzel bir çağrı inceliği vardır. Gerçekteki durum şudur: İnanır kişi, ne zaman Tanrı yolunda savaşır, ölür, canı çıkarsa ve ne zaman malını Tanrı yolunda harcarsa; Tanrı'dan, bu yaptığına karşılık olarak Ahirette cenneti alır.' İşte bunu Tanrı, bir çeşit değişme ve alışveriş olarak bildirmiştir. 'Tanrı, inanırlardan, kendilerine cenneti vererek canlarını ve mallarını satın almıştır'ın anlamı budur işte. Hattab Oğlu Ömer'in ve A'meş'in okumasında da 'bienne lehümül cenne' (kendilerine cennet vererek) yerine 'bi'l-cenne' (cennet karşılığında) vardır. Hasan şunları da söylüyor: 'Dinleyin! Vallahi, Tanrı'yla olan bu alışveriş, çok kazançlı ve tüm başka seçeneklere karşı seçilmesi gereken bir alışveriştir. Bu konuda, Tanrı her inanırla alışveriş ilişkisinde bulunmuştur. Vallahi yer yüzünde ne denli inanır varsa bu alışverişin kapsamı içindedir!' Sözünde yalan olmayan Peygamber de şöyle der: 'Sizin vücudunuzun fiyatı, karşılığı yalnızca cennettir. Onu, cennetten başka bir karşılıkla satmayın!'..." (Râzî, 16/199.)

Râzî, aslında "satan"ın da, "alan"ın da Tanrı olduğunu yazıyor. (Bkz. aynı yer.)

Yukarıdaki ayette anlatılanlar, bir başka anlatım biçimiyle şu ayetlerde de görülür:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ
تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿١٠﴾ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ
فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١﴾
يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ
طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٢﴾ وَأُخْرَىٰ تُحِبُّونَهَا
نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾

Saff Suresi, ayet: 10-13

Anlamı (Diyanet'in)

Ey inananlar! Sizi can yakıcı bir azabdan kurtaracak, *kazançlı bir yolu* size göstereyim mi? Allah'a ve Peygamberi'ne; Allah yolunda canlarınızla, mallarınızla cihad edersiniz; bilseniz, bu sizin için en iyi yoldur. *Böyle yaparsanız* Allah günahlarınızı size bağışlar, sizi içlerinden ırmaklar akan *cennetlere,* Adn cennetlerinde hoş yerlere *koyar.* Büyük kurtuluş budur. Bundan başka sevdiğiniz bir şey daha: Allah katından bir yardım ve yakın bir zafer vardır. Ey Muhammed! İnananlara müjde ver! (Saff Suresi, ayet: 10-13.)

B- İnsan-Şeytan Alışverişi

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ
بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٦﴾

Bakara Suresi, ayet: 16

Anlamı (Diyanet'in)

Onlar, *doğruluk yerine sapıklığı aldılar da alışverişleri kâr getirmedi.* Doğru yolu bulamamışlardı. (Bakara Suresi, ayet: 16.)

Açıklama

Hamdi Yazır da şöyle çevirmeyi uygun görüyor:

"Bunlar işte öyle kimselerdir ki, *hidayet bedeline delâleti* (sapıklığı) *satın almışlardır* da *ticaretleri kâr etmemiştir* yolunu tutmuş da değillerdir."

Burada, ayette anlatılanlar "münâfık"lardır. Bkz. MÜNÂFIK.

"Münâfık"lar İslam'ı, içlerinden hiç kabul etmedikleri, benimsemedikleri halde, sahip olmadıkları "hidayet"i, "iman"ı nasıl "satmış" olabilecekleri Kur'an yorumlarında uzun uzun tartışılmakta. Kimileri, buradaki "alışveriş"in bilinen anlamda olmadığını, seçeneklerden birini seçme anlamında olduğunu, kimileri de "münâfık"ların "önce Müslüman ve inanmış"ken "sonra kâfir" olduklarını ileri sürüyor. Taberî'de bu görüşlerin doğru olmadığı savunuluyor. Yani, münâfıklar, önce inanmış olup da sonradan dönmüş değillerdir ve buradaki "alışveriş" de bilinen anlamındadır. Münâfık olsun, başka tür kâfir olsun, "hidayet"i, "iman"ı bırakıp da "delâlet"i (sapıklığı), kâfirliği seçmekle, "birini" ötekiyle "değiştirmiş" oluyor, dolayısıyla "alışveriş" işi yapmış oluyor. Yani birini verip öbürünü almış sayılıyor. Ayette anlatılmak istenen budur. İbn Abbas'ın, İbn Mes'ud'un yorumları da böyledir. Taberî'de benimsendiği görülen yorum bu. (Bkz. I/106, 107.) Fahruddin Râzî'yse, buradaki "alışveriş"in, bir şeyi öteki şeye "yeğ tutma" (tercih) ve bir "seçim" yapma (ihtiyar) anlamında olduğu görüşündedir. (Bkz. 2/72.) Bununla birlikte, "ulemâ"nın görüşleri olarak tüm yorumları sergiliyor. (Bkz. 2/73-74.) İbn Kesîr'e göre, "münâfık"ların "önce inanmış, sonra kâfirliği seçmiş oldukları" yolundaki görüşü doğru kabul etmek ve yorumu ona göre yapmak gerekiyor. (Bkz. Muhtasaru İbn Kesîr, 1/36.) Bu görüş benimsendiğinde, "hidayet"in verilip sapıklığın "satın alınması", bilinen anlamıyla bir "alışveriş" oluyor. Yani ortada bir "alışveriş" var. Bilinen anlamıyla... Elmalılı Hamdi Yazır, bu ayette "ticaretin övüldüğünden" bile söz ediyor. Yazır'a göre, burada Tanrı, münâfıkların çok önem verdikleri alanda bir benzetme yapıyor: Bunlar, ticarete ve ticaret yoluyla kazanç sağlamaya önem verirler. Ticarette bir sermaye ve kazanç söz konusudur. Münâfıklarsa en önemli sermaye olan "hidayet"lerini vermişler, karşılığında "delâlet"i satın almışlar. Ticarette gözetilmesi esas olan "kazanç"da yok ortada. Kazanç olasılığı bile kalmamış. Ayette ticaret övülüyor, ama "bu ne biçim ticaret böyle" demek isteniyor. Sonra "maddi ticaret"in yanında bir de "manevi ticaret"in olması, bu ticarette de kazancın aranması gerektiği bildirilmiş oluyor. Ayrıca, ticaret işlerinde, "yalan, aldatma, oyun" gibi şeylerin de bulunmaması gerektiği, bunun kazanç yolu olmadığı dile getirilmiş oluyor. (Bkz. Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, 1960, c. 1, s. 242, 243.) Seyyid Kutub da ayeti yorumlarken şöyle diyor:

"(Münâfıklar) isteselerdi hidayete gelebilirlerdi. Hidayet ellerindeydi. Ona sahiptiler. Onlar için hidayetten daha bol ne vardı ki? Fakat onlar doğru yolu bırakıp sapıklığı satın almışlardır. Bu, en gafil, en aptal *tüccarın* hareketiydi." (Bkz. Fızılâl-il-Kur'an, çeviren: Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlıağa, İstanbul, c. 1, s. 91.)

Kısacası: Bir "alışveriş" var.

Ama kimler arasında? "Münâfık"ların "hidayet"i verip karşılığında "sapıklık" (delâlet) aldıkları bildiriliyor, ama hidayet kime, ya da kimlere satılmıştır?

Yukarıdaki ayette, bu konuda bir açıklama yok. Kur'an yorumlarında da pek bulunmamakta.

Ancak, başka ayetlerden anlaşılıyor ki, *alışveriş,* "münâfıklarla şeytan arasında"dır. Ayetlerde, "şeytanın aldatması"na karşı uyarılar, öğütler yer alıyor. Şeytanın, çeşitli yollar kullanarak insanları aldatma çabasında bulunduğu bildirilir. (İlgili ayet ve yorumlar için bkz. ALDATMA, DÜNYA, ÂDEM, CENNET, ŞEYTAN.) Yani "münâfık"lar, kendilerini, inanırlar gibi "Tanrı'ya satacakları yerde, şeytana satmışlardır". Tanrı'ya satmış olsalardı, karşılığında "cennet" alacaklardı ve "ticaret"leri "kazançlı" olacaktı. Şeytana sattıkları için böyle bir şeyden yoksunlar, cehennemden başka bir karşılık alamayacaklardır. Bu demektir ki, alışverişleri "kazançlı" değildir. Anlatılmak istenen budur.

C- İnsanlar Arasındaki Alışveriş

1- Alışverişte Dikkat Edilmesi Gerekenler

a) "Hak-Adalet"e Uygun Olması

İlgili ayet, hadis ve yorumları için bkz. **ADALET, ALDATMA, HAKK.**

b) "Haram Olmaması"

İlgili ayet, hadis ve yorumları için bkz. **FAİZ.**

c) "Tanrı'nın Anılmasına, İbadete Engel Olmaması"

رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَاِقَامِ الصَّلٰوةِ
وَاِيتَاءِ الزَّكٰوةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْاَبْصَارُ
﴿٣٧﴾ لِيَجْزِيَهُمُ اللّٰهُ اَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَاللّٰهُ يَرْزُقُ
مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٨﴾

Nûr Suresi, ayet: 37, 38

Anlamı (Diyanet'in)

Bunları ne *ticaret ve ne de alışveriş, Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan,* zekât vermekten alıkoyar. Bunlar gönüllerin ve gözlerin döneceği günden korkarlar. Allah onları, işlediklerinin en güzeliyle mükafatlandırır ve lütfundan onlara fazlasıyla verir. Allah dilediğini, hesapsız şekilde rızıklandırır. (Nûr Suresi, ayet: 37, 38.)

Açıklama

Sözü edilen kimselerin kimler olduğu 36. ayette anlatılır. Anlamı şöyle: "Allah'ın yüksek tutulmasına ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde, insanlar sabah akşam onu tesbih ederler."

Kur'an yorumlarında, burada sözü edilen "evler"in hangi evler olduğu konusunda görüş birliği yoktur, ama çoğunlukla, bu evlerin "mescidler" (camiler) olduğu görüşü benimsenir. (Bkz. Râzî, 24/3.)

Demek ki, "mescidler"de, yani camilerde, "sabah akşam Tanrı'yı anıp tesbih eden kimseler"i, dünya işlerindeki "alışveriş"in, "ticaret"in Tanrı'yı anmaktan ve öteki ibadetlerde bulunmaktan alıkoymadığı anlatılıyor.

Buharî, Katade'den şunu aktarıyor:

"Toplum üyeleri alışveriş yaparlar, ticarette bulunurlardı. Ama iş, Tanrı'nın haklarından (ibadetlerden) birine gelince, ticaret, alışveriş, Tanrı'yı anıp O'nun hakkını 'eda' etmekten (yerine getirmekten) alıkoymazdı onları." (Bkz. Buharî, Büyû' 8.) Kimi yorumcuya göre de, namaza çağırıldığını (ezan okunduğunu) duyunca kimilerinin çarşıdaki işlerini, alışverişlerini bırakıp namaza gittikleri görülmüştü. Bu ayette, onlar övülmekte. (Bkz. Taberî, Tefsir, 18/113.) Bu yorumun benimsendiği görülür. (Bkz. Sâbûnî, 2/341.)

Ayette, alışverişin kendilerini Tanrı'yı anmaktan ve ibadetten alıkoymadığı kimseler anlatılırken "erkekler" anlamına gelen "rical" sözcüğü geçiyor. Yani onların "erkekler" oldukları bildiriliyor. Fahruddin Râzî şu soruyu soruyor:

• "Ayette, neden özellikle erkekler yer alıyor?"

Bu soruya şu karşılığı veriyor kendisi?

• "Çünkü, kadınlar ticaret ehli değildir." (Bkz. Râzî, 24/5.)

Cum'a Suresi, ayet: 9-11

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا
إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩﴾ فَإِذَا قُضِيَتِ
الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ
تُفْلِحُونَ ﴿١٠﴾ وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انْفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ
مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿١١﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Ey inananlar! Cuma günü namaz için ezan okunduğu zaman, Allah'ı anmaya koşun! *Alım satımı* bırakın. Bilesiniz, bu, sizin için daha iyidir. Namaz bitince yeryüzüne yayılın! Allah'ın lütfundan rızık isteyin. Allah'ı çok anın ki, saadete erişesiniz. Ey Muhammed! *Onlar bir kazanç veya bir eğlence gördüklerinde, seni ayakta bırakarak oraya yöneldiler.* De ki: "Allah katında olan; *eğlenceden de, kazançtan da hayırlıdır.* Allah, rızık verenlerin en iyisidir." (Cum'a Suresi, ayet: 9-11.)

Açıklama

Hadislerde anlatıldığına göre, bu ayetler, bir *olay* üstünedir. Olay şöyle:

Bir gün Peygamber ve cemaat, cuma namazındadırlar. Peygamber hutbe okumaktadır, ya da kimi aktarmaya göre (Buharî de bu aktarmaya, benimseyerek yer veriyor) namaza başlamışlardır. Tam o sırada yiyecek yüklü bir kervanın geldiği duyulur. İşte o sırada cemaat dağılıp kervana yönelir (yiyeceğe üşüşür). Peygamber'in yanındaysa yalnızca 12 kişi kalır. Yukarıdaki ayetlerde, özellikle son ayette bu anlatılmaktadır. (Bkz. Buharî, Büyû' /11, Tefsir /62/2; Tecrid, hadis no: 508; Müslim, Cum'a /36, 38, hadis no: 863; Tirmizî, Tefsir /63, hadis no: 3311; Ahmed İbn Hanbel 3/370.)

Kur'an yorumlarında aktarıldığına göre, cuma namazını bırakıp kervana doğru koşanları çeken şeylerden biri de, bu yiyecek kervanıyla birlikte bulunan eğlenceydi. Çünkü çalgı da vardı bu sırada. (Bkz. Taberî, Tefsir, 28/68; Râzî, 30/10-11; Âlûsî, 28/104) Bununla birlikte kervana üşüşen cemaat için daha çok önemli olan, hatta tek önemli olan, kimilerine göre, kervandaki yiyeceklerdi, çünkü ortalıkta yiyecek sıkıntısı vardı. (Bkz. aynı kaynaklar ve Yazır, 7/4992, 4993.)

Özet

Alışveriş: Alım satım işi. Ayet ve hadislerde çok çeşitli biçimlerinden söz edilir. Tanrı'yla kulu arasında olanı var, insanla şeytan arasında olanı var, insanla insan arasında olanı var. Tanrı, inanır kişilerin "can"larını ve "mal"larını "cennet" karşılığında "satın almıştır". Bu tür ticaret kazançlı bir ticarettir. İnsanla şeytan arasında olan alışverişse, tersine kazanç yerine zarara yol açar. İnsanla insan arasındaki alışverişe gelince: Bunun da "mubah" olanı var, "haram" olanı var. Ticaretin kazancı, "haram"a dayanmamalıdır. Ve yine ticaret, "Tanrı'yı anma"ya ve ibadete engel olmamalıdır. Alışverişlerde "dürüstlük" temel olmalıdır. Öğütlenen budur.

➤ALLAH

Tefsirlerden: Gerçek Ma'bûd, En Yüce ve Mukaddes varlığın, başkasının ortak olamayacağı özel adı. "Tanrısal niteliklerin tümünü kendinde bulunduran, varlığı kendinden olan, Tek gerçek varlığın, Tek Tanrı'nın adı."

رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِه۪
هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا ﴿٦٥﴾

Meryem Suresi, ayet: 65

Anlamı

Göklerin, yerin ve bu ikisinin arasında bulunanların Tanrı'sıdır (Rabb). Öyleyse O'na kulluk et. Ve O'na olan ibadette kesinti yapma. O'na bir "adaş" (semiyy) bilir misin? (Meryem Suresi, ayet: 65.)

Açıklama

"Allah" adının özel ad olduğuna ve bu ada başkalarının ortak olamayacağına kanıt olarak gösterilenler arasında bu ayet de bulunmakta.

I- "ALLAH" ADININ ARAPÇA OLUP OLMADIĞI KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLER

A-"Allah" Adının Başka Dillerden Arapça'ya Geçtiği Yolundaki Görüş

Kimilerine göre, "Allah", Arapça değildir. "İbranca" ya da "Süryanca" dır. (Bkz. Râzî, e't-Tefsuri'l-Kebîr, c. 1, s. 163.)

İslam Ansiklopedisi'nde "Allah"ın sözcük olarak aslının "Ârâmîce" ve "Alaha" olduğunu söyleyenler bulunduğu yazılı. (Bkz. İslam Ansiklopedisi, Allah maddesi.)

Süryanca, Aramca'nın bir dalı olarak kabul edilir. Süryani tarihini yazan Aziz Günel de "Allah"ın Süryanca olduğunu yazıyor. Günel'in yazdığına göre "Allah"ın sözcük olarak aslı, Süryanca'daki "Aloho"dur. (Bkz. Aziz Günel, Türk Süryaniler Tarihi, Diyarbakır, 1970, s. 46.)

Tevrat'ın İbranca'sında da "Allah" adının, "Elah" (tekil) ve "Elahim" (çoğul) olarak yer aldığı görülmekte. Ancak "Elahim" çoğulken tekil anlamında, yani Tek Allah karşılığında kullanılmakta. Yahudiliğin ikinci kurucusu sayılan ünlü Yahudi düşünür Musa İbn Meymun (1135-1205) da, böyle yer verip kullanmakta. (Örneğin bkz. İbn Meymun, Delâletü'l-Hâirîn, yay. Hüseyin Atay, s. 27, not: 258, s. 29, not: 294, 296.)

"Allah"ın ve "ilah"ın, tüm Sami dillerinde yer alan ve "Tanrı", "Baştanrı" anlamı verilen "El" ya da "İl" ilişkili olduğu ileri sürülür. Taberî'nin "Camiu'l-Beyân Fi Tefsiri'l-Kur'an" adlı ünlü tefsirinde de belirtildiği gibi, birçok İslam büyüğünün görüşüne göre, Cebrail'de, Mikail'de, İsrafil'de, Azrail'de bulunan "il ya da el", Tanrı, Allah anlamına gelmektedir. "Cebr", "kul" demek olan "abd"; "Mika" da "kulcuk" (küçük kul) demek olan "ubeyd" anlamındadır. Onun için "Cebrail", "Tanrı'nın kulu" demek olan "Abdullah"; "Mikail" de "Tanrı'nın kulcuğu" demek olan Ubeydullah ile eşanlamlıdır. Bu görüşte olanların adları arasında Abdullah İbn Hars, İkrime, Ali İbn Huseyn gibi adların da bulunduğu görülmekte. Dahası: Ebubekir de (Halife), "İl"i "Allah" anlamında kullanmakta. "Yalancı Peygamber Müseylime"nin yandaşlarına, "Yazık size nasıl bir inanca kapılıyorsunuz! Tanrı'ya andiçerek söylerim ki 'Tanrı'dandır' diye ileri sürülen bu sözler, 'İl'den (yani Allah'tan) gelme değildir.." dediği aktarılmakta. *"İl"in İbranca* olduğu ileri sürülüyor. Abdullah İbn Hars bu görüşte olanlardan. (Tüm bunlar için bkz. Taberî, Tefsir, c. 1, s. 346, 347.)

Fahruddin Râzî'nin Tefsir'inden Türkçe'ye olduğu gibi aktarılmıştır:

"Kimilerine göre, *cibril*'in anlamı '*Abdullah*'dır. Çünkü '*cibr*', 'abd'; '*İl*' de '*Allah*' demektir. Mikail de 'Abdullah' demektir. İbn Abbas ve ilim ehlinden bir

topluluğun görüşü de budur. Bununla birlikte Ebu Ali e's-Sûsî'ye göre bu görüş iki nedenle doğru değildir:

"*Birincisi*: Allah'ın adları arasında 'İl' diye bir ad bulunmamakta.

"*İkincisi*: Eğer Cebrail ve Mikail'deki 'İl', "Allah" anlamına gelseydi, sözcüğün sonu 'mecrur' (esre) olurdu." (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 3, s. 196.) Râzî'nin Tefsir'inde, aynı sayfada, Ebu Ali'ye cevap verildiği görülüyor: " 'Cibr' ve 'İl' Arapça olsalardı Ebu Ali e's-Sûsî'nin dediği doğru olabilirdi. Ama bunlar (Cibr ve İl) *İbranca'dırlar*. İbranî dilindeyse, ad tamlaması (izafet), adın meksur (esre) olmasını gerektirmez." (Bkz. Aynı sayfa, not: 1.)

Celâluddin Süyûtî de, el İtkân Fi Ulûmi'l-Kur'an adlı ve temel kaynaklardan olan kitabında, "Kur'an'da Arapça olmayan sözcükler"e ayırdığı bölümde, "İl" sözcüğü için, İbn Cinni'nin "*Nabatça'da Allah'ın adıdır*" dediğini aktarıyor.

Yukarıda verilen bilgilere göre, "Allah" adıyla, çeşitli Samî toplumlarının dillerinde "Allah" anlamında yer alan "Alaha", "Elah", "Elahim (ya da Elohim)", "Aloho" ve "İl" (ya da El) sözcükleri çok yakından ilişkilidir. Dahası, yukarıdaki açıklama ve yorumlara göre tümünün kökü aynıdır. Ve bu açıklamalara, bu yorumlara göre, "Allah", sözcük olarak, *Arapça olmayan bir kökten* gelmektedir" denebilir. Dahası, bunu, kesin bir yargı olarak ileri sürenler vardır.

Eski yazıtlar, yazıtlardan sağlanan bilgiler ne diyor acaba? Tarih öncesinde de "Allah" sözcüğü ya da aynı anlamda ve aynı kökten olduğu ileri sürülen öteki sözcükler var mıydı?

Muhammed Abdulmuid Han'ın kitabından ilgili bir bölümün bir parçasını Arapça'sından dilimize olduğu gibi çevirelim:

" Devidson bir 'makale'sinde şöyle der: 'Herhalde, *El, Elahim, Shaddi* ve *Yehwem* adları, tarih öncesinde de kullanılıyordu. Kapalı ve bilinmeyen anlamlarda.' İleri sürüldüğüne göre: El (İl), bir çok yazıtta bulunmuştur. Bilginler '*Vehebü'l-El*'(Tanrı armağanı), '*Abdul-El*' (Tanrı kulu), '*Zeydullah*' (Tanrı'nın Zeyd'i) ve '*Abdullah*' (Tanrı'nın kulu) adlarına, Safa yazıtlarında rastlanmıştır. Nabatça yazıtlarda, Allah ya da Hallah adları, özel ad gibi yer almamakta, her yerde put adlarından biriyle geçmekte. Yalnızca Safa yazıtlarında Allah tek başına yer almış bulunmakta. Wellhausen diyor ki: 'Herhalde Araplar, tıpkı Nabatlar gibi, putlarından her birine Allah lakabını veriyorlardı. Başlangıçta lakap olarak kullanılan Allah sözcüğü, sonraları, En Büyük Tanrı'nın adı oluvermiştir.' Kimi incelemeciler de, Allah sözcüğünün, şiddet ve güç anlamını içeren bir İbranca sözcükten geldiğini ileri sürerler. Elah, Elahim biçiminde çoğul olur. Arap düzyazısında, *İlah*, 'El İlahu'l-Ezelî' (Ezelde var olan Tanrı)! 'El İlahu'l-Muteâl' (Yüce Tanrı) gibi niteliklerle nitelenmiş olarak geçer. Ama peygamberlerin ve şairlerin sözlerinde *Özel Ad olarak* kullanılır. Aramca dilinde, 'Elah' bulunmaktadır. Arapça'da da 'İlah' vardır. Arapça'da harf-i tarifle 'El İlah' ya da 'Allah' biçimini alır." (Bkz. Muhammed Abdulmuid Han, El Esâtiru'l-Arabiyyetu Kable'l-İslam, Kahire, 1937, s. 135.)

B- "Allah" Adının Arapça Olduğu Yolundaki Görüş

"Allah" sözcüğünün Arapça olduğunu savunanların çoğunlukta olduğu söylenebilir. Ancak, "müştak" mıdır, değil midir; tartışması var. Yani bir başka sözcükten türemiş bir türev, taşıdığı anlama göre kullanılan bir sözcük mü, yoksa yalnızca Ali, Veli gibi özel bir ad mı?

1- "Allah", Bir Türev mi (Müştak), Özel Ad mı?

a) "Allah" Sözcüğünün, Tanrı'ya Özel Ad Olduğunu Savunanların Görüşü

Fahruddin Râzî şöyle der:

"Bizim seçip benimsediğimiz görüş odur ki, bu sözcük *(Allah), Yüce Tanrı'nın özel adıdır.* Ve kesinlikle, 'müştak' (türev) değildir. Halil ve Sibeveyh'in görüşü de budur. Usulcülerin (İslam hukuk felsefecilerinin) ve fakihlerinin görüşleri de budur." (Bkz. E't-Tefsiru'l-Kebîr, c. 1, s. 156.)

Râzî, Arap dili ve edebiyatçılarının en baş ustalarından sayılan ünlü dilbilimci Halil'in (ö. 786) "Allah" sözcüğünün "türev" (müştak) olmadığı yolundaki görüşü benimsediğini yazıyorsa da; İbnu'l-Cevzî, Halil'den iki görüş aktarıldığını yazar. Birinci "rivayet"e göre, Halil, "Allah" sözcüğünün "türev" olmadığını, ikinci rivayete göreyse "türev" olduğunu benimsemiştir. (Bkz. Zâdü'l-Mesîr Fi İlmi't-Tefsir, c. 1, s. 8.)

"Allah"ın, Tanrı'nın özel adı olduğunu savunanların kanıtlarını aktarırken Râzî, üç kanıt sıralıyor:

Birinci kanıt: "Allah", başka bir sözcükten türemiş bir "türev" (müştak) olsa, anlamının içine başkalarının da katılacağı düşünülebilir. "Allah" deyince birçokları kapsamı içine girebilir. O zaman da, "Allah'tan başka Tanrı yoktur" demek olan "Lâilahe illallâh", gerçek anlamıyla "Tanrı birliği"ni anlatamaz.

İkinci kanıt: Bir kimse anlatılmak, tanıtılmak istendiğinde, önce o kimsenin özel adı söylenir, sonra da nitelikleri sıralanır. "Zeyd, fıkıh bilen, nahiv bilen, usul bilen bir kişidir..." gibi. Tanrı'dan söz etmek ve O'nu tanıtmak isteyen kimse de, kutsal niteliklerini sıralamadan önce, Allah adını söyler, sonra övücü niteliklerini dile getirir. "Allah, Âlim'dir. Kadir'dir, Hakîm'dir..." gibi. Bu da gösterir ki "Allah", öteki niteliklerinden ayrı bir özelliği olan bir addır, "öz ad"ıdır.

Üçüncü kanıt: Bir ayette (Meryem Suresi, ayet: 65.) "O'na adaş bilir misin? denir. O'nun adını taşıyacak bir başkasının bulunmadığı anlatılmak istenir. O'nun sıfatlarını ad olarak almış olanlar vardır. Yalnızca "Allah"ı ad olarak almış olan yoktur. Demek ki, "Allah", O'nun özel adıdır. (Bkz. Râzî, c. 1, s. 156, 157.)

b) "Allah, Belirli Anlamı Olan Bir Sözcükten Türemiş Bir Türevdir" Görüşü

Kimilerine göre de "Allah", bir kökten gelir, bir anlamı vardır, o anlamından ötürü söylenir O Yüce Varlık için. Anlamı da, "Mabud"dur (ibadet edilen). İbn Abbas'ın anlatımıyla, "kullarının tümü üzerinde Tanrı'lık (uluhiyyet) ve Mabud'luk hak ve yetkisinin sahibi"dir.

"Allah"ın, özel ad olmayıp "türev" olduğunu ileri sürenlerin de dayanakları vardır. Râzî, bunların da üç kanıtlarına yer verir:

Birinci kanıt: Bir ayette (En'âm Suresi, ayet: 3.): "Ve Huve'llahu fi's-semâvâti ve'l-erd" O, göklerde ve yerde Allah'tır) deniyor. Allah bir "sıfat" (nitelik) olmayıp da bir özel ad olsa, Kur'an'daki bu tür anlatımların anlamı olmaz. Çünkü: "Falanca, şu ülkede Zeyd'dir, Ahmet'tir, Ayşe'dir..." sözünün anlamı olamaz. "Falanca, şu ülkede âlimdir, sayılan kişidir, ünlüdür, erdemlidir..." dendiği zaman, yani kişinin özel adı değil; "sıfat"ı söylendiği zaman bir anlamı olur. "Göklerde ve yerde Allah'tır" dendiğine göre, "Allah" özel ad değildir, Tanrı'nın, bir anlamı olan, övgüyü içeren "sıfat"ıdır.

İkinci kanıt: Özel ad, duyularla algılanıp "işaret" edilebilen bir şeyi, ya da bir kimseyi göstermek için konulur ve kullanılır. Tanrı içinse böyle bir durum söz konusu olamaz. Öyleyse O'nun için özel bir ad gerekli değildir.

Üçüncü kanıt: Özel ad konulur ve kullanılır ki, o adla "işaret" edilen, gösterilen şey ya da kimse, aynı türden olan benzerlerinden ayırt edilebilsin. Tanrı içinse böyle bir durum söz konusu olamaz. Öyleyse Tanrı'nın özel adı yoktur. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 1, s. 157.)

Fahruddin Râzî, bu üç kanıta yer verdikten sonra cevap da veriyor: Râzî'ye göre, "Falanca şu ülkede Zeyd'dir, Ahmet'tir..." denebilir. Böyle dendiğinde şu anlam çıkarılabilir: "Falanca kişi, şu ülkede, benzeri olmayan Zeyd'dir, Ahmet'tir...". Onun için "O, göklerde ve yerde Allah'tır..." denmiş olması "Allah"ın özel ad olmasına ters değildir. "Özel ad"la gösterip tanıtmak için anlatılmak, tanıtılmak istenen şeyin, kimsenin, belirli bir kimliği bulunması yeterlidir, beş duyuyla "işaret edilebilir" olması şart değildir. (Bkz. Aynı kitap, s. 158.)

Râzî, "Tanrı'nın özel bir adı olabilir mi?" sorusuna, felsefecilerin ileri gelenlerinin "hayır!" diye karşılık verdiklerini anlatıyor. Felsefecilerin dayanaklarının özeti şu: Özel adla, tam olarak algılanabilenleri, somut olarak gösterilebilenleri anlatmak, göstermek amaçlanır. Özel ad, böyle kimlikler için konulur ve kullanılır. Tanrı'nın kimliğini, "hakikat"ini tam olarak anlamaksa mümkün değildir. Kimse, Tanrı'nın "kendisini", tam ve gerçek anlamıyla algılayamaz. Öyleyse O'nun için bir özel ad gerekli değildir. (Bkz. aynı kitap, s. 114.)

2- "Allah" Sözcüğünün Kökeni ve Anlamı

Tanrı'nın bir özel adı bulunmadığı, "Allah"ın da özel ad olmadığı görüşünü paylaşanlar, "Allah" sözcüğüne bir köken bulma çabasına girişiyorlar. Fahruddin Râzî'nin de belirttiğine göre, "Kûfiyyun", yani Kûfeli din ve dil uzmanları başka bir köken gösteriyor, "Basriyyûn", yani Basralı uzmanlar başka köken gösteriyor: Kûfelilere göre "Allah" sözcüğünün "aslı", "İlah"tır, Basralılara göreyse, "Lah"tır. (Râzî, Tefsir, c. 1, s. 163.)

"İlah" nasıl "Allah" biçimi almış? İleri sürüldüğüne göre, "ilah"ın başına, "tazim" yani büyütmek, yüceltmek için "elif" ile "lam" konmuş. "El ilah" olmuş. Bu dile ağır geldiği için "ilah"taki "hemze" (i) kaldırılmış ve bir araya gelen iki "lam" birbirinin içine geçirilmiş (idğam) ve "Allah" sözcüğü meydana gelmiş.

Basralılara göre de "Lah"ın başına "elif lam" getirilmiş ve "idğam" sonucu "Allah" sözcüğü oluşmuş. (Bkz. aynı kitap)

"Allah" sözcüğüne "köken" olarak gösterilen sözcüklerin anlamları vardır ve "Allah" sözcüğü bu anlamları yüklenmiştir:

Temel kaynaklardan olan Rağıb'ın "el Müfredat"ının (Arapça) ilgili maddesinden aynen:

"Kimilerine göre, 'Allah'ın aslı, 'ilah'tır. Baştaki hemze kaldırılıp yerine elif ve lam geçirilmiştir (böylece 'Allah' olmuştur). Sonra yalnızca Yüce Yaratan için söylenir olmuştur. Yalnızca O'na özgü olduğu için, Kur'an'da 'O'na bir adaş bilir misin?' denmiştir. (Yani Tanrı'nın adaşının olmadığı anlatılmıştır.)

" 'İlah'ı, edindikleri her 'ma'bud'a (her tanrıya) ad olarak vermişlerdi. 'Lat'ı da öyle...

"Tapındıkları için 'şems'i (güneşi) de 'ilâhe' (tanrıça) diye adlandırmışlardı.

" 'Elehe, ye'lehü fulanun' denir. 'Abede, ya'budü' (falanca kişi taptı, tapar) anlamında. 'Taptı' (abede) anlamında 'tellehe' dendiği de olur.

"Buna göre, 'ilah', 'ibadet edilen' (ma'bud) anlamındadır.

"Kimilerine göre de 'Allah' sözcüğü, 'tahayyere' (şaştı) anlamındaki 'elehe' den gelmedir. Tanrı'ya bu anlamda 'Allah' denmesinin nedeni, Emiru'l-Mü'minin'in şu sözünde işaret etmek istediğidir: 'Tanrı'nın tüm sıfatları önünde, sıfatlarda şaşkınlığa düşülür, sözler, diller, bu alanda doğruyu ararken şaşar.' Bu, şudur ki, kul (insan), Tanrı'nın nitelikleri konusunda düşündüğünde şaşkınlığa düşer. Bu nedenledir ki: 'Tanrı'nın nimetleri alanında düşünün, ama Tanrı'nın kendisi (kimliği) konusunda düşünmeyin!' denmiştir.

"Kimilerine göre de, 'Allah', 'vilah'tan gelmedir. 'Vilah'taki 'vav', sonradan 'hemze'ye ('i'ye) dönüşmüştür. (Daha sonra o da, 'Allah' sözcüğüne dönüşmüştür.) Tanrı'ya 'vilah'tan 'ilah' ve Allah denmesinin nedeni, O'nun söz konusu olduğu yönde her şeyin 'vâlih' (aklı uçup gidecek ölçüde coşkulu, şaşkın, baygın) olmasıdır. Kimi şeyler, istemsiz olarak bu duruma getirilmiştir: Cansız varlıklar ve hayvanlar gibi. Kimileri de biraz zorla, biraz da iradeleriyle bu duruma getirilmişlerdir. İnsanlardan kimileri böyledir. Bundan dolayıdır ki, bilgelerden kimi şöyle der: 'Allah, eşyanın tümüne sevgilidir (her şeyin ve herkesin coşkuyla tutulduğu sevgilisidir).' Bilgenin bu sözünün doğru olduğunu şu ayet de gösterir: 'O'nu överek tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur..' (İsrâ Suresi, ayet: 44.)

"Kimilerine göre de 'lâhe yelûhu'dan (perdelendi, perdelenir) gelir. Burada da, Tanrı'nın şu sözüne işaret vardır: 'Gözler O'nu algılayamaz; O, bütün gözleri algılar' (görür). (En'âm Suresi, ayet: 103.) Şu ayetteki 'Bâtın' (içte kapalı) ile anlatılmak istenen de budur: 'Ve (Tanrı) Zahir'dir (açık), Bâtın'dır (gizli, perdeli)' (Hadîd Suresi, ayet: 3.)

" 'İlah'ın çoğul olmaması gerekir. Çünkü gerçekte O'ndan başka 'ilah' yoktur. Ama Araplar, ayrıca 'ma'bud'lar (tanrılar) bulunduğuna inanmışlardı, bu yüzden 'ilah'ı çoğullaştırarak 'âlihe' (tanrılar) dediler. Kur'an'da da Tanrı: 'Yoksa ken-

dilerini bize karşı savunacak *ilahları* (tanrıları) mı var?' (Enbiyâ Suresi, ayet: 43.) diyor. Firavun'un çevresindekiler, kendisine: 'Musa'yı ve toplumunu, yeryüzünde bozgunculuk yapsınlar, seni ve *tanrılarını* bıraksınlar diye mi salıveriyorsun?' (A'râf Suresi, ayet: 127.) demişlerdi. Bu sonuncu ayette geçen 'âliheteke' (senin tanrıların) sözcüğü, 'ilâheteke' (senin kulluğunu) biçiminde de okunmuştur." (Bkz. Rağıbu'l-İsfehânî, el Müfredât, İlah maddesi, s. 25.)

Yukarıda anlatılanlara göre şu söylenebilir: "Allah" sözcüğünün kökeni, kimine göre, bir anlamıyla "tapınılan" (ma'bud) demek olan, bir başka anlamında "şaşkınlık" bulunan (ululuğu ve tam bilinemezliği karşısında şaşkınlığa düşülen) İlah, kimine göre, aklı alıp götürecek ölçüde sevgi, coşku ve şaşkınlık anlamını içeren "Vilah", kimine göre "perdelenmişlik" anlamını veren "Liyâh" (lâhe yelûhu'dan)dır.

Fahruddin Râzî, "Allah" sözcüğünün geldiği ileri sürülen "İlah"ın başka anlamlarının da düşünülebileceğini yazıyor. "İlah"ın Arap dilindeki kullanışlara göre başka anlamlarının da bulunduğunu belirtiyor; "Sükûn" (dinginlik, yatışmışlık, huzur) anlamı. Buna göre, "İlah" denmesinin nedeni "akılların, ruhların ancak, O'nu anma, O'nu bilip düşünme yoluyla sükûnete, huzura kavuşup yatışabilir olmasıdır" diye düşünülebilir. "Vülû", yani "gönül vermek, düşkünlük göstermek, aklın hep takılı olması". Bu anlama göre de, "gönüllerin hep O'na takılı bulunması, her darda kalındığında O'nun anılması, yardım etmesi için O'na yakarılması" nedeniyle O'na "İlah" denmiş olduğu düşünülebilir: "O'na *İlah* denmesinin nedeni, herkesin korkup O'na sığınır olması, O'nun da kendisine sığınanları kurtarıyor bulunmasıdır." (Yorumlar için bkz. Râzî, Tefsir, c. 1, s. 159-161.)

Râzî'nin yazdıklarına göre, "Allah" sözcüğüne köken olarak, "Yüce" anlamını içeren "Lâh" sözcüğü de düşünülebilir. (Bkz. aynı kitap, aynı c. s. 160.)

Taberî'nin Tefsir'inde de "Allah" sözcüğünün, hangi anlamdaki kökten nasıl gelmiş olabileceği, Râzî'deki kadar uzun olmasa da anlatılmakta. (Bkz. c. 1, s. 41, 42.)

Demek ki, "Allah" sözcüğünün kökeni ne olursa olsun, taşıdığı bir anlamı vardır. En başta belirtilen anlamıysa: "Tapınılan" (Ma'bud) anlamıdır. Yani "İlah" ve "Allah" dendiğinde, bir "tapma, tapınma" anlamı düşünülür. İnanırlar, "Allah" ve "İlah" dedikleri varlığa "taparlar, tapınırlar", yani "kulluk ederler, ibadet ederler." Temel olan bu.

II- "ALLAH"A "TANRI" DENİR Mİ?

A- "Allah"a "Tanrı" Denemeyeceğini İleri Sürenlerin Görüşü

Bunu ileri sürenlerin kimi, "kulaktan dolma bilgiler"le konuya karışıp bu görüşü savunurlar. Kimileri de konuya girmek için gerçekten bilgiye, yetkiye sahip kimselerdir. Bu durumdakilerin başına gelenlerden biri de, bilgi ve erdemiyle tanınan Elmalılı Hamdi Yazır'dır. Yazır, benzeri kolay kolay meydana konulamayan "tefsir"iyle (Hak Dini Kur'an Dili) kendini kanıtlamıştır.

Elmalılı Hamdi Yazır, "Allah'a Tanrı denemez!" demiyor. Dahası, "Tanrı"nın, "Allah"tan "eam" olduğunu, yani birincisinin kapsamının daha geniş olduğunu yazıyor. (Bkz. Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul, 1960, s. 25.) Bu, şu demektir: "Tanrı" ile "Allah" arasında "umum husus mutlak" ilişkisi var: Yani, "Allah", "Tanrı"dır, ama her tanrı, "Allah" değildir.

Denebilir ki, Yazır'ın gönlü, "Allah"a "Tanrı" denemeyeceği görüşünden yana olmasa da, "Allah" yerine "Tanrı" denmemesinden yana. "Tanrı"nın, "Allah" yerini tutmadığını düşündüğü seziliyor. Bunu açığa vurduğu bile söylenebilir. Kendisinin açıkladıklarına göre, Farsça'daki "Hudâ", Fransızca'daki "Diyö", "Allah" yerine söyleniyor olsa da, nasıl "Allah" adının yerini tutmuyorsa, "Tanrı" da o adın yerini tutmuyor. Geniş bilgi sahibi olduğu kuşkusuz olan Hamdi Yazır'ın yazdıklarına dayanılarak, "Allah" adı yerine "Tanrı" denmesini neden uygun bulmadığı şöyle özetlenebilir:

1- "Allah"ın Özel Ad Olarak Görülmesi

Yazır, "Allah"ın "özel ad" olduğu görüşünü benimsiyor ve buna çok önem verdiğini belli ediyor. Bu önem verişin etkisi, "O"na "Tanrı" değil, "Allah" denmesinden yana olmasında da kendini gösteriyor. "Tanrı, Hudâ adları, 'Allah' gibi ism-i has (O'na özgü ad) değildir. 'İlah', 'rab', 'mabud' gibi ism-i ânıdır. Arapça'da 'ilah'ın cem'i (çoğulu) olarak 'âlihe', 'rab'in, cem'i olarak 'erhab' dendiği gibi. Farsça'da 'hûda'nın ceminde 'hûdayan' ve lisanımızda 'Tanrılar, mabutlar, ilahlar, rablar' denir. Çünkü bunlar, haklıya, haksıza itlak edilmiştir. Halbuki, 'allahlar' denmemiştir ve denemez. Böyle tabir işitirsek, söylenenin cehline veya gafletine hamlederiz." (Bkz. aynı kitap, c. 1, s. 24.) Böyle diyor.

Demek ki, Hamdi Yazır'a göre, "Tanrı", "Hudâ", "İlah" gibi sözcükler, özel ad olmadıkları; "Tanrılar", "hudayân" ve "âlihe" biçiminde çoğulları bulunduğu için, "Allah" adının yerini tutmazlar.

Oysa "Allah" adının "Yüce Yaratıcı"nın "özel ad"ı olduğunu savunanların hepsi, başka adla çağrılamayacağı, anılamayacağı görüşünü benimsiyor değillerdir.

İsrâ Suresi, ayet: 110

قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ اَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَ اَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ
الْاَسْمَاءُ الْحُسْنٰى

Anlamı (Diyanet'in)

De ki: "Gerek Allah deyin, gerek Rahman deyin, hangisini derseniz deyin; en güzel isimler O'nundur..." (İsrâ Suresi, ayet: 110.)

"Allah" adının özel ad olduğuna nasıl itiraz edildiği daha önce sunulmuştu. Özel ad olduğu kabul edilse bile, "Yüce Yaratıcı"nın başka adları da olamaz mı? Birkaç tane "özel ad"ın bulunması mümkün değil mi? Hamdi Yazır'ın kendisi de bunun "mümkün" olduğunu yazıyor:

"Hatta (O'nun) ism-i hassı (özel adı) bile taaddüd edebilir (yani çok sayıda olabilir) ve muhtelif lisanlarda, *Allah-u Teâla'nın ayrı ayrı ism-i hassı bulunmak mümkindir ve şer'an caizdir"* diyor. (Bkz. aynı kitap, aynı sayfa)

Yani Yazır da, "Varlığı kendinden olan Zat"ın (Tanrı'nın) bile olsa, "özel ad"ın "birden çok sayıda" olabileceğini ve "O"na, "çeşitli diller"de, "ayrı ayrı adlar"ın verilebileceğini, "Tanrı", "Hudâ", "Diyö" denebileceğini, bunun "Şer'an" (dince) *"caiz"* olduğunu *kabul* ediyor.

2- "Allah"ın Çoğulunun Olmamasına Karşılık "Tanrı"nın ve Ötekilerin Çoğullarının Bulunması

"Allah"ın çoğulu yok. Buna karşılık "İlah"ın, "Hudâ"nın ve "Tanrı"nın çoğulları var. Bunun böyle olması da, Yazır'a göre "İlah"ın, "Hudâ"nın, "Tanrı"nın... "Allah" adının yerini tam tutamayacağını gösterir.

Oysa "Allah" adının bir çoğulu yoksa bunun, "Allah" adının anlamından kaynaklandığı gerekmeyebilir. Şöyle düşünülebilir: "Allah", kimi incelemecilerin, dilcilerin ileri sürdükleri gibi Arap dilinin dışından gelmeyse, ileri sürüldüğü gibi "Allaha" ya da "Aloho" biçimlerinden Arapça'ya geçmişse ve az bir değişiklikten sonra öyle süregelmişse, çoğulu olmaması doğal karşılanabilir. Daha önce de çoğulu yoktur da ondan. Bunun birçok örneği vardır: Tanrı'nın Kur'an'da geçen "adlaşmış" sıfatlarından (en güzel adlar diye nitelelenlerden) "Kayyum" ve "Rahman" gibi. "Kayyum", Vâsıtî'nin açıklamasına göre Süryanca'dır ve Süryanca'da "hiç uyumayan" anlamına gelmektedir (Bkz. Süyûtî, el İtkân 1/183.) Tanrı'nın "ad"ı olarak söylendiğinde de bu anlam bulunur (hiç uyumayan, her şeyi ve kullarını görüp gözeten). Ve "Kayyum"un da "çoğulu" yoktur. "Rahman" da el Müberred ve Sa'lebe'nin incelemelerine göre, "İbranca" (Bkz. Süyûtî, el İtkân 1/181); Süryanilere göreyse Süryanca'dır ve aslı acıyan anlamında "Rahmono"dur. (Bkz. Aziz Günel, Türk Süryaniler Tarihi, s. 48.) "Rahman"ın da çoğulu yoktur.

Şu da var: Daha önce Muhammed Abdulmuid Han'ın kitabından yapılan alıntıda görüldüğü gibi, Wellhausen şöyle düşünülebileceğini yazıyor: "Araplar, tıpkı Nabatlar gibi, putlarından her birine *Allah* lakabını veriyorlardı. Başlangıçta lakap olarak kullanılan Allah sözcüğü, sonraları, *En Büyük Tanrı'nın adı* oluvermiştir." (I/A'ya bakınız.) Böyle düşünenler var. Eğer bu yorum doğruysa, "Allah" sözcüğünün çoğul olmaması doğaldır. Eskiden "En Büyük Tanrı"ya ad olarak verildiği için... "En Büyük Tanrı" birkaç tane olmaz da ondan... "Çok tanrı"ya inanıldığı dönemlerde "çoğulsuz" söylenirken, *"Tek Tanrı"* dönemine geçildikten sonra "çoğulu" söylenmesi düşünülemez.

Kaldı ki, bir başka yönden de ele alınabilir: Daha önce de sunulmuştur ki, kimilerine göre "Allah" sözcüğü, "İlah"tan geliyor. Eğer bu böyleyse, "İlah"ın, "Âlihe" diye çoğulu bulunduğuna göre "Allah" sözcüğünün de çoğulu var kabul edilebilir. Bu durumda, çoğulu olmak yönünden "Tanrı", "Hudâ" ve "İlah" gibi sözcüklerden farklı olmuyor.

Kısacası, yalnızca çoğulsuzluğuna dayanılarak "Allah" sözcüğünün "Tanrı"dan ve başka dillerdeki adlardan farklı olduğunu ileri sürmek ve "Allah" adı varken öteki adlarla "O Yüce Varlık"tan söz etmenin yerinde olmayacağını savunmak sağlıklı gibi görünmüyor.

3- Başka Tanrılara "Allah" Değil "Tanrı" Deniyor Olması

Yazır, "Tanrı"yı "cins isim"; "Allah"ı da "has isim" (özel ad) olarak düşünüp ele aldıktan sonra, "Tanrı"nın kapsamının daha geniş (eam) olduğunu yazıyor. Yani, bu değerlendirmeye göre, "Allah", "Tanrı"dır, ama her "tanrı", "Allah" değildir. Tıpkı "Allah"ın "İlah" olması, ama her "ilah"ın "Allah" olmaması gibi.

İlk bakışta bu değerlendirme insana doğru gibi geliyor. Ama konuyu temelden alınca hiç de doğru olmadığı ortaya çıkıyor:

Önce şöyle bir soru sorulursa konuya açıklık getirebilir:

"Çok tanrı"ya inananlar, inandıkları tanrılara "ilah" derlerken, "Tek Tanrı"ya inananların inancına göre, doğru bir şey mi söylüyorlardı? Kur'an'a, İslam'a ve inanırlarına göre, putataparların kendi tanrılarına "tanrı" demeleri haklı mıydı, yerinde miydi?

"Tek Tanrı" inancına , Kur'an'a ve İslam'a göre, elbette ki bu soruya "Hayır!" diye karşılık vermek gerekir.

Bakara Suresi, ayet: 163

وَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٣﴾

Anlamı

Ve "ilah"ınız *Bir Tek "İlah"tır*. O'ndan başka "ilah" yoktur. Rahman'dır O. Rahîm'dir. (Bakara Suresi, ayet: 163.)

Kur'an'da böyle deniyor işte. Daha birçok ayette, bu dile getiriliyor. Hadislerde de.

Demek ki, Kur'an, İslam, Tek Tanrı'dan başkasına "ilah", "Tanrı" denmesini kabul etmiyor, haklı bulmuyor.

Ama Kur'an'da şu da var:

Meryem Suresi, ayet: 81

وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا ﴿٨١﴾

Anlamı

Onlar kendilerine güç kazandırsınlar diye Allah'ın dışında "ilah"lar edindiler. (Meryem Suresi, ayet: 81.)

Görülüyor ki, ayette, putataparların tanrılarından söz edilirken "âlihe", yani "ilahlar" deniyor. Daha birçok ayette bu anlatım vardır. Bundan çok açık anlaşılıyor ki, "çok tanrı"lı dönemlerin "tanrılar"ından söz edildiğinde, taparlarının inandıklarına "ilah", "ilahlar", "tanrı", "tanrılar" diyerek söz edilmesinde, Kur'an, İslam açısından bir sakınca yoktur. Yani, "ilahlara taparlardı, şu ilaha, bu ilaha (örneğin Gök-Tanrı'ya, Yer-Tanrı'ya, Güneş-Tanrı'ya, Ay-Tanrı'ya) inanırlardı..." denebilir. Böyle denebilmesi, "Tek Tanrı"dan başkasına da "ilah" ya da "tanrı" denmesine, İslam'ın "Evet!" dediği ve bunu haklı bulduğu anlamına gelmez. Putataparların inandıklarından "ilah" ya da "tanrı" diye söz

edilmesi, olanı, olmuşu dilegetirmektir, "hikâye etmek"tir, yani anlatmaktır yalnızca. Buradaki anlatış, yani "Tek Tanrı"nın dışında tapılanlara "ilah", "tanrı" diye söyleniyor oluşu, inanırların öyle inandıklarını belirtmek içindir. Ayetlerde, hadislerde "âlihe", yani "ilahlar (tanrılar) biçiminde yar alıyor oluşu da, Kur'an yorumlarında belirtildiği gibi, putataparların öyle inanıyor olmalarından dolayıdır. Bu değerlendirme, Rağıb'ın "el Müfredat"ından yukarıda sunulan alıntıda da yer almıştı.

Kısacası: İslam açısından, "Tek Tanrı"nın dışında tapılanlara nasıl "Allah" denemezse, "ilah"da denemez. Denirse, taparlarının öyle dediklerini anlatmak için denir yalnızca. Bu durumda, "Tek Tanrı"dan başkasına söylenememek yönünden de "Allah" ile "ilah", "Tanrı", "Hudâ" arasında bir farkın bulunmadığı ortaya çıkıyor.

"Allah'tan başka Tanrı yoktur" denebildiği gibi, "Tanrı'dan başka tanrı yoktur" da denebilir. Çünkü "Tanrı'dan başka tanrı" sözündeki "Tanrı" sözcüklerinden birincisi, "Tek Tanrı" anlamındadır. Bu, söylenişten açıkça anlaşılır. O nedenle Hamdi Yazır'ın buna takılması da (Yazır, 'Diyö'den başka diyö yok'a takılıyor, bunu ve dolayısıyla bir benzeri olan 'Tanrı'dan başka tanrı yok' sözünü anlamsız, çelişkili bulduğunu yansıtıyor. (Bkz. c. 1, s. 25.) Kolay kolay haklı sayılamaz.

Bununla birlikte kimileri, "Allah" adında, "İsm-i A'zam" niteliğini görmekte ve o nedenle bu ada, olağanüstü önem vermekteler:

4- "Allah" ve "İsm-i Azam"

بسم الله الرحمن الرحيم

Anlamı

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla..."

"Allah'ın adıyla" başlanır, öyle başlanması istenir. Öyle başlanmayan işin de, sonuçsuz kalacağı bildirilir hadislerde.

Kimileri, çok büyük etki gücü olduğu ve her kapıyı açacağı bildirilen "el İsmü'l-A'zam"ın, "Allah" adından başka olmadığını savunurlar. Büyük Kur'an yorumcusu Fahruddin Râzî de bunu savunanlar arasında. (Bkz. Tefsir, c. 1, s. 115.)

Ama çokları sanırlar ki, söz konusu özellik, "Allah" adının kendinden kaynaklanır. Oysa Fahruddin Râzî'nin de dile getirdiği gibi, "Allah" adının "En Büyük Ad" demek olan "El İsmü'l-A'zam" diye nitelenebilmesi, "Tek Tanrı"nın "ad"ı olmasındandır. Râzî'nin tefsirinde yer verdiği ve savunduğu gerekçenin özeti şöyle:

"Bir 'zikr'in üstünlüğü, onunla anılan ve anlatılan neyse ondan kaynaklanır. Tanrı'nın kendisi (Zat'ı), bilinen ve anılanların en şereflisi olduğu için O'na ilişkin bilgi, söz, O'na özgü ad da bilgilerin, sözlerin, adların en şereflisi sayılır. Ve bu nedenle de O'nun adı, adların en şereflisidir..." (Bkz. aynı kitap, c. 1, s.

Demek ki önemli olan şu ya da bu "ad" değil; sözü edilen adın, "O'nun adı" olmasıdır. "Allah" adı "O'nun adı" olduğu için önemlidir. "O'nun adı" olduğu için "En Büyük Ad"dır. "O'nun kendisi" tüm varlıklar içinde "En Büyük" olduğu için. Buna göre, "O'na" Arapların dilinde yaygın olarak "Allah" dendiği için, "En Büyük Ad" "Allah" olur, Türklerin dilinde yaygın olarak "Tanrı" dendiği için "En Büyük Ad", "Tanrı" olur, Farsların dilinde yaygın olarak "Hudâ" dendiği için "En Büyük Ad", "Hudâ" olur. "Allah" adı, yalnızca Arapların dilinde değil; İslam'ın Arapça olan temel metinlerinde de "O'nun en yaygın adı" olarak yer alıyor. İşte bundan dolayı, "Allah" adı için "El İsmü'l-A'zam" deniyor olmasını doğal bulmak gerektiği söylenebilir.

B-"Allah"a "Tanrı" Denebileceği ve Kanıtları
1- "Allah"a "Tanrı" Denebileceğinin Ayet ve Hadislerden Kanıtları

"Allah"a "Tanrı" denebileceğinin en başta gelen kanıtları, kuşkusuz, ayet ve hadislerdeki kanıtlarıdır:

Bakara Suresi'nin yukarıda sunulan 163. ayetinin, Diyanet'in resmi çevirisindeki anlamı aynen şöyledir:

"*Tanrı*'nız bir tek *Tanrı*'dır. O, merhamet eden, merhametli olandan başka *Tanrı* yoktur."

"Tanrı'nız bir tek Tanrı'dır"ın, ayetteki karşılığı "Ve ilâhuküm ilâhun vâhid"dir.

"Tek Tanrı" diye tanıtılan "Tanrı", kuşkusuz "Allah"tır. Demek ki "Allah"a Kur'an'da "ilah" deniyor ve Diyanet'in benimseyip yayınladığı "Meal"de de, Türkçe olarak "Tanrı" anlamı veriliyor. Hem de kısa bir ayette, birkaç kez.

Ankebût Suresi, ayet: 46

وَلَا تُجَادِلُوٓا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ
ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُوٓا آمَنَّا بِالَّذِيٓ أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَأُنْزِلَ إِلَيْكُمْ
وَإِلٰهُنَا وَإِلٰهُكُمْ وَاحِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٤٦﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Kitap ehlinden haksız davrananlar bir yana, onlarla en güzel şekilde mücadele edin. Şöyle deyin: "Bize indirilene de, size indirilene de inandık. Bizim ***Tanrı'mız*** da, sizin ***Tanrı'nız*** da birdir. Biz, O'na teslim olmuşuzdur." (Ankebût Suresi, ayet: 46.)

Burada da "Tanrı'mız" ve "Tanrı'nız" diye anlatılan ve "kendisine teslim olunan", "Allah"tan başka değildir.

Hacc Suresi, ayet: 34

فَإِلٰهُكُمْ إِلٰهٌ وَاحِدٌ فَلَهُ أَسْلِمُوا

Anlamı (Diyanet'in)

Sizin ***Tanrı'nız*** tek bir ***Tanrı'dır***. O'na teslim olun! (Hacc Suresi, ayet: 34.)

إِنَّمَا إِلَٰهُكُمُ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ٩٨

Tâhâ Suresi, ayet: 98

Anlamı (Diyanet'in)

Sizin ***Tanrı'nız***, ancak, O'ndan başka tanrı olmayan Allah'tır. İlmi her şeyi içine almıştır. (Tâhâ Suresi, ayet: 98.)

"Allah"a "ilah", "Tanrı" denebileceğini açıkça dilegetiren daha pek çok ayet vardır.

Kur'an'da "Allah"a, "nâsın ilâhı", yani "insanların Tanrısı" da denmekte:

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ١ مَلِكِ النَّاسِ ٢ إِلَٰهِ النَّاسِ ٣
مِن شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ٤ الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ٥
مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ٦

Nâs Suresi, ayet: 1-6

Anlamı (Diyanet'in)

Ey Muhammed! De ki: "İnsanlardan ve cinlerden ve insanların gönüllerine vesvese veren o sinsi vesvesecinin şerrinden, ***insanların Tanrısı***, insanların hükümranı (Melik) ve insanların Rabbi olan Allah'a sığınırım. (Nâs Suresi, tamamı.)

Kur'an'da "Allah"a "ilah" denirken ve "ilah" da Türkçemizde "Tanrı" diye karşılanırken, "Allah"a "Tanrı" denir mi, denmez mi, tartışmasının gerçekte bir anlamı kalır mı?

"Allah"a "ilah", yani "Tanrı" denebileceğini gösteren hadislerden de sayısız örnek vardır. Bir-ikisini aktarmakla yetinelim:

İbn Abbas'tan aktarıldığına göre: Peygamber, geceleyin namaza, ibadete kalkıp dua ederken seslenişleri arasında şöyle de sesleniyordu Tanrı'ya:

"Ente ilâhî! Lâilâhe illâ ente!" yani, "Sensin benim İlahım (Tanrım)! Başka ilâh yoktur, yalnız Sen varsın!" (Buharî, Tevhid: 35; Müslim, Selâtul-Müsâfirîn: 199, hadis no: 769.) Aynı hadisin bir başka biçiminde de Peygamber'in: "Ente İlâhî, lâilâhe lî Ğayruke", yani,"Sensin benim İlâhım (Tanrım)! Benim için Senden başka ilâh yoktur!" dediği belirtiliyor. (Bkz. Buharî, Tevhid: 8.)

Nûn-Kalem Suresi'nin 42. ve 43. ayetlerinin "tefsir"inde yer verilen bir hadise göre, Kıyamet günü, Tanrı kendisini gösterecek ve O'nun önünde secde edilecek. (Bkz. Buharî, Tefsir: 68, c. 6, s. 72; Dârimî, Rikâk: 83, s. 722.)

Bu hadiste, Buharî'de yer alan biçiminde "Tanrı" için "Rabb", Dârimî'de yer alan biçimindeyse "İlah" geçiyor.

Dârimî'deki biçiminde anlatıldığına göre, Kıyamet günü bir melekle, bir kesim insan arasında şöyle bir konuşma geçecek:

Melek: Herkes çekilip gittiği halde siz burada durmuş neyi bekliyorsunuz?

Grup:"İlahımızı" bekliyoruz.

Melek: (Görseniz) tanır mısınız O'nu?

Grup: Bize tanıtılırsa tanırız.

Birden perde açılıp gösterilecek ve oradakiler gördükleri karşısında secdeye kapanacaklar. Görülen, "İlah"tır. (Ulu Tanrı.)

Yukarıdaki hadiste, kullarına kendini gösterecek olan "Tanrı"dan söz edilirken "Allah" adı yerine, "Rabb"ın ve "İlah"ın yer alıyor olması ilginçtir. Ve bunun da örnekleri pek çoktur.

Ayet ve hadislerdeki sayısız örnek nedeniyle, " 'Allah'a 'ilah', 'Tanrı' denir mi?" sorusuna, "Kur'an'a ve hadislere göre, '*evet*!' diye karşılık vermek gerekir. Çünkü Kur'an'da da, hadislerde de "İlah", yani "Tanrı" deniyor "Allah"a.

2-"Tanrı" Sözcüğünün, Tek Tanrı'ya İnananlar Çevresinde Taşıdığı Özel Anlamı

"Tek Tanrı"dan başka tapınılanlara da "tanrı" deniyor olması nedeniyle "Allah"a "Tanrı" denmesini hoş karşılamayanlar var. Yukarıda da değinildiği gibi, bu hoş karşılamama haklı bir nedene dayanmamakta. Ayet ve hadisler dinin temel metinleridir. Bunlarda "Allah"a "ilah" dendiğini gördük.

Ayrıca, "Tek Tanrı"ya inananlar çevresinde, toplumda, "Tanrı"nın taşıdığı özel anlamı göz önünde tutmak gerekir: Böyle bir çevrede ve toplumda, "Tanrı" dendiğinde eğer, "putataparların tanrıları"ndan söz edilmiyorsa, kimse başka bir tanrı düşünmez, "Tanrı" dendiğinde herkesin aklına gelen "Tek Tanrı"dır.

Demek ki, "Tek Tanrı"ya inananların bulunduğu ortamda, toplumda "Allah" adıyla "Tanrı" adı tümüyle özdeştir, eş anlamlıdır. Bunda hiçbir kuşku yok.

3- İslam'ı Çok İyi Bilenler Kesiminde de "Allah" Adı Yerine Tanrı Denegelmiş Olması

a) Tefsirlerde "Tanrı"

1350-1431 yılları arasında yaşamış bulunan Şemseddin Muhammed İbn Fenârî'nin olduğu sanılan bir Kur'an çevirisinde "Allah" adı, "Tanrı" diye çeviriliyor. Bu tercüme, Kültür Bakanlığı'nca yayınlanmıştır. (Yay. no: 227. İst. 1976.)

İşte birkaç örnek:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ

Okunuşu: "El hamdu lillah".

Anlamı (Fenârî'nin çevirisindeki anlamı)
"Öğmek (övülmek), ***Tanrı'nındır.***"

Ayetten olan bu parça; Fâtiha, En'âm, Kehf, Sebe', Fâtır ve Teğâbün Sureleri'nin birinci ayetlerinde, ayrıca 31 ayette daha yer alır. Fenârî'nin çevirisinde, hep aynı anlam var: "Öğmek Tanrı'nındır".

وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ

Anlamı (Fenârî'nin çevirisindeki anlamı)
"Degül ***Tanrı*** gâfil andan kimse işlersiz."
Yer aldığı ayetler:

Bakara Suresi, ayet	: 74, 85, 140, 144 (bir sözcükteki değişiklikle), 149
Âli İmrân Suresi, ayet	: 99

وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

Anlamı (Fenârî'nin çevirisindeki anlamı)
"***Tanrı*** anı kim işlersiz bilicidir."
Yer aldığı ayetler:

Bakara Suresi, ayet	: 234, 271, 283 (bir sözcük değişikliğiyle)
Âli İmrân Suresi, ayet	: 153 (bir sözcüğün yer değiştirmesiyle), 180
Mâide Suresi, ayet	: 8 (bir harf değişik)
Tevbe Suresi, ayet	: 16 (bir sözcük yer değiştirmiş)
Lokman Suresi, ayet	: 29 (bir harf değişik)
Hadîd Suresi, ayet	: 10
Mücâdele Suresi, ayet	: 3, 11, 13
Haşr Suresi, ayet	: 18 (bir harf değişik)
Münâfikûn Suresi, ayet	: 11 (bir sözcük yer değiştirmiş)
Teğâbün Suresi, ayet	: 8
Nûr Suresi, ayet	: 28 (anlam değiştirmeyen bir sözcük değişikliği.)

Daha çok örnek vermeye gerek yok.

Bu çeviride; Kur'an'da Tanrı'nın niteliği olarak geçen "Rabb" sözcüklerine de "Çalab" anlamı veriliyor genellikle.

Bu tercümenin sahibi olan kişi, hiç kuşku yok ki "Müslüman"dı, dahası bir İslam biliriydi. Ayrıca Arapça'yı çok iyi biliyordu. Türkçe'yi de çok iyi bildiği belli oluyor. Ve bu uzman kişi, hiç çekinmeden, Kur'an'da yüzlerce kez geçen "Allah" sözcüklerine "Tanrı" diye anlam veriyor.

b) Din Bilirlerinin Fetvaları

Din bilirleri, "Allah"ın "başka dillerde" (örneğin Türkçe'de, Farsça'da) karşılığını söylenmesinin *Şer'an* ***caiz*** olduğu görüşünde birleşmekteler. "Tanrı" yerine "Allah" denmesinden yana olan Elmalılı Hamdi Yazır bile, yukarıda belirtildiği gibi bu "caiz"liği açıkça belirtiyor. (Bkz. Yazır, Tefsir, c. 1, s. 24.) Ciddi din bilirleri içinde, "caiz değil" diyen yok. Dahası: "Allah" adının da bulunduğu bir "tam ayet"in (kimilerine göre daha da fazlasının) "tercümesi"nin, "namazda okunması"na bile, İmam A'zam *Ebu Hanife*'nin fetva verdiği, gerek "usûlü'l-fıkh" (islam hukuku yöntembilim) kitaplarının "Kitâb" (Kur'an) tanımına ilişkin bölümlerinde, gerek tefsirlerde aktarılır. Aktarıldığına göre, Ebu Hanife, Kur'an'da, "anlam"ı (mânâyı) temel almakta. Bununla birlikte, Ebu Hanife'nin, bu görüşünden döndüğü, ya da dönmüş olabileceği, bu olasılığın yüksek olduğu ileri sürülür. (Bkz. Saduddin Teftazanî, Telvih (Arapça), İstanbul, 1310, c. 1, s. 57, 58; Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebîr, c. 1, s. 209-213.) Teftazanî, Ebu Hanife'nin bu konudaki fetvasına ilişkin olarak çok uzun ayrıntılar içeren bir kitap yazdığını yazar. (Bkz. aynı kitap, s. 58.) Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan da, eski Türklerde, "İslam Türk uleması"nın, "Kur'an'ın Türkçe tercümesinin ibadetlerde okunması"nı "caiz" gördüklerine ve uyguladıklarına ilişkin belgeler yayınlanmaktadır. (Konu için bkz. KUR'AN.) Konu tartışmalıdır. Ama tartışmasız caiz görülegelen şu: "Allah" adı yerine, başka dillerdeki karşılığı, örneğin Türkçe'deki "Tanrı", Farsça'daki "Hudâ" söylenebilir. Doğu Anadolu'da yaşayan yurttaşlarımızdan Kürtçe konuşanlar genellikle, "Allah" adı yerine, "Hude (Hudâ'dan bozma)" adına andiçerler ve bu ant (yemin) dinen geçerli sayılır. O çevrelerdeki din bilirleri, "Hude" adına andiçilmesine karşı çıkmazlar. Oysa "Allah" adına andiçmek, çok önemli konulardandır. "Tanrı" adına andiçmek de, tüm din bilirlerine göre, "Allah adına yemin" sayılagelmiştir. Yani "Allah" adını anarak andiçmekle, "Tanrı" adını anarak andiçmek farklı değerde görülmemiştir.

c) Eski Sözlüklerde "Tanrı"

11. yüzyılda yaşamış olan Kaşgarlı Mahmut'un kendi gibi ünlü yapıtı Divanü Lugati't-Türk'ünden:

"Tengri (Tanrı): Allah (Güçlü ve Yüce Allah)." (Divanü Lugati't-Türk, İstanbul, 1333, s. 278.)

"Tengri"nin yani "Tanrı"nın Türkçe ve Arapça olarak anlatıldığı madde şöyle:

(أ) تنكري — هو الله عز وجل. وفي المثل: تين بقساق. تنكري
سنفنج بيرز. أي أن علج الكفرة متعبد لله تعالى والله سبحانه وتعالى
غير راض عمله. يضرب فيمن يعمل لغيره عملا يظن أنه يقع عنده
في موقع حسن وهو كاره لذلك. وقال

تُنْ كُنْ تَبُنْ تَنْكِرِيكا بُيْنَمَغِل

قُرْقُبْ اَنْكَرْ اَيْمَنُو اَيْنَمَغِل

يَقُولُ قُمْ لِلّهِ تَعالى مُتَعَبِّداً لَيْلاً وَنَهاراً وَلا تَعْتَ. وَكُنْ مِنْهُ وَجِلاً خائِفاً فَلا تَلْعَبْ حَياءً وَخَوْفاً مِنْهُ.

وَالْكَفَرَةُ أَبادَهُمُ اللّهُ تَعالى يُسَمُّونَ السَّماءَ "تَنْكِرِي". وَكَذٰلِكَ كُلُّ شَيْءٍ إِذا عَظُمَ فِي أَعْيُنِهِمْ يُسَمُّونَهُ "تَنْكِرِي"، نَحْوُ الطَّوْدِ الْعَظِيمِ وَالدَّوْحِ الْعَظِيمِ. وَلِذٰلِكَ يَسْجُدُونَ لِمِثْلِ هٰذِهِ الأَشْياءِ. وَيُسَمُّونَ الْعالِمَ "تَنْكِرْكان" مِنْ هٰذا. وَنَعُوذُ بِاللّهِ مِنَ الضَّلالَةِ.

Anlamı

"Tengri-Güçlü ve Yüce Allah. Atasözünde şöyle denir: (Toyun: Putatapar rahip, din büyüğü; Topuğsak: Tapınmak ister; Tengri sevinçsiz. Oysa Tanrı, bu tapınmadan hoşnut değildir) 'Eşek kâfirler kendilerince Tanrı'ya tapınırlar. Oysa ondan Tanrı hoşnut değildir. Biri için hoşlanacağını sandığı, ama o kişinin hoşlanmadığı şeyi yapan kişiyi anlatmak için söylenir.

Şiir: Tüngün Tebun Tengri'ne boynamegil. ("Boynamegil"e boyun çekme yani "dik başlılık etme" anlamı verildiği gibi "boynunu çek" yani "baş kaldır" yüz çevir anlamı da veriliyor.)

Korkup enger (anar) eymenu oynamegil. (Bkz. Bilimsel Bildiriler, 1972, s. 387)

Yani: Gece-gündüz Tanrı'na kulluk et, usanma (baş kaldırma). Ve korkup sakın. Utan, oyun oynama. Kâfirler –Tanrı onları yok etsin– göğe de 'Tengri (Tanrı)' derler. Kendilerince büyük olan başka şeylere de 'Tengri' adını verirler. Yüksek bir dağa, ulu bir ağaca.. Böyle şeylere secde de ederler, onun için. Bilgin kişiye de 'Tengran' derler. Bu nedenle... Bu tür sapıklıktan Tanrı'ya sığınırız. (s. 278, 279)

Kaşgarlı Mahmut aynı kitapta, "Tanrı"ya, Türkçe deyimlerde sık sık "Allah" anlamında yer verir. İşte birkaç örnek:

• تَنْكِري تاغ بِزْلا يِرِكْ بَسُزْدِي ؛ أَيْ وَطَّدَ اللّهُ الأَرْضَ بِالْجِبالِ. وَكَذٰلِكَ كُلُّ شَيْءٍ وُضِعَ تَحْتَ شَيْءٍ ثَقِيلٍ. [بَسُرُزْ . بَسُزْماقْ].

Anlamı

"Tengri tağ birle yerin besürdi".

Yani: "Tanrı dağla, yeri bastırıp pekiştirdi."

Kur'an'da, "dağlar" için "yerin çivileri" denmekte. Bu nedenle, yazar, yukarıdaki deyime, şu anlamdaki Arapça'yla anlam veriyor:

"Yani: Tanrı, dağlarla yeri çiviledi. Ağır bir şey altına konulup bastırılan her şey için bu sözcük (besurur, besurmak) kullanılır." (Divanü Lugati't-Türk, s. 64.)

(ت) يَقالُ ، تَنكري مَنى بَيُتّى ، أى أغنانى الله تعالى .
[بَيُتُور . بَيُتماق] .

Anlamı

"Tengri meni beyütti (bey etti)".

Yani: Tanrı beni zengin etti. (Divan, s. 262.)

وَيُقالُ ، تَنكرى آنى قَرْغادى ، أى لَعَنَهُ اللهُ عزّ وَجَلّ . [قَرْغارْ .
قَرْغاماق] .

Anlamı

"Tengri anı kargadı."

Yani: "Tanrı onu lanetledi."

Ali Çiçek, yukarıdaki alıntıları yaptığımız Divanü Lugati't-Türk için şöyle diyor:

• "Türkçemizin ilk sözlüğüdür",
• "Bir dilbilgisi (gramer) kitabıdır",
• "Zengin bir edebiyat antolojisidir",
• "En eski Türk ansiklopedisidir". (Bkz. Çiçek, Kaşgarlı Mahmut Divanü Lugati't-Türk, İstanbul, 1970, May yay. s. 9.)

Bu kitap, 1073'de yazılmıştır. Demek ki ta 11. yüzyıldaki ciddi bir kaynakta da, "Allah"a "Tanrı" anlamı verildiğini ve Türkçe'nin kullanıldığını görmekteyiz. Üstelik o dönemlerde, yine aynı kitaptan öğrendiğimize göre, "Tanrı"yı (Tengri) Müslüman olmayan Türkler, başka "tanrılar" için de kullanıyorlardı. Dahası, "ulu"ladıkları her şeye "Tengri" diyorlardı. Böyleyken, Müslüman Türkler ve din bilirleri, "Allah" karşılığında "Tanrı" demekte bir sakınca görmemekteydiler. "Çok tanrıcı" inancın egemen olduğu çağlarda, "Tanrı" sözcüğü "başka tanrılar" için de söylendiği halde, "Tek Tanrı" için rahatlıkla ve sakınca görmeden söylenebilirken, Tek Tanrı inancının egemen olduğu bu çağda "Tanrı" "Allah"a tümüyle eş anlam içerir bir duruma gelmişken, söylenmesinde sakınca görmenin sağlam gerekçesi olamaz.

Medreselerde okutulagelen ve ezberletilen "Subha-i Sıbyân" adlı şiir biçimindeki sözlük de, "Allah u Tanrı..." diye başlar. Yani "Allah"a Türkçe'de "Tanrı" dendiği belirtilir.

III- İSLAM ÖNCESİ (EL CAHİLİYYE) ARAPLARINDA "ALLAH"

A- Eski Arap Dilinde

İslam öncesinin Arap şairlerinin şiirlerinde "Allah" sözcüğünü bolca bulabilmekteyiz.

Miladın 604. yılında, yani Peygamber'in peygamberliğinden 7 yıl önce öldüğü bilinen Nâbiğa e'z-Zubyânî'nin şiirlerinden:

حلفت فلم أترك لنفسك ريبة وليس وراء الله للمرء مذهب

Anlamı

Andiçtim, artık bir kuşku bırakmamış olmalıyım. "***Allah***" (adına andiçmenin) ötesinde başvurulabilecek bir yol kalmıyor.

كم شامت بي إن هلكت وقائل لله دره

Anlamı

Öldüğüm zaman nice sevinen olur. Ve nice "***Allah*** için iyiliği olan adamdı, iyiliği karşısına çıksın!" diyen.

لهم شيمة لم يعطها الله غيرهم من الجود والأحلام غير عوازب

مجلتهم ذات الإله ودينهم قويم فما يرجون غير العواقب (1)

Anlamı

Cömertlik ve şaşmaz sağduyu gibi öyle özellikleri vardır ki onların; ***Allah*** onlardan başkalarına vermemiştir.

Bilgelik dolu kitapları (İncil), "*İlah*"ın kendinden gelmedir. Dinleri de sağlam. Öbür dünyaya ilişkin geleceklerinden başka umut bağladıkları bir şey yoktur.

Halife Ömer'in, bu şairi, "en üstün şair" (eş'aru'n-nâs) diye nitelediği aktarılır. (Bkz. Hesenu's-Sendûbî, Şerhu Divanî İmriul-Kys, Ahbaru'l-Merâkıse ve Ahbâru'n-Nevabiği ve Âsâruhum, Mısır, s. 386. Şiirler için de aynı kitap s. 386, 389, 395.)

Ümeyyetü'bni Ebi's-Salt'ın (ö. 630 ?) şiirlerinden:

كُلُّ دِينٍ يومَ القيامةِ عندَ الله * إلا دينَ الحنيفةِ زُورُ

Anlamı
Kıyamet günü, ***"Allah"*** katında, "Hanif Dini"nden başka tüm dinler yalandır. (Ebu'l-Ferec El İsbihânî, Eğanî, c. 3, s. 180.)
"Hanif"in anlamı tartışılagelmiştir. (Bkz. **HANİF.**) Müslüman yorumcular, "Hakk'a, Tek Tanrı'ya, doğruya yönelen", "Haniflik Dini"ne ("e'd-Dinu'l-Hanefiyyeti") de sonradan "İslam" anlamını verirler. Ümeyye, "Tek Tanrı" inancını taşıdıkları aktarılagelen "hanif"lerdendir. İslam Peygamberi'nin gelmesinden önce kendisine peygamberliğin verileceğini umduğunu, ama bu olmayınca kıskanıp İslam'a ve Peygamberi'ne düşman olduğu ileri sürülür. Müslümanlar kesiminde "Aduvvullah" yani "Tanrı düşmanı" diye nitelenir. (Bkz. Ebu'l-Ferec El İsbihânî, Eğanî, aynı yer.)

الحمد لله ممسانا ومصبحنا * بالخير صبحنا ربي ومسانا
رب الحنيفة لم تنفد خزائنها * مملوءة طبق الآفاق سلطانا

Anlamı
Gecelediğimiz ve sabahladığımız her yerde ve her zaman, ***"Allah"a "hamd"*** olsun. Sabahımızı da, gecelememizi de ***"hayr"*** eyle ***"ya Rabbi"!*** Tüm ufukları "saltanat"ıyla kaplamış olan *"Hanifliğin Rabbi"*nin "hazine"leri tükenmez. (Ebu'l-Ferec, El İsbihânî, Eğanî, c. 3, s. 183.)

هُوَ اللهُ بَارِي الْخَلْقِ وَالْخَلْقُ كُلُّهُمْ * إِمَاءٌ له طَوْعاً جميعاً وَأَعْبُدُ

Anlamı
O *"Allah"* tır yaratıkların Yaratıcısı. "Halk"ın tümü, kendi istekleriyle "O'nun" cariyeleri ve köleleri olmuşlardır. (Dr. Toshihiko Izutsu, Kur'an'da Allah ve İnsan, çev. Doç. Dr. Süleyman Ateş, s. 110.)

إِنَّ الأَنَامَ رَعَايَا اللهِ كُلُّهُمُ * هُوَ السَّلِيطَطُ فَوْقَ الأَرْضِ مُسْتَطِرُ

Anlamı
Tüm insanlar, *"Allah"*ın sürüleridirler (halkları), O'dur egemen yeryüzünde. Ve yazgı yazan.. (Bkz. Toshihiko Izutsu, aynı kitap aynı yer.)

"Yedi Askı" (El muallekâtu's-Seb'a) şairlerinden, kimine göre İslam dönemine kavuştuğu halde (ileri sürülen ölüm tarihi 627) Müslüman olmayan, kimine göre Müslümanlık'tan kısa bir süre önce ölen (Bkz. Dr. Şevki Dayf, El Asru'l-Cahili, s. 302) Zübeyn İbn Ebi Sülmâ'nın şiirlerinden:

فَلا تَكْتُمُنَّ اللهَ ما في نفوسكُمْ لِيَخْفَى ومَهما يُكتَمِ اللهُ يَعْلَمِ ١

يُؤخَّرْ فيُوضَعْ في كتابٍ فيُدَّخَرْ ليَوْمِ الحسابِ أوْ يُعَجَّلْ فيُنْقَمِ ٢

Anlamı

İçinizde olanı sakın ha, "*Allah*'tan" gizlemeye çabalamayın. Gizli kalsın diye çaba göstermeyin. Ne denli gizlenirse gizlensin; "*Allah* onu bilir." Cezası ertelenir; bir "*kitab*"a konur; "*hesap günü*"ne (Kıyamete) biriktirilir, ya da ivedilik gösterilip öç alınır. (Bkz. Zevzenî, Şerhu Muallekâti's-Seb', Beyrut, s. 81; Dr. Şevki Dayf, El Asru'l-Câhili, Mısır, s. 303; Dr. Toshihiko Izutsu, a.g.k., s. 84.)

Yine "Yedi Askı" şairlerinden ve tümünün başında gelen ünlü İmrü'l-Kays'ın (ö. 540) şiirlerinden:

"Yedi Askı"da yer alan şiirlerinden iki dize:

فقالتْ : يَمينَ اللهِ ما لكَ حيلَةٌ وَما إنْ أرى عنكَ الغَوايةَ تَنْجلي ٢

Anlamı

Sevgili diyor ki "*Allah'a*" andiçerek söylerim: Seni uzaklaştırmak için başvurabileceğim bir yol yok. (Aşk yüzünden sende yerleşmiş) şaşkınlığın körlüğün de senden ayrılacağı yok. (Bkz. Zevzenî, a.g.k., s. 18.)

Başka şiirlerinden:

أرَى إبلي والحَمْدُ لله أصبحتْ ثقَالاً إذَا ما اسْتقبلَتها صُعودُها (١)

Anlamı

"El hamdü lillah (*Allah*'a hamd olsun ki)", devemi, önüne yokuş geldiği zaman iyice ağırlaşmış görüyorum.

أقبلتُ مُقتصِداً وراجعني حلمي وسدَّدَ للنَّدى فعلي ١

واللهُ أنجحُ ما طلبْتُ به والبرُّ خيرُ حقيبةِ الرَّحلِ

ومنَ الطريقةِ جائرٌ وهدًى قصدُ السَّبيلِ ومنهُ ذو دَخَلِ

Anlamı

Orta-doğru yola yöneldim. Sağduyum öğüt verdi; çekip çevirdi beni. İşlerim dürüst amaç doğrultusuna sokuldu. İstediğin şey doğrultusunda en büyük başarıyı verecek olan "***Allah***"tır. "Yol azığı"nın en iyisi de "iyilik"tir. Yolun kimi yanlış, kimi doğrudur. Yolun doğrusunu gösterme de, aldatıp saptırma da vardır (dünyada). (Bkz. Şerhu Divani İmriü'l-Kays, Mısır, s.169.)

Bu dizelerdeki sözcüklerin ve deyimlerin çoğu, "anahtar sözcük ve deyimler" olarak Kur'an'da da yer alır: "Muktasıd", "hilm", "birr", "hayr", "tarikat", "câir", "hüdâ", "kasdü's-sebîl" ve en başta da "Allah".

Karşılaştırılması için Kur'an'dan iki ayet sunalım:

Nahl Suresi, ayet: 9

وَعَلَى اللَّهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَائِرٌ وَلَوْ شَاءَ لَهَدَيكُمْ أَجْمَعِينَ

Anlamı (Diyanet'in)

Yolun doğrusunu göstermek ("kasdu's-sebîl"), Allah'a aittir. Yolun eğri olanı da (câir) vardır. Allah dileseydi hepinizi doğru yola iletirdi (hidayet). (Nahl Suresi, ayet: 9.)

Fâtır Suresi, ayet: 32

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بِإِذْنِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ﴿٣٢﴾

Anlamı (Diyenet'in)

Sonra bu kitabı, kullarımızdan seçtiğimiz kimselere miras bırakmışızdır. Onlardan kimi kendine yazık eder, kimi orta davranır (muktasıd), kimi de Allah'ın izniyle iyiliklere koşar. İşte büyük lütuf budur. (Fâtır Suresi, ayet: 32.)

İmriü'l-Kays'ın dört dizelik bir şiiri daha:

لَهَا مَقْلَةٌ لَوْ أَنَّهَا نَظَرَتْ بِهَا إِلَى رَاهِبٍ قَدْ صَامَ لِلَّهِ وَابْتَهَلَ

لَأَصْبَحَ مَفْتُونًا مُعَنًّى بِحُبِّهَا كَأَنْ لَمْ يَصُمْ لِلَّهِ يَوْمًا وَلَمْ يُصَلِّ

Anlamı

Öyle bakışı vardı ki o genç kadının. O bakışla, orucunda, niyazında olan bir rahibe bakmış olsa; rahip tutuluverir ona ve sevgisine kendini verir de bir gün bile ***"Allah için ne oruç tutmuş, ne de namaz kılmış"*** *gibi* olur. (Şerhu Divâni İmriü'l-Kays, s.188)

Yine "Yedi Askı" şairlerinden Haris İbn Hıllize'nin (ö. 580) "askı"sındaki şiirlerinden:

وَفَعَلْنَا بِهِمْ كَمَا عَلِمَ اللهُ وَمَا إِنْ لِلحَائِنِينَ دِمَاءُ ٢

Anlamı

"Allah'ın bildiği gibi" yapacağımızı yaptık onlara. Ölüme atılmışların kanı olmaz." (Bkz. Zevzeni, a.g.k. s. 165.)

İslam öncesinin çok ünlü Hıristiyan şairi Adiyy İbn Zevdi'l-İbâdî'nin (ö. 587 ? 604 ?) şiirlerinden:

نَاشَدْتَنَا بِكِتَابِ اللهِ حُرْمَتَنَا وَلَمْ تَكُنْ بِكِتَابِ اللهِ تَرْتَفِعُ

Anlamı

"Allah'ın Kitabıyla ant verip" istekte bulunuyorsun. Oysa ***"Allah'ın Kitabıyla"*** (onu ileri sürerek) yükselemezsin sen. (Divanu Adiyy İbn Zeydi'l-İbâdî, tahkik: Muhammed Cebbar, 1965, s.147.)

İslam öncesi dönemden, "Allah"lı şiirlerden daha birçok örnek verilebilir.

İslam öncesinin "hutbe"lerinde, yani "söz ustalığı"na örnek gösterilen seslenişlerde de "Allah" adına yer verildiğini görmekteyiz: Ünlü söz ustalarından Kus İbn Saide'nin (ö. yaklaşık 600) ünlü hutbesi:

« أيها الناس ، اسمعوا وعوا ، من عاش مات ، ومن مات فات ، وكل
ما هو آت آت ، ليل داج ، ونهار ساج ، وسماء ذات أبراج ، ونجوم تزهر ،
وبحار تزخر ، وجبال مرساة ، وأرض مدحاة ، وأنهار مجراة(٣) إن في
السماء لخبراً ، وإن في الأرض لعبراً ، ما بال الناس يذهبون ولا يرجعون !
أرضوا فأقاموا ، أم تركوا فناموا ؟ يا معشر إياد ، أين ثمود وعاد ، وأين
الآباء والأجداد ؟ وأين المعروف الذي لم يشكر ؟ وأين الظلم الذي لم ينكر ،
أقسم قس بالله قسماً حقاً ، لا إثم فيه ، إن لله لديناً هو أرضى عنده من دينكم
الذي أنتم عليه » .

Anlamı

"Ey halk! Dinleyin, belleyin: Yaşayan ölür. Başa gelen gelir. Gece, karanlık; gündüz, durağan; gök, burçları olan; yıldızlar parlar; denizler kabarır; dağlar birer çivi; yer yayılıp döşenmiş; ırmaklar akağında akmakta. Gökte haber, yerde 'ibret' var. İnsanlar gidiyorlar (ölüyorlar) ve dönmüyorlar. Öyle istedikleri için mi kalıyorlar, yoksa uyusunlar diye mi bırakılıyorlar? Ey güçlü topluluk! Nerede Semûd (toplumu), nerede Âd (toplumu)? Nerede babalar, atalar? Şükürle karşılanmayan iyilik nerede, ne oldu? Yadırganmayan zulüm nerede, ne oldu? Kus, gerçek ve içinde günah bulunmayan bir antla andiçer ki, üzerinde bulunduğunuz dininizden daha sevgili bir din vardır "***Allah***" *katında.*" (Bkz. Ali Muhammed Hasen, e't-Tarihu'l-Ebedî, 1964, s. 115.)

B- Eski Arapların İnançlarında "Allah

Ankebût Suresi, ayet: 61

وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ
مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ
وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ فَاَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴿٦١﴾
وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ
مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا
لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٣﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Andolsun ki onlara: "Gökleri ve yeri yaratan, güneşi, ayı buyruğu altında tutan kimdir?" diye sorarsan, şüphesiz, "*Allah*"tır derler. Öyleyse niçin aldatılıp döndürülüyorlar? (Ankebût Suresi, ayet: 61.)

Andolsun ki onlara: "Gökten su indirip onunla, ölümünden sonra yeri dirilten kimdir?" diye sorarsan, şüphesiz "*Allah*'tır" derler. De ki: "Övülmek Allah içindir", fakat bunu akletmezler. (Ankebût Suresi, ayet: 63.)

Açıklama

Kolaylıkla anlaşılacağı ve Kur'an yorumlarında da belirtildiği gibi, "Onlara sorarsan" denirken Peygamber'e sesleniliyor. "Onlar" denen kimseler de "Mekke müşrikleri"dir (putataparları). (Bkz. Taberî, Tefsir, s. 21, s. 8, 9.)

وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ
مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ
بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٥﴾

Lokman Suresi, ayet: 25

Anlamı (Diyanet'in)

Andolsun ki, onlara: "Gökleri ve yeri yaratan kimdir?" diye sorarsan, "***Allah***'*tır*" derler. De ki: "Hamd Allah'a mahsustur" ama çoğu bilmezler. (Lokman Suresi, ayet: 25.)

وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ قُلْ اَفَرَاَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ اَرَادَنِيَ اللّٰهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ
اَوْ اَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ قُلْ حَسْبِيَ
اللّٰهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٣٨﴾

Zümer Suresi, ayet: 38

Anlamı (Diyanet'in)

Ey Muhammed! Andolsun ki, onlara: "Gökleri ve yeri yaratan kimdir?" diye sorsan, "***Allah***'*tır*" derler. De ki: "Öyleyse bana bildirin, Allah bana bir zarar vermek isterse, Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, O'nun verdiği zararı giderebilir mi? Yahud bana bir rahmet dilerse, O'nun rahmetini önleyebilir mi?" De ki: "Allah bana yeter. Güvenenler, O'na güvenir." (Zümer Suresi, ayet: 38.)

وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ
لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ﴿٩﴾

Zuhruf Suresi, ayet: 9

Anlamı (Diyanet'in)

Ey Muhammed! Andolsun ki onlara: "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan, "Onları, Güçlü olan, her şeyi Bilen yaratmıştır" derler. (Zuhruf Suresi, ayet: 9.)

Zümer Suresi, ayet: 3

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا
إِلَى اللَّهِ زُلْفَى إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ
إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ ٣

Anlamı (Diyanet'in)

Dikkat edin! Hâlis din, Allah'ındır. O'nu bırakıp da ***putlardan dostlar edinenler***, "*Onlara (putlara) bizi, **Allah'a yaklaştırsınlar diye*** kulluk ediyoruz!" derler. Doğrusu Allah, ayrılığa düştükleri şeylerde, aralarında hüküm verecektir. Allah şüphesiz, yalancı ve inkârcı kimseyi doğru yola eriştirmez. (Zümer Suresi, ayet: 3.)

Açıklama

Yukarıdaki ayetlerle çok açık biçimde anlatılıyor ki:

Putataparlara "her şeyi yaratan"ın, her şeyi düzene koyanın "*kim*" olduğu sorulduğunda, açıkça, "Allah!" diye karşılık vermektelerdi.

"–Gökleri, yeri, güneşi, ayı *yaratan* ve bunları belirli bir düzen içinde tutan, yürüten *kim*?

"–***Allah!***

"–Gökten yağmur indirip yeryüzüne yaşam veren *kim*?

"*–Allah!*"

Yine onlara soruluyor:

"–Putlara neden tapıyorsunuz?

"–Allah'a yaklaştırsınlar diye."

Demek ki, sözü edilen putataparlarda, "Allah" inancı vardı, yine de "put"lara tapıyorlardı. Putların, "Allah'a yaklaştıracağına inandıkları" için.

Kurtubî diyor ki: "Putataparlar, her şeyi Allah'ın yarattığını, meydana getirdiğini kabul (ikrâr) ediyorlardı. Bununla birlikte, cahilliklerinden, beyinsizliklerinden, Allah'ı bırakıp başkasına tapıyorlardı." (Bkz. Tefsiru Kurtubî, 16/64.)

Sunulan son ayette, putataparların kendi karşılıkları yer alıyor:

"Onlara tapıyoruz ki bizi Allah'a yaklaştırsınlar!"

Ayette uyarı da var:

"Dikkat edin! 'Halis din', Allah'ındır."

"Halis din"in anlamı, "asıl kulluk, ibadet"tir. Yani ibadet, yalnızca Allah'a özgüdür. Putlara yapılan ibadet, Allah'a yaklaştırma amacıyla da olsa, geçerli değildir. (Bkz. Taberî, Tefsir, 23/122.)

Kısacası: "Allah"tan başkalarına tapınırlarken putataparların güttükleri tek amaç: "Allah'a yaklaşmak". Bu amacı gerçekleştirmek için de tapınma yoluyla, Tanrı'dan başkalarının "şefaat"lerini sağlamaya çalışıyorlar:

وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا
لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَٰؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا
عِندَ اللَّهِ قُلْ أَتُنَبِّئُونَ اللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَاوَاتِ
وَلَا فِي الْأَرْضِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٨﴾

Yunus Suresi, ayet: 18

Anlamı (Diyanet'in)

Onlar, Allah'ı bırakarak, kendilerine fayda da zarar da vermeyen putlara taparlar. "Bunlar (putlar), ***Allah katında*** bizim şefaatçılarımızdır" derler. Ey Muhammed! De ki: "Göklerde ve yerde Allah'ın bilmediği bir şeyi mi O'na haber veriyorsunuz?" Allah, onların ortak koşmalarından münezzeh ve Yüce'dir. (Yunus Suresi, ayet: 18.)

Açıklama

Fahruddin Râzî'den:

"İnsanlardan kimi (kimi yorumcular) şöyler der:

" 'Bir Tek, Güçlü, Hikmetli bir Tanrı'nın varlığına ilişkin bilgi, tüm halkların üzerinde birleştikleri bir bilgidir. Bu konuda, aralarında hiçbir ayrılık yoktur. Aklın doğası da, bu bilginin sağlamlığına tanıklık eder. Çünkü göklerin ve yerin şaşılasılıklarını, bitkilerin, özellikle de hayvanların şaşılasılıklarını, insan vücudundaki şaşılasılıkları ve bütün bunlardaki şaşılası hikmet ve yararları düşünen kimse; kesinlikle bir Tek, Güçlü, Hikmetli ve Merhametli bir Tanrı'nın varlığını kabul eder.' " (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebîr, 26/282.)

Râzî, yorumcuların, putataparlarca "Allah"ın kabul edilmesini buna bağladıklarını yazıyor.

Râzî, putataparların, taptıkları putları için, "Bunlar, bizim, Allah katındaki şefaatçilerimizdir" demelerinin de yorumuna girişiyor ve şöyle diyor:

"Bilesin ki kimi insanlara (yorumculara) göre:

"Kâfirler (putataparlar), putlara tapınmanın, Tanrı'ya doğrudan tapınmaktan daha çok Tanrı'yı yücelttiğini, Tanrı'ya daha çok saygı anlamı taşıdığını sandılar. 'Tanrı'ya doğrudan ibadet etmekle uğraşmaya bizim yetkimiz yoktur. Biz önce bu putlara ibadet etmeye çalışırız. Putlar, Tanrı katında bize şefaatçiler olarak yardım ederler' dediler.

"Putataparların: 'Putlar, Allah katında bizim birer şefaatçimizdir' savını nasıl ileri sürdükleri konusunda (yorumcular) tartıştılar: Ve birçok görüş ileri sürdüler:

"Birinci görüşe göre: Putataparlar, dünyanın her bölgesinden birine, 'gökler âlemi'nin ruhlarından bir ruh belirlediler. O ruhu da belirli bir putla simgelediler. Sonra, o puta ibadet etmeye koyuldular. Puta ibadetteki amaçlarıysa o belirlenmiş olan *ruh*'a ibadettir. O ruhun da, asıl Büyük Tanrı'ya kulluk ettiğine inandılar.

"İkinci görüşe göre: Putataparlar, yıldızlara tapıyorlardı. Tanrı'ya doğrudan kulluk etmeye, yalnızca yıldızların yetkili olduklarını ileri sürüyorlardı. Sonra, yıldızların doğduklarını ve battıklarını görünce, onlara (birer simge olsun diye) belirli putlar diktiler ve onlara ibadete koyuldular. Putlara ibadetteki amaçları, o yıldızlara ibadeti yöneltmektir.

"Üçüncü görüşe göre: Putataparlar, söz konusu putlara, birtakım 'tılsımlar' (gizli-gizemli şeyler) belirleyip koydular. Sonra da, tıpkı 'tılsımcılar' gibi yaklaştılar bu putlara.

"Dördüncü görüşe göre: Putataparlar, söz konusu putlarını, peygamberlerinin, ulularının biçimlerinde yaptılar ve bu simgelere ibadete koyuldukları sürece, peygamberlerinin, ulularının Tanrı katında kendilerine şefaatçi olacaklarını ileri sürdüler. Bunun, zamanımızda da benzeri vardır: Halkın çoğu, ulularının mezarlarına saygı göstermeye kendilerini vermekteler. Onların mezarlarına saygı gösterirlerse, onların da kendilerine Tanrı katında şefaatçi olacaklarına inanırlar.

"Beşinci görüşe göre: Putataparlar, 'Tanrı'nın bir ışık; meleklerin de birer ışık (nur) olduklarına inandılar. 'En Büyük Tanrı'ya 'en büyük put'u, meleklere de öteki putları diktiler.

"Altıncı görüşe göre: Belki de putataparlar 'Hululiyye' inancını taşıyorlardı (Tanrı'nın, eşyaya girdiğine inanıyorlardı). O nedenle de, Tanrı'nın, kimi yüksek ve şerefli cisimlere girmiş olabileceğini düşünüyorlardı." (Bkz. Râzî, Tefsir, 17/59, 60.)

Ayrıca bkz. PUT.

Dr. Toshihiko Izutsu, şöyle der:

"İslam'dan önceki Araplar arasında bulunan Allah kavramı, mahiyet itibarıyla İslam'ın Allah kavramına şaşırtacak derece yakındır. O kadar yakındır ki, Kur'an; bazen böyle doğru bir Tanrı anlayışının kâfirleri neden yeni gerçeği kabule sevketmediğine şaşar. (...)

"(Ayetlerin açıklamalarında) görülüyor ki, Allah, İslam'dan önceki Arapların zihninde, 'dünyanın yaratıcısı', 'yağmuru indiren', 'yeryüzünde bulunan her şeye hayat veren', varlık olarak bilinmektedir. Yalnız Kur'an'ın onlardan yakındığı tek taraf, Allah'ı göklerin ve yerin yaratıcısı bildikten sonra, yalnız O'na ibadet edileceğini, O'ndan başkasına tapılamayacağını bilmemeleri, bu sonuca varmamalarıdır. Kur'an bunu şu cümlelerle ifade eder: 'O halde nasıl (doğrudan) döndürülüyorlar' (Ankebût Suresi, ayet: 61.) 'Fakat onların çoğu, akıllarını kullanmazlar.' (Ankebût Suresi, ayet: 63.)" (Bkz. Toshihiko Izutsu, Kur'an'da Allah ve İnsan, çev. Doç. Dr. Süleyman Ateş, Ankara, 1975, İlahiyat yay., s. 96.)

وَإِذَا غَشِيَهُم مَّوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ
الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُم مُّقْتَصِدٌ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا
كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ ﴿٣٢﴾

Lokman Suresi, ayet: 32

Anlamı

Dağlar gibi dalgalar onları kuşattığı zaman, dini yalnızca Allah'a özgü kılarak yakarırlar *Allah'a.* Onları karaya çıkardığımızda da, kimileri orta (doğru) yolu tutarlar. Ayetlerimizi 'gaddar' (hattar) nankörlerden başkası inkâr etmez. (Lokman Suresi, ayet: 32.)

"Onlar"la anlatılmak istenen, Kur'an yorumcularına göre "putataparlar"dır. (Bkz. Sâbûnî, Safvetu'l-Tefâsir, 2/497.)

Izutsu, yukarıdaki ayetler ve özellikle de sonuncu ayet dolayısıyla konuya eğilirken, putataparların bu inançlarına, yani "Allah"ı "Yaratıcı" olarak kabul edişlerine ve "O'na sığınışları"na, "geçici monoteizm" (Tektanrıcılık) diyor. (Bkz. aynı kitap, aynı yer.)

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ
جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَن يَمُوتُ بَلَىٰ وَعْدًا عَلَيْهِ
حَقًّا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾

Nahl Suresi, ayet: 38

Anlamı

Ölen kimseyi Allah'ın diriltmeyeceği üzerine bütün güçleriyle ***Allah***'a andiçerler. Hayır, ona ilişkin verilen söz gerçektir. Ne var ki insanların çoğu bunu bilmezler. (Nahl Suresi, ayet: 38.)

وَأَقْسَمُوا
بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِن جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَّيُؤْمِنُنَّ بِهَا قُلْ إِنَّمَا
الْآيَاتُ عِندَ اللَّهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ

En'âm Suresi, ayet: 109

Anlamı (Diyanet'in)

Kendilerine bir mucize gösterilirse, mutlaka ona inanacaklarına dair bütün güçleriyle "*Allah*'a yemin" ederler. De ki: "Mucizeler, ancak Allah katındadır." Onların, mucize geldiği zaman da inanmayacaklarını anlamıyor musun? (En'âm Suresi, ayet: 109.)

Fâtır Suresi, ayet: 42

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِن جَاءَهُمْ نَذِيرٌ
لَّيَكُونُنَّ أَهْدَىٰ مِنْ إِحْدَى الْأُمَمِ ۖ فَلَمَّا جَاءَهُمْ نَذِيرٌ مَّا زَادَهُمْ
إِلَّا نُفُورًا ﴿٤٢﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Kendilerine bir uyarıcı gelince, ümmetlerin içinde en doğru yoldan gidenlerden biri olacaklarına, andolsun ki, bütün güçleriyle "***Allah'a** yemin*" *etmişlerdi.* Fakat kendilerine uyarıcının gelmesi, sadece nefretlerini artırdı. (Fâtır Suresi, ayet: 42.)

Nahl Suresi, ayet: 35

وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا عَبَدْنَا مِن دُونِهِ
مِن شَيْءٍ نَّحْنُ وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِن دُونِهِ مِن شَيْءٍ ۚ كَذَٰلِكَ
فَعَلَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ

Anlamı (Diyanet'in)

Allah'a eş koşanlar: "Allah dileseydi, *O'ndan başka* hiçbir şeye ne biz ve ne de babalarımız tapardı. *O'nun buyruğu* olmaksızın hiçbir şeyi haram kılmazdık" dediler. Kendilerinden öncekiler de böyle yapmıştı. Peygamberlere apaçık tebliğden başka ne vazife düşer? (Nahl Suresi, ayet: 35.)

Bütün bu ayetler ve daha başka ayetler, ayrıca hadislerden birçoğu, İslam öncesinin putatapar Arap toplumunda da bir "Allah" inancı bulunduğunu, ama putataparların, neye tapıyorlarsa "Allah katında kendilerine yardımcı olsunlar" diye, "Allah'a yaklaşmalarını sağlasınlar" diye taptıklarını yansıtıyor. Ve tutumları kınanıyor.

İslam öncesi Arap putataparlarının dil ve inançlarında "Allah" adı ve inancı bulunduğu gibi, Allah'ın niteliklerinden biri ve çok önemli olan "Rahman" adı ve inancının bulunduğunu dile getiren ayetler de var. Bir örnek:

وَجَعَلُوا الْمَلٰٓئِكَةَ الَّذِينَ هُمْ
عِبَادُ الرَّحْمٰنِ اِنَاثًا اَشَهِدُوا خَلْقَهُمْ سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ
وَيُسْـَٔلُونَ ﴿١٩﴾ وَقَالُوا لَوْ شَٓاءَ الرَّحْمٰنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ مَا لَهُمْ
بِذٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ اِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٢٠﴾ اَمْ اٰتَيْنَاهُمْ كِتَابًا
مِنْ قَبْلِه۪ فَهُمْ بِه۪ مُسْتَمْسِكُونَ ﴿٢١﴾ بَلْ قَالُٓوا اِنَّا
وَجَدْنَٓا اٰبَٓاءَنَا عَلٰٓى اُمَّةٍ وَاِنَّا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ مُهْتَدُونَ ﴿٢٢﴾

Zuhruf Suresi, ayet: 19-22

Anlamı (Diyanet'in)

Onlar, Rahman olan Allah'ın kulları olan melekleri de dişi saydılar. Yaratılışlarını mı görmüşler? Onların bu şahitlikleri yazılacak ve sorguya çekileceklerdir. "Eğer ***Rahman** dilemiş olsaydı,* biz bunlara kulluk etmezdik!" derler. Buna dair bir bilgileri yoktur. Onlar sadece vehimde bulunuyorlar. Yoksa onlara daha önce bir kitap verdik de ona mı bel bağlıyorlar? Hayır; "doğrusu biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izlerinden gitmekteyiz" derler. (Zuhruf Suresi, ayet: 19-22.)

IV- KUR'AN VE HADİSLERDE "ALLAH"

"Allah", İslam'da (tüm öteki "semavi" dinlerde olduğu gibi) en başta gelen konulardandır. Kur'an'da ve hadislerde "anahtar" sözcüklerin başında gelir ve "ana merkez"dir. Yalnızca Kur'an'da bile yüzlerce kez geçer. Kaldı ki, "Allah"tan, "İlah", "Rabb", "Rahman"... denerek de ve daha başka nitelikleriyle de söz edilir. Kısacası, en önemli olan, "O'dur."

Konu olarak ele alındığında; bir "Allah'ın Zatı", yani "Kendi"si, bir de "Allah"ın ad ve sıfatları" üzerinde durulagelmiştir:

A- "Allah"ın "Kendi"si (Zat'ı)

Genellikle "Allah"ın neler yaptığı, hangi nimetleri sergilediği, hoşnutluğunu kazananlara ne ödüller verdiği ve vereceği, kendisini tanımayanlara, buyruklarına karşı çıkanlara ne cezalar verdiği, vereceği, bu arada nitelikleri anlatılır. Kur'an ve hadislerde daha çok anlatılan budur. İslam "kelâm"ında, "felsefe"sinde ise; "Allah'ın Zat'ı" yani "Kendi"si üzerine de genişçe durulup

tartışmalara yer verilir. Kimi zaman tartışmaların, ayet ve hadislerdeki anlatımların çerçevesini çok aştığı ve bambaşka boyutlara ulaştığı görülür. Bunuıla birlikte, ayet ve hadislerde de, dolaylı ya da doğrudan "Allah"ın "Kendi"sinin, varlığının, birliğinin... anlatıldığını görmekteyiz.

1- "Allah", Kur'an'da "Kendi"ni Nasıl Anlatıyor?

• "İlk"tir O (Evvel).
• "Sonuncu"dur (Âhir).
• "Dışta-Açık"tır (Zâhir).
• "İçte-Kapalı"dır "Gizli"dir (Bâtın).

Hadîd Suresi, ayet: 3

هُوَ
الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ③

Anlamı

"İlk"tir O. "Sonuncu"dur. "Dışta-Açık"tır. "İçte-Gizli"dir. Ve O, herşeyi "Bilen"dir. (Hadîd Suresi, ayet: 3.)

Açıklama

Diyanet'in resmi çevirisinde, bu ayetin çevirisi, sözünün tam karşılığı değil, yorumlu bir çeviri. Şöyle:

"O, her şeyden öncedir; kendisinden sonraya hiçbir şeyin kalmayacağı Son'dur; varlığı aşikârdır; gerçek mahiyeti insan için gizlidir. O, her şeyi bilir." Oysa buradaki sözlerden birçoğunun, ayette karşılığı yoktur.

Fahruddin Râzî'nin bu ayetin yorumu nedeniyle, ayette anlatılanların oluşturduğu konuyu nitelemesi şöyle: "Ürpertici, çetin, derin bir konu".

• Nasıl oluyor da Tanrı, hem "*ilk*", hem "*sonuncu*" oluyor?
• Nasıl oluyor da hem "*açık*", hem "*gizli*" oluyor?

Derin derin düşünüyor yorumcular. Ve çeşitli açılardan yorumlara girişiyorlar. Kur'an yorumcuları, "kelam"cılar (Tanrıbilimciler) ve "tasavvuf"çular (gizemciler) bu ayette ne anlatıldığı üzerinde dururken "Evvel" (İlk) nedir; "Âhir" (Sonuncu) nedir; "Zâhir" (Dışta-Açık) nedir, "Bâtın" (İçte-Gizli) nedir, ne demektir; bir bir ele alıp uygun gördükleri açılardan yoğun bir yorum çabasına girişiyorlar.

Ancak, Râzî'nin de belirttiği gibi, Kur'an yorumcularının çoğunun yorumu şöyledir:

"Allah *ilk*'tir çünkü her şeyden öncedir. *Sonuncu*'dur, çünkü her şeyden sonra da kalıcıdır. Varlığını apaçık ortaya koyan kanıtlar nedeniyle *açık*'tır. Duyularla algılanamadığı, görülemediği için de *gizli*'dir." (Bkz. Râzî 29/213; Sâbûnî 3/320; Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, 7/4730, 4731; Celâleyn 2/208.)

Taberî'nin yorumu:

"Evvel'dir (İlk). Yani: Sınırsız olarak her şeyden *önce*'dir. Âhir'dir (sonuncu). Yani: Sonsuza dek her şeyden sonra kalabilen en Sonuncu'dur; niçin Önce'dir ve Sonuncu'dur? Çünkü, kendinden başka hiçbir şey yokken O vardı. Ve her şey yok olup gittikten sonra da O kalacaktır. Nitekim övgüsü yüce olan Tanrı 'Her şey yok olup gidicidir; yalnızca O'nun yüzü (Zat'ı, Kendi'si) kalıcıdır' (Kasas Suresi, ayet: 88) diyor. Zâhir'dir (Dışta-Açık). Yani kendinin dışındaki her şeyin üzerindedir. Yüce'dir, her şeyin üstündedir. O'ndan daha yüce yoktur. Bâtın'dır (İçte-Gizli). Yani: Her şeyin en içinde, en yakınında O vardır. Öyleyse O'ndan daha yakın olan yoktur. Nitekim: 'Biz ona (insana) şahdamarından daha yakınız' (Kaf Suresi, ayet: 16) diyor. Bu bizim yorumumuza uygun olarak Peygamber'den 'haber' (hadis) aktarılagelmiştir..." (Camiu'l-Beyân Fi Tefsiri'l-Kur'an, 1329, c.27, s.124.) Taberî, yorumunu dayandırdığı hadisi de aktarıyor. (Bkz. aynı yer.) Bu hadise, Tirmizî (3298 no.lu hadis) ve Ahmed İbn Hanbel de (c. 2, s. 370) yer veriyor. Hadis şöyle:

٥٨

باب

« ومن سورة الحديد »

٣٢٩٨ – بسم الله الرحمن الرحيم. حدثنا عبد بن حميد وغير
واحد قالوا: حدثنا يونس بن محمد. حدثنا شيبان بن عبد الرحمن عن
قتادة. حدثنا الحسن عن أبي هريرة قال: بينما نبي الله صلى الله عليه
وسلم جالس وأصحابه إذ أتى عليهم سحاب، فقال نبي الله صلى الله عليه
وسلم: هل تدرون ما هذا؟ فقالوا: الله ورسوله أعلم. قال: هذا العنان(١)،
هذه روايا الأرض يسوقه الله تبارك وتعالى إلى قوم لا يشكرونه ولا
يدعونه. قال: هل تدرون ما فوقكم؟ قالوا: الله ورسوله أعلم. قال:
فإنها الرقيع(٢)، سقف محفوظ، وموج مكفوف(٣)، ثم قال: هل
تدرون كم بينكم وبينها؟ قالوا: الله ورسوله أعلم. قال: بينكم
وبينها مسيرة خمسمائة سنة. ثم قال: هل تدرون ما فوق ذلك؟ قالوا:

اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ . قَالَ : فَإِنَّ فَوْقَ ذَلِكَ سَمَاءَيْنِ ، مَا بَيْنَهُمَا مَسِيرَةُ
خَمْسِمِائَةِ سَنَةٍ حَتَّى عَدَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ ، مَا بَيْنَ كُلِّ سَمَاءَيْنِ كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ
وَالأَرْضِ . ثُمَّ قَالَ : هَلْ تَدْرُونَ مَا فَوْقَ ذَلِكَ ؟ قَالُوا : اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ .
قَالَ : فَإِنَّ فَوْقَ ذَلِكَ الْعَرْشَ وَبَيْنَهُ وَبَيْنَ السَّمَاءِ بُعْدُ مِثْلِ مَا بَيْنَ السَّمَاءَيْنِ .
ثُمَّ قَالَ : هَلْ تَدْرُونَ مَا الَّذِي تَحْتَكُمْ ؟ قَالُوا : اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ . قَالَ :
فَإِنَّهَا الأَرْضُ . ثُمَّ قَالَ : هَلْ تَدْرُونَ مَا الَّذِي تَحْتَ ذَلِكَ ؟ قَالُوا : اللهُ
وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ . قَالَ : فَإِنَّ تَحْتَهَا الأَرْضَ الأُخْرَى ، بَيْنَهُمَا مَسِيرَةُ خَمْسِمِائَةِ
سَنَةٍ ، حَتَّى عَدَّ سَبْعَ أَرَضِينَ ، بَيْنَ كُلِّ أَرْضَيْنِ مَسِيرَةُ خَمْسِمِائَةِ سَنَةٍ .
ثُمَّ قَالَ : وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَوْ أَنَّكُمْ دَلَّيْتُمْ رَجُلاً بِحَبْلٍ إِلَى الأَرْضِ
السُّفْلَى لَهَبَطَ عَلَى اللهِ . ثُمَّ قَرَأَ : (هُوَ الأَوَّلُ وَالآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ
بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ) .

(١) العنان : أي السحاب . (٢) الرقيع بالقاف : اسم لسماء الدنيا أو لكل سماء .
(٣) مكفوف : أي ماء محبوس وممنوع من الاسترسال .

Peygamber'in arkadaşlarından Ebu Hureyre'den aktarılan bu hadiste anlatıldığına göre: Bir gün Peygamber, arkadaşlarıyla birlikte otururken bir *bulut* görünür. Sonra Peygamber'le arkadaşları arasında şu konuşmalar geçer:

"–Bu (bulut) nedir biliyor musunuz?

"–Tanrı ve Peygamberi daha iyi bilir.

"–Bu bulut, bu yerin 'zâviye'leri (?). Tanrı, kendisine şükretmeyen, dua etmeyen bir topluma gönderiyor. Üstünüzde olan (kubbe) nedir, biliyor musunuz?

"–Tanrı ve Peygamberi daha iyi bilir.

"–Bu, birinci kat göktür (rekî'). Korunmuş bir tavandır." (Bkz. Enbiyâ Suresi, ayet: 32; Tûr Suresi, ayet: 5; Hicr Suresi, ayet: 17) Dökülmesi önlenip tutulmuş dalga dalga sular (yağmur suları orada depo edilmiş). Sizinle onun arasında bulunan uzaklık nedir biliyor musunuz?

"–Tanrı ve Peygamberi daha iyi bilir.

"–Sizinle onun arasındaki uzaklık, 500 yıllık (ancak beş yüz yılda varılabilir) bir uzaklıktır. Onun yukarısında ne var biliyor musunuz?

"–Tanrı ve Peygamberi daha iyi bilir.

"–Onun (birinci kat göğün) üstünde iki gök vardır ki, aralarında bulunan uzaklık 500 yıllıktır. (Peygamber bu arada yedi kat göğü bir bir sayar. Yedi kat gökten her iki kat göğün arasındaki uzaklık birinci kat gökle yer arasındaki uzaklık kadardır: 500 yıllık). Bu göklerin üstünde ne vardır biliyor musunuz?

"–Tanrı ve Peygamberi daha iyi bilir.

"–Bunların üstünde de *arş* vardır. Arş'la (son) gök arasında bulunan uzaklık, iki gök arasındaki uzaklık kadardır (500 yıllık). Altınızda ne vardır, biliyor musunuz?

"–Tanrı ve Peygamberi daha iyi bilir.

"–Yerdir altınızdaki. Onun altında ne vardır bilir misiniz?

"–Tanrı ve Peygamberi daha iyi bilir.

"–Bir başka yer vardır. İki yerin arasında bulunan uzaklık 500 yıllıktır." (Peygamber, bu arada da yedi kat yeri bir bir sayar. Yedi kat yer için bkz. Talâk Suresi, ayet: 12.) Her iki kat arasında 500 yıllık uzaklık vardır.

Peygamber en son şunu söyler:

"Peygamber'in yaşamı elinde olan Tanrı'ya andiçerek söylerim ki, bir adamı, en aşağı kattaki yere, bir iple sarkıtabilmiş olsanız, adam, Allah'ın üzerine düşer (le habete ale'llah)!"

Peygamber daha sonra Hadîd Suresi'nin yukarıda sunulan ayetini okur. Yani ayetle anlatılmak istenenin bu olduğunu anlatır. Buna göre, "en yukarıda" da, "en içte" de Tanrı'nın bulunduğu anlatılmak isteniyor. "Zâhir" ve "Bâtın"ın anlamı bu. "Evvel" ve "Âhir"in anlamı da... "Nereden başlayıp nereye giderseniz gidin, başlangıçta da, sonunda da Tanrı'yı bulursunuz" sözüyle demek istenene uygun bir anlam söz konusu. Böyle denebilir.

Buharî'de de, söz konusu ayetteki "Zâhir" ve "Bâtın" yorumlanırken Tanrı'nın "bilgi"siyle "Zâhir" ve yine "bilgi"siyle "Bâtın" olduğu belirtiliyor. Yani Tanrı'nın "bilgi"si, her şeyin "dış"ını da, "iç"ini de kaplamıştır. (Bkz. Buharî, Tefsir /57, c.6, s.57.)

Benimsenen yorumlardan biri de şöyle:

"Tanrı, 'nitelik'leriyle 'Zâhir'dir, 'Zat'ıyla (yani '*Kendi*'si) 'Bâtın'dır." (Duyularla algılanamaz, gözle görülemez.)

وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ لَا إِلَٰهَ
إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٨﴾

Kasas Suresi, ayet: 88

Anlamı

Allah'la birlikte başka Tanrı'yı (Tanrı diye) çağırma. Tanrı olarak yalnızca O vardır. Her şey yok olucudur. O'nun "Yüz"ü (Zat'ı:Kendi'si) dışında. Hüküm O'nundur. O'na döndürüleceksiniz. (Kasas Suresi, ayet: 88.)

Açıklama

Ayette, "yüz" anlamına gelen "vech" geçiyor. İslam'da, Tanrı'nın "cisim" olduğunu ileri süren ve "Mücessime" diye adlandırılan kesimin dışında kalan Müslüman yorumcular, buradaki "vech"i, "Hakikat", "Zat" diye yorumlarlar. Yani söz konusu olan, Tanrı'nın ***Kendisidir.*** (Bkz. Râzî, 25/24; Taberî, Tefsir, 20/82; Sâbûnî, 2/449.) Abdurrahman İbnü'l-Cevzî (ö. 1200), Kur'an yorumcularının, Kur'an'da geçen "vech" sözcüğünün, ayetlerde 6 anlama geldiğini yazdıklarını yazıyor ve örnekleriyle sıralarken "vech"in bir anlamının da "*zat*" olduğunu belirtiyor. Örnek verdiği ayetler arasında, yukarıdaki ayet de yer alıyor. Yani bu ayetteki "vech"in de "*zat*" anlamına geldiğini anlatıyor. (Bkz. İbnü'l-Cevzî, Nüzhetü'l-A'yün'in-Nevazır Fi İlmi'l-Vücuh Ve'n-Nezâir, tahkik: Muhammed Abdu'l-Kerim, Beyrut, 1985, s. 617, 618.) Demek ki bu yoruma göre, söz konusu olan, "Tanrı'nın Kendisi"dir. "Hiçbir zaman yok olmayacak olan, O'dur."

Şu ayetler de yukarıdaki ayetin anlattığını dile getirir:

Rahman Suresi, ayet: 26, 27

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ﴿٢٦﴾ وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴿٢٧﴾

Anlamı

Onun üzerinde (dünyada) ne varsa hepsi gelip-geçicidir. Yalnızca senin Tanrı'nın "yüz"ü (Zat'ı) kalır. Yüceliği ve "ikram"ı olan Tanrı'nın... (Rahman Suresi, ayet: 26, 27.)

Hadîd ve Kasas Sureleri'nden sunulan ayetlerle, bu ayetlerden şu sonuçlar çıkarılabilmekte:

"***Allah***":

- *Var*'dır ("Vâcibu'l-Vücûd":Varlığı kesin gerekli. "Vücûduhu li Zatihi": Varlığı Kendinden).
- *Öncesiz*'dir (Kadim).
- *Sonrasız*'dır (Bâkî).

Ayrıca "Tanrı'lıkta *bir tek*" olduğu da anlatılmaktadır.

Enbiyâ Suresi, ayet: 22

لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا
يَصِفُونَ ﴿٢٢﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Eğer yerle gökte Allah'tan başka tanrılar olsaydı, ikisi de bozulurdu. Arş'ın Rabbi olan Allah, onların vasıflandırdıklarından münezzehtir. (Enbiyâ Suresi, ayet: 22.)

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ ﴿١﴾ اَللّٰهُ الصَّمَدُ ﴿٢﴾ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ﴿٣﴾ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ ﴿٤﴾

İhlâs Suresi'nin tümü

Anlamı

De ki: "O Allah *bir tek*'tir. Allah 'Samed'dir. Doğurmamıştır ve Doğmamıştır. Ve O'na hiçbir şey denk değildir." (İhlâs Suresi'nin tümü.)

Açıklama

Bu surede yer alan "Samed"e Râğıb'ın "el Müfredât"ında şu anlam veriliyor: "İşte-yetkide kendisine başvurulan efendi, başkan (seyyid)." (El Müfredat, s. 422, "Samed" maddesi.)

Taberî, İbn Abbas'ın da içinde bulunduğu birçok kimsenin bu yorumu paylaştığını aktarır. İbn Abbas'ın ve ötekilerin belirttiklerine göre, "Samed", asıl anlamı ile "efendilik", "başkanlık", "hükümdarlık" demek olan "seyyid"likte, yani yücelikte, "en üstün" anlamındadır. (Bkz. Taberî, Tefsir, 30/223, Buharî, e's-Sahih, Tefsiru'l-Kur'an/112, c. 6, s. 95.)

Buharî: "Araplar, ileri gelenlerine '*Samed*' derler" diyor. (Bkz. E's-Sahih, aynı yer.)

"Samed"e şu anlamlar da verilmekte:

• "Ecvef (içi boş) olmayan." Bu da kimine göre, "yemez-içmez", kimine göre "sert kaya gibi" anlamındadır.

• "Doğurmayan, doğmayan".

• "Yok olmayan".

• "Herkesin muhtaç olup başvurduğu ve kimseye başvurmaya ihtiyacı olmayan".

("Samed"in bütün bu anlamları için bkz. Taberî, Tefsir, 30/222, 223; Râzî, 32/181,182.)

Fahruddin Râzî'de, "Samed"e başka anlamlar verenlerin bulunduğu da görülmekte: "Asıl amaçlanan", "elde edilmek istenenler alanında kendisine başvurulan, korkunçluklar karşısında da kendisine sığınılan", "dilediğini yapan", "yargısı bozulmayan"... gibi. (Bkz. Râzî, aynı yer.)

Yorumcularca genellikle benimsenen anlamı şu: "Herkesin her ihtiyacında kendisine başvurduğu." Herkes, her konuda Tanrı'ya başvurmak zorunda bulunduğu için "Samed'dir O".

Kısacası İhlâs Suresi'nde "Allah"ın "Bir Tek" olduğu, "vazgeçilemez" olduğu, "doğan-doğuran" türden olmadığı ve "benzersiz" olduğu anlatılıyor.

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿١١﴾

Şûrâ Suresi, ayet: 11

Anlamı (Diyanet'in)

... O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O, İşiten'dir, Gören'dir. (Şûrâ Suresi, ayet: 11.)

Açıklama

Bu ayette anlatılan; "O'nun hiç benzeri yoktur, hiçbir şey O'na benzemez." İslam "*kelam*"ının en çok üzerinde durduğu, en temel konularından biridir. "Allah'ın ne olmadığı"nın yansıtıldığı "sıfat"ların ("e's-sıfatu's-selbiyye"nin) ana kaynağıdır.

Allah, göklerin ve yerin *nur*'udur:

Nûr Suresi, ayet: 35

اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ مَثَلُ نُورِه۪
كَمِشْكٰوةٍ ف۪يهَا مِصْبَاحٌ اَلْمِصْبَاحُ ف۪ي زُجَاجَةٍ اَلزُّجَاجَةُ كَاَنَّهَا
كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ
وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُض۪ٓيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلٰى نُورٍ
يَهْدِي اللّٰهُ لِنُورِه۪ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ
وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَل۪يمٌ ﴿٣٥﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Allah, göklerin ve yerin *nurudur.* O'nun nuru, içinde ışık bulunan bir kandil yuvasına benzer. O ışık bir cam içindedir. Cam ise, sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır. Bu, ne yalnız doğuda, ne yalnız batıda bulunan bereketli zeytin ağacından yakılır. Ateş değmese bile, neredeyse yağın kendisi aydınlatacak. Nur üstüne nurdur. Allah, dilediğini nuruna kavuşturur. Allah insanlara misaller verir. O, her şeyi bilir. (Nûr Suresi, ayet: 35.)

Açıklama

Allah'a "nur" denebilir mi?

Yukarıdaki ayette ve hadislerde "Allah"a "nur" dendiği açıkça görülmekte.

"Hamd sanadır ya Allah! Sen, göklerin ve yerin *nur*'usun!"

Bir hadis, bu anlamdaki seslenişle başlıyor. (Bkz. Buharî, Teheccüd:1, Deavût: 9, Tevhid: 8, 24, 35; Müslim, Müsâfirîn: 199, Bu hadis, "Kütüb ü Sitte"den öbür kitaplarda da yer alır.)

Bir hadise göre, Ebu Zerr ile Peygamber arasında şöyle bir konuşma geçer:

"–Ey Tanrı elçisi! Tanrı'nı (Rabbeke) gördün mü?

"–O bir *nur*'dur, nasıl görebilirim?!"

(Bkz. Müslim, İman /291, c. 1, s. 161, hadis no: 178; Tirmizî, Tefsir /54, c. 5, s. 396, hadis no: 3282; Ahmed İbn Hanbel 5/157, 171, 175.)

Başka biçimine göre, Ebu Zerr'e Peygamber şu karşılığı vermekte:
"–Bir *nur* gördüm." (Müslim, İman /292, c. 1, s. 161.)
• *"Nur" nedir?*
Râğıb'ın "el Müfredât"ında önce şu tanım var:
"Gözlerin görebildiği biçimde yayılan *ışık* ("e'd-dav"). Sonra şöyle ayrımı yapılıyor: Dünyadaki nur, Ahiretteki nur. Dünyadaki de iki türlü. İç gözle görülebilen (manevi) nur, kafadaki gözle görülen nur. (Bkz. Râğıb, el Müfredât, "Nur" maddesi.) Fahruddin Râzî de "Güneş ve aydan gelen ışınlara *nur* dendiğini" ve nurun sözlük anlamının bu olduğunu yazıyor. (Bkz. Râzî 23/223.)
Cemaluddin Abdurrahman İbnü'l-Cevzî'nin aktardığı tanım da şöyle:
"Nur: Gözlerdeki ışıkların alıp görme duyusuna ilettiği ve kaynaklarına göre değişen parlak ışık." (Bkz. İbnü'l-Cevzî, Nüzhetü'l-A'yün, Bubu'n-Nûr, s. 599.)
İbnü'l Cevzî'de "*nur*"un Kur'an yorumcularına göre şu on anlama geldiği anlatılır:
• İslam. (Bkz. Tevbe: 32; Saff : 8.)
• İman. (Bkz. Bakara: 257.)
• Hidayet. (Bkz. Nûr: 35.)
• Peygamber (Bkz. Mâide: 65.)
• Gündüzün aydınlığı. (Bkz. En'âm: 1.)
• Ayın aydınlığı. (Bkz. Furkan: 61.)
• Sırat köprüsünde inanırların saçtıkları aydınlık. (Bkz. Hadîd: 12.)
• Açıklama. (Bkz. Mâide: 44.)
• Kur'an. (Bkz. A'râf: 157.)
• Ve Adalet. (Bkz. Zümer: 69.)
(Bkz. İbnü'l-Cevzî, aynı kitap, aynı yer.)
Kuşkusuz, yukarıda görülen anlamlar, "nur" sözcüğüne, yerine göre yorumlarla verilen anlamlardır.
Bilinen, yani "ışık" anlamıyla "Allah"a "nur" denebilir mi? "Ehl-i Sünnet" Tanrıbilimcilerine ve yorumcularına göre: "Hayır!"
Râzî, bilinen anlamıyla Tanrı'ya neden "nur" denemeyeceğini uzun uzun anlatır. Özeti şöyle:
Bilinen, yani "ışık", "aydınlık" anlamıyla "nur", ya "cisim"dir ya da cisimdeki bir "durum"dur. Allah, "cisim" de, cisimdeki bir "durum"da olamayacağı için bu anlamda "nur" olarak düşünülemez. (Bkz. Râzî, 1/122; 23/223 ve ötekiler.)
Ne var ki yukarıda da belirtildiği gibi, ayet ve hadislerde "Allah"a "Nur" dendiği görülüyor. "Nur", Tanrı'nın "99 adı" arasında da yer alıyor. Bkz. **AD**.
Öyleyse, bu yorumculara göre Kur'an ve hadislerde "Allah" için söylenen "Nur", bilinen anlamından başka bir anlam taşıyor olmalıdır. İbnü'l-Cevzî'nin aktarmasına göre, Kur'an yorumlarınca genellikle benimsenen görüş şöyledir: Tanrı'ya "Nur" dendiğinde, bu "Nur"un anlamı, "yol gösterici"dir (el Hâdî). Taberî, Tefsir'inde, bu görüşü, İbn Abbas'tan ve Enes İbn Mâlik'ten aktarmakta. (Bkz. Taberî, Tefsir, 18/105.) Bununla birlikte, yorumcular içinde, "Allah, göklerin ve yerin Nuru'dur" anlamındaki Kur'an açıklamasını ele alırken, "Allah, göklerin ve yerin Zıyası'dır (ışığı)" biçiminde yorumlayanlar da var. (Bkz. Taberî, aynı yer.)

Kimilerine göreyse, burada söz konusu olan "Allah'ın Kendisi (yani Zat'ı)" değil; "O'nun Nuru"dur. "Allah, göklerin ve yerin Nuru'dur" diye başlayan ayette, "O'nun Nuru" anlamına gelen bir deyim de var.

Tirmizî'nin ve Ahmed İbn Hanbel'in de yer verdikleri şöyle bir hadis var:

"Allah, yaratıkları karanlıkta yarattı (haleke halkehu fi zulmetin). Ve sonra üzerlerine *nur*'unu saldı. Bu nurdan kime ulaştıysa o kimse doğru yolu buldu. Bu nur kimden saptıysa o kimse sapıklığa düştü. Onun için diyorum ki, Allah'ın bilgisiyle çerçeveli bir evrende kalemin mürekkebi kurumuştur artık (yazgı bitmiştir)." (Tirmizî, İmân /18, c. 5, s. 26, hadis no: 2642; Ahmed İbn Hanbel, 2/176, 197.)

Bu hadisi, yukarıda sunulan ayetteki "nur" nedeniyle Fahruddin Râzî de aktarıyor. (Bkz. Râzî, 1/122)

Demek ki anlatılan, Tanrı'nın "Kendisi" ("Zat"ı) değil; "nur"udur. Râzî'ye göre, ayette, "Allah, göklerin ve yerin Nuru'dur" dendikten hemen sonra "O'nun nuru..." denmesi; söz konusu olanın, Tanrı'nın Kendisi'nin değil; nurunun olduğunu açıkça gösteriyor. Tanrı'nın Kendisi'nin *nur* olduğu anlatılmıyor... (Bkz. Râzî, 23/223.)

Ayrıca bkz. **NUR.**

Bakara Suresi, ayet: 255

اَللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ اَلْحَيُّ الْقَيُّومُ
لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ
مَنْ ذَا الَّذ۪ي يَشْفَعُ عِنْدَهُ اِلَّا بِاِذْنِه۪ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْد۪يهِمْ
وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُح۪يطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِه۪ اِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ
كُرْسِيُّهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَلَا يَؤُدُهُ حِفْظُهُمَا
وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظ۪يمُ ﴿٢٥٥﴾

Anlamı

Allah, kendisinden başka Tanrı olmayan, Diri, "Kayyûm" (Vâsıtî'ye göre Süryanca'da "uyumaz" demek), Kendisini uyuklama da, uyku da tutmayandır. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. O'nun izni olmadan O'nun katında şefaat edebilecek kim olabilir? Onların önlerindekini de, artlarındakini de (yapmakta olduklarını da, yapacaklarını da) bilir. Bilgisinden, dilediğinin dışında hiçbir şeyi kuşatamazlar (kavrayamazlar). O'nun Kürsî'si, gökleri ve yeri içine alacak genişliktedir. Yüce'dir, Büyük'tür O. (Bakara Suresi, ayet: 255.)

وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهِ

Anlamı (Diyanet'in)

"Allah'ı gereği gibi değerlendiremediler..."

Şu ayetlerde yer alır:

En'âm Suresi, ayet : 91

Hacc Suresi, ayet : 74

Zümer Suresi, ayet : 67

Açıklama

" Allah'ı, yeterince takdir edemediler."

Yorumcular, burada, "Allah'ı yeterince yüceltemediler" anlamını vermekteler genellikle. Şu anlamları verenler de var:

- "Allah'a yeterince inanamadılar."
- "Allah'ı yeterince tanıyamadılar, bilemediler."
- "Allah'ı yeterince niteleyemediler."

(Bkz. Râzî, 13/72.)

"Allah'ı yeterince değerlendiremeyen, yeterince tanımayan, bilemeyenler" kimlerdir?

Kimine göre;

- Yahudilerdir.

Kimine göre de burada anlatılmak istenenler;

- Putataparlardır.

(Bkz. Taberî, Tefsir, 7/176, 177.)

وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهُ

Âli İmrân Suresi, ayet: 28, 30

Anlamı (Diyanet'in)

Allah sizi, ***Kendisiyle*** korkutur... (Âli İmrân Suresi, ayet: 28, 30.)

Açıklama

"Nefsehû" yer alıyor. Anlamı "Kendisi", "Kendisiyle"dir. "Nefs", burada "Kendi" (Zat) anlamındadır. "Tanrı'nın *kendisi*".

2- Peygamber Allah'ın *Kendisini* Nasıl Anlatıyor?

- Allah'ın "kendisi" görülebilir mi?

Hadislerde, "Allah"ın "hiç görülmeyen" değil; "görülebilen" bir varlık olduğu açıklanır. Ancak, bu "görülme"nin nasıl bir görülme olduğu, yorumcular arasında tartışılır.

Allah'ı Bu Dünyada Görmek

A'râf Suresi'nin 143. ayetinde, Rabb (Tanrı) ile Musa Peygamber arasında şöyle bir konuşma geçtiği anlatılır:

"–Tanrı'm! *Kendini bana göster* de sana bakayım!

"*–Beni hiç göremezsin.* Ama (şu) dağa bak, eğer o yerinde kalırsa sen de *beni görürsün*!"

Yine ayette anlatılır ki, "Musa'nın Rabb'ı" dağa "tecelli" edince (*Kendini gösterince*), dağı yerle bir etti. O sırada Musa Peygamber de baygın (ölü gibi) düşüverdi.

Nasıl olmuştu da böyle olmuştu?

Taberî'nin yer verdiği hadislere göre:

• *Tanrı dağa, bir küçük parmak kadar görününce* (tecelli edince), dağı yerle bir etmişti.

• Tanrı dağa görününce *parmağıyla işaret etmiş*, dağ yerle bir olmuştu. (Bkz. Taberi, tefsir, 9/37. Ayrıca bkz. Tirmizî, Tefsir, c. 5, s. 265, hadis no: 3074.)

Kimi yorumculara göre de, dağa görünen Tanrı'nın *kendisi* (Zatı) değil, "nur"uydu.

İslam Peygamberi'ne (miracı dolayısıyla) sorulur:

"Tanrı'nı gördün mü?"

Soran: Peygamber'in arkadaşlarından Ebu Zer.

Daha önce de (yukarıya bakınız) sunulduğu gibi, bir aktarmaya göre Peygamber Ebu Zer'e şu karşılığı vermiştir:

"O (Allah) bir ***nur***'dur, nasıl görmüş olabilirim?"

Bir başka aktarmaya göreyse, Peygamber'in Ebu Zerr'e verdiği karşılık şöyle:

"Bir *nur* (olarak) gördüm." (Bkz. Müslim, hadis no: 291, 292.)

Konuya ilişkin ayrıca bkz. **MİRAC**.

Bu anlatılanlardan; Peygamber'in, "Allah"ın, bu dünyada "görülebilir" olduğunu ve kendisinin de (Mirac'ta) O'nun Kendisini gördüğünü anlattığı sonucu çıkarılabilir mi? Tartışmalıdır.

Allah'ı Öbür Dünyada Görmek

"Sağlam" (sahih) hadislerde de belirtildiğine göre, Allah, Ahirette, Kendini gösterecektir. Cennettekiler, O'nu (Kendisini) açık-seçik göreceklerdir. Peygamber bunu çok açık olarak anlatmaktadır. (bkz. Buharî, Tefsir /55-1, 2; Tevhid /24; Müslim, İman /296, 297; Tirmizî, Cennet /3; İbn Mace, Mukaddime /13; Ahmed İbn Hanbel, 4/411. Bir başka hadis için Bkz. Buharî, Tefsir /4-8; Müslim, İman /302; Ebû Davud, 4729 ve 4730 nolu hadis; Tirmizî, Cennet /15; Ahmed İbn Hanbel, 2/275, 293.)

Peygamber, "bulutsuz bir havada, öğleyin *güneş* nasıl açık - seçik görülürse ve ayın on dördünde *ay* nasıl kuşku götürmeyen bir açıklıkla görülüyorsa Allah'ın da öyle açık ve seçik olarak görüleceğini" anlatmakta arkadaşlarına. Konu için ayrıca bkz. **CENNET**.

Demek ki, sağlam kabul edilen hadislerin açık anlatımlarına göre: Peygamber, Allah'ın Kendisinin, "görülebilen" bir varlık olduğunu anlatıyor. Gene de konu, yorumcular arasında tartışmalı.

Evren Yaratılmadan Önce Allah ve Arş'ı

"Hiçbir şey yokken Allah vardı ve *arş*'ı (tahtı) *su* üzerindeydi".

Bu, bir hadistir. Yani Peygamber anlatıyor. (Bkz. Buharî, Bed'ü'l-Halk /1) "Allah"ın, "gökleri ve yeri (altı günde) yarattığında, *arş*'ın *su* üzerinde olduğu", Kur'an'da da (Bkz. Hûd Suresi, ayet: 7.) anlatılmakta.

Hadislerde, daha ayrıntılı anlatımlar da yer alıyor: Peygamber'le bir arkadaşı (Ebu Rezîn) arasında şöyle bir konuşma geçmekte:

"–Ey Tanrı Elçisi! Yaratıklarını yaratmadan önce Rabbi'miz (Allah) neredeydi (nasıl bir durumda bulunuyordu)?

"–Buluttaydı ('fi amâin'). Altında ve üstündeyse *hava* bulunuyordu. Orada hiçbir yaratık yoktu. O'nun *arş*'ı da *su* üzerindeydi." ("*Arş*":Taht, saray.)

Bkz. ARŞ.

Bkz. Tirmizî, Tefsir /12, c. 5, s. 288, hadis no: 3109; İbn Mace, Mukaddime / 13, c. 1, s. 65, hadis no: 182 ("bulut" demek olan "amâ" ve hadisin yorumu için aynı sayfada alttaki nota bakınız.); Ahmed İbn Hanbel, 4/11, 12.

Bu hadiste Davud Peygamber'in de Tanrı'ya şöyle seslendiği anlatılır:

"Subhan'sın Sen ey Allah. Tanrı'msın, Arş'ın üzerinde yükseldin..."
(Bkz. Dârîmî, Mukaddime /32, s. 97.)

İslam Peygamberi anlatıyor:

"Allah Arş'ın üstünde, Arş'ı da, göklerin üstündedir..." (Bkz. Ebu Davud, Kitabu's-Sünne, c. 5, s. 95, hadis no: 4726.)

Allah konusunda yanlış söz söyleyen bir Arap köylüsüne, Peygamber'in:

"Vah sana! Allah'ın ne olduğunu bilir misin sen?!" dedikten sonra, Allah konusunda bilgi verirken yukarıdaki bilgiyi de verdiği yansıtılıyor hadiste.

"Allah"ın "Dünya Göğü"ne (Birinci Kat Göğe) İnmesi

• Şaban Ayının On Beşinde

"Şaban ayının on beşinin gecesinde Allah, dünya göğüne iner; Kelb Kabilesi'nin koyunlarının tüylerinin sayısından bile çok sayıda kimseyi bağışlar." (Bkz. Tirmizî, Savm /39, c. 3, s. 116, hadis no: 739; İbn Mace, İkâmetü's-Salât / 191, c. 1, s. 444, hadis no: 1389.)

"Şaban'ın on beşinin gecesi olduğunda, Allah, güneş batınca dünya göğüne iner; 'benden bağışlanmasını isteyen yok mu, bağışlayayım; rızk isteyen yok mu rızk vereyim; hasta olan yok mu, iyileştireyim...' diye seslenir. Tanyeri ağarana dek..." (Bkz. İbn Mace, İkâmetü's-Salat, c. 1, s. 444, hadis no: 1388.)

• Allah, Dünya Göğüne Her Gece İner

Peygamber şöyle de açıklar:

"Tanrı'mız, gecenin son üçte biri kaldığında dünya göğüne iner; 'Dua eden yok mu duasını kabul edeyim? Benden isteyen yok mu istediğini vereyim? Benden bağışlanmasını isteyen yok mu bağışlayayım?' diye seslenir." (Bkz. Buharî, Teheccüd /14; Müslim, Salatu'l-Müsâfirin /168-172, hadis no: 758; Ebu Davud, Sünnet /21, hadis no: 4733.)

Tanrı'nın "dünya göğüne inmesi"nin anlamı nedir?

Hattabî diyor ki: "Selef ulemâsı (eski din bilirleri) ve fıkıh imamları bu tür açıklamaların sözlerinin olduğu gibi alınıp benimsenmesi, tevil yoluna gidilmemesi gerektiği görüşündedirler. Bilgilerinin bu tür açıklamaları kavramakta yetersiz olduğunu biliyorlar da ondan..." (Bkz. Mealimu's-Sünne, Sünenü Ebi Davud'un hamişi, 4733 nolu hadisin notu, c. 5, s.101.)

Allah'ın, Gökleri Elinde Tutması

Hacc Suresi'nin 65. ayetinde, Allah'ın, "yerin üzerine düşmesin (ve insanları ezmesin) diye *göğü tuttuğu*" anlatılıyor. Fâtır Suresi'nin 41. ayetinde de, Allah'ın "yok olmasınlar diye *göklerle yeri tuttuğu*" anlatılıyor. Bkz. GÖK.

Allah'ın, "gökler"le "yer"i nasıl tuttuğuna ilişkin ayrıntılı bilgi, ne ayetlerde yer alıyor, ne de Peygamber anlatıyor. Ama Kıyamet günü nasıl tutacağı ayrıntılı biçimde anlatılıyor.

"Kıyamette, Allah, Gökleri ve Yeri Parmaklarıyla Tutacak"

"Allah"ın "parmak"ları, "*gök*"ler ve "*yer*":

Kitap ehlinden bir adam, bir Yahudi din biliri, Peygamber'e gelir ve şunları söyler:

"Ey Ebe'l-Kasım (Peygamber)! Allah, gökleri bir parmağıyla, yerleri (yedi kat yeri) bir parmağıyla, ağacı ve toprağı bir parmağıyla, öteki yaratıkları da bir parmağıyla tutar ve Melik (hükümdar) Benim! der".

Olayı, Peygamber arkadaşlarından Abdullah İbn Mes'ud aktarmakta. Abdullah der ki: "Peygamber'in güldüğünü gördüm anlatılanlardan dolayı. Azı dişleri belirinceye dek gülmüştü Peygamber. Ve Peygamber ayetten 've ma kadurellahe hakke kadrihi'yi (Allah'ı yeterince takdir edemediler) (Hacc Suresi, ayet: 74, Zümer Suresi, ayet: 67.) okumaya başladı." (Bkz. Müslim, Kitabu Sıfati'l-Münafıkîn /21, c. 3, s. 2147, hadis no: 2786; Tirmizî, Tefsir /41, c. 5, s. 371, hadis no: 3238.)

Hadisin yukarıdaki biçiminde, Allah'ın gökleri, yeri ve öteki yaratıkları parmaklarıyla tutmasından söz edilirken zamanı belirtilmiyor. Ancak, yine Müslim'de, Buharî'de ve öteki hadis kitaplarında yer alan bir başka biçiminde, zaman belirtiliyor: Kıyamet günü. Peygamber'in gülüşünün, Yahudinin sözlerini onaylar nitelikte olduğu da açıklanıyor. Yani Peygamber, Yahudinin yukarıda sunulan anlamdaki sözlerini dinledikten sonra: "Doğrudur!" deyip onaylamış oluyordu. (Bkz. Buharî, Tevhid /19, 26, 36, Tefsir /39-2; Müslim, Kitabu Sıfati'l-Münûfıkîn /19, hadis no: 2786.)

Hadisin Tirmizî'de yer alan biçiminde de, Allah (Kıyamet günü) evreni parmaklarında şöyle tutacak:

Beş parmaktan:

- Birinci parmakta: Gökler.
- İkinci parmakta: Yer.
- Üçüncü parmakta: Sular.
- Dördüncü parmakta: Dağlar.
- Beşinci parmakta: Öteki yaratıklar.

Hadisi aktaranlardan Muhammed İbn Salt, anlatırken önce küçük parmağını gösteriyor. Sonra sırasıyla başparmağa kadar geliyor. Yani, Allah'ın gökleri, yeri, suları, dağları ve öteki yaratıkları beş parmağında nasıl tutacağını öyle gösteriyor. Daha doğrusu nasıl anlatıldığını öyle aktarıyor. (Bkz. Tirmizî, Tefsir /41, c. 5, s. 371, hadis no: 3240.)

Buharî'de, Müslim'de ve Tirmizî'de bu hadis, Zümer Suresi'nin 67. ayetinin tefsiri olarak yer almakta. Bu ayetin başından bir parça yukarıda sunulmuştu. Tamamının anlamı şöyledir:

" Onlar Allah'ı yeterince bilip değerlendiremediler. Bütün yeryüzü, Kıyamet günü, O'nun *avucundadır*. Gökler de O'nun sağ elinde dürülmüş olacaktır. Subhan'dır (Yüce'dir) O. Onların ortak koşmalarından da münezzehtir." (Zümer Suresi, ayet: 67.)

"Gizli Hazineyken..."

Allah, Peygamber'in diliyle anlatıyor:

"Bilinmeyen bir hazineydim; bilinmek istedim; o nedenle yaratıkları yarattım. Kendimi tanıttım ve beni tanıdılar."

Özellikle gizemciler kesiminde çok ünlü bir hadistir. Ama İbn Teymiyye, "Bu hadisin ne sağlam, ne de zayıf bir senedi bulunduğunu biliyorum" diyor. Zerkeşî, Hafız İbn Hacer, Süyûtî ve başkaları da benzer şeyi söylüyorlar ve hadisin "sened"inin bulunmadığını yazıyorlar. Ali el Kârî ise; sözlerinin hadis olmadığını, ama anlamının doğru olduğunu ve Zâriyât Suresi'nin 56. ayetinin anlattığına uyduğunu (bu ayetin anlamı: "cinleri ve insanları, beni tanısınlar, bana kulluk etsinler diye yarattım") yazar. (Bkz. İbnü'l-Cevzî, Keşfu'l-Hafâ, c. 2, s. 173, Beyrut, 1985, hadis no: 2016; Ali el Kârî, El Mesnu, Beyrut, 1984, s. 14, hadis no: 232.)

"O'nun Kendine Sığınmak"

Korkulacak durumlar karşısında Peygamber'in şöyle dediği bildirilir:

"Eûzu bi vechike:Senin 'Vechine' sığınırım!" (Örneğin bkz. Buharî, Tefsir /6-2, İ'tisâm /11, Tevhid /16-45; Tirmizî /7, hadis no: 3065.)

"Vech", sözlük anlamıyla "yüz" demekse de, Allah için "yüz"ü uygun bulmayan yorumcular, gerek Kur'an'da, gerek hadislerde yer alan kimi "vech"lere, "*zat*" diye anlam verirler. "Kendi" demek. Buna göre, Peygamber sığınırken şöyle demiş oluyor:

"Allah'ım, bu tür kötü durumlardan Senin Kendine sığınırım!"

"Allah'ın Kendi Üzerinde Düşünmek"

"Allah'ın yaratıkları üzerinde düşünün, ama ***Kendisi*** üzerinde düşünmeyin!"

Peygamber böyle bir şey söylemiş midir?

Kimilerine göre: "Evet!" Kimileri de Peygamber'in kendisinin değil de, arkadaşlarının böyle söylediklerini aktarır. Ama genelikle "hadis" olarak biliniyor. Bir aktarılışa göre: Peygamber bir gün arkadaşlarından bir kesimin yanına çıkar. Bakar ki, Tanrı'nın yaratıkları üstüne bir düşünceye dalmışlar. O zaman Peygamber şöyle konuşur:

"Allah'ın yaratıkları üstüne düşünün. Ama *Allah'ın kendisi* üstüne düşünmeyin. (Kafa yormayın.) Çünkü Rabbi'miz bir *melek* yaratmıştır ki, ayakları yedi kat yere ulaşmış, başı da en üst göğü geçmiş durumda. İki ayaklarıyla topukları arasında, 600 yıllık uzaklık var. İki topuklarıyla ayak altı çukurları arasındaki uzaklık da bir o kadar. Yaratan (Allah), elbette ki daha büyüktür. (Onun için kafa yormayı bırakın.)"

İbnü'l-Cevzî diyor ki, "bu hadisin senetleri zayıftır. Ama hepsi bir araya geldiğinde güç kazanıyor. Hadisin anlamı doğrudur." (Bkz. Keşfu'l-Hafa, c. 1, s. 371, 372.)

B- Allah'ın "Sıfat"ları

Haşr Suresi, ayet: 22-24

هُوَ اللَّهُ الَّذِي
لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ ﴿٢٢﴾
هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ
الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٢٣﴾
هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ يُسَبِّحُ
لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٤﴾

Anlamı (Diyanet'in)

O, görüleni de görülmeyeni de Bilen, Kendisinden başka Tanrı olmayan Allah'tır. O, Acıyıcı olandır (Rahman), Acıyan'dır (Rahîm). O, kendisinden başka Tanrı olmayan, Hükümran (Melik), çok Kutsal (Kuddûs), esenlik veren (Selâm), güvenlik veren (Mü'min), Görüp Gözeten (Müheymin), Güçlü (Aziz), buyruğunu her şeye geçiren (Cebbar), Ulu olan (Mütekebbir) Allah'tır. Allah, putperestlerin koştukları eşlerden münezzehtir. O, Vareden (Hâlık), Güzel Yaratan (Bârî), yarattıklarına şekil veren (Musavvir), *en güzel adlar* (el es mâul'hüsna) kendisinden olan Allah'tır. Göklerde ve yerde olanlar, O'nu tesbih ederler. O, güçlüdür (Aziz), Hakîm'dir (Hikmetli). (Haşr Suresi, ayet: 22-24.)

Açıklama

Yukarıdaki ayetlerde, "En Güzel Adlar" demek olan "El Esmâu'l-Hüsna"dan kimileri yer alıyor. Bunlar Allah'ın "sıfatları"dırlar da. Sayısı, değişik olarak ileri sürülür. Sağlam kabul edilen hadis kitaplarında yer alan bir hadiste, bunların

sayısının "99" olduğu ve bunları sayanların "cennete gidecekleri" belirtiliyor. (Bkz. Buharî, Tevhid /12, Şurûd /68; Müslim, Zikir /5, 6; Tirmizî, Deavât /82; İbn Mace, Dua: 10.)

Yukarıda yer alan hadiste, Tirmizî'deki sıralı biçimiyle,

2. "Rahman" (herkese çok acıyan).
3. "Rahîm" (özellikle Ahirette inanırlara acıyan).
4. "Melik" (mülk sahibi, hükümdar, kral).
5. "Kuddûs" (çok kutsal).
6. "Selâm" (esenlik veren).
7. "Mü'min" (güvenlik veren).
8. "Müheymin" (kimine göre 'mü'min'in değişmiş biçimi, kimine göre 'sâdık', 'koruyan', 'görüp gözeten' anlamında).
9. "Azîz" (güçlü).
10. "Cebbar" (buyruğunu her şeye geçiren, çok zorlayıcı).
11. "Mütekebbir" (ulu, büyüklük gösteren).
12. "Hâlık" (yaratıcı).
13. "Bârî" (yaratıcı).
14. "Musavvir" (biçim veren).
47. "Hakîm" (hikmetli) ad (sıfat) olarak yer almakta.

Bu adlardan (sıfatlardan) kimi, Kur'an'da yalnızca bir kez geçer: "Müheymin" gibi. (Bu sıfat, Mâide Suresi'nin 48. ayetinde de geçer, ama Allah'ın sıfatı olarak değil, 'Kitab'ın sıfatı olarak..) Kimi yalnızca iki kez geçer: "Kuddûs" gibi. (Yukarıda, bir de, Cum'a Suresi'nin 1. ayetinde.) Kimi biraz daha çok, kimiyse pek çok kez geçer: Örneğin "Rahman" 57, "Rahîm" 113 kez geçmekte. Yukarıdaki ayetlerde yer almayan ve Kur'an'da pek çok geçen sıfatlar da var: "Âlim" gibi. "Bilen" anlamındadır ve 161 kez geçer. "Semî" gibi. "İşiten" anlamındadır ve 46 kez geçer. "Basîr" gibi. "Gören" anlamındadır ve 51 kez geçer.

"Ad"lar (sıfatlar) için bkz. **AD, SIFAT.**

V- İSLAM "KELAM"INDA "ALLAH"

A- Allah'ın Varlığı Nasıl Kanıtlanabilir?

İslam düşünürlerince genellikle benimsenen bölünmeye göre:

- "Varlığı zorunlu" olan (Vâcibu'l-Vücûd) vardır.
- "Varlığı olsa da olur, olmasa da olur" olan (Mümkinu'l-Vücûd) vardır.
- "Varlığı hiç olamaz" olan (Mümteni'u'l-Vücûd) vardır.

Birinciye örnek: Allah.

İkinciye örnek: Allah'ın dışındaki her şey.

Üçüncüye örnek: Allah'ın tersi ya da bir başka Allah (Yani Allah'ın karşıtı da, bir başka Allah da hiçbir zaman olamaz).

Şunlar ortaya çıkıyor:

- İlle de olmak, zorunluluk (vücûb).
- Olabilirlik-olmayabilirlik (imkân).
- Hiç olamazlık (imtina).

Bir de:

• Sonradanlık (hudûs) var.

İslam "Kelam"cılarına göre: "Allah'ın dışındaki her şey" –ki, buna "mâsivâ" ve "âlem" de deniyor– hem "mümkinu'l-vücûd"dur, yani "varlığı, olsa da olur, olmasa da olur" türdendir; hem de "sonradan"dır. Çünkü "olmayabilirdi", olması "ille de gerekli, zorunlu" değildi, ama "olmuş", "yokken" ve "sonradan" olmuştur. Allah yaratmıştır. Allah'ın bir "hikmet"ine dayalı olarak varlık kazanmıştır. Allah istemeseydi yaratmazdı. Yani Allah için bir zorunluluk değildir bu.

İşte "Allah'ın varlığı" kanıtlanırken İslam felsefe ve Tanrıbiliminde ("kelam"ında) en çok, "âlem"in (Tanrı'nın dışındaki her şeyin) bu özelliğine dayanılır. Başvurulan iki yol:

• "Âlem"in "sonradanlığı" yoluyla Allah'ın varlığını kanıtlamak.

• "Âlem"in "olması"nın da, "olmaması"nın da "olabilirliği" ele alınarak Allah'ın varlığını kanıtlamak.

1- "Sonradanlık" (Hudûs) Yolu

• "Âlem, 'sonradan olma'dır ('hadis').

"Her 'sonradan olan'ın da bir yapıp ortaya koyanı (Muhdis) vardır.

"Öyleyse 'âlem'in de hiç yokken 'sonradan' ortaya koyanı vardır.

"İşte bu 'sonradan ortaya koyan', Allah'tır."

Yani, dağlarıyla ırmaklarıyla, cansızı, bitkisi, hayvanı ve insanıyla bu yeryüzü, güneşi, ayı ve yıldızlarıyla şu gökyüzü, kat kat gökler, daha önce hiç yoktuysa ve meydana çıkması "sonradan"sa, bir *varedici*'si olmadan nasıl "var" olmuştur? Belli ki bir "varedici"si vardır. İşte o "varedici", Allah'tan başkası değildir.

Allah'ı kanıtlamanın bir yolu bu. "Hudûs yoluyla kanıtlama" denir buna.

• İyi ama, "âlem"in, "sonradan" olmadığı, "başlangıcı"nın hiç bulunmadığı, hep öyle süregeldiği (kadîm-ezelî) olduğu söylenemez mi?

Bunu söyleyenler de var kuşkusuz.

Evrenin "sonradan" olduğunu savunanlara karşı, bu görüşü benimseyenler evrenin bir zaman "yok"ken "sonradan" var olmuş olabileceğinin kabul edilemez olduğunu ileri sürmekteler. Felsefe-Kelam kitaplarında, bu iki kesim arasında şu tür karşılaşmalar bulunduğu görülür:

• Evren (âlem), hiç yokken "sonradan" olmuştur (hadistir).

• Olamaz.

• Neden?

• Hiçbir şey "yok"tan var olamaz. Bir temeli, bir "madde"si olur da, öyle var olur. 'Bir maddesi vardı, âlem o maddeden yaratılıp ortaya kondu' dense, o zaman da: 'Peki o madde nasıl ortaya çıktı, o madde hangi şeyden, hangi maddeden yaratıldı?' sorusu karşıya çıkar. Demek ki âlem sonradan olmuş değildir, "kadîm"dir.

• Allah'ın gücü her şeye yeter. Bir şeyi, hiçbir temeli, maddesi olmaksızın yaratmaya da yetmiştir ve âlemi "yoktan" yaratmıştır.

• Varsayalım ki öyle. Ama âlem, bir zaman "yok"ken nasıl olmuş da ve hangi şey yol açmış da "var" olmuş?

• Allah'ın "hikmet"i. Kimse "O'nun hikmeti"ni bilemez.

• Varsayalım ki, âlem bir zaman "yok"ken, bir "neden"i, "hikmet"i olmuş da "var" olmuş. "Nedenlerin nedeni" ve var olması için gerekli olan her şey bulunduğunda zorunlu olarak var olmuştur. İlk ve asıl neden, Allah'tır. Ama Allah, "ezelî"dir. Âlem de O'nun eseri olduğuna göre âlem için de "ezelidir" demek gerekiyor. Çünkü âlemin meydana gelmesi için gerekli olan her şey ve bütün neden (el illetü't-tâmme) bulunsun da, âlem meydana gelmesin; düşünülemez. "Her şeyin ve bütün neden"in bulunduğunda daha "zaman" yoktur, ezelîlik vardır. "İlk Neden"in, "Nedenler Nedeni"nin tümüyle "zamansız, öncesiz, ezelî" olduğu kabul edildiğine göre, o sırada ortaya konulması, yaratılması gereken âlemin de başlangıçsız, öncesiz, zamansız (kadîm) olması gerekir. Bu durumda evren için "sonradan olmadır" nasıl diyebiliyorsunuz?

• İlk Neden (Yaratıcı), "ezel"de, evreni yaratıp ortaya koymak dilerken "O'nun iradesi", evrenin zaman içinde ve falanca zamanda meydana gelmesini sonuçlandıracak biçimde gerçekleşmiş olabilir. Yani Allah, "Âlem zaman içinde (falanca zaman) meydana gelsin!" demiş olabilir. O, dilediği zamanı seçmekte "özgür"dür (muhtâr).

Tartışmalar böyle sürüp gider.

(Bkz. Kelâm kitapları, örneğin Celâluddin Devvanî, İstanbul, 1316, c. 1, s. 47-165.)

Evrenin "sonradan" (hadis) olduğunu kanıtlama çabasına girişilirken çok çeşitli biçimlerin sergilendiği görülür. Örnek:

Bakılır ki, gözle görülen, duyuların herhangi biriyle algılanan cisimler, bu cisimlerin aldığı biçimler gelip geçici durumlardır. Önce yokken sonradan ortaya çıkmaktalar, yıpranmaktalar, değişmekteler, yok olmaktalar. Bütün bunlar, varlıkların "sonradan" ve bir "yaratma ürünü" olduğunu gösterir, Yaratan'sa Allah'tır.

Evren her şeyiyle birlikte değişmektedir. Değişken olansa "öncesiz" ve "sonrasız" olamaz. Öyleyse evren (âlem) de "öncesiz ve sonrasız" değildir, bir "illet"in, bir "tam neden"in sonucudur. Nedenler Nedeni'yse Allah'tır.

İbrahim Peygamber, En'âm Suresi'nin 74. ve onu izleyen ayetlerinde anlatıldığı gibi, "Yıldız"ı görmüş, "Tanrı'm" demiş, sonra vazgeçmiş; "Ay"ı görmüş, "Tanrı"m demiş, sonra vazgeçmiş; "Güneş"i görmüş, "Tanrı'm" demiş yine vazgeçmiş. Bunlara "Tanrı" demekten neden vazgeçmiş? Bunların "ufûl" ettiklerini, "kayıp gittikleri"ni, yani "değişir" olduklarını görmüş de ondan. Çünkü, Allah değişmez. Değişken de Allah olamaz. Çünkü değişen, "sonradan" olmadır. Allah'sa "öncesiz" ve "sonrasız"dır. Allah için, böyle olmaktan başka türlüsü düşünülemez.

Özet olarak ve genellikle böyle anlatılır. (Bkz. Seyyid Şerif Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf; Celâluddin Devvanî ve öteki kelam kitapları. Ayrıca bkz. Bekir Topaloğlu, Allah'ın Varlığı, Diyanet yayınları.)

2- Olabilirlik-Olmayabilirlik (İmkân) Yolu

Âlem için: "İlle de olması gerekiyordu, zorunluydu" denemez. Ne var olması için, ne de var olmaması için "olamaz" denir. Yani, var da olabilir, yok da olabilir. Böyle olunca da, "olması" için bir zorunluk yokken olduğuna göre, varlığını sonuçlandıran bir "illet", bir "Tam Neden" olmalıdır. Bir ortaya koyan bulunmalıdır. İşte bu Neden, "Nedenler Nedeni", Allah'tır. Yani, Allah olmasaydı, âlem, durup dururken "var" olamazdı.

Kelâm kitaplarında şöyle denir:

• Âlem mümkin'dir (yani olması da olmaması da zorunlu ya da imkânsız değildir) Böyle olan her şey için bir "imkân veren" vardır. Demek ki âleme de imkân veren, varlık veren vardır. İşte O Allah'tır. Allah'ın kendisi için böyle bir şey söz konusu olamaz. Yani: "Allah'ı da var eden bulunmalıydı." denemez. Çünkü Allah'ın varlığı Kendindendir ve yokluğu "muhal"dir, düşünülemez.

3- Başka Yollar

Allah'ın varlığını kanıtlamak için çok çeşitli yollar ileri sürülür. Bu yollardan kimi karmaşıktır; "felsefe"nin etkisiyle ve felsefeyi dinsel kavramları savunmada kullanma çabalarıyla geliştirilmiş; sıradan halkın pek kavrayamayacağı biçimlerde kalıplaştırılmıştır. Kimiyse, düzdür, sıradan halkın kolayca anlayabileceği türdendir. Karmaşık yollarla Allah'ı kanıtlama çabaları, "kelam" kitaplarını doldurmuştur. Sayısız kapısı olan, kapıları tek tek açılıp içine girildikten sonra çıkış kapısının nerede olduğu bilinmeyen, şaşırılıp kalınan büyük bir binanın durumuna dönüştürülmüştür. Ünlü tasavvufçu Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 1240) bile, evrendeki hiçbir şeyle, "Allah"ın Kendisini dile getiren bir anlatım ortaya konamayacağını belirttiği halde, söz konusu karmaşık yola girişmekten kendini alamamakta, "Vâcib"i, yani "Allah"ı "isbat" için 5 yoldan söz etmekte, birincide "varlık" demek olan "*vücud*"u, ikincide "*akl*"ı, üçüncüde çeşitli anlamları yanında "kendi" demek olan "*nefs*"i, dördüncüde "*cism*"i ve beşincide "varlığını başkasına, bir cisme bağlı olarak sürdüren, kendi başına var olmayan" renk, koku, tat.. gibi şeylere ad olarak verilen "*araz*"ı ele alarak Allah'ın varlığını kanıtlama çabasını göstermekte. (Bkz. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, el Buğla Fi'l-Hikme, İstanbul, 1969, yayın. Nihat Keklik, varak 121-130.)

Allah'ın varlığını kanıtlama konusunda genellikle karmaşık olmayan, düz yol seçilir. Şöyle:

• "Şu göklere, yıldızlara, şu yeryüzüne, dağlara, taşlara, ağaçlara, çeşitli bitkilere, hayvanlara, insanlara, şu insandaki yapıya, şu yapının işleyişine, düzenine, şu renklere, şu uyuma, şu dengeye, şu şaşılasılıklara.. bakın. Bunlar kendiliğinden olabilir mi? Bunları Yaratan, ortaya koyan vardır. Her yapının bir ustası olduğu gibi. İşte O, Allah'tır."

• "Evreni, düzenini, yapısını yarattıktan sonra bu düzeni ve varlığı sürdüren gücün varlığı apaçık ortada. Yoksa gelişen, değişen biçim ve durumlar akışında her şey nasıl dengede durabilir?"

Bu ve benzeri anlatışlarla dilegetirilir Allah'ın varlığı.

Allah'ın varlığını kanıtlama çabaları, tarih boyunca süregelmiştir. Yahudi, Hristiyan ve İslam Tanrıbilimcileri, çağa düşünsel gelişmelere göre çeşitli yollar önermişlerdir. Yahudi Tanrıbilimcilerle Müslüman Tanrıbilimciler eski felsefe ve mantıktan olabildiğince, benzer nitelikte yararlanmışlardır bu konuda. (Yahudi Tanrıbilimcilerden en önde gelen ve 1135-1205 yıllarında yaşamış bulunan Musa İbn Meymun'un bu alandaki çabası için bkz. Delâletü'l-Hâirin, yay. Hüseyin Atay, s. 231-273 ve ötekiler.)

B- Allah'ın Kendisini Olduğu Gibi (Künhünü) Bilip Kavramak Mümkün mü?

Soru, daha kısa olarak şöyle de sorulabilir:

• Allah, tam olarak bilinebilir mi?

Bu soruya, genellikle verilen karşılık "Hayır!"dır.

Kur'an yorumcuları, En'âm Suresi'nin 91. ayetindeki: "Onlar, Allah'ı yeterince değerlendiremediler" anlamındaki anlatımı, "Allah'ı yeterince bilemediler" biçiminde yorumlayanlar bulunduğunu aktarırlar. Örneğin Râzî ayete, bu anlamı vermekte. (Bkz. Râzî, c. 1, s. 72.) Tasavvuf kitaplarında, "Subhan'sın (Yüce'sin) Tanrı'm! Seni yeterince bilemedik!" anlamında bir hadis aktarılır. Celâluddin Devvanî'nin "Adudiyye" şerhinde bu hadis ve "Allah'ın nimetleri üzerinde düşünün, ama Kendisi hakkında düşünmeyin, çünkü siz O'nu tam anlamıyla bilemezsiniz!" anlamındaki hadis aktarıldıktan sonra ilk dizesi Ebubekir'e, ikinci dizesi Ali'ye ait olduğu bildirilen şu anlamdaki "beyt"e yer verilir:

"O'nun tam kavranılamayacağını kavramak, O'nu kavramaktır. O'nun 'Zat'ının sırrı'ndan söz etmekse, O'na ortak koşmaktır (şirk)". (Devvanî - Gelenbevî, İstanbul, 1316, c. 1, s. 176, 177.)

Devvanî, Allah'ı "künhü"yle, yani olduğu gibi tam anlamıyla bilmenin, kimilerine göre "hiç gerçekleşmemiş" olduğunu, kimilerine göre de bunun gerçekleşmesinin "mümkün olamayacağı"nı yazar. İkinci görüşü savunanlar arasında "Hüccetü'l-İslam"ı ve "İmamu'l-Haremeyn"i de gösterir. (Bkz. Devvanî, aynı kitap, s.173-175.)

C- Allah'ın Sıfatları Üstüne Tartışmalar

Allah'ın "sıfat"ları konusunda, "felsefeciler"in görüşleri ayrı, "kelamcılar"ınki ayrı, "kelamcılar"dan da "sünnet ehli"nden olanlarınki ayrı, "Mutezile"ninki ayrı, "sünnet ehli"nden de "Matürîdiler"inki ayrı, "Eş'arîler"inki ayrı olarak aktarılır. Ne var ki aktarmalar da (rivayetler) hep aynı değildir. Kimlerin hangi görüşte olduklarını falanca "akâid" kitabı ayrı aktarır, filanca kitap ayrı biçimde aktarır. "Asıl (temel) metin"lerde bir türlü aktarma ve açıklama yer alırken, bunların "şerh"lerinde, "haşiye"lerinde, yani başkaları tarafından düşülen notlarda ve açıklamalarda karşı çıkışların ve başka tür bilgilerin yer aldığı görülür. Kısacası, kimin hangi görüşte olduğunu kesin ve net olarak söylemek kolay olmamakta. Kelam kitapları, bu alandaki tartışmalarla dolup taşmakta.

Celâluddin Devvanî'nin "Adudiyye" şerhinden:

"Kelâmcılarla bilgeler (felsefeciler) arasında, Allah'ın 'Âlim' (Bilen), 'Kâdir' (Güçlü), 'Mürîd' (Dileyen), 'Mütekellim' (Konuşan) olduğu ve öteki nitelikleri de böyle taşıdığı konusunda herhangi bir görüş ayrılığı yoktur. Yalnızca şu noktalarda görüş ayrılıkları var:

- Allah'ın sıfatları Kendisi'nin aynı mıdır?
- Allah'ın sıfatları Kendisi'nin dışında mıdır ('Ğayrı mıdır')?
- Allah'ın sıfatları, ne aynı, ne de Kendisi'nin dışında mıdır?

Mutezile ile felsefeciler birinci görüşte, kelamcıların "cumhuru" (çoğunluğu) ikinci görüşte, Eş'arî de üçüncü görüştedir." (Arapçasından aynen çevrilmiştir. Bkz. Devvanî – Gelenbevî, İstanbul, 1316, c.1, s.259, 260.)

Bu şerhe not düşen Gelenbevî (Gelenbeli İsmail, ö. 1790) ise "Kelâmcıların cumhuru"nun ikinci görüşte olmadıklarını, yalnızca "Eşari'lerin"de üçüncü görüşü paylaştıklarını belirtir. (Bkz. Devvanî-Gelenbevî, c. 1, s. 261.) Mercanî de bir not düşüyor, o da "Mutezile" ile "Felsefeciler"in aynı görüşte oldukları yolundaki açıklamaya karşı çıkıyor. "Mutezile'yle aynı görüşü paylaşan, Hasan el Basri'den başlayarak ortaya çıkan 'Sonuncular'dır (Müteahhirîn)" diyor. (Bkz. Devvanî-Gelenbevî-Mercânî, c. 1, s. 260.)

Ünlü "Emâli" adlı kitabın yazarı Sirâcuddin Ali de (ö. 1173), iki "beyt"in de şöyle der:

"Allah'ın sıfatları, Zat'ının (Kendisi'nin) aynı değildir. Kendi'nden başka ve ayrı da değildir. Zat'ından (Kendisinden) ve 'iş'lerinden dolayı olan sıfatlarının tümü de *kadîm*'dir (önceleri ve sonraları yoktur) ve son bulmaktan uzaktır."

"Emâli"ye "şerh" yazanlardan Nuruddin Ali el Kârî de (ö. 1799) şu açıklamalarda bulunur:

"Sünnet Ehli'nin görüşü: Allah'ın sıfatları, Kendisinin ne aynıdır, ne de başkasıdır. Bilgelerin (felsefecilerin) görüşü: Allah'ın sıfatları, Kendisinin aynıdır. Mutezile'nin görüşü: Allah'ın sıfatları, Kendisinden başkadır. İbn Cemâa da böyle açıklar. Mutezi'leden ünlü aktarılışa göreyse, bu mezheb, Allah'ın sıfatlarını hiç kabul etmemektedir..." (Bkz. Ali el Kârî, Şerhu'l-Emâli, İstanbul, 1985, Arapça, s. 20.)

Demek ki "Allah'ın sıfatları" olduğunu benimseyenlerden kimilerine göre bu sıfatlar, Tanrı'nın Kendisi'nden başka değildir, Kendisi'nin aynıdır, kimilerine göre Tanrı'nın Kendisi başkadır, sıfatları başkadır; kimilerine göreyse, sıfatlar için ne "Allah'ın Kendisi'nin aynıdır", ne de "Allah'ın Kendisi'nden başkadır" denebilir. Sünnet ehli'nin genellikle benimsediği görülen görüş, sonuncu görüştür.

Peki nelerdir Allah'ın sıfatları?

Sıfatlardan kimi, Allah'ın "Zat"ından (Kendinden) dolayıdır, bunlara "Zâti Sıfatlar (Sıfat–ı Zatiyye)" denir. Kimileri de "İş"lerinden dolayıdır, bunlara da "Filî Sıfatlar (Sıfat–ı Fi'liyye)" denir:

1– Allah'ın Zatî Sıfatları

Bu sıfatlardan biriyle Allah'ın varlığı dilegetirilir: "Vücûd". Anlamı: Varlık. Allah, "Vâcibu'l-Vücûd"dur. Yani, "var olmaması düşünülemeyen, var olması zorunlu, varlığı Kendinden olan"dır.

Öteki sıfatların da kimileriyle Allah'ın "ne olmadığı" dilegetirilir. Bunlara "Selbî (olumsuzluklu) Sıfatlar (Sıfat–ı Selbiyye)" denir. Kimileriyse Allah'ın "ne olduğu"nu dilegetirir. Bunlara da "Sübûtî (olumluklu) Sıfatlar (Sıfat–ı Sübûtiyye)" denir.

a) Selbî Sıfatlar

Şunlar olarak bilinir:

Kıdem: Öncesi olmamak. Allah, "Kâdim"dir. Yani "öncesi olmayan" bir varlıktır.

Bekâ: Sonrası olmamak. Allah, "Bâki"dir. Yani, "sonu, sonrası olmayan" bir varlıktır.

Kıyam Bi Nefsihi: Kendi kendine yeterli olup, var olmak için başkasına ve bir yere dayanma gereksinimi olmamak. Allah, "yeri–yurdu ve dayanağı olmayan" bir varlıktır.

Vahdâniyyet: Bir-Tek olmak. Allah, "hiçbir şeyi başkasıyla paylaşmayan, ortağı olmayan" bir varlıktır.

Muhalefetun Lil Havâdis: Sonradan olanlara, yaratıklara benzer nitelikte olmamak. Allah, "Kendisinin dışındakilere hiçbir biçimde benzemeyen" bir varlıktır.

b) Sübûtî Sıfatlar

Bunlar da şöyle yedi olarak sayılır:

Hayat: Diri olmak. Allah, "Hayy"dır. Yani "Diri"dir.

İlim: Bilmek. Allah, "Âlim"dir. Yani "Bilen"dir.

Semi: İşitmek. Allah, "Semi"dir. Yani "İşitici"dir.

Basar: Görmek. Allah, "Basîr"dir. Yani "Gören"dir.

İrade: Dilemek. Allah, "Mürîd"dir. Yani "Dileyen"dir.

Kudret: Güç. Allah, "Kâdir"dir. Yani "Güçlü"dür.

Kelâm: Konuşmak, söz söylemek, söz. Allah, "Mütekellim"dir. Yani, "Konuşan"dır.

Allah'ın Bilgisinin Genişliği ve Değişmezliği

• Allah'ın bilmesi ***nasıldır***?

Bu soruya nasıl karşılık verilmesi gerektiği, önce "kelamcılar"la "felsefeciler" arasında, sonra da "kelamcılar"ın birbirleri arasında tartışmalıdır. İlgili kitaplarda, oldukça geniş yer tutagelmiştir bu tartışma.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

Mücadele Suresi, ayet: 7

Anlamı

Görmez misin ki Allah, göklerde olanları da, yerde olanları da bilir. (Mücadele Suresi, ayet: 7.)

اللّٰهُ
يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ اُنْثٰى وَمَا تَغِيضُ الْاَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ
وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ ﴿٨﴾ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ
الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ﴿٩﴾ سَوَاءٌ مِنْكُمْ مَنْ اَسَرَّ الْقَوْلَ
وَمَنْ جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِالَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ ﴿١٠﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Allah, her dişinin rahminde taşıdığını, rahimlerin düşürdüğünü ve alıkoyduğunu bilir. O'nun katında her şey, bir ölçüye göredir. Görüleni de, görülmeyeni de bilen, yücelerin yücesi olan Allah'a göre, aranızdan sözü gizleyen ile, açığa vuran ve geceye bürünerek gizlenip gündüzün ortaya çıkan arasında fark yoktur. (Ra'd Suresi, ayet: 8–10.)

Allah'ın "görüleni de görülmeyeni de bildiği", şu ayetlerde bildirilir:

En'âm Suresi, ayet	: 73
Tevbe Suresi, ayet	: 94, 105
Mü'minûn Suresi, ayet	: 92
Secde Suresi, ayet	: 6
Zümer Suresi, ayet	: 46
Haşr Suresi, ayet	: 22
Cum'a Suresi, ayet	: 8
Teğâbün Suresi, ayet	: 18

"Görülen", "şehâdet", "görülmeyen" de "ğayb" sözcüğüyle yer alıyor ayetlerde. "Şehâdet"in sözlük anlamı "hazır olmak"tır, ama burada "hazırda olan" anlamındadır. Yani Allah, "hazırda olanı da olmayanı da bilir".

Yunus Suresi, ayet: 61

وَمَا تَكُونُ فِي شَاْنٍ وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ قُرْاٰنٍ
وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ اِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا اِذْ تُفِيضُونَ
فِيهِ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ
وَلَا اَصْغَرَ مِنْ ذٰلِكَ وَلَا اَكْبَرَ اِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٦١﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Ey Muhammed! Ne iş yaparsan yap ve ona dair Kur'an'dan ne okursan oku, ey insanlar, ne yaparsanız, yaptıklarınıza daldığınız anda, mutlaka Biz sizi görürüz. Yerde ve gökte hiçbir zerre Rabbi'nden gizli değildir. Bundan daha küçüğü ve daha büyüğü, şüphesiz apaçık bir Kitab'tadır. (Yunus Suresi, ayet: 61.)

إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ
وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا
وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ٣٤

Lokman Suresi, ayet: 61

Anlamı (Diyanet'in)

Kıyamet saatini bilmek, ancak Allah'a mahsustur. Yağmuru O indirir, rahimlerde bulunanı O bilir, kimse yarın ne olacağını bilmez ve hiç kimse nerede öleceğini bilemez. Allah, şüphesiz, Bilen'dir, her şeyden Haberdar'dır. (Lokman Suresi, ayet: 34.)

Allah'ın her şeyi "bildiği", başka ayetlerde, ayrıca hadislerde de açık olarak anlatılır.

Öyleyken İslam düşünce dünyasında, Allah'ın "bilgi"si, "nasıl" ve "ne genişlikte" olduğu üzerinde çok durulduğu ve tartışıldığı görülür.

• "Allah, evrendeki ayrıntıları da bilir mi?" :

"Felsefeci"lerden (İslam felsefecileri de içinde), ünlü karşılığa göre: "Hayır!"

Aktarılagelen odur ki, felsefecilere göre de "Allah, her şeyi bilir". Ama Allah'ın "bilgi"si geneldir, "tümel"dir (külli). Allah, her şeyi, genel ve bir *bütün* olarak bilir. "Maddi cüz'iyyat" denen "nesnel ayrıntılar"ı, tek tek ayrıntılar biçiminde (ala vechi'l--cüz'î) bilmez. Çünkü bilmiş olsa, Allah'ın "bilgi"sinde "değişme" olur. Oysa "değişme", Allah'ın Kendisi için nasıl söz konusu olamazsa, "bilgi"si için de söz konusu olamaz. Kitaplarda örnek de veriliyor: Varsayalım ki Ahmet bir yerde bulunduktan sonra çıkmıştır. Ahmet o yerde bulunurken, Allah, onu orada var biliyordur. Ahmet oradan çıktıktan sonra da Allah onu orada var bilmiş olsa, bu "yanlış bir bilgi", daha doğrusu "bilgisizlik" olur. Çünkü Ahmet artık orada değildir. Oradan çıktıktan sonra Allah, Ahmed'in orada bulunmadığını bilmiş olsa, bu kez de Allah'ın bilgisi değişmiş olur. Allah için ne "bilgisizlik", ne de bilgisinde bir "değişme" söz konusu olabilir. Öyleyse, Allah'ın bilgisi, Ahmed'in falanca yere falanca zaman girmesi, filanca zaman çıkması, Mehmed'in filanca zaman filanca durumda bulunması gibi ayrıntılı ve zamanlı olayları, durumları tek tek içine almaz. Felsefecilerin, işte bu görüşte oldukları aktarılır. Ama kelamcılar arasında, felsefecilerin ne dedikleri, ne demek istedikleri konusunda da tam bir anlaşma bulunduğunu söylemek güçtür. (Bkz. Devvanî-Gelenbevî-Mercânî-Halhalî, İstanbul, 1316, c. 2, s. 5-75. Geniş bilgi için ayrıca bkz. Şerhu Mevakıf.)

Kelamcılara göre, Allah, her şeyi, bütününü ve parçalarını, en küçük ayrıntıları da içine alacak biçimde "*bilir*". Ancak, sünnet ehlinin genellikle benimsediği görüşe göre, Allah, "bilgi" (ilim) sıfatıyla, Mutezile görüşüne göreyse "Zat"ıyla bilir. (Kelam kitaplarına bakınız.)

Allah'ın "görmesi" ve "işitmesi"yle ilgili görüşler de aynı çerçevede.

Allah'ın Dilemesi (İradesi)

Mutezile görüşüne göre, Allah, insanlar için "kötü" (şer) şeyleri dilemez. Dilediklerinin hepsi "iyi"dir (hayr). Bu, "*zorunlu*"dur da. Sünnet ehlinin benimsediği genel görüşe göreyse, Allah, "iyi" şeyleri dilediği gibi, "kötü" şeyleri de diler. "Kul"da "kazanma" (kesb), Allah'ta da "yaratma" söz konusudur. İyiyi de, kötüyü de, sevaplı şeyleri de, günahlı şeyleri de "yaratan" Allah'tır. "Kazanan"sa "kul". (Akâid kitaplarına bakınız.)

Konu için bkz. **DİLEMEK.**

Allah'ın Konuşması

- Allah nasıl konuşur?
- Allah'la nasıl konuşulur?

Şûrâ Suresi, ayet: 51

وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ
اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا
فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلِيٌّ حَكِيمٌ ﴿٥١﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Allah bir insanla ancak *vahiy suretiyle veya* ***perde arkasından konuşur****.* Yahut bir elçi gönderir; izniyle, dilediğine vahyeder. Doğrusu O, Yüce'dir, Hakîm'dir. (Şûrâ Suresi, ayet: 51.)

Tirmizî'de ve İbn Mace'de yer alan bir hadis:

Câbir İbn Abdullah anlatıyor. Peygamber'le Câbir arasında şöyle bir konuşma geçer:

"–Ne o Câbir, seni üzgün görüyorum?

"–Babam şehid oldu ey Tanrı Elçisi, Uhud Savaşı'nda öldürüldü. Arkasında da karı, çoluk–çocuk ve bir sürü borç bıraktı!

"–Babanın Allah'a nasıl kavuşup nasıl konuştuğu müjdesini vereyim mi?

"–Evet!

"–Allah, hiçbir insanla, perde arkasının dışında konuşmuş değildir. Ama senin babanla arada hiçbir ***perde*** olmaksızın ***konuştu.*** Babana: 'Kulum! İste, ne istersen vereyim!' dedi. Baban da: 'Beni diriltmiş olsan, ikinci kez senin uğrunda şehid olurum' deyince Allah şu karşılığı verdi: 'Bir daha oraya (dünyaya)

döndürülmeyeceğine ilişkin söz verdim.' Baban da şöyle dedi: 'Öyleyse Tanrı'm! Arkamda bıraktıklarıma bunu bildir!' " (Bkz. Tirmizî, c. 5, s. 230, 231, hadis no: 3010; İbn Mace, c. 1, s. 68, hadis no: 190, c. 2, s. 936, hadis no: 2800.)

وَكَلَّمَ اللّٰهُ مُوسٰى تَكْل۪يمًا ١٦٤

Nisâ Suresi, ayet: 164

Anlamı

Ve Allah, Musa ile bir konuşma yapıp konuştu. (Nisâ Suresi, ayet: 164.)

Allah'ın Musa Peygamber'le konuştuğu şu ayetlerde de anlatılır:

A'râf Suresi, ayet : 143, 144

Hadis

"Allah, 'görünmesi'yle 'konuşması'nı, Muhammed ile Musa arasında paylaştırdı: (Yani Muhammed'e göründü, Musa ile de konuştu.) Musa ile iki kez konuştu. Muhammed'e de iki kez kendini gösterdi." (Bkz. Tirmizî, Tefsir /54, c. 5, s. 394, hadis no: 3278.)

يُر۪يدُونَ اَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللّٰهِ

Fetih Suresi, ayet: 15

Anlamı

"... Allah'ın sözünü değiştirmek isterler..." (Fetih Suresi, ayet: 15.)

Kur'an'da Allah'ın gönderdiği "kitab"lardaki sözler "Kelamu'llah" (Allah'ın sözü) diye nitelenir.

İşte "Allah'ın konuşması" böyle.

Kelamcılardan Mutezile'nin görüşüne göre, Allah'ın konuşması, "sözlerini, konuştuğu kimsede yaratması" biçiminde olur.

• Bir "Allah kelamı" olarak kabul edilen Kur'an, Allah'ın Kendisi gibi "Kadîm" (öncesiz) mi, "yaratılma" (mahluk) ve "sonradan olma" (hadis) mi?

Sünnet ehli, genellikle birinci görüşü paylaşır. Ama, "Hanbelîler"in dışında kalan kesiminin görüşüne göre, "Allah'ın kelamı"ndan "kadîm" olan, "ses ve harfler" değildir, özüdür, içeriğidir. Bu içeriğe "nefsî kelam" denir. İnsanlarda da bu vardır. İnsanın söyledikleri ses ve harf biçimini almadan, önce kafasında bir düşünce, bir tasarım biçiminde vardır. Allah'ın sözlerinin de insanlara iletilen "ses ve harfler"in ötesinde, bu ses ve harflerin dile getirdiği bir özü, içeriği vardır. Aktarılageldiğine göre, Hanbelîler, Kur'an'ın "ses ve harfler" biçimindeki kesiminin de "kadîm" olduğunu, "yaratma" (mahlûk) olamayacağını savunurlar. Sünnet ehlinin dışında kalan Mutezile Mezhebi'nden olanlarsa, "Allah'ın kelamı"na Kur'an'a "ses ve harfler" biçimini aldığı zaman ancak "Allah'ın kelamı, Kur'an" denir, o da tümüyle "yaratılma"dır (Allah'ın yarattıkları arasındadır) derler.

"Kur'an yaratılmadır, değildir" tartışması, geçmişte, Abbasiler, özellikle de Halife Me'mun (halifeliği: 813-833) döneminde çok geniş boyutlara ulaşmış, kavgalara ve çok üzücü durumlara yol açmıştır. Bilindiği gibi, Me'mun'u, Mutezile görüşlüler kendi kesimlerine çekmeyi başarmışlardı. Me'mun da Mutezile görüşünü herkese benimsetmek için 827'de, Kur'an'ın "yaratılma" (mahlûk) olduğunu kabul eden bir ferman çıkartıp yaymıştı. Bu görüşü kabul etmeyenlere de çok katı tutum göstermişti. Hanbelî Mezhebi'nin başı, imamı olan Ahmed İbn Hanbel de bu görüşü kabul etmeyenler arasında bulunuyordu. (Bkz. Doç. Dr. Bahriye Üçok, Emeviler-Abbasiler, Ankara, 1979, s. 115.) Ve aktarıldığına göre, Ahmed İbn Hanbel, bu yüzden, çok kötü işkenceler görmüştü.

Konu için ayrıca bkz. **KUR'AN.**

2– Allah'ın "Fi'l-i Sıfatları"

Tekvin: Yaratmak.

Allah, "Mükevvin, Hâlık, Bârî"dir, yani "Yaratıcı"dır.

Allah'ın ne yaptığı, ne yapar olduğu, neler yapacağı ve yapabileceği üstüne Kur'an'da ve hadislerde çokça açıklamalar vardır. Ancak, Allah'ın bütün işlerini, İslam Tanrıbilimcileri, tek bir kavramda, "yaratmak" demek olan "tekvin"de toplamaktalar. Ne var ki, kelamcılar, "tekvin" konusunda da aynı görüşte birleşmiş değildirler.

Konu için bkz. **YARATMAK.**

VI- ALLAH- EVREN, ALLAH-İNSAN VE TOPLUM İLİŞKİLERİ

A- Allah-Evren İlişkisi

Allah'ın "yaratma"sı vardır, "yönetme"si vardır, "denetleme"si ve "denetlettirme"si vardır. Allah, evreni yaratmıştır ve her an da yaratmaktadır. (Bkz. Rahman Suresi, ayet: 29.) Yaratmasına ilişkin ayetler için bkz. **YARATMAK.**

1- Allah Evreni Nasıl Yönetir?

a) Yönetim, göklerden yere doğrudur

b) Yönetimde, "melek"ler görev almakta:

Secde Suresi, ayet: 5

يُدَبِّرُ الْاَمْرَ مِنَ السَّمَاۤءِ اِلَى الْاَرْضِ ثُمَّ
يَعْرُجُ اِلَيْهِ ف۪ي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ اَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ۝٥

Anlamı

(Allah) "emr"i (buyrukla yönetilen işleri) *Gökten yere* (doğru) *yönetir* (tedbir). Sonra o "emr" (buyruğa uygun gelişmeler), uzunluğu sizin sayı ölçünüze göre bin yıl olan bir gün içinde O'na çıkar. (Secde Suresi, ayet: 5.)

Açıklama

Hadislerden ve Kur'an yorumcularının yorumlarından anlaşıldığına göre:

• İnsanların davranışlarının, yaptıklarının ve durumlarının da içinde bulunduğu evrendeki tüm işler, "gökten yere" (yukarıdan aşağıya) doğru yönetilir. Yöneten, Allah'tır. Ve meleklerle yönetir.

• Gökle yer arasında insanların bildikleri yıl hesabıyla 500 yıllık bir uzaklık vardır. Bu nedenle bir "iş"e ilişkin buyruğun yere inişi ile buyruğa göre gerçekleşen gelişmenin göğe çıkışı (toplam) *bin* yılda olur. Göğe çıkarılan, "bir çeşit rapordur" denebilir. Raporu düzenleyen ve ileten meleklerdir.

Meâric Suresi'nin 3. ve 4. ayetlerindeyse, "melekler"in ve "ruh"un "çıkma"larının, insanların bildikleri yıl hesabıyla elli bin yılda ancak gerçekleştiği bildirilir. Bir yerde neden "bin yıl", bir başka yerde neden "elli bin yıl" olarak bildirildiği yorumcular arasında tartışmalıdır ve çeşitli yorumlar ileri sürülmektedir. Yer ile gök, iki gök katı, tüm gök katlarıyla Kürsî, Kürsî'yle Arş arasındaki uzaklığı açıklayan hadisler, konuya bir açıklık getirebilir. 500 yıllık uzaklık, yalnızca yer ile gök arasındaki uzaklıktır. Onun için buyruğun indirilişi ve ona uygun raporun çıkarılışı, toplam 1000 yıl ediyor. Bir de "birinci kat gök"ten öteler vardır. Sağlam olarak benimsenen hadislerde de belirtildiğine göre, iki kat göğün arasında da 500 yıllık uzaklık bulunmakta. Bir de göklerle Kürsî, Kürsî'yle Arş arasındaki uzaklık var. Buyruğun yere inişi ve ilgili raporun çıkışının "bin yıl"da gerçekleştiği bildirilirken, yalnızca yer ile birinci kat arasındaki uzaklık anlatılmıştır. Daha ötesi de olduğuna göre, "elli bin yıllık" uzaklıktan söz edilirken de işte o "ötesi" anlatılıyordur. Böyle düşünülebilir. Kim bilir?

Bkz. **GÖK, GÜN, MELEK.**

2– Allah'ın Evreni Görüp Gözetmesi, Koruması

Allah, yarattıklarını, iradesine uygun olarak belirli bir düzende tutar. Bunun için görür, gözetir, tehlikelerden korur. Bütün bunlar da yine "melek"lerle olur.

Bkz. **MELEK.**

B– Allah -İnsan İlişkisi

İnsan da Allah'ın bir yaratığıdır. Kendisini "tanısın, kulluk etsin" diye yaratmış, sorumluluk yüklemiş, tutum ve davranışlara göre ödüllendireceğini ya da cezalandıracağını bildirmiştir. İnsan, evrende "onurlandırılmış" bir varlıktır. Ama Allah'ın buyrukları doğrultusunda davranmadığı zaman "çok alçak" bir duruma düşer. Allah, "yazıcı melekler"iyle, insanların tutumlarını, davranışlarını denetler. "Koruyucu melekleri"yle de tehlikelerden korur.

Bkz. **İNSAN, MELEK.**

Özet

Bu maddedeki ayetlerin, hadislerin ve yorumlarının dile getirdiklerinden anlaşılanlar şöyle özetlenebilir:

Allah: Evreni, her şeyiyle birlikte yoktan var eden varlık. "Allah" adı, İslam dinbilirlerinden kimine göre, bu varlığın, hiçbir anlamlı sözcükten türemiş olmayan özel adıdır. Kimine göreyse, "tapınılan" anlamına gelen "ilah" gibi bir sözcükten türedikten sonra "Tanrı"nın "özel ad"ı olmuştur. Eski İslam ulemasından, "Allah" yerine, "Tanrı", "Hudâ" gibi sözcüklerin kullanılmasına karşı çıkan olmamıştır. Karşı çıkmalar, yakın bir geçmişe dayanır. Kur'an'ın ve hadislerin açıklamalarında "Allah" yerine, "İlah" da dendiği açıkça görülür. Allah'ın başka "adlar"ı (sıfatları) da vardır. Bunlara, Kur'an diliyle "En güzel adlar" anlamına gelen "el Esmau'l-Hüsnâ" denir.

Kimi sağlam hadislerde bu "adlar"ın sayısının "99" olduğu belirtilir. İslam kelamcıları, "Allah'ın sıfatları"nı bölümlere ayırırlar: "Allah'ın Kendisi"nden (Zat'ından) dolayı olan sıfatlarına "Zat Sıfatları" (Sıfat-ı Zatiye), "iş"lerinden dolayı olan sıfatlarına da "Fî-l'i Sıfatları" (Sıfat-ı Fi'liyye) denir. Zat Sıfatları'ndan, Allah'ın hiçbir şeye benzemediğini dile getirenlere "Selbî (olumsuzluklu) Sıfatlar" (Sıfat-ı Selbiyye), nasıl bir varlık olduğunu dile getirenlereyse "Sübûtî (olumluluklu) Sıfatlar" (Sıfat-ı Sübutiyye) adı verilir. Birinciler şöyle sayılır:

"Kıdem": Öncesizlik.

"Bekâ": Sonrasızlık.

"Kıyam Bi Nefsihi": Var olması için başkasına dayanır olmamak.

"Vahdâniyyet": Bir olmak, başka ortağı bulunmamak.

"Muhalefetun Lil Havâdis": Yaratıklardan hiçbirine hiçbir yönden benzememek.

İkinciler de şöyle sıralanır:

"Hayat" : Dirilik.
"İlim" : Tanrı'nın bilir olması.
"Semi" : Tanrı'nın işitir olması.
"Basar" : Tanrı'nın görür olması.
"İrade" : Tanrı'nın dilemesi.
"Kudret" : Güç (Tanrı'nın gücü).
"Kelâm" : Tanrı'nın konuşur olması, sözleri.

"Fî-l'i Sıfatları" da bir sıfatta toplanır:

"Tekvin" : Yaratmak (Tanrı'nın yaratması).

Allah'ın evreni ve evren içinde de insanları yarattıktan sonra görüp gözetmesi, koruyup kollaması, insanlara sorumluluklar yüklemesi ve denetlemesi vardır. Allah tüm yönetim ve denetim işlerini yaparken melekleri görevlendirir. Kimi melekler, "yazıcılar", kimileri de "koruyucular" olarak ve daha başka türlü görevler alarak Tanrı'nın buyruklarını yerine getirirler.

➤ALT

"Üst"ün karşıtı. İkisinin birleşerek "altüst" olduğu da görülür:

فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا
حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ مَنْضُودٍ

Hûd Suresi, ayet: 82

Anlamı

Buyruğumuz gelince, oraların altını üstüne getirdik (oraları altüst ettik-yapılarını yerle bir ettik). Ve üzerine, yığın yığın sert taş yağdırdık. (Hûd Suresi, ayet: 82.)

Açıklama

Bu ayet "Lut toplumu"nun yaşadığı ülkenin yıkılıp yok edildiğinin anlatıldığı ayetler arasında yer alıyor. Bkz. LUT TOPLUMU. Yukarıdaki ayetin hemen hemen aynen, Hicr Suresi'nin 74. ayeti olarak da yer aldığı görülmekte.

"Alt" anlamına gelen "taht" تَحْت sözcüğü, Kur'an'da şöyle yer almakta.

Ayakların altı

Kur'an'da dört yerde geçer:

تحت : لأكلوا من فوقهم ومن تحت أرجلهم ... ... ٦٦ م المائدة ٥
قل هو القادر على أن يبعث عليكم عذابا من فوقكم
أو من تحت أرجلكم ... ... ٦٥ ك الأنعام ٦
يوم يغشاهم العذاب من فوقهم ومن تحت أرجلهم ٥٥ ك العنكبوت ٢٩
أرنا اللذين أضلانا من الجن والإنس نجعلهما
تحت أقدامنا ... ... ٢٩ ك فصلت ٤١

Anlamları

1- Eğer onlar (kitaplılar), Tevrat'ı, İncil'i ve kendilerine Rab'lerinden indirileni tam benimseyip gereğini yerine getirmiş olsalardı, üstlerinden ve "ayaklarının altı"ndan gelen nimetleri yerlerdi... (Mâide Suresi, ayet: 66.)

2- De ki: "Üstünüzden ya da ayaklarınızın altından size azab göndermeye... gücü yeten O'dur (Tanrı'dır)." (En'âm Suresi, ayet: 65.)

3- O gün (Kıyamet günü) ki, azab, üstlerinden ve "ayaklarının altı"ndan sarıp kendilerini içine alacak... (Ankebût Suresi, ayet: 55.)

4- "Kâfirler" (öbür dünyada "azab"la karşılaştıklarında): "Tanrı'mız! Cinlerden ve insanlardan bizi saptıranları göster de, onları 'ayaklarımızın altı'na alalım. Altta kalmaları için..." derler. (Fussilet Suresi, ayet: 29.)

Toprağın altı

Tâhâ Suresi, ayet: 6

لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرٰى ﴿٦﴾

Anlamı

Göklerde, yerde, her ikisi arasında ve *toprağın altında* bulunanlar, tümüyle O'nundur. (Tâhâ Suresi, ayet: 6.)

Ağacın altı

Fetih Suresi'nin 18. ayetinde, inanırların "*ağacın altı*"nda, Peygamber'e "biat" etmiş olmalarından söz edilmekte. Meryem Suresi'nin 23. ayetinde de "hurma ağacının altı"ndan Meryem'e seslenildiğini anlatılmakta.
Bkz. **AĞAÇ, PEYGAMBER, PEYGAMBER'İN ARKADAŞLARI.** Ayrıca bkz. **MERYEM.**

Nikah altı

Tahrîm Suresi'nin 10. ayetinde, Nuh ve Lut Peygamberler'in *altları*'nda (nikâhlarının altında demek isteniyor olsa gerek) bulunan iki kadından söz edilmekte ve bu kadınların söz konusu iki Peygamber'e hainlik ettikleri anlatılmakta.
Bkz. **LUT, NUH.**

Duvarın altı

Kehf Suresi'nin 82. ayetinde, "iki öksüz erkek çocuk" için, bir "*duvarın altı*"na hazine gömülmüş olduğundan söz edilmekte.
Bkz. **MUSA (MUSA-HIZIR).**

Altlarından ırmaklar akan cennetler

Kur'an'da, "altlarından ırmaklar akan cennetler"den, otuz beş kez söz edilir. Ayetler, anlamlar, ve yorumları için bkz. **CENNET, ADN.**

➤ALTI

Beşten bir sayı çok.

سِتَّةِ اَيَّامٍ

Anlamı

Altı gün (sittetü eyyam).
Kur'an'da, altı, "gün"le birlikte yer almakta: Yedi kez geçmekte ayetlerde .

ستة : إن ربكم الله الذى خلق السموات والأرض فى ستة أيام ٥٤ ك الأعراف ٧
(٧) إن ربكم الله الذى خلق السموات والأرض فى ستة أيام ٣ ك يونس ١٠
وهو الذى خلق السموات والأرض فى ستة أيام ٧ ك هود ١١
الذى خلق السموات والأرض وما بينهما فى ستة أيام ٥٩ ك الفرقان ٢٥
الله الذى خلق السموات والأرض وما بينهما فى ستة أيام ٤ ك السجدة ٣٢
ولقد خلقنا السموات والأرض وما بينهما فى ستة أيام ٣٨ م ق ٥٠
هو الذى خلق السموات والأرض فى ستة أيام ٤ م الحديد ٥٧

Anlamları

1-2- Tanrı'nız O Tanrı'dır ki, gökleri ve yeri altı günde yaratmıştır... (A'râf Suresi, ayet: 54, Yunus Suresi, ayet: 3.)

3- O Tanrı O'dur ki, gökleri ve yeri altı günde yaratmıştır... (Hûd Suresi, ayet: 7.)

4-5- O Tanrı O'dur ki, gökleri, yeri ve bu ikisinin arasındakileri altı günde yaratmıştır... (Furkan Suresi, ayet: 59; Secde Suresi, ayet: 4.)

6- Andolsun ki biz, gökleri, yeri ve bu ikisinin arasındakileri altı günde yarattık. Ve bize bir yorgunluk da gelmedi. (Kâf Suresi, ayet: 38.)

7- O, O Tanrı'dır ki, gökleri ve yeri, altı günde yaratmıştır... (Hadîd Suresi, ayet: 4.)

Bu ayetlerde geçen altı günle ilgili olarak Kur'an yorumlarında, değişik yorumlar, görüşler yer alır. Bkz. **GÜN, GÖK, ARŞ.**

➤ALTIN

Parlak, sarı renkte, 19.26 yoğunlukta, 1063 derecede ergiyen, kolay işlenen, yüksek değerli, paslanmaz maden. Altın denince, eskiden altın para da anlaşılırdı.

Altın demek olan "zeheb" الذَّهَب Kur'an'da sekiz kez geçer: Bkz. **ZEHEB.**

I- BU DÜNYADA ALTIN

A- Altın Tutkusu ve Biriktirme

1- Altın Tutkusu

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ
مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ
وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ
مَتَاعُ الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ ﴿١٤﴾

Âli İmrân Suresi, ayet: 14

Anlamı (Diyanet'in)

Kadınlara, oğullara, *kantar kantar altın ve gümüşe,* nişanlı atlara ve develere, ekinlere karşı *aşırı sevgi* beslemek, insanlara güzel gösterilmiştir. Bunlar, dünya hayatının nimetlerindendir. Oysa gidilecek yerin güzeli, Allah katındadır. (Âli İmrân Suresi, ayet: 14.)

Açıklama

Bundan sonraki ayetin anlamı da şöyle:

De ki: "Bundan daha iyisini size bildireyim mi? Korkup Tanrı'ya karşı gelmekten sakınanlara, Tanrı'larının katında, altlarından ırmaklar akan ve içinde temelli kalacakları cennetler, temiz karılar ve Tanrı'nın hoşnutluğu (ödülü) vardır. (Âli İmrân Suresi, ayet: 15.)

Demek ki "insanlar"ın dünyada "tutku"yla istedikleri başka, Tanrı'nın, "kendisinden korkup karşı gelmekten sakınanlar için hazırladıkları" başka:

İnsanların nelere tutkun oldukları şu sırayla bildiriliyor:

• Kadınlar.
• Oğullar.
• *Altın,* gümüş.
• Tanınsın diye bel konulmuş atlar, "en'âm", yani deve, sığır, davar.
• Ekim, dikim ürünleri.

"Bunlardan daha iyi oldukları" bildirilenlerse şöyle sıralanıyor:

• Cennetler.
• Ve Tanrı hoşnutluğu.

"Cennet"lerde neler bulunduğu da anlatılıyor:

• "Temiz karılar" (ezvâcun mutahharetün).

Yani "dünya kadınları"ndan çok daha üstün oldukları bildirilmiş oluyor bu nitelemeyle. Kur'an yorumcuları, buradaki "temizlik"le anlatılmak isteneni yorumlarken şöyle diyorlar: "Bu kadınların temiz olmaları, adet kanı, lohusalık kanı gibi pisliklerden uzak ve iğrenç huylardan arınmış olmalarındandır. Ayrıca kötü, çirkin ilişkilerden de uzaktır bu kadınlar." (Bkz. Râzî, 7/200.) Başka yerde, Rahman Suresi'nin 56. ve 74. ayetlerinde, cennetin "alabildiğine güzel, gözleri erkeklerinden başkalarını görmeyen kadınları"nın, sahiplerini buluncaya dek, "el değmemiş" olacakları, bunlara "daha önce ne insanın, ne de cinin dokunmuş" olacağı, yani bu yönden de "temiz" bulunacakları bildirilir. Bunlara "karılar" denmesinin nedeni de birer "eş" niteliğinde olmalarındandır.

Bkz. CENNET, HURİ, KARI.

İşte "cennet"e gidecek olan erkek orada bu tür "karılar" alacaktır. Daha da üstün yanı, birlikte hep "cennet"te kalacaklardır. Yani bir daha çıkmamacasına...

Bir de "Tanrı hoşnutluğu" olunca, mutluluk tamamlanmış olacaktır.

Oysa dünyadaki durum öyle mi?

Bu karşılaştırmayı yapmaları insanlardan isteniyor ayetlerde.

Kur'an yorumlarında, insanların dünyada tutkun oldukları şeyler sıralanırken ayette, neden yukarıdaki biçimde bir sıraya yer verildiği üzerinde de duruyorlar: Önce, "kadınlar", sonra "oğullar", daha sonra "altın, gümüş" kısacası "para", ardından "at, deve, sığır, koyun" ve en son "tarım ürünleri". Neden böyle bir sıra var?

Yorumlarda, insanların "en düşkün olduğu şey"in "kadın" olması nedeniyle kadınlara birinci sırada yer verildiği belirtiliyor. (Bkz. Râzî, 7/196.) Muhammed Ali e's-Sâbûnî, insanların tutkun olduğu şeyler sırasında "kadınlar"a birinci basamakta yer verilişinin nedenini belirtmek için, Buharî'de de yer alan bir hadisi aktarıyor:

Hadis

"Benden sonra, ***erkeklere kadınlardan daha zararlı bir fitne*** *(nedeni) bırakmadım."* Bkz. Buharî, Nikâh /17; Tecrîd, hadis no: 1795; Müslim, Zikir /97-98, hadis no: 2740, 2741; Tirmizî, Edeb /1, hadis no: 2780; İbn Mace, Fiten/19, hadis no: 3998; Ahmed İbn Hanbel, 5/200, 210; Sâbûnî, Safvetü't-Tefâsir, 1/189.)

"Kadın"dan sonra "evlat" tutkusu bulunduğu için "oğullar"ın ikinci sırada yer aldığı belirtilir. Ama neden "kızlar" ya da "evlat" değil de, "oğullar"? Râzî'nin de benimsediği yoruma göre; "erkek çocuk daha çok sevildiği için" ayette özellikle "oğullar" denmektedir. (Râzî, 7/196.)

Üçüncü sıra, *"altın ve gümüş"*ün.

Demek ki, sıra "mal"a, "mülk"e gelince, en baş sırayı "altın ve gümüş" alıyor. Altın ve gümüşle anlatılmak istenen de paradır. Ama gümüş, altın değerinde değil. Onun için önce söylenen, altın.

Ayette, "kıntar"ın çoğulu olan "kanâtir" ile çeviride "kantar kantar" anlamı verildiği görülen, aslında "kantarlı" ya da "kantarla ölçülen" demek olan "mukantara" geçiyor.

"Kıntar", bir ağırlık ölçüsüdür. Süyûtî'nin el İtkân'ında "Arapça olmayan sözcükler" arasında yer alır: Seâlibî'ye göre, Yunanca'dır (Rumca) ve "12 bin okiyye"dir (1 okiyye=36 24/100 gram). Halil'in aktarmasına göre *"bir öküz derisi dolusunca altın ya da gümüş"tür* ve Süryan'cadır. Kimine göreyse Berberce'dir ve "bin miskâl"dir (1 miskal=1 3/7 dirhem. 1 dirhem= 3,2 gram). (Bkz. Süyûtî, el İtkân Fi Ulûmi'l-Kur'an, Mısır, 1978, c. 1, s. 182, 183.)

Peygamber, şu kadar iyilik için şu kadar "kıntar" sevap verileceğini açıklarken "kıntar"ın "12 bin okiyye" olduğunu ve bunlardan her bir "okiyye"nin, "gök ve yer arasında bulunan her şeyden daha hayırlı" olduğunu da açıklıyor. (Bkz. İbn Mace, Edeb/33, hadis no: 3660.)

Peygamber'in şu açıklamaları da aktarılır:

"Kim bir gece içinde 500 ile 1000 arası ayet okursa, ona Ahiret kıntarından bir kıntar sevap verilir."

Sorarlar:

"Kıntar ne kadardır ey Tanrı Elçisi?"

Peygamber karşılık verir:

"12 bin okiyye." (Bkz. Dârimî, Fedâilü'l-Kur'an /30, s. 862.)

Şu açıklamalar da var:

"Kim bin ayet okursa ona bir kıntar sevap verilecektir. Bu kıntardan bir kırata, sizin dünyanızın tümü bile denk olamaz." (Yani bir kıratı bile dünyadan değerli.)

"Kim bir gecede 500-1000 ayet okursa, ona bir kıntar sevap yazılır."

"Ey Tanrı Elçisi! Kıntar denen şey nedir?"

"Bir öküz derisi dolusunca *altındır.*"

"Bir gecede bin ayet okuyan kimseye bir kıntar sevap yazılır ki, ondan her bir kırat, dünyadan ve içindekilerden daha hayırlıdır." Bu hadisler için bkz. Dârîmî, Fedâilü'l-Kur'an /30-31, s. 862, 863.)

Peygamber'den başka kimileri de "kıntar" için "12 bin okiyye", "öküz derisi dolusunca altın" derken, kiminin, "40 bin okiyyedir" dediği görülür. "70 bin dinardır", "bin miskâldir" diyen de var. (Bkz. Dârimî, aynı bölüm, s. 863, 864.)

Taberî de, yukarıdaki açıklamaları ve daha birçok açıklamayı aktarır. (Bkz. Taberî, Tefsir, 3/133-135.) Fahruddin Râzî ise, bunlardan yalnızca bir kaçını aktarır. Aktardıkları arasında "kıntar, Yunanca bir sözcüktür, *öküz derisi dolusunca altın ya da gümüş* anlamındadır" açıklaması da var. Bu açıklama, "Kelbi'den" aktarılır. (Bkz. Râzî, 7/196-197.) Râzî'nin kendi görüşüyse şudur: "Ayette, 'kıntar'la anlatılmak istenen, insanın birçok gereksinimini karşılayacak, dertlerini kapatacak ölçüde çokça maldır." (Bkz. aynı yer) Sâbûnî'yse ayetteki "kıntar"a "sayısız mal" anlamı verilmesinden yana. (Bkz. Safvetü't-Tefâsîr, 1/187.)

Görülüyor ki, özellikle "altın kıntarları", son derece değerlidir. İnsanların tutkun oldukları mal-mülk içinde, birinci sırada (ayette) yer verilmesi, buna bağlanıyor.

"Kıntar" ile "dinar" (altın para), Âli İmrân Suresi'nin 75. ayetinde birlikte bulunur. Ayetin anlamı şöyle:

"Kitap ehlinden öylesi vardır ki *kıntar* emanet etsen yine sana öder onu. Ama öylesi de vardır ki, bir *dinar* bile emanet bıraksan, tepesine dikilmedikçe onu sana ödemez. Bu, onların: 'kitapsızlara karşı üzerimize düşen bir sorumluluk yoktur' demelerindendir. Onlar bile bile Tanrı'ya karşı yalan söylemektedirler."

Bu ayette, "kıntar"ın değerinin, "dinar"ın değerinden çok yüksek olduğu açıkça görülüyor.

2- Altın Biriktirme

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ
أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ
وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا

Tevbe Suresi, ayet: 34-35

فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يُحْمَى
عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ
وَظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ
تَكْنِزُونَ ﴿٣٥﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Ey inananlar! Hahamlar ve rahiplerin çoğu, insanların mallarını haksızlıkla yerler. Allah yolundan alıkoyarlar. ***Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda sarfetmeyenlere, can yakıcı bir azabı müjdele!*** Bunlar cehennem ateşinde kızdırıldığı gün, alınları, böğürleri ve sırtları ***onlarla dağlanacak.*** "***Bu, kendiniz için biriktirdiğinizdir, biriktirdiğinizi tadın!***" denecek. (Tevbe Suresi, ayet: 34-35.)

Açıklama

Altın ve gümüşün "biriktirilmesi", "kenz" denerek anlatılıyor. (Yeknizune, keneztüm, teknizpune.) Kenz, sözlük anlamıyla "biriktirme, bir şeyin parçalarını bir araya toplama" anlamındadır. Meyveleri bir kapta toplamayı anlatmak için de Arapça'da bu sözcüğün kullanıldığı olurdu. Ürünün toplandığını anlatmak için de... Yukarıdaki ayetlerde de bu anlamda, yani toplama, biriktirme anlamında yer aldığı belirtilir. (Bkz. Râğıb, el Müfredât, "k-n-z" ve Kur'an yorumları.) Kenz, zamanla, içinde çokça değerli şeylerin, özellikle para ve mücevherlerin saklandığı yer demek olan "hazine" ve toprak altına gömülerek saklanmış para ya da başka değerli şeyler demek olan "define" (gömü) anlamına gelir olmuştur. Bu ayetlerdeki kenzlerde hazine ve define anlamları bulunmamakta. Ya da büyük ölçüde bulunmamakta. Ama bu anlamlarda yer aldığı ayetler de vardır. Örnek: Hûd Suresi, ayet: 12.

Yukarıdaki ayetlerde "altın ve gümüş biriktirme"nin çok günah olduğu, bunları biriktirmiş olanların, biriktirdikleri şeylerle öbür dünyada "dağlanacakları" bildiriliyor. Yani biriktirilmiş olan altın ya da gümüşün "cehennem ateşi"yle kızdırılarak, sahiplerinin, "alınlarına, böğürlerine, sırtlarına" basılacağı anlatılıyor.

• Bir soru:

Cehennemde yanmakta olan kimselerin oralarına buralarına kızdırılmış nesnelerin basılmasının ne anlamı ve ne yararı olabilir? Kendileri bütünüyle yanmıyorlar mı zaten?

Fahruddin Râzî'de, ayette anlatılan "dağlama" olayına ilişkin birtakım sorular ve karşılıkları yer alırken, böyle bir soru yer almıyor. Ancak sorular arasında yer alan "neden gövdenin yalnızca, özellikle üç yerinin dağlanacağı anlatılıyor?" sorusuna verilen cevabın özeti şöyle:

"İnsan gövdesindeki bu yerler özelliği olan yerlerdir ve çok önemlidir." (Râzî, 16/48, 49.)

Hadislerden anlaşıldığına göre, "dağlama" işi, daha cehenneme girmeden olacak.

Yukarıdaki ayetlerde, altın ve gümüş biriktirmenin büyük cezayı gerektirecek nitelikte bir günah olduğu anlatılıyor, ama biriktirmenin böyle bir günah olması, "Tanrı yolunda harcanmaması" koşuluna bağlanıyor. Demek ki, "biriktirilenler", eğer Tanrı yolunda harcanırsa sakınca ortadan kalkar.

• "Biriktirilenleri Tanrı yolunda harcamak" ne demek?

Gerek Kur'an yorumlarında, gerek hadislerde, bu ayette sözü edilen ve kınanan biriktirmenin, "zekâtı verilmemiş mal" olduğu belirtiliyor. Yani, eğer biriktirilen altın ve gümüşün zekâtı veriliyorsa, o ayette sözü edilen kenz (biriktirme) kapsamına girmiyor. Eğer bu yorum benimsenirse, zekât vermekle Tanrı yolunda harcamak eş anlamlı oluyor burada. (Bkz. Taberî, Tefsir, 10/83; Celâleyn, 1/159; Sâbûnî, Safvetü't-Tefâsir, 1/534.)

Hadis

"Altından süs eşyası" üstüne, bir kadınla Peygamber şöyle konuşurlar:

"–Ey Tanrı Elçisi! Bunlar, (ayetlerde yasaklanan) kenzden (biriktirmeden) sayılır mı?

"–Zekâtı verilecek ölçüye varıp da zekâtı ödendikten sonra kenz sayılmaz." (Bkz. Ebu Davud, Zekât /3, hadis no: 1564.)

Bir başka hadiste de, zekâtı ödenmemiş biriktirmelerin, yukarıdaki ayetlerde anlatıldığı gibi, kıyamette, cehenneme girmeden önce, dağlama olayına yol açacağı anlatılır. Daha da ayrıntı verilerek... (Bkz. Müslim, Zekât /26, hadis no:987.)

Kimi yorumcuya göreyse, zekâtı ödensin ödenmesin, her tür *biriktirme* ayette anlatılan dağlamaya yol açacak niteliktedir. Esasen altın ve gümüş biriktirme olsun, başka tür mallardan biriktirme olsun, çok biriktirme, ayetlerde kınanan (mezmûm) biriktirmenin kapsamı içine girer. (Bkz. Râzî, 16/44, 45.)

Fahruddin Râzî'nin görüşü şöyle: Yorumlardan biri "takvâ"ya göre, biri de "fetva"ya göredir. Yani Tanrı'dan korkup haramdan ve haram olabilecek (kuşku duyulan) şeylerden sakınan kimse çok mal biriktirme yoluna gitmemelidir. Ama "Şeriatteki fetva benim için yeterlidir" diyen kimse, biriktirme yoluna gidebilir, çok mal ve servet edinebilir, elverir ki, zekâtını versin. (Bkz. Râzî, aynı yer.)

Konu için bkz. ZEKÂT.

II- ÖBÜR DÜNYADA ALTIN

Cennette olanlar, kadınıyla, erkeğiyle altın ve gümüşten süslerle süslenirler:

أُولَٰئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ
الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا
خُضْرًا مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ
نِعْمَ الثَّوَابُ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٣١﴾

Kehf Suresi, ayet: 31

Anlamı (Diyanet'in)

İşte onlara, altlarından ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Orada, *altın bilezikler takınırlar, ince ve kalın ipekliden yeşil elbiseler giyerek tahtları üzerinde otururlar.* Ne güzel bir mükâfat ve ne güzel duraktır. (Kehf Suresi, ayet: 31.)

إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ
أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ﴿٢٣﴾

Hacc Suresi, ayet: 23

Anlamı (Diyanet'in)

Doğrusu Allah, inanıp yararlı iş işleyenleri, içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyar. *Orada altın bilezikler ve inciler takınırlar.* Oradaki elbiseleri de ipektendir. (Hacc Suresi, ayet: 23.)

جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُحَلَّوْنَ فِيهَا
مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ﴿٣٣﴾

Fâtır Suresi, ayet: 33

Anlamı (Diyanet'in)

Bunlar, Adn cennetlerine girerler. Orada *altın bilezikler ve incilerle süslenirler.* Oradaki elbiseleri de ipektir. (Fâtır Suresi, ayet: 33.)

Açıklama

Çok iyi anlaşılıyor ki, cennette altın bilezikler takma, yalnızca kadınlara özgü değil, erkeklerin de süslenmek için başvuracakları şeylerdendir. Esasen altın bileziklerle erkeklerin de süslenmesi, eski çağlarda da bir gelenekti. Şu ayetlerden de bu anlaşılır:

Zuhruf Suresi, ayet: 51-53

وَنَادَىٰ فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ
يَا قَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَٰذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِن
تَحْتِي أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٥١﴾ أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِّنْ هَٰذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ
وَلَا يَكَادُ يُبِينُ ﴿٥٢﴾ فَلَوْلَا أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِّن
ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ ﴿٥٣﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Firavun, milletine şöyle seslendi: "Ey milletim! Mısır hükümdarlığı ve memleketimde akan bu ırmaklar benim değil mi? Yahut, ben, zavallı nerdeyse konuşamayan (Musa) bu kimseden daha üstün değil miyim? Ona *altın bilezikler* verilmeli veya yanında ona yardım edecek melekler gelmeli değil mi?" (Zuhruf Suresi, ayet: 51-53.)

İleri sürüldüğüne göre, o dönemlerde, bir kişi "başkan" yapıldığı zaman, başkan olduğunu göstersin diye, altın bileziklerle ve altın kemerle *süslenirdi.* (Bkz. Kurtubî, 16/100.)

Özet

Altın: Yüksek değerli bir maden. Ayet ve hadisler, ayrıca bunların yorumları gösterir ki, altına, İslam'da iki açıdan bakılır: Dünya açısından ve Ahiret açısından. Dünyada kullanılması ve biriktirilmesi Ahirette büyük cezaya yol açacak türden altın var, kullanılması ve biriktirilmesi sakıncasız olan altın var: Erkeklerin, dünyada altını süs olarak kullanması helal değildir. Bu altınların zekâtı verilmiş olsa bile. Zekâtı verilmek koşuluyla kadınlar kullanabilirler. Kadın olsun, erkek olsun, insanların "altın ve gümüş biriktirme"leri de zekâtları verilmek koşuluyla ancak helaldir. Yani sakıncasızdır. Yine de "takvâ"ya önem verenler, yani Tanrı korkusunu alabildiğine taşıyanlar ve "haram kuşkusu" duyulan şeylerden bile sakınma yolunu seçenlerin altın ve gümüş biriktirmemeleri; ellerine geçenleri de "Tanrı yolunda" (cihada, hayra, bağışa) harcamaları öğütleniyor. Altın ve gümüş tutkusu, insanların mal-mülk tutkusu içinde, Âli İmrân Suresi'nin 14. ayetinde, birinci sırayı alıyor. Yorumlarda, kimi hadislere de dayanılarak, bu aşırı tutkudan uzaklaşılmasının iyi olacağı belirtiliyor.

➤AMEL

Amel عَمَل Amaca yönelik olarak yapılan iyi ya da kötü iş ve davranış.

Kur'an'daki temel anahtar sözcük ve konulardandır. Ayetlerde 354 kez geçtiği görülür.

I- AMEL VE TÜRLERİ

A- Ne Olduğu

1- Sözlük Anlamı

İş, çaba, eylem, uygulama, işleme, çalışma, bir şeye yarama, davranış.

2- Tanımı

Râğıb, "amel"i, bir amaca yönelik olarak yapılan iş diye tanımlar. (Bkz. el Müfredât, "a-m-l".)

B- Amelin Türleri

Tüm iş ve davranışlar, iyi ve kötü diye ikiye ayrılır. Amel de, iyi (sâlih, hayr, hasen) ve kötü (sû, seyyi, fâsid) niteliklerini alır. Ve bildirilir ki, iyisiyle, kötüsüyle tüm "amel"ler, öbür dünyada, sahibinin önüne çıkarılır:

يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ
تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهُ
وَاللّٰهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ ٣٠

Âli İmrân Suresi, ayet: 30

Anlamı

O gün ki, herkes, "hayır amel" (iyi iş ve davranış) olarak ne yaptıysa onu ve "sû amel" (kötü iş ve davranış) olarak ne yaptıysa onu –ki kötüsüyle arasında alabildiğine bir uzaklık bulunmasını ister o sırada– bütünüyle hazır bulur. Tanrı, (kullarını) Kendisiyle korkutur. Tanrı, kullarına sevgiyle düşkünlük gösterendir (Raûf). (Âli İmrân Suresi, ayet: 30.)

Açıklama

Yani, insan bu dünyada iyi ya da kötü olarak ne yaptıysa, öbür dünyada karşısında bulacaktır. O sırada "kötü amel"inden çok uzaklarda bulunmasını da isteyecektir. Tanrı, kullarını sevdiği için, bunun böyle olacağını haber vererek uyarmaktadır. Bkz. **KIYAMET, CEHENNEM, CENNET.**

1- İyi Amel (Amel-i Sâlih-Sâlih Amel) ve Sonucu

İleride görüleceği gibi, iyi amel için, hadislerde "cennetliğin ameli" de denir. Yani, cennetlik kişiye yaraşan iş ve davranış.

Nahl Suresi, ayet: 30

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا ﴿٣٠﴾

Anlamı

Onlar ki, inandılar ve "sâlih ameller"de bulundular; (bilsinler ki) biz güzel amelde bulunanın karşılığını boşa çıkarmayız. (Nahl Suresi, ayet: 30.)

Açıklama

Salih amellerin, güzel amellerin sahiplerine nasıl bir karşılık verileceği, daha sonraki ayette açıklanıyor: (Diyanet)

"İşte onlara, içlerinden ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Orada altın bilezikler takınırlar. İnce ve kalın ipekliden yeşil elbiseler giyerek tahtları üzerinde otururlar. Ne güzel bir mükâfat ve ne güzel bir duraktır." (Nahl Suresi, ayet: 31.)

a) ***Salih amel nedir?***

Kur'an'da "sâlih", temel anlamıyla bozuk, doğru yolun dışında demek olan "fâsid"in; kötü, kınanılası, çirkin, günah demek olan "sû, seyyie"nin ve yine kötü, kötülük, zararlı, kınanılası, günah demek olan "şerr"in karşıtı (zıddı) olarak yer alır. (Bkz. Râğıb, el Müfredât, s-l-h, s-v-e, f-s-d, ş-r-r, h-y-r.) Demek ki "sâlih amel" de, bozuk olmayan, doğru yolun dışında kalmayan, dince kınanmayan, dince çirkin, kötü, günah sayılmayan bir "amel"dir. Yani "dince iyi, güzel, sevaplı iş ve davranış." "Sâlih amel"in yerine, "hayr", "hasene"de geçer kimi ayetlerde. Aynı anlamda... "Hayr", dine yararlı olan, güzelliğe götüren, sevindirici bulunan, sevaplı iş ve davranış, iyilik anlamındadır.

• Peki, hangi tür iyi, güzel iş ve davranışlara "sâlih amel (amel-i salih)" denir. İslam'da bunun ölçüsü nedir? Bu deyim söylendiğinde ne anlaşılır, ne amaçlanır?

En başta, "farz"larıyla, "vacib"leriyle, "sünnet"leriyle, "müstahab"larıyla bütün "ibadet"ler. Namaz, oruç, hac, zekât, zikir, tesbih, dua, Kur'an okumak...

Bunlar, yani "ibadet"ler olmadığı zaman, hiçbir amel, "sâlih amel" sayılmaz. Ameller, ancak bunlarla geçerlilik kazanır. Ayet ve hadislerle bildirilenlerden ve yorumlarından çıkarılıp varılan sonuç böyle. Buna göre, "farz ibadet"leri yerine getirmeyen bir kişi, "fâsık", yani yoldan çıkmış sayılacağı (kimilerine göre de ***kâfir*** olacağı) için, ne tür iyi iş ve davranışta bulunursa bulunsun, ne yaparsa yapsın; "sâlih amel"in sahibi sayılmamakta. "İbadet"ler de "sâlih amel"in tamamı için yeterli değildir, ama vazgeçilemeyecek bir "şart"tır. Olmazsa olmaz niteliktedir. Hemen hemen bütün İslam uleması bu görüştedir. Özellikle "sünni ulema" (ehl-i sünnet ve'l-cemâat).

• Cihad

Kimi hadislerde, "cihad", tüm "amellerin en üstünü" sayılır. "İman"dan sonraki "tüm ameller"den... (Bkz. Buharî, Cihad /1,2; Tecrid, hadis no: 25; Müslim, İmaret /122, hadis no: 1888; Ebu Davud, Cihad /5, hadis no: 2485.)

"Sadaka", yani çeşitli bağışlar. Cami-mescid, minare, medrese, çeşme, köprü, yol, hastane... gibi toplumun yararına olan şeyler. Ve "hayırlı evlat" bırakma.

b) Sâlih amelin geçerlilik koşulu

Yukarıda belirtildiği gibi, bir kişinin "sâlih amel" sahibi olabilmesi için en başta "ibadet" gereklidir, şarttır. Ama daha da önce bir şart var: *İman.*

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى
وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيٰوةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَجْرَهُمْ
بِاَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٧﴾

Nahl Suresi, ayet: 97

Anlamı (Diyanet'in)

Kadın, erkek, *inanmış olarak* kim iyi iş (sâlih amel) işlerse, ona hoş bir hayat yaşatacağız. Ecirlerini (sevaplarını, karşılıklarını), yaptıklarından daha güzeliyle ödeyeceğiz. (Nahl Suresi, ayet: 97.)

Açıklama

Ayette anlatılan: İster kadın, ister erkek olsun, kim "sâlih amel"de bulunursa (kimin işleri ve davranışları iyi olursa, yani Tanrı'nın buyrukları doğrultusunda bulunursa) ona, hem bu dünyada güzel bir yaşam sağlanacak, hem de onun yaptıklarının karşılığı öbür dünyada fazlasıyla ödenecektir.

Ancak, "sâlih amel"i, *inanmış olarak yaparsa* bu durum gerçekleşecek.

Demek ki, kişi inanmış (iman etmiş) olarak değil de, "imansız" olarak bir amelde bulunursa, onun amelinin geçerliliği yoktur. Onun sergileyeceği amel için karşılık (sevap) verilmeyecektir.

Fahruddin Râzî, burada bir soru soruyor ve cevap veriyor.

• Soru

Burada, "sâlih amel"den bir karşılık elde etmek, "iman" koşuluna bağlanıyor. Oysa, başka bir yerde bu koşul yok:

يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ اَشْتَاتًا لِيُرَوْا اَعْمَالَهُمْ ﴿٦﴾ فَمَنْ يَعْمَلْ
مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ﴿٧﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ﴿٨﴾

Zilzâl Suresi, ayet: 6-8

Anlamı

O gün (Kıyamet günü) insanlar, "amel"lerinin kendilerine gösterilmesi (karşılıklarını görmeleri) için bölük bölük çıkıp yürürler. Kim "zerre" ağırlığında "hayr (iyi) amel" yapmışsa o(nun karşılığını) görür. Kim de "zerre" ağırlığında "şerr (kötü) amel" yapmışsa onun karşılığını görür. (Zilzâl Suresi, ayet: 6-8.)

Bu ayetlerde açıkça, öbür dünyada, iyi ve kötü her amelin kesinlikle bir karşılığının olacağı, herkesin, yaptığının karşılığını alacağı bildiriliyor. Ve iyi amelin karşılığını almak için "iman şartı" aranmıyor. Buna ne denebilir?

• Cevap

İki karşılık var: "Temiz, güzel yaşam". Birincisi bu. Salih amel için sağlanacağı bildirilen bu yaşamı elde etmek için "iman şartı" vardır. Nahl Suresi'nin 97. ayetinde bildirilen budur. İkincisi, öbür dünyadaki kötü durumun hafifletilmesidir. İşte bu, "iman şartı"na bağlı değildir. Bu, "iman" olsun olmasın, her amele karşılık olarak sağlanır. (Bkz. Râzî, 20/112.)

Fahruddin Râzî bu cevabı uygun görüyor. Ne var ki, ayetlerde, "kâfir"lere "azabın hafifletilmeyeceği" bildiriliyor. (Bkz. Bakara Suresi, ayet: 86, 162, Âli İmrân Suresi, ayet: 88; Nahl Suresi, ayet: 85.) Konu için bkz. KÂFİR, CEHENNEM. Fahruddin Râzî de, "azabın hafifletilmeyeceği"nin bildirildiği yerdeki yorumunda, "hafifletme"nin hiçbir biçimde olamayacağını yazıyor. (Bkz. Râzî, 3/174, 175.)

Beliren odur ki, sâlih amel için gerekli karşılık verilebilmesi kimi ayetlerde "iman şartı"na bağlanmasa bile, kimi ayetlerde ve bu arada Nahl Suresi'nin yukarıda sunulan ayetinde açıkça "iman şartı"na bağlanmaktadır. "Şart"ın bir yerde bile bildirilir olması, yeterli bulunmaktadır. Aynı şartın her yerde açıklanması gerekli bulunmamaktadır. Kısacası: "Sâlih amel"den karşılık alabilmek için "iman", "şart"tır. İslam'da benimsenen ve özellikle Sünni kesimde tersi pek öne sürülmeyen görüş budur.

2- Kötü Amel ve Sonucu

Kötü amel, sâlih amelin tersidir. Tanrı'nın buyrukları dışında yapılan her iş ve davranış, kötü (fâsid) ameldir. Kur'an'da "seyyie" (çoğulu: "seyyiat") diye de geçer. Dinde "haram" ve "günah" sayılanların tümü, bu kapsam içindedir.

a) Kâfirlerin amelleri

Kur'an'da bildirilir ki, kâfirler, kendi amellerini "iyi" (sâlih) görürler. Tanrı, onlara, yaptıklarını "iyi" gösterir. Çünkü "süsleyerek" karşılarına çıkarır:

Fâtır Suresi, ayet: 7, 8

اَلَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿٧﴾ اَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوٓءُ عَمَلِهِ فَرَاٰهُ حَسَنًا
فَاِنَّ اللّٰهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَٓاءُ فَلَا تَذْهَبْ

نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَاتٍ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٨﴾

Anlamı (Diyanet'in)

İnkâr eden (kâfir olan) kimselere çetin azab vardır. Fakat inanıp yararlı iş (salih amel) işleyenlere, onlara, bağışlanma ve büyük ecir (karşılık) vardır. *Kötü işi (**sû amel**) **kendisine güzel gösterilip** de onu güzel gören* kimse, kötülüğü hiç işlemeyene benzer mi? Şüphesiz, Allah, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola eriştirir. Ey Muhammed! Artık onlara üzülerek kendini harab etme! Allah onların yaptıklarını şüphesiz bilir. (Fâtır Suresi, ayet: 7, 8.)

Açıklama

Bu ayetlerde, kâfirle inanırın bir olmadığı, inanırın "salih amel" sahibi, buna karşılık kâfirin "kötü amel" sahibi olduğu, kâfirin, "kötü amel"ini iyi, güzel gördüğü, böyle gösterenin de Tanrı olduğu, Tanrı'nın, "dilediği kimseyi saptırdığı, dilediği kimseyi doğru yola eriştirdiği" bildiriliyor.

Ayette "züyyine" geçiyor. "Süsletildi, süslü gösterildi" demek. Bu süsletilmeye, süslü gösterilmeye, yukarıdaki çeviride "güzel gösterilme" anlamı verildiği görülüyor.

Kâfirlere, amellerini "süslü, güzel gösteren"in kim olduğu, açıkça belirtilmiyorsa da, aynı ayette, "Tanrı'nın dilediğini saptırdığı ve dilediğini doğru yola eriştirdiği" açıklanıyor, bundan da süslü, güzel gösterenin, "Tanrı" olduğu anlaşılıyor.

Fahruddin Râzî şöyle diyor:

"İnsanların kişilikleri gerçekte aynıdır. Öyleyken ameller, kötülük, iyilik, günah, sevap olarak birbirinden ayrılmaktadır. İnsanlardan kiminin gerçeği bilip kiminin bilmemesi, her birinin bağımsız varlığından kaynaklanmış olamaz. Öyleyse, kiminin kötü, kimininse iyi amelde bulunması, Tanrı'nın iradesine dayalıdır." (Bkz. Râzî, 26/6.)

Demek ki, Râzî de, buradaki "süsleyen ve güzel gösteren"in, Tanrı olduğu görüşünde. Yorumlar da bu doğrultuda.

"Kâfir"lerin amellerini onlara süslü ve güzel gösteren, "şeytan" ve "insanların, cinlerin azgınları" da olamaz mı?

Buna evet diyenler de var. Öneğin Mutezile Mezhebi'nin ileri gelenlerinden Cübbâî (ö. 930) de bunlar arasında. Cübbâî'nin görüşü şöyle: "Bir şeyi süslü, güzel gösteren, onun *iyi-güzel* olduğunu bildiriyor demektir. Kâfirlerin amellerini güzel-iyi gösteren, eğer *Tanrı*'ysa iki olasılık vardır: Tanrı, kâfirlerin amellerini iyi-güzel gösterirken, bunu, ya gerçek olarak yansıtıyor ve gerçeği dile getiriyordur, ya da 'iyidir, güzeldir!' derken *yalan* söylüyordur. Eğer yalanı değil de, gerçeği dile getiriyorsa, süsleyip güzel gösterdiği kâfirlerin amelleri gerçekte de güzeldir. Eğer böyleyse, o amellerin sahibi, yerinde davranıyor, övülesi şeyler yapıyor demektir. Bu da, kâfirlerin, kâfirliklerinde, Tanrı'ya karşı gelişlerinde

haklı oldukları anlamına gelir. Durum, bu sonuca varmayı gerektirir. Yok eğer ortada yalan var, Tanrı 'güzeldir, iyidir!' derken gerçeği dile getirmiyorsa, bu da, Tanrı'nın sözüne, haberine güvenilmemesi gerektiği sonucunu doğurur. Böyle bir yargıda bulunmak da küfürdür (kâfirliktir). Öyleyse, şunu demekten başka bir yol kalmıyor: 'Kâfirlerin amellerini onlara süslü ve güzel gösteren, *Tanrı* değil; *şeytan*dır'." (Bkz. Râzî, 6/5.)

Fahruddin Râzî, "kâfirlerin amellerini onlara güzel, süslü gösterenin, Tanrı değil şeytan olduğu" yolundaki görüşün doğru olamayacağını yazıyor. "Kâfirlerin amellerini onlara güzel gösteren, ne şeytan, ne insan ve cin azgınları olabilir. Çünkü bunlar da birer kâfirdir. Oysa süsleyenin ve güzel gösterenin kâfirden başka olması gerekir. 'Bir şeyi süslü, güzel gösterenin, o şeyin güzel olduğunu bildirdiği' yolundaki değerlendirme de yanlıştır. Bir şeyi süslü, güzel gösteren, o şeyi bir süsle süslenmiş gösteriyor o kadar. (...) Varsayalım ki, bir şeyi süslü gösteren, onun güzel olduğunu da bildiriyor, haber veriyor. Ama bu, süslü-güzel gösterenin o şeyde birtakım tadlar, rahatlıklar olduğunu anlatmak istediğini, yalnızca bunu amaçladığını neden düşünmeyelim? Tanrı da, kâfirlerin amellerini süslü ve güzel gösterirken, o amellerin görünüşlerinde birtakım çekicilikler, tadlar bulunduğunu bildiriyordur. Bununsa yalanla bir ilgisi yoktur" diyor. (Bkz. Râzî, 6/5-6.)

Şu ayetlerde, kâfirlerin amellerini "süslü kılan"ın *Tanrı* olduğu açıkça belirtilir:

En'âm Suresi, ayet: 108

وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ
عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ كَذَٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ إِلَىٰ
رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٠٨﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Allah'tan başka yalvardıklarına sövmeyin ki, onlar da bilmeyerek aşırı gidip Allah'a sövmesinler. Böylece ***her ümmete, işini güzel gösterdik.*** Sonra dönüşleri Rablerinedir. O, işlediklerini haber verir. (En'âm Suresi, ayet: 108.)

Neml Suresi, ayet: 4

إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمْ أَعْمَالَهُمْ فَهُمْ يَعْمَهُونَ ﴿٤﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Ahirete inanmayanların ***yaptıkları işleri güzel göstermişizdir.*** Bu yüzden, körü körüne bocalarlar. (Neml Suresi, ayet: 4.)

Bu ayetten sonra gelen ayetin anlamı:

"Kötü azab işte bunlaradır. Ahirette en çok kayba uğrayacaklar da bunlardır." (Neml Suresi, ayet: 5.)

Ne var ki, şu ayetler de, "kâfirlerin amellerini, onlara *şeytan*'ın güzel (süslü) gösterdiği" bildirir:

فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلٰكِنْ
قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾

En'âm Suresi, ayet: 43

Anlamı (Diyanet'in)

Hiç değilse onlara şiddetimiz geldiği zaman yalvarıp yakarmalı değil miydiler? Lakin kalpleri katılaştı. ***Şeytan da yaptıklarını onlara güzel gösterdi.*** (En'âm Suresi, ayet: 43.)

وَإِذْ زَيَّنَ لَهُمُ
الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ
مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَكُمْ فَلَمَّا تَرَاءَتِ الْفِئَتَانِ نَكَصَ
عَلٰى عَقِبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكُمْ إِنِّي أَرٰى مَا لَا تَرَوْنَ
إِنِّي أَخَافُ اللّٰهَ وَاللّٰهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٤٨﴾

Enfâl Suresi, ayet: 48

Anlamı (Diyanet'in)

Şeytan onlara işlediklerini güzel gösterdi. Ve (Bedir Savaşı'nda): "Bugün insanlardan sizi yenecek kimse yoktur. Doğrusu, ben de size yardımcıyım!" dedi. İki ordu karşılaşınca da geri dönüp: "Benim sizinle ilgim yok. Doğrusu, sizin görmediğinizi ben görüyorum. Ve şüphesiz Allah'tan korkuyorum. Allah'ın azabı şiddetlidir." dedi. (Enfâl Suresi, ayet: 48.)

Açıklama

Yorumlarda ve kimi hadislerde, şeytanın, ayette anlatılan sözleri kâfirlere söylerken insan kılığında olduğu anlatılır.

Bkz. BEDİR.

Nahl Suresi,
ayet: 63

تَاللّٰهِ لَقَدْ اَرْسَلْنَٓا اِلٰٓى اُمَمٍ
مِنْ قَبْلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ فَهُوَ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ
وَلَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿٦٣﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Ey Muhammed! Allah'a andolsun ki, senden önceki ümmetlere peygamberler gönderdik. *Şeytan yaptıklarını onlara güzel gösterdi.* Bugün de dostları odur. Onlara, can yakıcı azab vardır. (Nahl Suresi, ayet: 63.)

Neml Suresi,
ayet: 23-25

اِنّ۪ي وَجَدْتُ امْرَاَةً تَمْلِكُهُمْ وَاُو۫تِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ
عَظ۪يمٌ ﴿٢٣﴾ وَجَدْتُهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّب۪يلِ فَهُمْ
لَا يَهْتَدُونَ ﴿٢٤﴾ اَلَّا يَسْجُدُوا لِلّٰهِ الَّذ۪ي يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِي السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿٢٥﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Ora (Sebe') halkına hükmeden, her şeyden kendisine bolca verilen ve büyük bir tahta sahip olan bir kadın buldum. Onun ve milletinin Allah'ı bırakıp güneşe secde ettiklerini gördüm. Göklerde ve yerde gizli olanları ortaya koyan, gizlediğiniz ve açıkladığınız şeyleri bilen Allah'a secde etmemeleri için, *şeytan, kendilerine, yaptıklarını güzel göstermiş, onları doğru yoldan alıkoymuştur.* Bunun için doğru yolu bulamazlar. (Neml Suresi, ayet: 23-25.)

Açıklama

Daha önceki ayetlerde Hüdhüd kuşundan söz edilir ve yukarıdaki ayetlerde yer alan sözleri Hüdhüd'ün, Süleyman Peygamber'e söylediği bildirilir.

Bkz. SÜLEYMAN.

وَعَادًا وَثَمُودَا۟ وَقَد تَّبَيَّنَ لَكُم
مِّن مَّسَٰكِنِهِمْ ۖ وَزَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ أَعْمَٰلَهُمْ
فَصَدَّهُمْ عَنِ ٱلسَّبِيلِ وَكَانُوا۟ مُسْتَبْصِرِينَ ٣٨

Ankebût Suresi, ayet: 38

Anlamı (Diyanet'in)

Âd ve Semûd milletlerini de yok ettik. Bunu, oturdukları yerlerden anlamaktasınız. *Şeytan, kendilerine işlediklerini güzel gösterdi:* onları doğru yoldan alıkoydu. Oysa kendileri, bunu anlayacak durumda idiler. (Ankebût Suresi, ayet: 38.)

Kimi zaman da bir kesim kâfirlerin kâfirlere amellerini güzel (süslü) gösterdiği bildirilir:

وَكَذَٰلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ
مِّنَ ٱلْمُشْرِكِينَ قَتْلَ أَوْلَٰدِهِمْ شُرَكَآؤُهُمْ
لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا۟ عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ ۖ وَلَوْ شَآءَ
ٱللَّهُ مَا فَعَلُوهُ ۖ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ١٣٧

En'âm Suresi, ayet: 137

Anlamı (Diyanet'in)

Böylece, *putlara hizmet edenler,* puta tapanların çoğunu helâka sürüklemek, dinlerini karmakarışık etmek için çocuklarını ***öldürmelerini, onlara iyi göstermişlerdir.*** Allah dileseydi bunu yapamazlardı. Ey Muhammed! Sen onları ve iftiralarını bir tarafa bırak. (En'âm Suresi, ayet: 137.)

Açıklama

Bu ayetten önceki ayetin anlamı şöyledir: "Kendi ileri sürmelerine göre, 'Bu, Allah'ındır, bu da putlarımızındır!' diyerek, Allah'ın yarattığı develer ve ekinlerden pay ayırdılar. Ortaklarına (putlara) ayırdıkları, Allah'a ulaşmaz; ama Allah'a ayrılmış olan ortaklarına (putlara) verilirdi. Ne kötü yargıda bulunuyorlardı!" (En'âm Suresi, ayet: 136.)

Yorumlarda ve hadislerde açıklandığına göre, İslam öncesi dönemde putataparların şöyle yaptıkları bildiriliyor:

Adak adarlardı. Deve, tarım ürünü... Paylara ayırırlardı adadıklarını: "Şu putların, şu da Allah'ın payı..." diyerek... Putlara adayıp ayırdıklarını put hizmetlerine ve görevlilerine verirlerdi. Allah için ayırdıklarınıysa, güçsüzlere, yoksullara ve çocuklara harcarlardı. Bu paylardan birinin öbürüne katıldığı, karıştığı da olurdu. Allah için ayrılmış olan paydan putlar için ayrılmış olan paya katıldığında, öylece bırakırlardı. Yani, alıp Allah için ayrılmış olan paya koymazlardı. "Allah zengindir, O'nun bir ihtiyacı yoktur" derlerdi. Ama putların payından Allah için ayrılmış olan paya katılan olursa, alıp yerine korlardı, yani putlar için ayrılmış olana katarlardı. Bunu yaparlarken de "Putlar zengin değildir, yoksuldur..." derlerdi. Putlar için ayırdıklarından yiten olduğunda da, ona karşılık olarak Allah'a ayrılmış olan paydan alıp tamamlarlardı. (Tefsirlere, örneğin, Taberî'ye, İbn Kesîr'e, Râzî'ye bakınız.) Konu için bkz. PUT.

İşte En'âm Suresi'nin yukarıda sunulan ayetlerinde (ayet: 136, 137.) bu durumun anlatılmak istendiği belirtilir.

Demek ki, putataparların geleneksel ve dinsel olarak yaptıkları bu amelleri, "güzel, iyi, sâlih amel" geliyordu kendilerine. Onlara bu ameli "iyi, güzel gösteren"se "putlara hizmet edenler", yani put-tapınak görevlileri, ilgilileriydi. Putataparları öyle davranmaya, bu tür amelde bulunmaya sürükleyen bunlardı. 137. ayette bu açıklanıyor.

Ayette (En'âm Suresi, ayet: 137) putataparlara, "çocuklarını öldürme"nin "güzel-süslü-iyi gösterildiği" de bildiriliyor.

Aktarıldığına göre, İslam öncesi dönemde, kız çocukları diri diri gömülürlerdi. Ayette ya buna değiniliyor, ya da putataparların, çocuklarını "kurban olarak adadıkları"na değiniliyor. Peygamber'in dedesi Abdulmuttalib de, oğlu Abdullah'ı kurban olarak adamıştı. (Bkz. Râzî, 13/206.)

Konu için bkz. ADAK, KURBAN.

"Kâfirlerin amellerinin kendilerine süslü-güzel gösterildiği", başka ayetlerde de bildirilir:

En'âm Suresi, ayet: 122

كَذٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٢﴾

Anlamı

Böylece, kâfirlere amelleri (yaptıkları) "süslü" (güzel) gösterilmiştir. (En'âm Suresi, ayet: 122.)

Tevbe Suresi, ayet: 37

إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا
يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِيُوَاطِئُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ

فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ زُيِّنَ لَهُمْ سُوءُ أَعْمَالِهِمْ وَاللَّهُ
لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ٣٧

Anlamı (Diyanet'in)

Sapıtmak için hürmetli ayların yerlerini değiştirip geciktirmek, küfürde gerçekten ileri gitmektir. İnkâr edenler, Allah'ın haram kıldığı ayların sayısına uydurmak için, onu bir yıl haram, bir yıl helal sayıyor, böylece Allah'ın haram kıldığını helal kılıyorlar. ***Kötü işleri*** kendilerine ***güzel göründü*** (aslında "gösterildi" olması gerekiyor). Allah, inkâr eden toplumu, doğru yola eriştirmez. (Tevbe Suresi, ayet: 37.)

Bkz. **AY, HARAM, HELAL.**

وَإِذَا مَسَّ
الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنْبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا
عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَأَنْ لَمْ يَدْعُنَا إِلَى ضُرٍّ مَسَّهُ كَذَلِكَ
زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ١٢

Yunus Suresi, ayet: 12

Anlamı

İnsana bir darlık geldiğinde yan gelip ya da oturur durumda ya da ayaktayken yalvarıp yakarır. Biz onun darlığını (sıkıntısını) giderdiğimizdeyse, başına gelen sıkıntıyı kaldırmak için bizi çağırmamış gibi bir tutum takınır. İşte sınırı aşıp *ileri gidenlere, amelleri böyle süslü (güzel) gösterilmiştir.* (Yunus Suresi, ayet: 12.)

بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرُهُمْ وَصُدُّوا عَنِ السَّبِيلِ
وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ٣٣

Ra'd Suresi, ayet: 33

Anlamı (Diyanet'in)

İnkâr edenlere, *kurdukları düzenler* ***güzel gösterildi.*** Ve doğru yoldan alıkonuldular. Zaten ***Allah'ın saptırdığına,*** *yol gösteren bulunmaz.* (Ra'd Suresi, ayet: 33.)

Mü'min Suresi, ayet: 36, 37

وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا هَامَانُ
ابْنِ لِي صَرْحًا لَعَلِّي أَبْلُغُ الْأَسْبَابَ ﴿٣٦﴾ أَسْبَابَ
السَّمٰوَاتِ فَأَطَّلِعَ إِلَىٰ إِلٰهِ مُوسٰى وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ كَاذِبًا
وَكَذٰلِكَ زُيِّنَ لِفِرْعَوْنَ سُوءُ عَمَلِهِ وَصُدَّ عَنِ السَّبِيلِ
وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ إِلَّا فِي تَبَابٍ ﴿٣٧﴾

Anlamı

Firavun, Haman'a şöyle demişti: "Bana bir kule yap. Olur ki, yollara, göklerin yollarına ulaşırım da, Musa'nın Tanrı'sına ilişkin bilgi edinirim. Ben onu yalancı biliyorum (sanıyorum)." Böylece, *Firavun'a* ***kötü ameli*** *(kötü girişimi)* ***süslü*** *(güzel)* ***gösterildi.*** Ve Firavun, doğru yoldan alıkonuldu. Firavun'un düzeni boşa yönelik olmaktan öteye gitmedi. (Mü'min Suresi, ayet: 36, 37.)

Bkz. **HAMAN, FİRAVUN.**

uhammed Suresi, ayet: 14

أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ كَمَنْ زُيِّنَ لَهُ
سُوءُ عَمَلِهِ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ ﴿١٤﴾

Anlamı

Tanrı'sının katından bir belgesi olan, *kötü ameli kendisine süslü (güzel) gösterilen kimseye benzer mi?* (Kâfirler) isteklerine uymuşlardır. (Muhammed Suresi, ayet: 14.)

b) İnanırların Kötü Amelleri

İnanırların da kötü amelleri, yani Tanrı'nın buyruklarına uymayan, ya da tam uymayan, günah sayılan tutum ve davranışları bulunur. İlgili ayetler, hadisler ve yorumları için bkz. **GÜNAH.**

3- İyi ve Kötü Amellere Verilen Karşılıklar, Günah-Sevap Oranları

İyi amel –yukarıda da belirtildiği gibi– "cennetlik kişinin ameli", tersi de "cehennemlik kişinin ameli" sayılır. Tanrı kullarını, amelleri nedeniyle cennet ya da cehenneme koyarak ödüllendirir ya da cezalandırır. Yukarıdaki ayetlerde de bu açıkça anlatılır.

Ancak, bir iyi amele ne kadar sevap, bir kötü amele ne kadar günah yazılır, hangi oranda?

Ayetlerde bu da açıklanmakta:

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزٰى
إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦٠﴾

En'âm Suresi, ayet: 160

Anlamı (Diyanet'in)

Kim ortaya *bir iyilik koyarsa, ona* ***on katı*** *verilir.* Ortaya *bir kötülük koyan ise, ancak* ***misliyle*** *cezalandırılır.* Onlara haksızlık yapılmaz. (En'âm Suresi, ayet: 160.)

Açıklama

Kimi yorumcuya göre, iyilik (sâlih amel) demek olan "el hasene", burada "la-ilaha illallah"; "kötülük" (kötü amel) demek olan "e's-seyyie" de "şirk"tir (Tanrı'ya ortak koşmak). (Bkz. tefsirler, örneğin, Taberî, 8/79-81.) Fahruddin Râzî, bu yorumun doğru olmadığını, ayetteki "el hasene"nin bütün iyilikleri, "e's-seyyie"nin de bütün kötülükleri içine aldığını yazıyor. (Bkz. Râzî, 14/8.)

İyilik, yani Tanrı'nın buyrukları doğrultusunda gösterilen iyi çaba, tutum ve davranış (salih amel) karşılığında verilen sevap konusunda üç görüş var.

Birinci görüşe göre, verilen karşılık, kişinin iyi amelinin kaç katı olursa olsun, "Tanrı'nın bir lütfu"dur. İkinci görüşe göre (Mutezile'nin, özellikle de Cübbâî'nin görüşü): Ayette verileceği belirtilen "on kat" karşılık, "Tanrı'nın lütfu"dur. Ama bir amele bir karşılık verildiğinde, bu, "lütuf" değil, yalnızca sevaptır. Yani kişinin alması gereken haktır. Kişi, yaptığı iyi amel için on kat karşılığı "hak" etmez, ama bir karşılığı "hak" eder. O bir karşılığın ona verilmesi zorunludur. Üçüncü görüşe göre (Mutezile'den kimileri bu görüşü benimser), ayette sözü edilen "on kat" karşılıktan yalnızca biri amelin karşılığıdır, "sevap" adı verilen de budur. Öteki dokuz kata gelince: Bunlar, "Tanrı'nın fazladan verdiği lütufdur". İkinciyle üçüncü görüş arasındaki fark çok az: İkinci görüş, on katın tümünü "lütuf" kabul ediyor. (Bkz. Râzî, 14/8, 9.)

Ayette sözü edilen "on kat"ın da, aslında "kesin bir sınırlama" niteliğinde olmadığı da belirtiliyor. (Bkz. tefsirler.)

Yunus Suresi, ayet: 26, 27

لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ
وَلَا ذِلَّةٌ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٦﴾ وَالَّذِينَ
كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ مَا لَهُمْ
مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطَعًا مِنَ اللَّيْلِ
مُظْلِمًا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧﴾

Anlamı (Diyanet'in)

İyi davrananlara, daima *daha iyisi ve üstünü verilir.* Onların yüzleri ne kararır ve ne de zilletten kızarır. İşte onlar cennetliklerdir. Orada temelli kalırlar. Kötülük işleyenlere, *kötülükleri kadar* ceza verilir. Onların yüzlerini zillet bürür. Allah'a karşı onları savunacak yoktur. Yüzleri, geceden de kara bir parçayla örtülmüş gibidir. Bunlar, cehennemliklerdir. Orada temelli kalırlar. (Yunus Suresi, ayet: 26, 27.)

Mü'min Suresi, ayet: 40

﴿٣٩﴾ مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَىٰ إِلَّا مِثْلَهَا وَمَنْ عَمِلَ
صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ
يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٤٠﴾

Anlamı

Kim bir "kötü amel" (iş, davranış) yaparsa, yalnızca *onun oranında karşılık* (ceza) alır. Erkek ya da kadın, kim bir "sâlih (iyi) amel"de bulunursa ve inanmış olarak yaparsa, işte böyle olanlar cennete girerler. Orada, *hesapsız* biçimde "rızıklanırlar" (yani sınırsız mutluluklar bulurlar).

Şûrâ Suresi, ayet: 40

وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا

Anlamı

Bir kötülüğün karşılığı, *aynı ölçüdeki bir kötülüktür...* (Şûrâ Suresi, ayet: 40.)

Açıklama

Burada, insanların da *bir kötülüğe aynı ölçüdeki bir kötülükle* karşılık verebilecekleri bildiriliyor. Ayetin sonu şöyle: "Ama kim bağışlar ve barış yoluna giderse, onun karşılığını vermek Tanrı'ya düşer. Tanrı, kuşkusuz, haksız olanları sevmez."

Yani, bir kötülüğe aynı ölçüdeki kötülükle karşılık verilebilirse de bağışlama (af) ve barış (sulh, ıslah) yoluna gidilirse daha iyidir. Böyle olduğunda Tanrı ödülsüz bırakmaz. İlgili hadisler:

Hadis

Müslüman olan ve Müslümanlığını da güzel (sağlam) yapan kimsenin, önce geçmişteki günahlarını örter (bağışlar), sonra sıra "kısas"a (iyi amellerine verilecek karşılıklara, ödüllere) gelir; *yaptığı her iyilik için "bire on"dan "bire yediyüz"e kadar katlanarak karşılık verilir.* Yaptığı her kötülük (kötü amel) içinse; Tanrı bağışlamamışsa, *bire bir karşılık* görür yalnızca. (Bkz. Buharî, İman /31; Tecrid, hadis no: 39; Müslim, İman /205, hadis no: 129.)

Hadis

Tanrı (meleklerine) buyurur: "Bir kulum, bir kötülüğe yöneldiği zaman ona hemen günah yazmayın. O kulum, o kötülüğü işlediğinde ona yalnızca bir günah yazın. Kulum, bir iyiliğe yöneldiğinde, daha yapmış değilse, ona hemen bir iyilik (sevap) yazın!" O iyiliği gerçekleştirdiğinde ise on iyilik (sevap) yazın. (Bkz. Müslim, İman / 203, hadis no: 128.) "... Kulum iyiliği yapıp gerçekleştirdiğinde, ona on iyilikten yediyüz iyiliğe kadar katlayarak yazın!" (Bkz. Müslim, İman /204, aynı hadis.)

Hadis

"Bir kulum, herhangi bir iyiliği içinden geçirdiğinde, o iyiliği yapana dek, bir iyilik yazarım. İyiliği yaptığındaysa ben on katını yazarım. Kulum bir kötülük yapmayı içinden geçirdiğinde, o kötülüğü yapmadıkça ona bir günah yazmam, bağışlarım. O kötülüğü yaptığındaysa, karşılığında yalnızca bir kötülük (günah) yazarım." (Bkz. Müslim, İman /205, hadis no: 129.)

Hadis

"Bir kimse bir iyilik yapmayı (salih amelde bulunmayı) kararlaştırıp yapmaya yöneldiğinde, onu yapıncaya kadar, o kimse için bir iyilik (sevap) yazılır. Yöneldiği iyi ameli yaptığındaysa, o kimseye on katından yediyüz katına değin ve daha da çok katıyla sevap yazılır. Bir kimse bir kötü amel yapmayı kararlaştırıp ona yöneldiğinde, yapıncaya kadar o kimseye bir kötülük (günah) yazılmaz. Yalnızca yapıp gerçekleştirdiğinde günah yazılır." (Bkz. Müslim, İman /206, 207, hadis no: 130, 131.)

Hadis

Tanrı buyuruyor (kutsî hadis): "Kim bir iyi amel ile (bana) gelirse, ona, bire on ya da daha çok karşılık veririm. Kim bir kötülük ile gelirse, onun karşılığı, bire birdir. Ya da bağışlarım. Kim bana bir karış gelirse, ben ona bir arşın giderim. Bana bir arşın yaklaşana da ben bir kulaç yaklaşırım." (Bkz. Müslim, Zikir/ hadis no: 2687.)

Hadis

"Kim sabahleyin *lailaha illallah vahdehu laşerike leh* (Tanrı'dan başka Tanrı yoktur, yalnızca O vardır, O'nun Tanrılıkta ortağı da yoktur), *lehü'l-mülk* yalnızca O'nundur) *ve lehu'l-hamd* (övgüler de O'na özgüdür) *ve hüve ala killi şey'in kadir* (O'nun her şeye gücü yeter) dese; İsmailoğullarından bir köle azad etmişcesine ona sevap yazılır. Ve (ayrıca) on sevap yazılır. Onun on günahı da eksiltilir. Ve o on derece yükseltilir. Akşama değin de, şeytana karşı korunur. Bu sözleri akşamleyin söylese, sevap-ödül olarak aynı karşılıkları alır ve sabaha kadar şeytana karşı koruma altına alınır." (Bkz. Ebu Davud, Edeb /110, hadis no: 5077.)

4- Amellerin Tartılması

İyi, kötü "amel"lerin öbür dünyada "tartılacağı" ve ağırlıklarına göre kişinin gideceği yerin belirleneceği de bildirilir ayet ve hadislerde. İlgili ayet, hadis ve yorumları için bkz. **KIYAMET, GÜNAH, SEVAP, CEHENNEM, CENNET, MİZAN, ADALET.**

5- Amel Defteri

Tanrı'nın, insanı izleyenleri (melekler) vardır. (Ra'd Suresi, ayet: 11.) Bu izleyiciler, "değerli yazıcılar" (kirâmen kâtibîn) adı verilen melekler, iyi ve kötü tüm amelleri yazarlar. (İnfitâr Suresi, ayet: 10-12.)

İnsanın sağında ve solunda oturan iki melek, konuştuklarını da izleyip tutanak altına alır. (Kaf Suresi, ayet: 17, 18.)

İnsan için yazılan yazıların tutulduğu deftere, amel defteri denir. Kıyamette, her kişinin defteri (kitâb) kendisine verilir. Sağından verilirse cennete gideceği, solundan verilirse, cehenneme gideceği anlaşılır. (Hâkka Suresi, ayet: 19-35; İnşikâk Suresi, ayet: 7-12.)

İlgili ayet, hadis ve yorumlar için bkz. **KIYAMET, MELEK, CEHENNEM, CENNET, GÜNAH, SEVAP.**

6- Amel ve Kader

Leyl Suresi, ayet: 5-10

فَأَمَّا مَنْ أَعْطَىٰ وَاتَّقَىٰ ﴿٥﴾ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَىٰ ﴿٦﴾
فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَىٰ ﴿٧﴾ وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَىٰ ﴿٨﴾ وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَىٰ
﴿٩﴾ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَىٰ ﴿١٠﴾

Anlamı

Verene (bağışta bulunana), korkup Tanrı'ya karşı gelmekten sakınana ve "en güzel"i (Tanrı'nın varlığı ve birliğini dile getiren sözü) onaylayana gelince: Biz

onu, en kolaya kolaylayacağız (hazırlayacağız). Cimrilik edene, gereksinimi yokmuş gibi tutum gösterene (Tanrı'ya ve başkalarına işi düşmezmiş gibi böbürgen davranana) ve "en güzel"i yalan sayana gelince: Biz böylesi kimseyi en zora kolaylayacağız (hazırlayacağız). (Leyl Suresi, ayet: 5-10.)

Açıklama

Yani "iyi amel" sahiplerini Tanrı, "en güzel"e, en güzel sonuçlara; ters tutum ve davranışlarda olanlarıysa ters sonuçlara hazırlar. Birinci kesimdekilerin işleri kolaylaşırken, ikinci kesimdekilerin işleri zorlaşır. Birinci kesimdekilerin cennete, ikinci kesimdekilerin de cehenneme gitmeleri için ortam hazırlanır.

Ne var ki, hadislerde amellerdeki görünüşün insanları yanıltabileceği ve her şeyin belirleyicisinin kader olduğu anlatılır:

Hadis

"Sizden hiçbir kimse ve yaratıklardan hiçbir canlı yoktur ki, onun (Tanrı eliyle) cennetteki ve cehennemdeki yeri yazılmamış (takdir edilmemiş) olsun. Onun şakî mi (cehennem mutsuzu mu), saîd mi (cennet mutlusu mu) olduğu yazılıp belirlenmemiş bulunsun."

Peygamber böyle deyince, arkadaşlarından biriyle arasında şu konuşma geçer:

"Öyleyse ey Tanrı Elçisi, ameli-ibadeti bırakıp Tanrı'nın bizim için yazdığına (takdir ettiğine, yazgımıza) dayanıp kalamayız mı? (Yani, madem ki, kimin ne olacağını, cennete mi, cehenneme mi gideceğini Tanrı yazıp çizmiş; bizim salih amelde bulunmamıza, ibadet etmemize ne gerek var? Ameli-ibadeti bırakıp Tanrı'nın takdirine boyun eğsek olmaz mı? Kendi durumuna bırakırsak, her şey kaderdeki gibi olur.) Hangimiz 'saadet (mutluluk-cennet) ehli'ndense 'saadet ehlinin ameli'ni işler döne-dolaşa. Hangimiz 'şekâvet (mutsuzluk-cehennem) ehli'ndense, (yine yazgısı nedeniyle) döne-dolaşa 'şekâvet ehlinin ameli'ni işler. (Bu yolda özel çaba göstermesek de, işi kendi akışına bıraksak olmaz mı?)

"Saadet ehline (cennetlik kişilere) saadet ehlinin ameli; şekâvet ehline (cehennemliklere) de şekâvet ehlinin ameli kolaylaştırılır (Tanrı tarafından). (Yani kimler cennetlik olarak yazılmışsa, onlar, cennetliklere yaraşır amelleri, iş ve davranışları yapmaya yöneltilirler ve hazırlanırlar. Cehennemlikler için de bunun tersi olur. Öyleyse insan, cennetliklere özgü amellerde bulunmalıdır.)"

Peygamber bu karşılığı verdikten sonra, Leyl Suresi'nden yukarıda sunulan ayetleri (kanıt olarak) okur. (Bkz. Buharî, Cenaiz /83, Tefsir /92/5; Tecrid, hadis no: 666; Müslim, Kader /6/7, hadis no: 2647; Ebu Davud, Sünnet /17, hadis no: 4694; Tirmizî, Tefsir /81, hadis no: 3344; İbn Mace, Mukaddime /78; Ahmed İbn Hanbel, 3/84.)

Hadis

"Her birinizin yaratılışı, ana karnında kırk günde toplanır (oluşur). Sonra bir o kadar da (kırk gün) kan pıhtısına dönüşmüş olarak kalır. Sonra bir o kadar da bir çiğnem et oluvermiş olarak bulunur. Sonra Tanrı bir *melek* gönderir. Ve dört ke-

limeyi yazmasını ona buyurur: "Onun (ana karnında olanın) *amel*'ini, *rızk*'ını, *ecel*'ini ve cehennemlik mi, cennetlik mi olacağını yaz!' der. Sonra ona (ana karnında olana) can üfürülür. Sizden herhangi bir kişi, iyi amel (iş) yapar, öylesine ki onunla cennet arasında bir kulaç uzaklık kalır. Ama bu sırada (meleğin ana karnındayken yazdığı) yazı (yazgı) gelip etkisini gösterir ve o kişi, cehennemliklerin amelini (kötü işler) yapmaya başlar. (Dolayısıyla sonuçta cehenneme yolcu olur.) Yine sizden bir başka kişi kötü iş (amel) yapar, öylesine ki, onunla cehennem arasında bir kulaç uzaklık kalır. Ama o sırada yazgısı etkisini gösterir ve bu kez cennetliklere uygun amelde bulunur (ve dolayısıyla cennete yolcu olur.)" (Bkz. Buharî, Kader /1, Bed'ü'l-Halk /6, Enbiya /1, Tevhid /28; Müslim, Kader /1, hadis no: 2643; Tecrîd, hadis no: 1324; Ebu Davud, Sünnet /17, hadis no: 4708; Tirmizî, Kader /4, hadis no: 2137; İbn Mace, Mukaddime /76.)

Bu hadislerden, cennetliği ve cehennemliği belirleyenin, "kader" olduğu ve "amel"lerin "son"una, son halkalara, son gidişe bakılması gerektiği anlaşılıyor.

Konu ile ilgili başka hadisler için bkz. **KADER, RIZK, ECEL.**

II- AMEL-İMAN (İNANÇ) İLİŞKİSİ

A- Amel (İyi Amel) Bulunur da İman Bulunmazsa

Herhangi bir "iyi amel"in geçerli olabilmesi için "iman"ın "şart" olduğuna daha önce de (bkz. I/1/b. ayrıca I/2/a.) değinilmişti.

1- Kâfirlerin Boşa Giden Amelleri

Nûr Suresi, ayet: 39, 40

وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ
يَحْسَبُهُ الظَّمْآنُ مَاءً حَتَّى إِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا وَوَجَدَ اللَّهَ
عِنْدَهُ فَوَفَّاهُ حِسَابَهُ وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٣٩﴾ أَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي
بَحْرٍ لُجِّيٍّ يَغْشَاهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ سَحَابٌ ظُلُمَاتٌ
بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكَدْ يَرَاهَا وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ
اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ ﴿٤٠﴾

Anlamı (Diyanet'in)

İnkâr edenlerin (kâfirlerin) işleri, engin çöllerdeki *serap* (çölde uzaktan su gibi görünen ışık yanıltması) gibidir. Susayan kimse onu su zanneder. Fakat oraya geldiğinde hiçbir şey bulamaz. Orada Allah'ı bulur. Ve O da hesabını görür. Allah, hesabını çabuk görendir. Veya engin denizin karanlıklarına benzer. Onu üst üste dalgalar ve dalgaların üstünde de bulutlar örter. Karanlıklar üstünde karanlıklar. İnsan elini uzattığı zaman, neredeyse onu bile göremez. Allah'ın nur vermediği kimsenin nuru olmaz. (Nûr Suresi, ayet: 39, 40.)

Açıklama

Kâfirlerin amelleri burada iki şeye benzetiliyor:

• Çöllerdeki serap.

• Ve karanlıklar.

Yorumcuların belirttiklerine göre:

Birinci benzetmeyle, kâfirlerin amellerine yaptıkları birtakım iyiliklere güvendikleri, ama öbür dünyaya gittiklerinde bu amellerin kendilerine hiçbir yararının olmadığını görecekleri anlatılmak isteniyor.

İkinci benzetmede de bir "karanlıklar", bir de "alabildiğine derin bir deniz" var. Kâfirlerin amelleri "karanlıklar bütünü"dür. "Yanlışlıklar, bozukluklar ve şaşkınlıklar" üstüne kuruludur. Übeyy İbn Ka'b'ın yorumuyla "kâfirin sözü karanlıktır, yaptıkları bir başka karanlıktır, girdiği yer (hareket noktası) bir başka karanlıktır, çıktığı yer bir başka karanlıktır, Kıyamette, Ahirette varacağı yer (cehennem) de bir başka karanlıktır". Ayetteki "deniz" de kâfirlerin "kalbi"dir. Demek ki kâfirlerin "kalbleri", sözü edilen "karanlıklar" içindedir. Gerekli "bilgi"yi edinemez ve "cahillikler, kâfirlik ve sapıklık" içinde kalır. "Işık" (nur:iman) olmadığı için "doğru yol"u bulamaz. (Bkz. Taberî, Tefsir, 18/115-116; Râzî, 24/7, 8.)

Fahruddin Râzî, "Kâfirlerin amelleri, eğer güzel ameller türündense (kendilerine yararı olmayacağı için) seraba benzer; eğer kötü ameller türündense karanlıklara benzer" diyor. (Bkz. 24/8.)

مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ
اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ
مِمَّا كَسَبُوا عَلَى شَيْءٍ ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ﴿١٨﴾

İbrahim Suresi, ayet: 18

Anlamı (Diyanet'in)

Rablerini inkâr edenlerin işleri (ameleri), fırtınalı bir günde, rüzgârın şiddetle savurduğu *küle* benzer. Yaptıklarından hiçbir şey elde edemezler. İşte bu, derin sapıklıktır. (İbrahim Suresi, ayet: 18.)

﴿٢١﴾ يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلٰٓئِكَةَ لَا بُشْرٰى يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ وَيَقُولُونَ حِجْرًا
مَحْجُورًا ﴿٢٢﴾ وَقَدِمْنَآ اِلٰى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَٓاءً
مَنْثُورًا ﴿٢٣﴾

Furkan Suresi, ayet: 22, 23

Anlamı

O gün ki melekleri görürler. İşte o gün, suçlulara (günahkârlara, kâfirlere) müjde yoktur. Melekler: "Yasaktır (her şey ve mutluluklar) size yasak!" derler. (Kâfirler) amel (iyi amel) olarak ne yapmışlarsa ele alırız ve saçılıp savrulmuş bir *toza* dönüştürürüz (yani boşa çıkarırız). (Furkan Suresi, ayet: 22, 23.)

Açıklama

Kur'an yorumcuları, burada sözü edilenin, "kâfirlerin amelleri", yani onların yaptıkları "yoksulları doyurmak, yakınlara iyilikte bulunmak" gibi iyilikleri olduğunu ve Tanrı'nın bunlara boşa çıkaracağını anlattığını belirtirler. Ayette "habaen messura" geçiyor. "Heba", havada uçuşan toz, "mensûr" da saçılmış, savrulmuş demektir. Amellerin yararından kâfirlerin ellerinde hiçbir şey kalmayacağı anlatılmak isteniyor. (Bkz. Taberî, 19/3-4; Kurtubî, 13/22; Râzî, 24/72.)

قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْاَخْسَرِينَ
اَعْمَالًا ﴿١٠٣﴾ اَلَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ
يُحْسِنُونَ صُنْعًا ﴿١٠٤﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَٓائِهِ
فَحَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَزْنًا ﴿١٠٥﴾ ذٰلِكَ جَزَٓاؤُهُمْ
جَهَنَّمُ بِمَا كَفَرُوا وَاتَّخَذُٓوا اٰيَاتِي وَرُسُلِي هُزُوًا ﴿١٠٦﴾

Kehf Suresi, ayet: 103-105

Anlamı (Diyanet'in)

Ey Muhammed! "Size *amelce* en çok kayıpta bulunanları haber verelim mi?" de! Dünya hayatında *çalışmaları boşa gitmiştir.* Oysa onlar, sağlam iş yaptıklarını sanıyorlardı. Bunlar, Rablerinin ayetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenlerdir. Bu yüzden *işleri boşa gitmiştir.* Kıyamet günü biz onlara değer vermeyeceğiz. (Kehf Suresi, ayet: 103-105.)

173
AMEL

2- Dinden Dönenlerin Boşa Giden Amelleri

وَمَنْ يَرْتَدِدْ
مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ
أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ
فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢١٧﴾

Bakara Suresi, ayet: 217

Anlamı

Sizden kim dininden dönerse ve kâfir olarak ölürse (bilesiniz ki) öylelerinin *amelleri* dünyada da, Ahirette de boşa gitmiştir. İşte öyleleri, cehennemliklerdir. Onlar, orada temelli kalırlar. (Bakara Suresi, ayet: 217.)

Açıklama

Ayette "habt" geçiyor. Anlamı, silinme, boşa gitmedir.

Dinden dönen ve öylece ölen kimsenin amelinin "habt" olacağı bildiriliyor.

Sorulan sorular:

• Dinden dönen kimsenin, dininden dönmeden önceki "amel"i, iyi iş ve davranışları (en başta ibadetleri) aslında geçersiz (fâsıd) miydi, yoksa "dinden dönme"siyle mi geçersiz oldu?

• Dinden dönen kimsenin amellerinin boşa gitmesi, dinden dönmesi nedeniyle midir, dinden döndükten sonra "kâfir" olarak ölmesi nedeniyle midir?

Bu sorulara nasıl karşılık verilmesi gerektiği, Kur'an yorumcuları ve "fıkıh"çılar arasında tartışmalıdır.

a) "Dinden Dönenin Amelinin Boşa Gitmesi, Kâfir Olarak Ölmesine Bağlıdır" Diyenler

İleri sürülen kanıtlar şöyle:

• Ayette, açıkça "kâfir olarak ölürse" deniyor. Demek ki, dinden dönen kimse, kâfir olarak ölmediği sürece amelleri boşa gitmez.

• İman, ancak kişi öldüğü zaman "gerçeklik" kazanır. Ondan önce, "dış belirti" de (zahiri) iman kabul edilir. Eğer ondan önce de gerçek iman (hakiki iman) olsa, sahibi cenneti ve cennetteki ebedi mutluluğu hak etmiş olur ki, "dinden döndükten" sonra da bu durum sürer. Buysa olacak şey değildir. Dinden dönen bir kimsenin cennete gitmesi düşünülemez. Demek ki, bir insan ölmeden, son durumu belli olmaz. Dinden dönen yeniden Müslüman olabilir. Eğer bu durum gerçekleşirse, dinden dönmesinden önceki amelleri geçerlidir. Ama yeniden Müslümanlığa adım atmayıp kâfir olarak ölüp giderse, işte o zaman, amelleri boşa gitmiş olur. (Daha uzun açıklama için bkz. Râzî, 6/36.) Demek ki, bu

görüşte olanlar, "dinden dönmüş ve öylece ölüp gitmiş" olan kimsenin daha önceki "iman"ını "gerçek iman" saymamaktadır. Dolayısıyla o kimsenin amelleri de gerçek anlamıyla iyi ameller sayılmamakta.

İmam Şâfiî, "amellerin boşa gitmesi"ni, "dinden dönenin ölmesi" şartına bağlayanlar arasındadır. Ve ayeti, kanıt olarak göstermekte. (Bkz. Râzî, 6/37; Âlûsî, 2/157; Zemahşerî, Keşşaf, 1/271.)

b) "Amellerin Boşa Gitmesi (Dinden Dönen İçin) Ölüme Bağlı Değildir" Görüşü

Ebu Hanife'ye göre, ayetteki "sizden kim dininden dönerse" dendikten sonra böyle bir kimsenin "amelleri"nin dünyada ve Ahirette "boşa çıkacağı"nın bildiriliyor olması, "hüküm" için yeterlidir. "Kâfir olarak ölmesi" ve "cehennemliklerden olması, cehennemde temelli kalması" ise ayrı bir durumdur. (Bkz. Râzî, Âlûsî, Keşşaf ve öteki tefsirler. Ayrıca bkz. fıkıh kitaplarındaki "mürted" bölümü.)

c) Dinden Dönenin Boşa Giden Amellerinden Örnekler

Namaz

Şâfiî'ye göre, boşa giden, yalnızca "namazın sevabı"dır. Namazın kendisi için boşa gitme, gitmeme söz konusu değildir. Bir Müslüman, dinini bıraksa da sonra yine İslam'a dönse, İslam'ı bırakmadan önce kıldığı bir namazı, bir daha kılması gerekmez. Çünkü kıldığı sırada namaz, koşulları yerinde olan bir namazdı ve geçerliydi (sahih). Eğer İslam'a yeniden dönmeden (kâfir olarak) ölürse, o zaman, Müslümanken kıldığı namazın sevabı, öteki ibadetlerin sevabı gibi boşa gider. Hanefî Mezhebi'ne göreyse, bir Müslüman bir namazı vaktinde kıldıktan sonra İslam'ı bıraksa da, o namazın vakti daha çıkmadan İslam'a yeniden dönse, o namazı yeniden kılmak zorundadır. (Bkz. Râzî, 6/37; öteki tefsirler ve fıkıh kitapları, örneğin, Kitâbu-l-Fıkhi Ale'l-Mezahibi'l-Erbaa, 5/439, 440.)

Oruç

Bir Müslüman, bir gün oruç tutsa da İslam'ı bıraksa, ama aynı günün sonunda yeniden İslam'a dönse, Hanefî Mezhebi'ne göre, o kimse o orucu yeniden tutmak zorundadır. Şâfiî Mezhebi'ne göre, o kişinin o orucu yeniden tutması gerekmez. Çünkü o kişi ölmeden, yeniden Müslüman olmuştur. Tuttuğu oruç da koşullarına uygundur. (Bkz. Doç. Dr. Numan Abdurrezzak Samarraî, İslam Fıkhında Mürted'in Tabi Olduğu Hükümler, çev. Osman Zeki Soyyiğit-Ahmet Tekin, İstanbul, 1970, s. 359.)

Görüşler, öteki ibadetlerde de aynıdır. Haccın dışında:

Hacc

Hanefî Mezhebi'ne göre de, Şâfiî Mezhebi'ne göre de, Müslümanken Hacc farzını yerine getirdikten sonra İslam'ı bırakan ve sonra yine İslam'a dönen bir kişi, aynı farzı bir daha yerine getirmek zorundadır. Haccın, mezheplerde böyle

bir yorum ve fetvaya bağlanması, insan ömründe bir kez farz oluşundan kaynaklanır. (Bkz. Dürer, Babu'l-Mürted, c. 1, s. 302; öteki fıkıh kitapları.) Mâlikîler ve Zeydîler de bu konuda Hanefîlerin ve Şâfiîlerin görüşlerini benimsedikleri halde, Hanbelîlerden kimileri karşı çıkmakta, o haccın yeniden yerine getirilmesinin gerekli olmadığı görüşünü ileri sürerler. (Bkz. Samarrâî, aynı kitap, s. 335, 356.)

Konu için bkz. **MÜRTED, KÂFİR, İMAN.**

"Dinden dönenin amelleri"ne ilişkin olarak daha çok bilgi için Samarrâî'nin kitabına başvurulabilir. (Bkz. aynı kitap, s. 350-362.)

B- İyi Amel Bulunmazsa İman Var Olabilir mi?

Şu sorular, İslam Tanrıbiliminde, inanç sisteminde çok önemli sorulardan ve sorunlardandır:

- Amel, imanın tanımında var mıdır?
- Amel nedeniyle imanda artma ve eksilme olabilir mi?
- Amel, imandan bir parça mıdır?

Aslında bu sorular da karşılıkları da birbirine sıkı sıkıya bağlıdır:

1-Amel, İmanın Tanımında Var mıdır?

Değişik görüşlerle değişik tanımları vardır imanın:

a) İman, Bir "Kalb" İşidir: "Tasdik"tir

Kimileri böyle derler ve "iman"ı yalnızca "inanma, benimseme, onaylama" olarak görürler. İman, sözlük anlamıyla da böyledir, bir "kalb işi"dir, "istemli inanma"dır (e't-tasdîku'l-ihtiyâri). İslam Şeriatı'ndaysa: "Peygamber'in Tanrı'dan getirdiklerine, bir bütün olarak inanmak"tır. Yusuf Suresi'nin 17. ayetinde, Yusuf Peygamber'in kardeşlerinin babalarına "Yusuf'u kurdun yediğini" anlattıklarında, söyledikleri arasında şöyle de dedikleri bildirilir:

وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ ﴿١٧﴾

Yusuf Suresi, ayet: 17

Anlamı

(Baba!) Biz ne denli doğru söyleyen kişiler olsak da sen bize "mümin" olmazsın, yani "Bize inanmazsın". (Yusuf Suresi, ayet: 17.)

İşte burada iman, sözlük anlamındadır, yani inanma (tasdik) demektir.

Böyle; inanma ya da Peygamber'in getirdiklerine inanma anlamında olduğu zaman, yani iman, böyle alınıp tanımlanırsa, amel, imanın tanımında bulunmaz. Buna göre, "küfür", yani "kâfirlik" de "inanmanın (inancın) yokluğu"dur.

Ebü'l-Hasen'il-Eş'ârî (874-936) ve arkadaşları, "iman"ı böyle ele alıp tanımlarlar. (Bkz. Gelenbevî Ale'l Celâl, 2/285.) Ebu Mansur el Maturîdî (ö. 944) de bu görüşü paylaşır. (Bkz. Tevhid, s. 373-379.)

Ayrıca bkz. **İMAN.**

Cebriyye Mezhebi'nin ana kollarının başında gelen Cehmiyye'ye ve Şii kesimden İmamiyye'ye göre de "iman", bir "kalb işi"dir. Ne var ki, bu mezhepler, "iman"ı bir istemli inanma olarak değil, bilgi olarak düşünürler, ileri sürerler. (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, 2/25.) Bu mezheplerin bu alandaki görüşlerini çürütmek için, kimi kâfirlerin, "Muhammed'in gerçekten peygamber olduğunu" kesin olarak *bildikleri* halde, "inad"ları yüzünden istemli bir inanırlığa yanaşmadıklarının Kur'an'da bildiriliyor oluşunun anımsatıldığı görülür. Bununla birlikte, "akâid" kitaplarında örneğin, Şerhu Mekâsıt'ta bu mezheplerin bu alandaki görüşlerinin oldukça yaygın olduğu, kimi, "fukaha"nın da bu görüşü benimsediği, dahası, kimi zaman, Eş'arî'nin kimi sözlerinde bile, bu görüşe eğilim bulunduğu belirtilir. (Bkz. Şemsüddin Ahmed Musa el Hayalî Haşiye Ale'n-Nûniyye, Davud'u'l-Karsî'nin şerhinin kenarında, İstanbul, 1318, s. 119; Davudu'l Karsî, Şerhu Nuniyye, s. 18-119; Gelenbevî, Ale'l-Celâl, İstanbul, 1316, c. 2, s. 285-291.)

İmanın bir "kalb işi" olduğuna ayetlerden kanıtlar gösterilir. Örneğin Nahl Suresi'nin 106. ayetinde, "kalbi imanla yatışmışken zor karşısında kâfirliği kabul eden"lerin, Müslümanlık'tan çıkmış olmayacakları bildirilir. (Bkz. **İMAN.**) Hucurât Suresi'nin 14. ayetinde: "A'râb (Arap köylüleri, bedeviler): 'İnandık!' dediler. (Ey Muhammed!) De ki: '*İnanmadınız* (İman etmediniz) ama *İslam olduk* deyin! *İman (inanç) daha girmedi gönlünüze!...*' deniyor. (Bkz. **ARAB, İMAN.**) Mücadele Suresi'nin 22. ayetinde: "Tanrı'ya ve Ahiret gününe inanan bir toplumu, Tanrı'ya ve Peygamberi'ne karşı savaşır olanlara –babaları ya da çocukları ya da kardeşleri ya da aşiretleri de olsa– sevgi besliyor bulmazsın. İşte *Tanrı, iman'ı bunların kalplerine yazmıştır..."* diye bildiriliyor. Bu ayetler ve birçok başka ayet, ayrıca hadisler gösterir ki, iman, bir "kalb işi"dir. (Bkz. **KALB, AMEL.**) "Kelime-i şehâdet" bile imanın kapsamı dışındadır. Amelin "iman"ın kapsamı dışında olduğunu kanıtlamak için, birçok yerde "inananlar (iman edenler) ve sâlih amel işleyenler..." diye başlayan ayetler anımsatılır. Denir ki, amel, "iman"ın dışında bir olay olmasaydı, "iman edenler ve sâlih amel işleyenler" diye ayrı ayrı söylenmezdi. (Bkz. Ebu Mansur el Matüridî, et-Tevhid, s. 373-378; Gelenbevî, Ale'l-Celâl, c. 2, s. 286; Davudu'l-Karsî, aynı kitap, s. 119, 120.)

b) İman, Kalble Tasdik ve Dil ile İkrardır

Kimileri de bu görüştedir. İmanı "dil ile açığa vurmayı" (ikrâr), imanın yalnızca "dışta geçerli olmasının bir koşulu" değil; aynı zamanda kapsamı içinde görürler. (Bkz. Hâyâlî, aynı haşiye, aynı yer.)

c) İman, Kalb ile Tasdik, Dil ile İkrar ve Erkâniyle Ameldir

Yani, "kalble benimseme"yle birlikte,"dil ile açığa vurma" ve Tanrı buyruklarını (en başta ibadetleri) yerine getirme, kısacası amel de bulunursa, iman gerçekleşmiş olur.

Mutezile, Havaric (Hariciler) ile birlikte "Selef"in (İslam'ın eski ulutarı) ve hadisçilerin çoğu, İmam Mâlik, İmam Şâfiî ve Evzâî bu tanımı ve görüşü benimserler. (Bkz. Hâyâlî, aynı yer.) Bkz. **İMAN**.

Bir hadiste şöyle bir konuşma yer alır:

"–Ey Tanrı elçisi! *Amellerin en üstünü* hangisidir?

"–Tanrı'ya ve Peygamberi'ne *imandır.*

"–Sonra hangisidir?

"–Cihaddır.

"–Sonra hangisidir?

"–Tam yerine getirilmiş bir hacc'dır." (Bkz. Buharî, İman /18; Tecrîd, hadis no: 25; Müslim, İman /135, hadis no: 83, ayrıca bkz. İman /136, hadis no: 84.)

Bu hadiste hem imanın da bir amel olduğu yansıyor, hem de öteki amellerden ayrı (ve üstün) olduğu belirtilmiş oluyor.

2- Amel Nedeniyle İmanda Artma ve Eksilme Olabilir mi?

Kimi ayet ve birçok hadis, imanın artmasından ve eksilmesinden söz eder. Bunu doğrudan anlatan ayet ve hadisler bulunduğu gibi, dolaylı anlattığı ileri sürülen ayet ve hadisler de vardır. İşte bu ayet ve hadisler nedeniyle, imanın artabileceğini ve eksilebileceğini savunanlar, bu artma ve eksilmenin, amelle olacağını belirtirler. İyi amellerin imanı artıracağını, kötü amellerin de "eksilteceği"ni ileri sürerler. Kimileri de imanda artma ve eksilmenin olamayacağını savunurlar ve bu konudaki ayet ve hadisleri de kendi görüşlerine uyacak biçimde yorumlarlar. Konu için bkz. **İMAN**.

3- Amel, İmandan Bir Parça mıdır, Değil midir?

a) "Amel, İmandan Bir Parça Değildir" Görüşü

Bu görüşü benimseyenler, ameli imanın tanımı içinde görmeyenlerdir. Yukarıda belirtildiği gibi, Eş'arî ve ileri gelenleri, Mâtürîdî, Ebu Hanife ve arkadaşları, kısacası, "sünnet ehli"nin büyük bir çoğunluğu ameli imanın tanımı ve kapsamı içinde görmezler; bu nedenle de amelin, imandan "bir parça" olmadığı görüşünü benimserler. (Bkz. yukarıda gösterilen kaynaklar, ayrıca bkz. Şerhu'l-Emâlî, beyt no: 44 ve Ali el Kârî'nin açıklaması, s. 99.) Bkz. **İMAN**.

Bu görüşe göre, namazı, orucu ve öteki ibadetleri yerine getirmeyenler, günah işlemiş olurlar; ama imansız sayılmazlar. "Günah", imana zarar vermez değil; zarar verir. Çünkü, imanın kemale ermesini engeller. Ne var ki kişi, günahıyla birlikte imanlıdır. Bu mümkündür. "Kâmil iman" isteyen kimse, amelleri de yerine getirmek zorundadır. "Günah, iman sahibine zarar vermez. İyi amelin, küfür sahibine (yani kâfire) yarar sağlamayacağı gibi" diyenler de var. Mürcie Mezhebi, böyle der. (Bkz. Çağatay-Çubukçu, İslam Mezhepleri Tarihi, s. 121.) Ama bu görüşü benimseyenler, "sünnet ehli"nin dışında görülenlerdir. (Bkz. Gelenbevî, Ale'l-Celâl, s. 287.) Bununla birlikte Mâtürîdî de, Mürcie'nin bu alandaki görüşünün bir ölçüde benimsenebileceğini belirtiyor. (Bkz. Mâtürîdî, e't-Tevhîd, s. 382-383.) Konu için ayrıca bkz. **GÜNAH, İMAN**.

b) "Amel, İmandan Bir Parçadır" Görüşü

Bu görüşte olanlar da bir noktada ayrılırlar:

• Amel, imanın kendinden mi bir parçadır, yoksa kendinden ve kökünden değil de, yalnızca imanın dallarından mıdır?

Mutezile'ye göre, amel, "imanın kendinden bir parça"dır. Ameli imandan bir parça sayan başkalarıysa, "bir ağaç" örneğini gösterirler ve "ağacın gövdesi imandır, dalları yaprakları da ameldir (en başta ibadetler)" derler. Bir başka benzetme de insan bedenini ele alarak yapılan benzetmedir: "İman, insanın gövdesi, amel de, eli, kolu, tüyleri, tırnakları ve öteki kesimleridir" derler. (Bkz. Gelenbevî, Ale'l Celâl, s. 287.) Ülkemizde hutbelerde birinci benzetmenin yapıldığı görülür.

Mâlikî'nin, Şâfiî'nin, Evzâî'nin ve aktarmalara göre "Selef"in (İslam'ın eski ulularının), Şerhu Mekâsıd'da belirtildiği gibi hadisçilerin tümünün, çoğu Tanrıbilimcinin görüşleri, amelin, imandan bir parça olduğu yolundadır.

Peki *ameli* (yani başta ibadetler olmak üzere, iyi iş ve davranışları) bulunmayan kişi ne olur? Nasıl nitelenir?

Bu soruya verilen karşılıklar:

Mutezile'nin verdiği karşılık:

• "Ne 'mümin', ne de 'kâfir' olur."

Mutezile, bu iki kesimin, yani mümin ve kâfir olmanın dışında bir üçüncü kesim ileri sürmüş oluyor böylece: "Ne mümin, ne de kâfir olma". ("El menziletü beyne'l-menzileteyn"). Mutezile'ye göre, *büyük günah* (farz ibadetleri bırakmak da büyük günahlar arasında) "kişiyi imandan çıkarır, ama kâfirliğe sokmaz", "bu kimse, *iman* ile *kâfirlik* arasında aynı uzaklıktadır". Bu, Mutezile'nin temel görüşlerindendir. Mutezile'ye göre büyük günah sahibi, "fâsık" olarak nitelenebilir. Tevbe etmeden ölürse kesin cehenneme gider. Ama tevbe ederse, yeniden mümin olur. Büyük günah sahibinin mümin olmaması, "fâsıklık" sayılan bir konumda bulunmasındandır, cehennemlik kesiminde olmasındandır; kâfir olmamasıysa, en azından "Tanrı'ya ve Peygamberi'ne inanıyor olması"ndan... (Bkz. Kelâm-Akâid kitapları, mezhepler tarihiyle ilgili kitaplar.)

Hâricilerin verdiği karşılık:

• "Kâfir olur."

Hâriciler, "amel imandan bir parça olduğu, parça gidince bütün de işe yaramaz ya da yok olacağı için, (başta ibadetler olmak üzere)ameli bırakmış olan kişi *kâfir* olur. Çünkü imanla kâfirlik arasında bir üçüncü kesim yoktur" derler. (Bkz. Kelam kitapları, örneğin Hayalî, Şerhu-Nûniyye'nin Haşiyesi, s. 119.)

Ameli imandan parça sayan sünnet ehlinden olanların verdiği karşılık:

• "Mümin, ama günahkâr olur."

Konu için bkz. GÜNAH, İMAN.

Özet

Amel: Amaca yönelik olarak gerçekleştirilen iyi ya da kötü iş ve davranış. İyi amel (salih amel) ve kötü amel diye ikiye ayrılır.

İyi amellerin başında "ibadet"ler gelir. Namaz, oruç, hacc, zekât ve ötekiler. Ayrıca "Tanrı yolunda" yapılan çabalar, Tanrı hoşnutluğunu kazandırıcı nitelikteki iyilikler, iyi tutum ve davranışlar birer iyi ameldir.

Kötü amel, Tanrı'nın buyruğuna ters tutum ve davranıştır. Büyük küçük günahlar, birer kötü ameldir, ya da kötü amel sonuçlarıdır.

İslam mezheplerinden kimine göre, "amel, imandan bir parçadır, amelsiz iman olmaz, ya da geçersiz olur, ya da eksik ve yetersiz olur." Kimilerine göreyse, iman başkadır, amel başkadır.

Kimi mezhep, ameli olmayan (büyük günah sahibi) kişiyi mümin sayar, ama günahlı görür. Kimi (Havaric:Hariciler) böyle bir kimseyi kâfir sayar. Kimiyse (Mutezile) ne mümin, ne de kâfir sayar. "Sünnet ehli"nin görüşü, bu kimsenin mümin, ama günahkâr olduğu yolundadır.

Tüm İslam mezheplerinin birleştikleri nokta da şudur:

"İman olmadığı zaman, amelin hiçbir yararı olmaz." Yani imanı olmayan kişi ne denli yararlı sayılacak iş ve davranışlarda bulunursa bulunsun, hiçbir biçimde (İslami ölçüler içinde) geçerli olamaz.

➤ANA

Çocuğu olan kadın ya da yavrusu olan hayvan. Burada söz konusu olan hayvan değil; insan anasıdır.

I- ANA (ÜMM, VALİDE) İLE İLGİLİ AYETLER VE ANLAMLARI

أُمّ　　وَالِدَة

Anlamı

Esas, temel, asıl (ümm)... Ana (valide).

Kur'an'da ana anlamına gelen iki sözcük yer alır; Biri: "Ümm". Öbürü: "Valide". Birinci sözcük, esas, temel, asıl... anlamlarında da mecaz olarak yer almakta ayetlerde.

Birinci sözcükle anlatılan yerler:

قال يابنؤم لا تأخذ بلحيتى ولا برأسى ... ... ٩٤ ك طه ٢٠
وأوحينا إلى أم موسى أن أرضعيه ... ... ٧ ك القصص ٢٨
وأصبح فؤاد أم موسى فارغا إن كادت لتبدى به ١٠ ك » ٢٨
أُمَّهَاتُ : وأمهات نسائكم وربائبكم اللاتى فى حجوركم ٢٣ م النساء ٤
أُمَّهَاتُكُمْ : حرمت عليكم أمهاتكم وبناتكم وأخواتكم ٢٣ م » ٤

(٧) وأمهاتكم اللاتى أرضعنكم وأخواتكم من الرضاعة	٢٣	م	»	٤
والله أخرجكم من بطون أمهاتكم لا تعلمون شيئا	٧٨	ك	النحل	١٦
أو بيوت أمهاتكم أو بيوت إخوانكم	٦١	م	النور	٢٤
وما جعل أزواجكم اللائى تظاهرون منهن أمهاتكم	٤	م	الأحزاب	٣٣
يخلقكم فى بطون أمهاتكم خلقا من بعد خلق	٦	ك	الزمر	٣٩
وإذ أنتم أجنة فى بطون أمهاتكم	٣٢	م	النجم	٥٣
امهاتهم : النبى أولى بالمؤمنين من أنفسهم وأزواجه أمهاتهم	٦	م	الأحزاب	٣٣
(٣) الذين يظاهرون منكم من نسائهم ماهن أمهاتهم	٢	م	المجادلة	٥٨
إن أمهاتهم إلا اللائى ولدنهم	٢	م	»	٥٨
أُمّى : أأنت قلت للناس اتخذونى وأمى إلهين من دون الله	١١٦	م	المائدة	٥
أُمّك : ما كان أبوك امرأ سوء وما كانت أمك بغيا	٢٨	ك	مريم	١٩
(٣) إذ أوحينا إلى أمك ما يوحى	٣٨	ك	طه	٢٠
فرجعناك إلى أمك كى تقر عينها ولا تحزن	٤٠	ك	»	٢٠
أُمّه : فإن لم يكن له ولد وورثه أبواه فلأمه الثلث	١١	م	النساء	٤
(١٠) فإن كان له إخوة فلأمه السدس من بعد وصية	١١	م	»	٤
أن يهلك المسيح ابن مريم وأمه ومن فى الأرض جميعا	١٧	م	المائدة	٥
وأمه صديقة كانا يأكلان الطعام	٧٥	م	»	٥
وجعلنا ابن مريم وأمه آية وآويناهما إلى ربوة	٥٠	ك	المؤمنون	٢٣
فرددناه إلى أمه كى تقر عينها ولا تحزن	١٣	ك	القصص	٢٨
حملته أمه وهنا على وهن وفصاله فى عامين	١٤	ك	لقمان	٣١
حملته أمه كرها ووضعته كرها	١٥	م	الأحقاف	٤٦
وأمه وأبيه	٣٥	ك	عبس	٨٠

Tâhâ Suresi, ayet: 94

Anlamları

1- (Harun Peygamber Musa Peygamber'e:) "Ey anamın oğlu! Ne sakalımı tut, ne de başımı..." dedi. (Tâhâ Suresi, ayet: 94)

Açıklama

Musa Peygamber, Tur'dan dönünce, gördüğü duruma çok öfkelenmişti. "Tanrı'yı bırakıp buzağıya tapanlar"ı; insanların doğru yolu bırakıp saptıklarını görünce, onlarla birlikte bırakıp gittiği Harun Peygamber'e de sinirlenmekten kendini alamamıştı. Bunun üzerine Harun Peygamber, "ne sakalımı tut, ne de başımı" diye başladığı konuşmasıyla durumu anlatmıştı. Kendisinin bir suçu bulunmadığını belirtmişti. Üvey kardeşi olduğu için de "Ey anamın oğlu!" diye seslenmişti. Bkz. **HARUN, MUSA.**

2- Musa'nın anasına, (Musa çocukken) "Onu emzir, onun başına bir şey gelecek diye korkarsan denize (suya) at onu. Korkma, kaygılanma, üzülme! Biz kuşkusuz, onu sana yine döndüreceğiz ve Peygamber yapacağız" diye bildirdik. (Kasas Suresi, ayet: 7.)

3- Musa'nın anasının gönlü bomboştu sabaha çıktığında. İnanırlardan olması için yüreğini bağlayıp güçlendirmemiş olsaydık, neredeyse, onunla (Musa'yla) ilgili her şeyi açığa vuracaktı. (Kasas Suresi, ayet: 10.)

4-5-6- Analarınız, kızlarınız, kızkardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeşlerinizin kızları, kızkardeşlerinizin kızları, sizi emzirmiş olan süt analarınız, süt kardeşleriniz, karılarınızın anaları, yatıp birleştiğiniz kadınlarınızın yanında gelip sizinle kalan üvey kızlarınız, ama, analarıyla yatıp birleşmemişseniz size bu konuda bir günah yoktur, öz oğullarınızın eşleri (bütün bunlar), size haram kılındı... (Nisâ Suresi, ayet: 23.)

7- Siz hiçbir şey bilmez durumdayken Tanrı sizi analarınızın karnından çıkarmıştır... (Nahl Suresi, ayet: 78.)

8- ... Evlerinizde, ya da babalarınızın evlerinde, ya da analarınızın evlerinde, ya da kardeşlerinizin evlerinde, ya da kızkardeşlerinizin evlerinde... izinsiz yemek yemenizde sizin için bir günah yoktur... (Nûr Suresi, ayet: 61.)

9- Ananız gibi düşündüğünüz eşlerinizi, analarınız gibi kendinize haram sayasınız ("zıhar" yapasınız) diye yaratmamıştır... (Ahzâb Suresi, ayet: 4.)

Bkz. **ZIHAR.**

10- Sizi (Tanrı), analarınızın karnında, yaratıştan yaratışa geçirerek yaratmıştır... (Zümer Suresi, ayet: 6.)

11- ... Siz analarınızın karnında küçücük yavruyken, sizi herkesten daha iyi bilendir O (Tanrı)... (Necm Suresi, ayet: 32.)

12- Peygamber, inanırlara kendi öz varlıklarından daha önce gelir. Onun karıları da, onların analarıdır... (Ahzâb Suresi, ayet: 6.)

Bkz. **PEYGAMBER, KARI.**

13-14- Sizlerden o kişiler ki, karıları için "zıhar" yaparlar (karılarını anaları gibi düşünüp kendilerine haram yaparlar), bilsinler ki, karıları anaları değildir... (Mücadele Suresi, ayet: 2.)

Bkz. **ZIHAR.**

15- Ey Meryem Oğlu İsa! Sen mi insanlara: "Beni ve anamı, Tanrı'nın dışında iki Tanrı olarak benimseyin!" dedin? İsa'ysa: "Seni eksiklerden uzak bilirim Tanrı'm! Benim için hak-gerçek olmayan bir şeyi söylemek bana yaraşmaz. Söylemiş olsam sen bilirsin onu... (Mâide Suresi, ayet: 116.)

16- (Meryem'i, zina yaptığını ileri sürerek suçlayanlar Meryem'e sesleniyordu:) "Ey Harun'un kızkardeşi! Senin ne baban kötü bir adamdı, ne de anan azmış (kötü) bir kadındı!" (Meryem Suresi, ayet: 28.)

Bkz. **İSA, MERYEM.**

17-18- Musa Peygamber'in, çocukken anasıyla olan durumu, anasının ilgisi, Firavun'dan koruma, kurtarma çabası ve Tanrı'nın bu konudaki yardımı söz konusu ediliyor. (Tâhâ Suresi, ayet: 38-40.)

Bkz. **MUSA.**

19-20-... Ana babadan her birine, ölenin çocuğu varsa, yaptığı vasiyetten ya da borcundan arta kalanın altıda biri, çocuğu yoksa, anası babası ona mirasçı olur, anasına üçte bir düşer. Kardeşleri varsa mirasın altıda biri ananındır... (Nisâ Suresi, ayet: 11.)

Bkz. **MİRAS.**

21- Andolsun ki "Tanrı, Meryem Oğlu Mesih'in kendisinden başka değildir!" diyenler, "kâfir" olmuşlardır. De ki: "Tanrı, Meryem Oğlu Mesih'i ve anasını ve yeryüzünde bulunanların tümünü yok etmek istese, Tanrı'ya karşı kim herhangi bir biçimde karşı koyabilir?" (Mâide Suresi, ayet: 17.)

22- Meryem Oğlu Mesih, yalnızca peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Onun anası doğrucu, dürüst bir kadındı. İkisi de yemek yerlerdi... (Yani yemek yediklerine göre, Tanrı olamazlardı.) (Mâide Suresi, ayet: 75.)

23- Biz Meryemoğlunu ve anasını bir "ayet" (mucize) yaptık. İkisini de, pınarlı, elverişli, yüksekçe bir yere yerleştirdik. (Mü'minûn Suresi, ayet: 50.)

24- Anasının gözü aydın olsun diye Musa Peygamber'in anasına döndürüldüğü anlatılıyor. (Kasas Suresi, ayet: 13.)

Bkz. **MUSA.**

25- Biz insana, ana ve babasına ilgi gösterip iyi davranmasını salık verdik. Anası onu (insanı) yorgunluktan yorgunluğa düşerek yüklenip taşımıştır (karnında). Anasından ayrılması (sütten kesilmesi) iki yılda gerçekleşir. "Bana ve anana, babana iyilikle karşılık ver!" buyurduk. Dönüş banadır. (Lokman Suresi, ayet: 14.)

Bkz. **ANABABA, İYİLİK.**

26- Biz insana, ana ve babasına ilgi gösterip iyi davranmasını salık verdik. Anası onu, zorlukla (karnında) taşımıştır. Doğurması da güçlükle olmuştur. (İnsanın) Ana karnında taşınması ve anadan ayrılması, otuz ay sürer... (Ahkâf Suresi, ayet: 15.)

27- O gün (Kıyamet günü) insan, kardeşinden, anasından, babasından, karısından ve oğlundan kaçar. (Abese Suresi, ayet: 34, 35, 36.)

"Valide" sözcüğünün geçtiği yerler:

وَالِدَةٌ : لا تضارّ والدة بولدها ولا مولود له بولده ... ... ٢٣٣م البقرة ٢
وَالِدَتِكَ : اذكر نعمتي عليك وعلى والدتك ... ... ١١٠م المائدة ٥
وَالِدَتِي : وبرًّا بوالدتي ولم يجعلني جبارا شقيا ... ... ٣٢ ك مريم ١٩
الْوَالِدَاتُ : والوالدات يرضعن أولادهن حولين كاملين ٢٣٣م البقرة ٢

Anlamları

1-4 (1 ile 4'ün anlamları birlikte): Emzirmenin tam süresince tamamlanmasını isteyenler için analar, çocuklarını, eksiksiz iki yıl emzirirler. Anaların gelenekler içindeki uygunluğuyla yiyecek ve giyecekleri sağlamak, çocuk kendisinin olana (babaya) düşer. Herkese yalnızca gücünün yetmesi ölçüsünde yükümlülük olur. Ana, çocuğu nedeniyle, çocuk kendisinin olan (baba) da çocuk yüzünden zarara uğramamalıdır... (Bakara Suresi, ayet: 233.)

2- Anımsa ki Tanrı şöyle diyordu: "Ey Meryemoğlu İsa! Sana ve anana olan nimetimi an! "... Mâide Suresi, ayet: 110.)

3- (İsa beşikteyken konuşup açıklamada bulunurken, nelerle yükümlü olduğunu anlatıyor ve şunları da söylüyordu:) "Ve anama da iyilikte bulunmamı (iyi davranmamı) buyurdu (Tanrı). (Tanrı'm) beni zorba bir 'şakiy' (mutsuz, eşkıya) yapmadı." (Meryem Suresi, ayet: 32.)

Ayetlerde anlatılanların özeti:

a- Musa ve İsa Peygamberler'in anaları gibi ünlü analar ve bu anaların erdemi anlatılmakta.

• Bu analar, "analık ilgisi, sevgisi" ve ulu kişiler (peygamberler) doğurup yetiştirmiş olmaları yönünden düşündürmelidirler.

• Bu ünlü analar, çok erdemli olmakla birlikte Tanrı'nın birer kuluydular ve Tanrı'nın "lütfu"na ermişlerdir. Bunun ötesine gidilerek, "Tanrılaştırmak" doğru değildir. "Meryem'in Tanrılaştırılması" da doğru olmamıştır. İyi olan, Tanrı'dan karşılığını alır.

b- Evlenme ve miras konularında da ananın önemli yeri vardır.

c- Ana, çocuğunu karnında taşırken kolay taşımamakta, doğururken kolay doğurmamakta ve kolay büyütüp meydana getirmemektedir. Sayısız zorluklarla karşılaşır ana. Ve hepsine göğüs gerip katlanır. Böyle olunca da değerinin bilinmesi gerekir.

Bkz. ANABABA.

II- İSLAM'DA ANA VE ÖNEMİ

A- Ayetlerin Dile Getirdiği

Yukarıda anlamları sunulan ayetlerde, anaya verilen önemin niteliği yansımakta: Ana, ana-çocuk ilişkisi yönünden önemlidir. Bir "ana sevgisi" vardır. Bu sevgi de çocuk ve çocuk bakımı yönünden yaşamsal önem taşır. Ananın "iyi kadın, kötü kadın" olmasına da önemle dikkat çekilmekte. Çocuğun iyi yetişmesi, iyi huylar edinmesi, ahlaklı olması, ya da bunun tersi bir çizgiye girmesi, "ananın iyiliği ve kötülüğü" ile yakından ilgili bulunmakta. (Bkz. Meryem Suresi, ayet: 28.) Anaya gösterilmesi istenen ilgi de belirtilmekte. "Anaya gerekli iyilikte bulunulmalıdır". Bu, istenmekte. (Bkz, Meryem Suresi, ayet: 32.) Bu arada ananın çocuğunu karnında taşırken, doğururken ve yetiştirirken çektiği sıkıntılar anımsatılmakta. Ayrıca ananın mirasta ne pay alacağı belirtilmekte.

B- Hadislerde Ana

Hadislerde de "ana"nın önemi, çeşitli yönlerden dile getirilir.

1- Ana Sevgisi

Hadis

İki kadın. Çocuklarıyla (iki çocuk da oğlan) birlikteler. Bir kurt gelir, iki çocuktan birini götürür. İki kadın (biri büyük öbürü küçük) da kalan çocuğa sahip çıkar:

"–Kurt senin çocuğunu götürdü, bu çocuk benimdir.

"–Hayır, kurdun kapıp götürdüğü çocuk, seninkiydi. Bu benim."

Olay, Davud Peygamber'in döneminde geçmektedir. İki kadın birbirini dava eder ve davaya da (hem peygamber, hem yargıç ve hem de hükümdar olarak) Davud bakar. Dava büyük kadının istediği gibi sonuçlanır. Oysa çocuk gerçekte (iki kadın da biliyor ki) küçük kadınındır. Dolayısıyla büyük kadın, bile bile, kendinin olmayan çocuğu alır. Davud Peygamber'in oğlu Süleyman Peygamber'e de götürülür dava. Yani bir de onun hükmü istenir. Süleyman şöyle yargılayıp sonuca varır:

"–Bana bir bıçak getirin. Ortada yalnızca bir çocuk olduğuna, aynı çocuğu iki kadın istediğine göre ve biz de çocuğun hangi kadının olduğunu kesin olarak bilemeyeceğimize göre, çocuğu ortadan böleceğim! Yarısını birine, yarısını da öbürüne vereceğim!

"İşte bu sırada küçük kadın (çocuğun anası) atılır:

"–Aman ne olur yapma! Kesme çocuğu! Çocuk benim değil, onundur!"

Süleyman Peygamber anlar ki, çocuğun anası, büyük kadın değil küçük kadındır. Ve çocuğu anasına verir. (Bkz. Buharî, Enbiyâ /40, Tecrîd, hadis no: 1394; Müslim, Akdiyye /20, hadis no: 1720.)

Bu hadis, "ana şefkati"ni yansıtır. Demek istenir ki, "çocuğun asıl anası, ana şefkati nedeniyle çocuğunun kesilmesine karşı çıkmış, dayanamayıp atılmış 'hiç değilse yaşasın' diyerek çocuğun öbürüne verilmesine razı olmuştur". Dayanamayan, "ana yüreği"dir.

Hadis

Peygamber'in önüne tutsaklar getirilmişti. Aralarında da emzikli bir kadın vardı. Çocuğunu yitirmişti kadın. Kadın, memelerinde biriken sütü sağıyor, koşup sevgiyle, şefkatle çocukları emziriyordu. Kendinin olmayan çocukları... Sonunda kadın kendi çocuğunu buldu tutsaklar arasında. Ve herkesi duygulandırır nitelikteki bir sevgiyle bağrına bastı. Ve emzirmeye başladı. Peygamber'in ilgisini çekti. Peygamber şöyle konuştu:

"–Şu kadının, çocuğunu ateşe atacağını düşünebilir misiniz?

"Arkadaşları Peygamber'e karşılık verdiler:

"–Hayır, atmamaya gücü yettiği sürece çocuğunu ateşe atmaz.

"Bunun üzerine Peygamber şöyle dedi:

"–İşte Tanrı, kullarına, bu kadının çocuğuna olan şefkatinden, acımasından daha çok şefkatli ve merhametlidir." (Bkz. Buharî, Edeb /18; Tecrîd, hadis no: 1972; Müslim, Tevbe /22, hadis no: 2754.)

Hadis

Bir kadınla Peygamber arasında şöyle bir konuşma geçer:

"–Peygamber olan sen misin?

"–Evet!

"–Babam anam sana feda! (Araplarda bu söz gelenektir.) Tanrı, tüm acıyanların daha acıyanı (herkesten daha çok acıması olan) değil midir?

"–Evet, öyledir!

"–Tanrı, bir ananın çocuğuna olan şefkatinden daha büyük bir şefkate sahip ve kullarına daha çok merhametli değil midir?

"–Evet, öyledir!

"–İyi ama, bir ana çocuğunu ateşe atıp yakmaz. Tanrı kullarını nasıl yakacak?

"Bunun üzerine Peygamber ağlamaya başlar. Sonra başını kaldırıp şunları söyler:

"–Tanrı, yalnızca, inad eden; kendisine inadla karşı koyan ve Lailaha illallah sözünü söylemekten kaçınan kullarını ateşte yakacaktır yalnızca." (Bkz. İbn Mace/Zühd, hadis no: 4297.)

Bkz. **CEHENNEM.**

2- Anaya "İyilik" (İyi Tutum Göstermek)

Peygamber'e bir adam gelir ve şöyle konuşurlar:

"–Ey Tanrı Elçisi! Ben kime iyilik edeyim?

"–Anana!

"–Sonra kime?

"–Anana!

"–Sonra kime?

"–Anana!

"–Sonra kime?

"–Babana, sonra yakınlık sırasıyla öbür yakınlarına!" (Bkz. Tirmizî, Birr/1, hadis no: 1897; Ebu Davud, Edeb /129, hadis no: 5139.)

Yine Peygamber'e bir kişi gelir ve şöyle konuşurlar:

"–Ey Tanrı Elçisi! İyi dost ve arkadaşlık ilişkisi kurmama en layık olan (en çok iyi tutum göstermem gereken) kim olabilir?

"–Anan!

"–Sonra kim?

"–Anan!

"–Sonra kim?

"–Anan!

"–Sonra kim?

"–Baban, sonra sırasıyla öbür yakınların." (Bkz. Buharî, Edeb /2; Tecrîd, hadis no: 1965; Müslim, Birr/1-2, hadis no: 2548.)

3- Anaya Karşı Gelmek

Hadis

"Tanrı size, anaya karşı gelmeyi yasakladı..." (Bkz. Buharî, Edeb /6; Tecrîd, hadis no: 1078; Müslim, Akdiyye /12, hadis no: 593.)

4- Ana İçin Dua

Ana baba için dua edilmesi, ayetle de buyurulur. Bkz. **ANABABA.**

Peygamber'in kendisinin de "anası için dua etmek istediği, ama Tanrı'nın buna izin vermediği" bildirilir.

Hadis

"Tanrı'mdan, anamın bağışlanması için dilekte bulunmama izin vermesini istedim, ama izin vermedi. Mezarını ziyaret etmeme izin vermesini istedim; ona izin verdi." (Bkz. Müslim, Cenâiz/105-106, hadis no: 976.)

İlgili başka hadis ve yorumlar için bkz. ANABABA.

III- "ANA" ANLAMINA GELEN "ÜMM"ÜN, KUR'AN'DAKİ MECAZ ANLAMLARI

A- Ümmü'l Kitab

أُمُّ الْكِتَابِ

Anlamı

"Kitabın anası", "ana kitap".

Bu deyim, Kur'an'da üç yerde (Âli İmrân Suresi, ayet: 7; Ra'd Suresi, ayet: 39; Zuhruf Suresi, ayet: 4.) geçer. Birinde (Âli İmrân Suresi, ayet: 7.), Kur'an'daki "muhkem ayetler" anlamını içerir. Yani bu ayetlerin bütününe, "ümmü'l-kitab" denmekte. Öbür yerlerdeyse, ne anlama geldiği konusunda Kur'an yorumcuları arasında çeşitli görüşler var. Çoğu yorumcu, "el levhu'l-mahfuz" olduğunu ileri sürerler.

B- Ümmü'l-Kurâ

أُمُّ الْقُرَى

"Köylerin-kentlerin-ülkelerin anası", "ana köy-kent".

Kur'an'da iki yerde geçer. En'âm Suresi, ayet: 92; Şûrâ Suresi, ayet: 7. Bu iki yerde de Kâbe demek olduğu konusunda, Kur'an yorumcuları birleşirler. Yani Kâbe'ye Kur'an'da böyle denir. Bkz. KÂBE, ÜMMÜ'L-KURÂ.

Özet

Ana: Çocuğu olan kadın ya da yavrusu olan hayvan. Kur'an'da ve hadislerde insan anasına önem verilir. Ana kitap, ana kent gibi mecaz anlamları da vardır.

Ayet ve hadislerde, anaya birçok açıdan önem verildiği görülür. "Ana hakkı", en önemli haklardandır. Ananın çocuğu için ne denli vazgeçilmez ve yetişmesi için de ne denli önemli olduğu belirtilir. Anaya iyi tutum gösterilmesi, karşı gelinmemesi gerektiği belirtilir, istenir. Bütün iyiliklerin başında, anaya iyiliğin geldiği bildirilir.

Şöyle bir hadis de aktarılagelmiştir:

"*Cennet, anaların ayaklarının altındadır.*" (Bkz. Keşfu'l-Hafa, hadis no: 1078) Ahmed İbn Hanbel, Neseî, İbn Mace kitaplarında bu hadise yer vermişlerdir.

➤ANABABA

Ana ile baba (Ebeveyn).

I- ANABABA İLE İLGİLİ AYETLER VE ANLAMLARI

A- Anababaya "İyilik" (İyi Tutum Gösterme)
1- Anababayı görüp gözetme:

وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا

Anlamı

Anaya babaya iyilik –anababayı koruma, iyilik ederek görüp gözetme– (Ve bi'l-vâlideyni ihsânen).

"Anababaya iyilik etmek" buyuruluyor. Yukarıdaki anlatım, Kur'an'da dört yerde, aynen bu biçimiyle geçmekte:

Bakara Suresi, ayet : 86
Nisâ Suresi, ayet : 36
En'âm Suresi, ayet : 151
İsrâ Suresi, ayet : 23

Bu ayetlerde, "Tanrı'ya kulluk etme"nin ve "Tanrı'ya ortak koşmama"nın hemen sonunda istenen, "anababaya iyilik"tir:

Birinci ayetteki buyruk

لَا تَعْبُدُونَ اِلَّا اللّٰهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا

Bakara Suresi, ayet: 83

Anlamı

"Yalnızca Tanrı'ya kulluk edin! Ve anababaya iyilik edin!" (Bakara Suresi, ayet: 83.)

Bu buyruğun İsrailoğullarına yöneltildiği, birçok yükümlülüklerle birlikte bu yükümlülüğün de verildiği ve onlardan, öteki konularda olduğu gibi bu konuda da, buyruğu yerine getireceklerine ilişkin söz alındığı bildirilmekte.

İkinci ayetteki buyruk

وَاعْبُدُوا اللّٰهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهٖ شَيْـًٔا وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا

Nisa Suresi, ayet: 36.

Anlamı

"Tanrı'ya kulluk edin, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın ve anababaya iyilik edin!" (Nisa Suresi, ayet: 36.)

Üçüncü ayetteki buyruk

En'âm Suresi, ayet: 151

قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ
شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا

Anlamı

"Gelin, size, Tanrı'nızın neyi yasakladığını okuyup bildireyim: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ve anababaya iyilik edin! (Burada yasak olan: Tanrı'ya ortak koşmak, anababaya iyilik etmemek, kötülük etmek) de!" (En'âm Suresi, ayet: 151.)

Dördüncü ayetteki buyruk

İsrâ Suresi, ayet: 23

وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا

Anlamı

"Tanrı'n, yalnızca kendisine kulluk etmenizi ve anababaya iyilikte bulunmanızı, kesin bir yargıyla buyurmuştur..." (İsrâ Suresi, ayet: 23.)

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ

Anlamı

Biz insana, anababaya ilişkin 'vasiyette' bulunduk –biz insana, anababaya ilgiyle yönelmesini salık verdik– (Ve vassayne'l-insâne bi valideyhi).

Bu, üç surede, aynen böyle geçer:

Ankebut Suresi, ayet : 8
Lokman Suresi, ayet : 14
Ahkâf Suresi, ayet : 15

حُسْنًا   إِحْسَانًا

Anlamı

Güzellik-iyilikle (hüsnen). İyilikle (ihsânen).

Anlatıma, birinci yerde (Ankebut Suresi, ayet: 8.), "güzellik-iyilikle", (hüsnen) üçüncü yerde (Ahkâf Suresi, ayet: 15.) "iyilikle" (ihsânen) sözcükleri ekli bulunuyor. Ve bunlarla, buyruğun anlamı şu demek oluyor: "Biz insana, anababaya güzellikle, iyilik etmek üzere yönelmesini vasiyet ettik (salık verdik)".

2- Anababaya Acıma ve Alçakgönüllü Bir Tutum Gösterme, Onlar İçin Tanrı'ya Dua Etme

وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا

İsrâ Suresi, ayet: 24

Anlamı

"Onlara acıyarak alçakgönüllülük kanatlarını ger ve 'küçükken beni yetiştirip, eğittikleri için (onlar bana nasıl acıdılarsa) sen de onlara acı!' de!" (İsrâ Suresi, ayet: 24.)

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ

İbrahim Suresi, ayet: 41

Anlamı

"Tanrı'm! Hesab gününde, beni, anababamı ve inananları bağışla!" (İbrahim Suresi, ayet: 41.)

Açıklama

Bundan önceki ayetlerden, bu duanın, İbrahim Peygamber'in duası olduğu anlaşılıyor.

رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِيَ مُؤْمِنًا
وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا

Nuh Suresi, ayet: 28

Anlamı

(Nuh yakarıyordu:) "Tanrı'm! Beni, anababamı, evime inanmış olarak gireni, inanan erkekleri ve inanan kadınları bağışla! Zalimlerinse, yalnızca yok olmalarını artır!" (Nuh Suresi, ayet: 28.)

Açıklama

Hûd Suresi'nin 45. ayetinde, Nuh Peygamber'in, kendisine inanmamış olan oğlunun kurtuluşu için de Tanrı'dan dilekte bulunma yoluna gittiği, ne var ki aynı surenin 46. ayetinde, Tanrı'nın şu karşılığı verdiği bildirilir: "Tanrı buyurdu: 'Ey Nuh! O, senin ailenden değildir. Çünkü onun işi-eylemi, doğru değil. Öyleyse bilmediğin konuda benden istekte bulunma!..."

İşte yukarıdaki duasında, bir bu oğlunun kalmasını amaçlamış, bir de, ayetlerde kendisine inanmadığı belirtilen karısı için dua etmek istememiş. Yani onun için, "... evime inanmış olarak gireni..." diyerek, "inanmamış olarak giren"leri, duanın kapsamı dışında bırakmak istemiş olmalı.

Neml Suresi, ayet: 18; Ahkâf Suresi, ayet: 15

رَبِّ اَوْزِعْنِي اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي
اَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَيهُ

Anlamı

"Tanrı'm! Bana, anababama verdiğin nimete şükredebilmem için bana güç ver. Senin hoşnut olacağın iş ve davranışta bulunabilmem için de..."

Bu dua, Neml Suresi'nin 18; Ahkâf Suresi'nin 15. ayetinde yer alıyor. Neml Suresi'nin 18. ayetinde, duanın, Süleyman Peygamber tarafından sunulduğu bildiriliyor. Ankâf Suresi'nin 15. ayetindeyse, duanın sahibi olarak, "kırk yaşına gelmiş olan insan" gösteriliyor. Yani herkes böyle bir duada bulunabilir.

B- Anababa ile Kötü İlişkiler İçinde Bulunmamak Gerekir ("Öf"Bile Deme)

İsrâ Suresi, ayet: 23

اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَا اَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا
اُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا

Anlamı

"İkisinden biri, ya da ikisi de senin yanındayken kocamışlık dönemine ulaşırlarsa, onlara 'öf!' bile deme! Azarlama onları. Onlara (ikisine de) saygılı söz söyle!" (İsrâ Suresi, ayet: 23.)

Ahkâf Suresi, ayet: 17

وَالَّذِي قَالَ
لِوَالِدَيْهِ اُفٍّ لَكُمَا اَتَعِدَانِنِي اَنْ اُخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ
مِنْ قَبْلِي وَهُمَا يَسْتَغِيثَانِ اللّٰهَ وَيْلَكَ اٰمِنْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ
فَيَقُولُ مَا هٰذَا اِلَّا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ

Anlamı

Ve o kimse ki, "İkinize de öf! Diriltilip ortaya çıkarılacağımı söyleyerek mi beni korkutuyorsunuz? Oysa benden önce nice çağlar (kuşaklar) gelip geçmiştir! (Öyleyken kimse dirilmemiştir!)" demişti anababasına. Onlarsa Tanrı'ya sığınıyorlardı. "Yazık sana! İnanmalısın! Kuşku yok ki Tanrı'nın sözü gerçektir!" diyerek... O da şöyle diyordu: "Bu (Kur'an'ın anlattıkları) eskilerin masallarından başka bir şey değildir!" (Ahkâf Suresi, ayet: 17.)

C- Anaya ve Babaya "Vasiyet" Yoluyla Bırakılan Mal ("Miras" Hükmünden Önce)

كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ
الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ
بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ

Bakara Suresi, ayet: 180

Anlamı

Sizden birinize ölüm geldiğinde, eğer mal bırakmaktaysa; anaya, babaya ve yakınlarına uygun ölçüde mal bırakmak üzere vasiyet etmesi; Tanrı'ya karşı gelmekten sakınanlara düşen bir borç olmak üzere size yazıldı (farz kılındı). (Bakara Suresi, ayet: 180.)

Bkz. VASİYET, MİRAS.

D- Anaya ve Babaya Düşen "Miras" Payı

وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ
مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ
لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ
فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ

Nisâ Suresi, ayet: 11

Anlamı

Ölenin çocuğu varsa, anababadan her birine, bıraktığı maldan altıda bir düşer. Eğer çocuğu yok da, anababası ölüye mirasçı oluyorsa, anasına üçte bir düşer. Eğer ölenin kardeşleri varsa, anasına düşen, altıda birdir. (Bu hükümler) ölenin yaptığı vasiyet yerine getirildikten ve borcu çıktıktan sonra geçerli. (Nisâ Suresi, ayet: 11.)

E- Ana ve Babanın Bıraktığı Miras

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ
مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا
مَفْرُوضًا

Nisâ Suresi, ayet: 7

Anlamı

Anababanın ve yakınların bıraktıklarından (mirastan) erkekler için pay vardır. Anababanın ve yakınların bıraktıklarından, kadınlar için de pay vardır. Az ya da çok farz kılınmış (belirlenmiş) paydır bunlar. (Nisâ Suresi, ayet: 7.)

Anaya babaya ayrıca bağış söz konusudur. (Bkz. Bakara Suresi, ayet: 215.)

Adem ve Havva da Kur'an'da insanlığın "anababa"sı olarak tanıtılır.

A'râf Suresi'nin 27. ayetinde: "Ey Ademoğulları! Şeytan anababanızı cennetten çıkardığı gibi, sakın sizi de aldatmasın..." deniyor.

Yusuf Peygamber'in "anababa"sından da Kur'an'da söz edilir. (Bkz. Yusuf Suresi, ayet: 99, 100.)

"Anababa"sını, azgınlığa ve "kâfirliğe" sürükler diye Musa Peygamber'in Tanrı dostu arkadaşının öldürdüğü çocuğun "anababa"sından da söz edilir. (Bkz. Kehf Suresi, ayet: 80.)

Bkz. MUSA.

II- YORUMLAR (AYET VE HADİSLERLE BİRLİKTE)

A- Eskilerde ve İslam'da Anababa

1- İsrailoğullarında Anababa

Yukarıda da görüldüğü gibi, "iyilik" anlamına gelen "insan" sözcüğüyle anlatılan "anababaya iyilik" buyruğu dört yerde geçerken, ikisinde İsrailoğullarına bu buyruğun yöneltildiği bildiriliyor:

Bakara Suresi, ayet: 83

وَإِذْ أَخَذْنَا
مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللّٰهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ
إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ
وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ
ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْكُمْ وَأَنْتُمْ مُعْرِضُونَ ٨٣

Anlamı (Diyanet'in)

İsrailoğullarından, "Allah'tan başkasına kulluk etmeyin! *Anne babaya,* yakınlara, yetimlere, düşkünlere *iyilik* edin! İnsanlarla güzel güzel konuşun! Namazınızı kılın! Zekâtı verin!" diye söz almıştık. Sonra siz, pek azınız müstesna, döndünüz. Sizler zaten döneksiniz. (Bakara Suresi, ayet: 83.)

Açıklama-Yorum

Bütün yorumcular, "Allah'tan başkasına kulluk etmeyin!"in hemen ardından "anne babaya iyilik edin!" buyruğunun yer alışını çok önemli bulmaktalar. Böyle yer verilişte, anababaya iyilik etmenin özel ve son derece önemli bir yeri olduğunun yansıtıldığı görüşünde birleşmekteler.

Fahruddin Râzî şöyle diyor:

"Tanrı, çeşitli nedenlerle, Tanrı kulluğunun hemen ardından anababaya iyilikle ilgili buyruğa yer vermiştir."

"Birinci neden:

"Tanrı'nın kula nimeti, iyiliği, bütün nimetlerden daha kapsamlıdır. Bu nedenle O'na olan şükrü-ibadeti, başkalarına olan teşekküre, karşılığa üstün tutup ona göre yer vermiştir. Tanrı'nın nimetinden sonra anababanın nimeti gelir kapsam genişliğinde. Anababanın iyiliği, bütün iyiliklerden daha geniş çaplıdır. Çünkü anababa, çocuğun oluşmasında ve varlığında temeldir ve *sebeb*'dir. Kaldı ki, anababa, çocuğun terbiyesi konusunda da başkalarından daha çok katkısı olan kimselerdir. (...)

"İkinci neden:

"İnsanın var olmasında gerçek *neden* Tanrı'dır. Anababa da, herkesin anladığı çerçevede bir *dış neden* durumundadır. Gerçek nedenin hemen ardından dış nedene yer verilmiştir.

"Üçüncü neden:

"Tanrı, kullarına verdiği nimetlerin karşılığında bir şey istemez. O'nun iyiliği, katıksız ve karşılıksızdır. Anababanın çocuklarına olan iyilikleri de öyledir, karşılıksızdır. Onlar da çocuklarına iyiliklerde bulunurlarken bir karşılık istemezler. Öbür dünyaya inanmayanlar bile çocuklarına bakarlar, terbiye ederler. İşte Tanrı'nın iyiliği ile, anababanın iyiliği bu yönden de birbirine benzer.

"Dördüncü neden:

Tanrı, kuluna nimetler vermekten usanmaz. Kulu, türlü suçlar, günahlar işlemiş olsa bile... Tanrı'nın nimetleri, iyilikleri tükenmez... Anababa da çocuğuna iyilik etmekten usanmaz. Çocuk, anababaya karşı gelmiş olsa bile...

"Beşinci neden:

"Şefkatli bir anababa, çocuğunun malının, kazancının artması konusunda çaba harcar. Onun malını, zarar etmekten, eksilmekten korumaya çalışır. Yüce Tanrı da kulunun iyi yoldaki çabalarının, emeğinin boşa gitmemesi doğrultusunda düzenlemede bulunur. Kulunun yararını korur. Kulunun gelip geçici amellerini iş ve davranışlarını, bitip tükenmeyen sonuçlara dönüştürür. Böylece gelip geçiciyi ebedi kılar. (...)

"*Altıncı neden:*

Tanrı'nın nimetleri, anababanın nimetlerinden büyük olmakla birlikte, Tanrı'nınkiler düşünülerek çıkarılan ve kafa yorularak bilinen türdendir. Anababanın çocuklarına olan iyilikleriyse herkesin ister istemez gözlemleyip bildiği türdendir. Ne var ki, anababanın iyiliği, Tanrı'nın nimetine oranla daha azdır. Böylece denklik meydana gelmiştir. Gene de üstünlük, Tanrı'nın nimetlerindedir. Kuşkusuz, anababa iyilikleri, Tanrı'nın iyiliklerinden sonra gelir." (Bkz. Râzî, 3/165.)

Fahruddin Râzî, Tanrı'nın kullarına olan "nimet"leriyle, anababanın çocuklarına olan iyilikleri arasında bağ ve benzerlik bulunduğunu böyle dile getiriyor.

En'âm Suresi, ayet: 151

قُلْ
تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ اَلَّا تُشْرِكُوا
بِهِ شَيْـًٔا وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا اَوْلَادَكُمْ
مِنْ اِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَاِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ
مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللّٰهُ
اِلَّا بِالْحَقِّ ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ١٥١

Anlamı (Diyanet'in)

De ki: "Gelin size Rabbi'nizin haram kıldığını söyleyeyim: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın! *Anaya babaya* ***iyilik*** yapın. Yoksulluğundan ötürü çocuklarınızı öldürmeyin! Sizin ve onların rızkını veren biziz. Gizli ve açık kötülüklere yaklaşmayın. Allah'ın haram kıldığı cana, haksız yere kıymayın. Allah size, bunları, düşünesiniz diye buyurmaktadır." (En'âm suresi, ayet: 151.)

Açıklama-Yorum

Bu ayette ve bundan sonraki ayetlerde, bir dizi (9) buyruk yer alıyor. Beşi bu ayette.

- Tanrı'dan başka Tanrı tanımamak.
- Anababaya iyilik.
- Yoksulluk ve aç kalırlar kaygısıyla çocukları öldürme yoluna gitmemek.
- Açık ve gizli günah işlememek. Yorumlara göre demek istenir ki: "Zina etmemek".
- Haksız yere insan öldürmemek.

Bundan sonraki ayetin anlamı da şöyle:

"Erginlik çağına erişinceye değin öksüzün malına (yemek amacıyla) yaklaşmayın. Meğer ki, yaklaşmanız en iyi biçimde olsun. Ölçüyü, tartıyı doğru tutun. Biz hiçkimseye gücünün üstünde yük yüklemeyiz. Konuştuğunuz zaman da doğru konuşun. Yakınlarınızın zararına da olsa. Allah'ın ahdini (anlaşmanızı, sözleşmenizi, verdiğiniz sözü) yerine getirin. Tanrı, bunları size öğütler. Olur ki öğüt alırsınız." (En'âm Suresi, ayet: 152.)

Burada da şu buyruklar sıralanıyor:

• Öksüzün malını yemeyin.
• Ölçüde tartıda hile yoluna gitmeyin.
• Yalan söylemeyin.
• Sözleşmelerinize, anlaşmalarınıza uyun.

Böylece dokuz buyruk iki ayette sıralanmış oluyor.

Bu buyruklarla, Tevrat'ta yer alan ve İsrailoğulları'na Musa Peygamber aracılığı ile bildirildiği belirtilen "on emir" arasında (evâmir-i aşere) bir benzerlik bulunmakta. Eldeki Tevrat'ta buyruklar şöyle sıralanıyor:

Karşımda başka ilahların olmayacaktır. Kendin için oyma put, yukarıda göklerde olanın yahut yerin altında sularda olanın hiç suretini yapmayacaksın. (...) Allah'ın Rabbi'n adını boş yere ağzına almayacaksın. (...) Sebt (Cumartesi) gününü takdis etmek için onu hatırında tut. (...) *Babana ve anana hürmet et.* Ta ki Allah'ın Rabbi'nin sana vermekte olduğu toprakta ömrün uzun olsun. Öldürmeyeceksin. Zina etmeyeceksin. Çalmayacaksın. Komşuna karşı yalan şahadet etmeyeceksin. Komşunun evine tama etmeyeceksin. Komşunun karısına, yahut kölesine, yahut cariyesine, yahut öküzüne, yahut eşeğine, yahut komşunun başka şeylerine tama etmeyeceksin. (Tevrat, Çıkış, 20:2-17; Tesniye, 5:7-20.)

Ünlü on buyruk kısaca şunlar:

• Tanrı'dan başka hiçbir tanrıya tapmamak.
• Put yapmamak.
• Tanrı adını gereksiz yere kullanmamak.
• Cumartesi gününü kutsal sayıp bu günde iş yapmamak.
• *Anaya babaya saygı göstermek.*
• İnsan öldürmemek.
• Zina etmemek.
• Hırsızlık etmemek.
• Yalan söylememek.
• Ve komşunun hiçbir şeyine göz dikmemek, kötü gözle bakmamak.

Bir ve ikinci buyruğu aynı buyruk saymak mümkün. O zaman buyruk sayısı, dokuz olur.

Süleyman Peygamber'in Tanrı'ya yakarışı:

"Tanrı'm! Bana ve anababama şükredebilmem için bana güç ver! Senin hoşnut olacağın iş ve davranışta bulunabilmem için de... Ve rahmetinle, beni salih (iyi) kulların arasına kat." (Neml Suresi, ayet: 19.)

Süleyman Peygamber'in bu yakarışı, bir olay üstüne Tanrı'ya sunduğu bildiriliyor. Olay, bir önceki ayetten başlayarak şöyle anlatılıyor. (Diyanet'in)

"Sonunda, karıncaların bulunduğu vadiye geldiklerinde bir karınca: 'Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin! Süleyman'ın ordusu, farkına varmadan sizi ezmesin!' dedi. Süleyman, onun sözüne hafifçe güldü. Ve: 'Rabbi'm! Bana ve anababama verdiğin nimete şükürde...' " (Neml Suresi, ayet: 18, 19.)

Bilindiği gibi Süleyman Peygamber, İsrailoğullarının hem ulu peygamberlerinden, hem de hükümdarlarındandı. Babası Davud Peygamber de öyle.

2- İslam'da Anababa

Kur'an'da, hadislerde ve yorumlarında, özellikle ve önemli olarak şu noktalarda anababa üzerinde durulduğu görülür:

- Anababaya iyilik.
- Anababaya kötülük.
- Anababaya saygı.
- Anababaya saygısızlık.
- Anababadan alınacak miras payları.
- Anababanın alacakları miras payları.
- Ve genel olarak "anababa hakları".

İnsana Anababa Konusunda Tanrı'nın Gerekçeli Tavsiyesi

Ankebût Suresi, ayet: 8

وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ
بِوَالِدَيْهِ حُسْنًاۜ وَاِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ
عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَاۜ اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Biz, *insana, ana ve babasına karşı iyi davranmasını tavsiye etmişizdir.* Eğer *anababa, bir şeyi körü körüne bana ortak koşmaya seni zorlarlarsa, o zaman onlara* itaat etme. Dönüşünüz banadır. Yaptıklarınızı size bildiririm." (Ankebût Suresi, ayet: 8.)

Lokman Suresi, ayet: 14

وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِۚ حَمَلَتْهُ اُمُّهُ وَهْنًا
عَلٰى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فٖي عَامَيْنِ اَنِ اشْكُرْ لٖي وَلِوَالِدَيْكَۜ

إِلَيَّ الْمَصِيرُ ﴿١٤﴾ وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ
بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَاتَّبِعْ
سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Biz, *insana, ana ve babasına karşı iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Annesi onu, güçsüzlükten güçsüzlüğe uğrayarak karnında taşımıştı.* Çocuğun sütten kesilmesi iki yıl içinde olur. *Bana ve anababana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur.* Dönüş, banadır. Ey İnsanoğlu! *Anababa, seni körü körüne bana ortak koşman için zorlarlarsa onlara itaat etme.* Dünya işlerinde onlarla güzel geçin. Bana yönelen kimsenin yoluna uy! Sonunda dönüşünüz bana'dır. (Lokman Suresi, ayet: 14.)

Ahkâf Suresi, ayet: 15-18

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ
كُرْهًا وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ
أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ
عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي
إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٥﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ نَتَقَبَّلُ
عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَنَتَجَاوَزُ عَنْ سَيِّئَاتِهِمْ فِي أَصْحَابِ الْجَنَّةِ
وَعْدَ الصِّدْقِ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿١٦﴾ وَالَّذِي قَالَ لِوَالِدَيْهِ
أُفٍّ لَكُمَا أَتَعِدَانِنِي أَنْ أُخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي وَهُمَا

يَسْتَغِيثَانِ اللّٰهَ وَيْلَكَ اٰمِنْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ فَيَقُولُ مَا هٰذَٓا
اِلَّٓا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ ﴿١٧﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِٓي
اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ ﴿١٨﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Biz *insana, ana ve babasına karşı iyi davranmasını tavsiye etmişizdir.* Zira *annesi, onu, karnında, zorluğa uğrayarak taşımış; onu güçlükle doğurmuştur.* Taşınması ve sütten kesilmesi otuz ay sürer. Sonunda erginlik çağına erince ve kırk yaşına varınca "Rabbi'm! Benim, bana ve anne babama verdiğin nimete şükretmemi ve hoşnut olacağın yararlı bir işi yapmamı sağla. Bana verdiğin gibi, soyuma da salâh (iyilik) ver. Doğrusu sana yöneldim. Ben, kendini sana verenlerdenim!" demesi gerekir. İşte, işlediklerini en güzel şekilde kabul ettiğimiz ve kötülüklerini geçtiğimiz bu kimseler, cennetlikler içindedirler. Bu, verilen doğru bir sözdür. *Annesine babasına:* "Öf ikinizden; benden önce nice nesiller gelip geçmişken beni, tekrar diriltilmemle mi tehdit ediyorsunuz?" diyen kimseye, anne babası Allah'a sığınarak: "Sana yazıklar olsun! İnan; doğrusu Allah'ın sözü gerçektir" dedikleri halde: "Bu Kur'an, öncekilerin söyledikleri masallardan başka bir şey değildir!" diye cevap veren kimse gibiler, işte onlar, kendilerinden önce cinlerden ve insanlardan gelip geçmiş ümmetler içinde, Allah'ın azab vadinin, aleyhlerinde gerçekleştiği kimselerdir. Doğrusu onlar, hüsranda olanlardır. (Ahkâf Suresi, ayet: 15-18.)

Açıklama-Yorum

Görüldüğü gibi, üç suredeki açıklamanın kimi yerlerdeki sözleri de tümüyle aynı. "Tanrı'nın insana tavsiyesi" aynı biçimde anlatılıyor. Ankebût Suresi'nde "ana ve babaya iyi davranmak" gerektiği bildirilirken gerekçe bildirilmiyor. Lokman ve Ahkâf surelerindeyse, "anaya iyi davranma"nın gerekçesi de bildiriliyor: Ana çocuğunu, karnında kolay taşımamakta, nice sıkıntılar, güçlükler çekerek doğurmakta. (Bkz. Lokman Suresi, ayet: 14; Ahkâf Suresi, ayet: 15.)

Ayrıca da annenin, bir de çocuğunu emzirirken, büyütürken çektiği sıkıntılar söz konusu. Buna da dolaylı olarak değiniliyor. (Bkz. Aynı sureler, aynı ayetler.)

Lokman Suresi'ndeki açıklamada Tanrı'nın: "Bana ve anana babana şükret!" diye buyurduğu da bildiriliyor. (Lokman Suresi, ayet: 14.) Yorumcular, bunu çok

önemli bulmaktalar. "Tanrı'nın kendisine şükredilmesini" istemesinden hemen sonra "anaya babaya şükredilmesi"ni, yani "ananın ve babanın emeklerine, iyiliklerine karşı minnettarlık gösterilmesi"ni istemesi, "anababa hakkı"nın ne denli önemli olduğunu açık biçimde yansıttığını belirtiyorlar. Yani: "Anababa hakkı, kolay kolay ödenemez."

Çocuk büyüyüp "kırk yaşına geldiği"nde nasıl bir duygu içinde olduğu ya da olması gerektiği ve onlar için Tanrı'ya nasıl yakardığı ya da yakarması gerektiği de, Ahkâf Suresi'nde bildiriliyor: "Tanrı'm! Bana verdiğin nimet için de, anama babama verdiğin nimet için de şükredebilme ve senin hoşnut olacağın türden iyi tutum ve davranışlar gösterebilme (iyi işler yapabilme) gücünü ver bana!" (Ahkâf Suresi, ayet: 15.) Yorumcular, burada, Peygamber'in en yakın arkadaşı Ebubekir'in anlatıldığı görüşündeler. (Bkz. Taberî, 26/12 Râzî, 27/19-21.)

Fahruddin Râzî, "Bilinen bir şeydir ki, kırk yaşına gelen her insan böyle demez. Demek ki, burada her insan değil; belirli bir insan anlatılmakta. Kırk yaşına geldiğinde bu sözü şöylemiş ve Tanrı'ya yakarmış olan kimseden söz edilmekte. İşte o belirli insan da o sırada kırk yaşına yakın bir yaşta bulunan Ebubekir olabilir ancak..." (Bkz. Râzî, 27/19.) Ama "kırk yaşına gelen her insanın böyle bir duygu içinde bulunması ve Tanrı'ya yakarması gerektiği" anlatılmak isteniyor da olabilir.

Ahkâf Suresi'nde, ana ve babasına "öf (sizden bıktım)!" diyerek tepki gösteren ve "öldükten sonra diriliş"e ve "Kur'an"a inanmadığını belirten, Kur'an için, "Eskilerin uydurdukları masallardan başka değil" diyen birinden de söz ediliyor. (Ahkâf Suresi, ayet: 17.) Bu kimsenin ana ve babasının "Tanrı'ya sığındıkları" ve oğullarına, "Yazık sana! İnanmalısın. Tanrı'nın söz verdiği gerçektir" dedikleri de bildiriliyor. (Ahkâf Suresi, ayet: 17.)

• Kimdir bu insan?

Kur'an yorumlarında, İbn Abbas'tan "Bu ayet, Ebubekir'in oğlu Abdurrahman hakkında inmiştir" anlamında bir açıklama aktarılır. (Bkz. Taberî, 26/13) İleri sürüldüğüne göre, Abdurrahman, Müslüman olmadan önce bu sözü söylemiştir. Fahruddin Râzî bu yorumu kabul etmemekte. (Bkz. Râzî, 27/23.) Râzî'ye göre, önceki ayetlerde "anababaya iyi davranan evlat", bu ayetteyse "anababaya karşı gelen evlat" anlatılıyor ve belirli bir kötü evlat"tan söz edilmiyor. Genel olarak anlatılıyor.

• Peki anababa, çocuğuna "kötü yol"u gösterir ve "Tanrı'dan başkasına tapma"sını çocuğundan isterse ne olacak? Bu durumda çocuk, anababasına karşı gelmemeli midir?

Bunun açıklaması da, Ankebût Suresi'nin 8. ve Lokman Suresi'nin 15. ayetinde yer alıyor:

Öyle bir durumda, anaya ve babaya uyulmamalı, "itaat edilmemeli"dir.

Kısacası: Anababa, Tanrı'nın buyrukları dışında bir şey istemediği sürece saygı görmeli, iyilik görmelidir çocuklarından. Bu isteniyor.

İsrâ Suresi,
ayet: 23, 24

وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا
إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِندَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُل لَّهُمَا
أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُل لَّهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا ﴿٢٣﴾ وَاخْفِضْ لَهُمَا
جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُل رَّبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا

Anlamı (Diyanet'in)

Rabbi'n yalnız kendisine tapmanızı ve anababaya iyilik etmenizi buyurmuştur. Eğer ikisinden biri veya her ikisi, senin yanındayken ihtiyarlayacak olursa onlara karşı "Öf!" bile demeyesin. Onları azarlamayasın. İkisine de hep tatlı söz söyleyesin. Onlara acıyarak alçakgönüllülük kanatlarını ger ve: "Rabbi'm! Küçükken beni yetiştirdikleri için sen de onlara merhamet et!" de. (İsrâ Suresi, ayet: 23, 24.)

Açıklama-Yorum

Daha önceki surelerde Tanrı buyrukları bildirilirken "tavsiye" yer alıyordu. "Ve biz insana tavsiye ettik! (ve vasseyna'l-insana)" deniyordu. Buradaysa "senin Rabbi'n hükmetti (ve kadâ rabbuke)" deniyor. "Kadâ", "kesin hüküm"dür. "Kaza ve kader"deki "kaza (kadâ)" da bu anlamda, Râzî, burada, "nesh"e uğramayacak, yani yürürlükten kaldırılmayacak türden bir "hükm"ün dile getirildiğini belirtiyor. (Bkz. Râzî, 20/183.) Bununla birlikte, tefsirlerde, buradaki "ve kadâ"nın aslında "ve tavsiye etti (ve vassâ)" biçiminde olduğu, kimi "mushaf"larda da böyle yer aldığı, böyle okunduğu belirtilir. Örneğin, aktarıldığına göre, "İbn Mes'ud'un, Übey İbn Ka'b'ın mushafları"nda bu biçimiyle yer almıştır. İbn Abbas ve Mücâhid de böyle (ve vassâ) okumaktadırlar. Dahhâk'in, Said İbn Cübeyr'in, Ali'nin okuyuşları da böyledir. (Bkz. Taberî, 15/47; Râzî, 20/184.) Râzî bu aktarmaların benimsenemeyeceği; çünkü bunları benimsemenin, "Kur'an'da tahrif ve tağyir (değiştirme)" olayının bulunduğu savına kapı açacağını, bunun da ayetlerdeki sözleri "kanıt" niteliğinden uzaklaştıracağını ve "dini büyük ölçüde yaralayacağı"nı savunuyor. (Bkz. Râzî, 20/184.)

"Ve kadâ"ya "ve buyurdu" anlamı da veriliyor. Yukarıdaki çeviride de bu anlam benimsenmiş görünüyor.

Fahruddin Râzî'nin tefsirinde, çocuğu dünyaya getirmeleri nedeniyle anababanın çocuğa iyilik etmiş olmalarından söz edilince, bir soru ve cevap yer alıyor. Soru ve cevabın özeti şöyle:

• Soru

Anababa, cinsel isteklerinin itmesiyle ve keyiflerini yerine getirmek için birleşmişler ve çocuk da bunun sonucu olarak oluşup dünyaya gelmiştir. Çocuğun geldiği dünyaysa, "afetler, korkunçluklar dünyası"dır. Böyle bir dünyaya getiren anababa, çocuğa nasıl iyilik etmiş ve çocuktan iyilik görmeye hak kazanmış oluyor?!

İskender'le bir kişi arasında şöyle bir konuşma geçer:

"–İskender! Senin hocanın mı, yoksa babanın mı senin üzerinde daha çok hakkı var?

"–Elbette ki hocamın. Çünkü hocam, beni eğitirken ve aydınlatırken nice sıkıntılara girmiştir. Babama gelince: Babam, cinsel isteğini yerine getirmek için anamla birleşmiş ve sonucunda beni şu oluşmalar ve bozulmalar dünyasına çıkarıp koymuştur."

• Cevap

Başlangıçta anababa, cinsel isteklerini doyurmak için birleşmiş ve çocuk da ondan dünyaya gelmişir. Ama, daha sonra anababa, bebeklikten büyüyünceye dek türlü sıkıntılara katlanmışlardır çocukları için. Çocuklarına yararlı olan şeyleri kazandırmak ve gelebilecek tehlikeleri önlemek için... Bu, bütün iyiliklerin üstünde değil midir? (Bkz. Râzî, 20/185, 186.)

Hadisler

Peygamber'in arkadaşlarından biriyle kendisi arasında şu konuşma geçer:

"–Ey Tanrı Elçisi! Tanrı'nın en sevdiği amel (iş) hangisidir?

"–Namazı vaktinde kılmaktır.

"–Ondan sonra hangisidir?

"–Anababaya iyiliktir.

"–Sonra hangisidir?

"–Cihaddır." (Bkz. Buharî, Mevakitu's-Selât /5; Müslim, İman /137-139, hadis no: 85; Rayazu's-Salihîn, çev. Kıvamuddin Burslan-Hasan Hüsnü Erdem, c. 1, s. 347.)

"–Ana ve babasından, biriyle ya da ikisiyle de yaşlılıklarında bulunup da (onlara hizmet etme yoluyla) cennete girmeye hak kazanmamış olan kimsenin burnu yere sürtülsün!"

Peygamber'in, "burnu yere sürtülsün!" anlamındaki sözü, burada üç kez söylediği aktarılır. (Bkz. Müslim, Birr /9, 10, hadis no: 2551; Ahmed İbn Hanbel, 2/357; Riyazu's-Sâlihîn, c. 1, s. 350.)

Bir adam Peygamber'e gelir ve şöyle konuşurlar:

"–Ey Tanrı Elçisi! Tanrı'dan sevabını umarak, hicret ve cihad konusunda sana biat etmeye (söz vermeye) geldim.

"–Anababadan biri sağ mı?

"–Evet, ikisi de sağ.

"–Ve sen, Tanrı'dan sevap istiyorsun, değil mi?

"– Evet!

"–Öyleyse anana, babana dön ve onlara iyi bak." (Bkz. Müslim, Birr /6, hadis no: 2549; Buharî, Tecrîd, hadis no: 1258; Riyazu's-Sâlihîn, c. 1, s. 353, 354)

Peygamberle arkadaşları arasında şu konuşma olur:

"–Büyük günahların en büyüğünü size bildireyim mi?

"(Peygamber bu soruyu üç kez sormuştur.)

"–Evet ey Tanrı Elçisi!

"–Tanrı'ya ortak koşmak ve anababaya kötülük etmek. (Karşı gelmek, onları üzmek.)

"Bu arada peygamber yangelmiş durumdadır. Kalkar ve şöyle der:

"–Ha, bir de yalan söz söylemek. (Bkz. Buharî, Edeb /6, Tecrîd, hadis no: 1148; Müslim, İman /143,144, hadis no: 87, 88.)

"–Bir kişinin, anasına babasına sövmesi de büyük günahlardandır." (Bkz. Müslim, İmân /146, hadis no: 90.)

Anababa konusunda başka hadisler için bkz. ANA.

Özet

Anababa: Ana ile baba.

Anababaya saygı göstermek ve karşı gelmemek, dinin temelinde varolagelen bir ilkedir. Tevrat'ta, ünlü on emir arasında yer alır. Kur'an'da da, Tevrat'taki bu konuda yer alan buyruğa değinilir. İslam'da, gerek ayet ve hadislerde, gerek bunların yorumlarıyla anababaya iyilik etmek, onların haklarını titizlikle gözetmek ve onlara en küçük biçimde karşı gelmemek gerektiği bildirilir. Anababaya her konuda itaat yani boyun eğmek gereklidir. Elverir ki onlar, kötü yola ve Tanrı'nın yasaklarına, Tanrı'dan başkasına tapınmaya yöneltmesinler. Bu durumlarda, anababaya itaat edilmez. Anababaya karşı gelmek, en büyük günahların içinde ilk sıralarda yer alır. Anababaya iyilik de iyiliklerin, sevapların içinde öyledir; ilk sıradadır.

➤ANI

Yaşanmış olgulardan belleğin alıp koruduğu, sakladığı ya da saklayacağı varsayılan her tür iz.

ذِكْرٰى

Anlamı

Anı (zikrâ).

وَاَيُّوبَ اِذْ نَادٰى رَبَّهُٓ اَنّ۪ي
مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرَّاحِم۪ينَ ﴿٨٣﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ

Enbiyâ Suresi, ayet: 83, 84

فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ ضُرٍّ وَآتَيْنَاهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ
مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَذِكْرَى لِلْعَابِدِينَ ﴿٨٤﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Eyyub da, "Başıma bir belâ geldi, sana sığındım! Sen merhametlilerin merhametlisisin!" diye Rabbi'ne nida etmişti. Biz de onun duasını kabul etmiş ve başına gelenleri kaldırmıştık. Katımızdan bir rahmet ve kulluk edenlere bir *hatıra* (anı) olmak üzere, ona tekrar aile ve geçmiş olanlarla bir mislini daha vermiştik. (Enbiyâ Suresi, ayet: 83, 84.)

Açıklama

Görüldüğü gibi, "zikrâ" sözcüğüne burada, Diyanet'in resmi çevirisinde "hatıra", yani "anı" anlamı veriliyor. Gerçekten de bu anlam buraya pek uygun düşüyor. "Zikrâ"nın sözlük anlamına da ters düşmüyor.

Ne var ki, Kur'an'da yirmi üç kez geçtiği görülen "zikrâ", hep bu anlamda değil. Birbirinden değişik anlamlar içermekte.

Örneğin En'âm Suresi'nin 68. ayetinde "anımsama", 69. ayetinde "anımsatma" anlamını içerir. Ayrıca kimi yerde "düşünme", kimi yerde "ibret" ve çoğu yerde de "öğüt" anlamına gelir. Sözcüğün kökeninde "anma" anlamı bulunduğu için bütün bu anlamlar, yerine göre elverişli olabilmekte.

Bkz. ZİKR, ZİKRÂ, ANIMSAMA, ANIMSATMA.

"Kulluk edenlere bir anı" olduğu bildirilen Eyyub "kıssa"sının, Tanrı'ya bağlı kimselerin belleklerinde kalması, kullukta sıkıntılara katlanırlarken bu kıssayı anımsamaları istenmekte. Râzî diyor ki, "üzerinde düşünülsün ve kulluk edenlere nasıl sabretmeleri gerektiği konusunda bir örnek olsun diye Tanrı Eyyub'un başına bu kıssada anlatılan belâyı getirmiştir." (Bkz. Râzî, 22/210.)

Eyyub kıssası, Tevrat'ta da geniş biçimde yer almıştır. Bkz. EYYUB.

➤ANILMAK

Anmaya konu olmak.

İnsanın en çok istediği şeylerden biridir "anılmak". Kendi yaşadığı zaman içinde ve daha sonraki zamanlarda... Anılmak, insan için bir onurdur. Anılma, iyi ve övülesi şeyler nedeniyle olursa... Kötü anılma, bunun dışında...

Dinde iyi anılmak, din ölçüleri içinde ve Tanrı buyrukları doğrultusunda tutum ve davranış gösterme yoluyla olur. "Ulu kişi"leri, din inanırları büyük saygıyla ve hayranlık duyarak anarlar. Bu kişilerle ilgili öyküler, dilden dile geçerek sürer. Nice "din ulusu"nun Tanrı katında nasıl bir "derece, mertebe" kazandığına ilişkin, yaşamlarından, iş ve davranışlarından "menkıbe"ler, "keramet"ler aktarılagelmiştir.

Ayet ve hadislerde de insanları "anılır durum"a gelmeye özendiren sözler, "kıssa"lar yer alır.

Meryem Suresi'nde peygamberlerden söz edilirken şöyle denir:

Meryem Suresi, ayet: 50

وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِنْ رَحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا ﴿٥٠﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Onlara, rahmetimizden bağışta bulunduk. Herbirinin her dilde üstün şekilde *anılmalarını sağladık.* (Meryem Suresi, ayet: 50.)

Açıklama

Taberî bu ayeti, tefsir ederken: "Yani, onları, insanların güzel övgülerle övmelerini, güzel güzel anmalarını sağladık. Bu demek isteniyor" diyor. (Taberî, Tefsir, 16/70. Celâleyn tefsirinde de "Bu, bütün dinlerde güzel övgülerle övülmedir" deniyor. Bkz. 2/16.) Fahruddin Râzî'de de, öteki tefsirlerde de aynı yorumu buluyoruz. Râzî, ayette "lisan"ın yer alışını, insanlarca yapılan övgülerin, "lisan" (dil) ile oluşuna bağlıyor. (Bkz. Râzî, 22/230.) Sâbûnî de "Safvetü't-Tefâsir"inde şöyle diyor: "Demek isteniyor ki 'Biz o peygamberlere, insanlar içinde güzel anılmayı sağladık!' Çünkü bütün toplumlar ve dinler, onlarda bulunan güzel huy ve özellikler nedeniyle onları övmekteler." (Bkz. 2/220.)

İbrahim Peygamber'in, Tanrı'ya yakarırken şu dilekte de bulunduğu bildiriliyor:

Şuarâ Suresi, ayet: 83, 84

رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ ﴿٨٣﴾
وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ ﴿٨٤﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Rabbi'm! Bana hikmet ver! Ve beni iyiler arasına kat. *Sonrakilerin beni güzel şekilde* ***anmalarını*** *sağla.* (Şuarâ Suresi, ayet: 83, 84.)

Açıklama

Ayette, İbrahim Peygamber'in Tanrı'dan istedikleri arasında olduğu bildirilen "hükm"e, çeviride "hikmet" anlamı verildiği görülüyor. Taberî'de ve kimi tefsirlerde "nübüvet" (peygamberlik) anlamı veriliyorsa da, Râzî, bu anlamın verilemeyeceğini, çünkü "zaten peygamber olan İbrahim'in bir kez daha peygamber olmayı Tanrı'dan istemiş olamayacağını" yazıyor; buradaki "hükm"e, (yukarıdaki çeviriye uygun olarak) "hikmet" ve "bilgi, kavrama gücü" anlamının verilmesi gerektiğini savunuyor. (Bkz. Râzî, 24/147, 148.)

"Sonrakilerin beni güzel şekilde anmalarını sağla"nın ayetteki karşılığına gelince: Ayette, Meryem Suresi'ndeki ayette olduğu gibi "lisane sıdkin" yer alıyor. Yorumlarda, buradakine de oradaki anlam veriliyor. Yani "dilden dile geçen güzel övgü ve anılma". Yine ayette "fi'l-ahirin" deyimi geçiyor. "Sonrakilerde" demek. Bu da "sonraki toplumlarda, sonraki dinlerde, sonraki çağlarda", ayrıca "ahir zaman peygamberi olan Muhammed ve ümmeti döneminde" diye yorumlanıyor. Ve yorumcuların belirttiklerine göre, İbrahim Peygamber: "Tanrı'm! Bana hüküm (peygamberlik ya da hikmet, bilgi, kavrama gücü) ver! Beni iyilerin arasına kat. Ve benim, daha sonraki toplumlarda, dinlerde, çağlarda, özellikle de ahir zaman Peygamberi'nin ve ümmetinin döneminde dillerde iyi anılmamı sağla!" anlamında bir dilek yöneltmişti Tanrı'ya. (Bkz. Taberî, Tefsir, 19/54; Râzî, 24/148, 149.) Birçok Kur'an yorumcusu gibi Taberî de, Tanrı'nın İbrahim'in bu dileğini de kabul ettiği ve her çağda, her toplumda ve her dinde övülmesini, iyi anılmasını sağladığını yazıyor. "Yahudiler Musa'ya inanmış, ama İsa'ya inanmamışlardır. Hıristiyanlar İsa'ya inanmış ama Muhammed'e inanmamışladır. Ama tümü, İbrahim'i kendilerine dost edinmişler ve onun peygamberliğini kabul etmişlerdir." (Taberî, Tefsir, aynı yer.) Ayrıca, Müslümanların "beş vakit namaz"da, "Nasıl ki (Tanrı'm!) İbrahim'e ve ailesine rahmet ettin ve onları mübarek kıldın! (kemâ salleyte ve bârekte alâ İbrahime ve alâ âli İbrahime)" demeleri de, İbrahim'in anılır olmasına örnek olarak gösterilir. (Bkz. Râzî, 22/30.)

İnşirâh Suresi'nde de İslam Peygamberi'ne şöyle seslenildiği görülüyor:

وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ﴿٤﴾

İnşirâh Suresi, ayet: 4

Anlamı

(Ey Muhammed!) Senin ününü (anılmanı) yükseltmedik mi? (İnşirâh Suresi, ayet: 4.)

Peygamber'in "ününün" ve "anılması"nın nasıl "yükseltildiği", bunun anlamının ne olduğu konusunda yorumlar yapılıyor:

Kimi yorumcular, her Müslüman'ın "eşhedi en lâ ilâhe illallah ve eşhedi enne Muhammeden Resulullah (Tanrı'dan başka Tanrı bulunmadığına, Muhammed'in de Tanrı'nın elçisi olduğuna tanıklık ederim)"; "Eşhedi en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve resuluhu (Tanrı'dan başka Tanrı bulunmadığına ve Muhammed'in de O'nun kulu ve peygamberi olduğuna tanıklık ederim)"; "Lâ ilâhe illallah Muhammedun Resûlü'llah (Tanrı'dan başka Tanrı yoktur ve Muhammed Tanrı'nın peygamberidir" dediğini ve bu sözlerde, Muhammed adının Tanrı adıyla yan yana söylediğini anımsatıyorlar. (Bkz. Taberî, Tefsir, 30/14-15.) Yani İslam Peygamberi'nin bu yolla "en yüksek biçimde anılır olduğunu" gösterdiğini belirtiyorlar.

Fahruddin Râzî de bu ayet dolayısıyla İslam Peygamberi'nin "Peygamberliğinin ve ününün, yeryüzünde ve göklerde yayıldığını, adının *arş*'da yazıldığını ve her Müslümanın şehadet getirmesinde ve teşehhüdünde yer aldığını" yazıyor. (Bkz. Râzî, 32/5.)

Özet

Anılır olmak, insan için bir onurdur. Kimi insanın anılır olmasının, Tanrı tarafından sağlandığı bildirilir. Peygamberlerin anılmaları böyledir. İbrahim Peygamber'in, dilekleri arasında, "kendisinden sonraki dinlerce ve toplumlarca anılmasının sağlanmasını" da dilediği ayette açıklanıyor. Yorumlarda da, İbrahim'in bu dileğinin kabul edildiğinin görüldüğü savunuluyor. İslam Peygamberi'nin de "ününün yükseltildiği bildiren ayetin yorumunda Müslümanların dillerinde yer alagelen "kelime-i şahâdet" ve bu şehadette, adının Tanrı adıyla birlikte söyleniyor oluşu, onun "en güzel biçimde anıldığına" kanıt olarak gösteriliyor. Ve bütün bu açıklamalarla, yorumlarla, herkesin böyle "anılır olmaya" çabalaması öğütlenmiş oluyor.

➤ANIMSAMA

Öğrenilmiş ya da olmuş bir şeyi, bellekte yeniden canlandırma, insanın "haa aklıma geldi" diyebilir oluşu, "hatırlama".

"Anımsama", bir şeyi unuttuktan sonra da olur:

En'âm Suresi, ayet: 68

وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ
فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ وَإِمَّا يُنْسِيَنَّكَ
الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرَى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٦٨﴾

Anlamı

Ayetlerimizi kötü amaçla ele alıp bu konuya dalanları gördüğünde, onlardan hemen yüz çevir. Onlar başka konuya geçene dek... *Şeytan sana unutturacak olursa, **anımsadıktan sonra*** zalimlerle birlikte oturup kalma. (En'âm Suresi, ayet: 68.)

Açıklama

Kur'an yorumcularının belirttiklerine göre, "kâfirler", yani putataparlar, Kur'an ayetlerini ele alıp eleştiriyorlar, alaya alıyorlardı. İşte böyle durumlarda, kâfirlerle oturulmaması, onlar konuyu değiştirinceye dek "yüz çevirilmesi", kalkılıp gidilmesi buyuruluyor Müslümanlara. Öyle durumlarda kâfirlerle oturup

onları dinlemek yasaklanıyor. Bu yasağı şeytan bir Müslümana unutturmuş olabilir. Buna bir diyecek yok. Ama Müslüman kişi şeytanın unutturduğunu, yani yasağı *anımsar anımsamaz* hemen kalkmak ve kâfirlerle birlikte bulunmamak zorundadır. Ayette bu anlatılıyor. (Bkz. Taberî, 7/148-149; Râzî, 13/24-25.) Kimine göre, ayette, Peygamber'in kendisine seslenilmekte ve buyruk yöneltilmekte. Ama, amaç Peygamber'in dışındaki Müslümanlara bu buyruğu yöneltmektir. Kimi yorumcuya göreyse, sesleniş, Peygamber'in dışındaki Müslümanadır, tüm Müslümanlar amaçlanmıştır ve hepsine bu buyruk yöneltilmiştir. (Bkz. Râzî, aynı yer.)

Demek ki bir unutma, daha doğrusu "unutturulma" var, bir de "anımsama" var burada. Söz konusu olan: Ayetler alaya alınırken kâfirlerle oturmamak. Unutma sonucunda bu buyruğu yerine getirmeyen, yani yasağa uymayan Müslümana bir günah yönelmiyor. Çünkü unutturan şeytandır. Ancak "anımsadığı" zaman yasağa uyulmazsa günaha yöneliyor.

Görüldüğü gibi günahkâr olup olmama yönünden, buradaki "anımsama" ve "anımsamama" çok önem taşıyor.

Kur'an yorumcuları bir de "oturmak" ve "kalkmak" üzerinde duruyorlar burada:

Kâfirler ayetleri eleştirdikleri, alaya aldıkları sırada Müslüman yalnızca "yüz çevirirse"de, oradan kalkıp gitmese buyruk yerine gelmiş olmaz mı?

Kimi yorumcuya göre: "Olamaz. Çünkü ayette, öyle bir durumda, açıkça *kalkılması* (yani tepkinin böyle gösterilmesi) buyuruluyor. Başka türlü davranmak, ayetteki sözlere uymaz."

Kimi yorumcuya göreyse, amaç "yüz çevirmektir" yalnızca. Kâfirlere o sırada tepki göstermektir. Bu, "kalkmadan" da olabilir.

Sorulan bir soru da şu:

• Öyle bir durumda, yani kâfirler ayetleri eleştirirler ve alaya alırlarken bir Müslüman, onlarla oturma yasağını "anımsasa" bile durum kendisi için tehlikeliyse, kâfirlerin başına bir şey getireceklerinden korkuyorsa tepki göstermekten vazgeçmez mi? Korku yüzünden yasağı çiğnerse günah işlemiş olur mu?

Verilen karşılık kısaca şu: Peygamber'in dışındaki bir Müslüman, tehlikeli durumdan korkar ve yasağı bildiği halde tepki göstermezse günah işlemiş olmaz. (Bkz. Râzî, 7/25.)

Bu ayette "anımsama" anlamına gelen sözcük ذِكْرَى "zikrâ"dır.

Bu sözcük, burada "anımsama" anlamına geliyorsa da, her yerde aynı anlamda değildir. Örneğin, bir sonraki ayette, yani En'âm Suresi'nin 69. ayetinde de "anımsatma" anlamındadır.

Bkz. ANI, ANIMSATMA, ANMA.

• Kur'an'da "anımsa!", "an o zaman ki!", "an onu ki, onları ki!" anlamına gelen "iz" إِذْ "ve iz" وَإِذْ sözcükleri pek çok geçer. Yine "an! An ki!", "Anımsa! Anımsa ki!" anlamlarına gelen "üzkür" اُذْكُرْ sözcüğü de on altı kez geçmekte:

Âli İmrân Suresi, ayet : 41
Mâide Suresi, ayet : 110
A'râf Suresi, ayet : 205
Kehf Suresi, ayet : 24
Meryem Suresi, ayet : 16, 41, 51, 54, 56,
Sâd Suresi, ayet : 17, 41, 45, 48
Ahkâf Suresi, ayet : 21
Müzzemmil Suresi, ayet : 8
İnsan Suresi, ayet : 25
Ahzâb Suresi, ayet : 37

• "Anın!","Anımsayın!": Bu anlamlara gelen sözcük: "Üzküru!" اُذْكُرُوا (erkeklere seslenirken).

Bu sözcük, Kur'an'da otuz bir kez geçer:
Bakara Suresi, ayet : 40, 47, 63, 152, 198 (iki kez), 200, 203, 231, 239
Âl-i İmrân Suresi, ayet : 103
Nisâ Suresi, ayet : 103
Mâide Suresi, ayet : 4, 7, 11, 20
A'râf Suresi, ayet : 69 (iki kez), 74 (iki kez), 86, 171
Enfâl Suresi, ayet : 26, 45
İbrahim Suresi, ayet : 6
Hacc Suresi, ayet : 36
Ahzâb Suresi, ayet : 9, 41
Fâtır Suresi, ayet : 3
Cum'a Suresi, ayet : 10
Bkz. **ANI, ANILMA, ANIMSATMA.**

• Ayetlerde geçen "tezekkür" تَذَكُّر de büyük ölçüde, "anımsama" anlamı taşır.

• "Zikr"in de, "anımsama" anlamına geldiği yer var: Kehf Suresi, ayet: 63.
Bkz. **ANMA, DÜŞÜNCE, ZİKİR, TEZEKKÜR.**

Özet

Anımsama, bir buyruğun yerine getirilmesinde, yerine getirilmemesinde, günah yüklenmekte ve yüklenmemekte çok önemli bulunuyor. Buyruğu, yasağı "unutmamış" ya da "unutturulmamış" bir Müslüman, gereğini yerine getirmek zorundadır. Unutmuş, unutturulmuşsa günah söz konusu olmaz. Ama "anımsar anımsamaz" görevini bilmekle ve yerine getirmekle yükümlüdür.

➤ANIMSATMA

Anımsamayı sağlama, başkasının düşünmesini sağlama, "Hatırlatma". Ayetlerdeki kimi "zıkrâ" ve "tezkîr"ler bu anlamdadır.

وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَلَٰكِنْ ذِكْرَىٰ
لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ

En'âm Suresi, ayet: 69

Anlamı (Diyanet'in)

Sakınan kimselere, onların hesaplarından bir sorumluluk yoktur. Ama belki sakınırlar diye bir hatırlatmalıdır (anımsatma). (En'âm Suresi, ayet: 69.)

Açıklama

Bu ayette ne anlatılmak istendiği, bir önceki ayet bilinmeden bilinemez. Bir önceki ayet, anlamı ve yorumlarıyla birlikte "anımsama"da (bkz. ANIMSAMA) yer almıştır. Anlamı şöyledir: "Ayetlerimizi, kötü amaçla ele alıp bu konuya dalanları (alay ve eğlence konusu yapanları) gördüğünde, onlardan hemen yüz çevir. Onlar başka konuya geçene dek... Şeytan sana unutturacak olursa, anımsadıktan sonra, zalimlerle birlikte oturup kalma." (En'âm Suresi, ayet: 68.)

Demek ki, 68. ayette, zalimlerle, yani putataparlarla otururken onlar eğer ayetleri eleştiri ve alay konusu yaparlarsa, başka bir konuya geçinceye kadar, onların yanında Müslümanın oturmaması, tepki gösterip kalkması buyuruluyor. Müslüman unutmuş olarak oturursa günah yok. Ama anımsar anımsamaz tepkisini göstermesi isteniyor.

Peki bu ayette, yani 69. ayette ne deniyor?

Bu ayetin sözlerinden anlaşıldığına göre, "Tanrı'dan korkup karşı gelmekten sakınan kimselere, zalimlerin (putataparların) ayetler konusundaki tutumlarının zarar vermeyeceği, ama gene de -belki düşünürler ve bir daha aynı tutumda bulunmaktan sakınırlar diye- onlara bir "anımsatma"da (uyarıda) bulunmalarında yarar olacağı" bildiriliyor.

Kimi Kur'an yorumcusunun, bu arada Taberî'nin bu ayetle ilgili yorumuna göre şöyle demek gerekiyor: "Bir Müslüman, kâfirlerin, Kur'an ayetlerini eleştiri ve alay konusu yapmaları karşısında içinden bu tutumu benimsemiyor, tersine üzülüyorsa, o Müslümanın onlarla birlikte oturmasında, yüz çevirmemesinde ve karşı çıkmamasında sakınca (günah-sorumluluk) yoktur. Bununla birlikte o sırada Müslüman yüz çevirip kalkarsa, kâfirlere, tutumlarının yanlışlığını anımsatmış olabilir. Onun için bu tutumu göstermesi daha iyi olur." (Bkz. Taberî, Tefsir, 7/149.)

İbn Abbas'ın şöyle dediği aktarılıyor:

"Putataparlar, Kur'an'ı alay konusu yapıp bu konuya daldıklarında kalkıp uzaklaşırdık onlardan. El Mescidü'l-Haram'da oturmamız ve Beytullah'ı ziyaret etmemiz

mümkünken kalkıp tepki gösterirdik. Onun üzerine bu ayet indi ve inanırlara, putataparlarla birlikte oturma izni verilmiş oldu. Artık inanırlar oturabilecekler, gerekli uyarıda, anımsatmada bulunabileceklerdi..." (Bkz. Râzî, 13/26.)

Bu durumda, 68. ayetteki, "ayetleri eleştiri ve alay konusu yapanlarla birlikte oturma yasağı", 69. ayetle kaldırılmış oluyor. Ne var ki bunun tersi de ileri sürülüyor: "Ayetleri eleştiri ve alay konusu yapan kâfirlerle oturma izni" veren bu ayetin hükmünün, bir başka ayetle, Nisâ Suresi'nin 140. ayetiyle ortadan kaldırıldığı (neshedildiği) savunuluyor. (Bkz. Taberî, Tefsir, 7/149.)

Nisâ Suresi, ayet: 140

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ
أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا
مَعَهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ إِنَّكُمْ إِذًا مِثْلُهُمْ
إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا ﴿١٤٠﴾

Anlamı (Diyanet'in)

O size Kitab'da: "Allah'ın ayetlerinin inkâr edildiğini ve alaya alındığını işittiğinizde, onlar başka bir söze geçmedikçe, onlarla birlikte orada *oturmayın.* Yoksa siz de onlar gibi olursunuz!" diye indirdi. Doğrusu, Allah, münâfıkların ve kâfirlerin hepsini cehennemde toplayacaktır. (Nisâ Suresi, ayet: 140.)

Açıklama

Yorumcular, bu ayette "O size Kitab'da indirdi" denerek indirildiği bildirilen ayetin, En'âm Suresi'nin 68. ayeti olduğunu ileri sürerler. (Bkz. Râzî, 11/81.) Buna göre, geçerli olan, En'âm Suresi'nin 68. ayetinin ve bu ayete gönderme (atıf) yapan bu ayetin (Nisâ Suresi, ayet: 140.) hükmüdür: Yani: "Kur'an ayetlerini eleştiri ve alay konusu yapan kâfirlerle birlikte oturma izni" yok. Kâfirler ayetleri eleştirir ve alay konusu yaparlarken, onların yanında oturan Müslümanların da "kâfirler gibi oldukları" bildiriliyor.

Yorumcular ve Tanrıbilimciler, bu ayetten şu hükmü de çıkarırlar:

"Küfre rıza, küfürdür: Kâfirlik karşısında hoşgörüyle ses çıkarmamak, kâfirliktir". (Bkz. Râzî, aynı yer) Bununla birlikte kâfirlere tepki göstermek Müslüman için tehlikeyse ve Müslüman korkuyorsa, bundan bir günah doğmayacağı da ileri sürülüyor. (Bkz. Râzî, aynı yer.)

Konuya ilişkin öteki ayet ve yorumlar için bkz. ANIMSAMA, ÖĞÜT, ZİKR, ZİKRÂ, TEZKÎR, UNUTMA.

➤ANLAMAK

Bir şeyin ne demek olduğunu, neyi dile getirdiğini kavramak, algılamak.

I- ANLAYANLAR VE ANLAMAYANLAR

A- Anlayanlar

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا
فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٩٧﴾
وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ
قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ ﴿٩٨﴾

En'âm Suresi, ayet: 97, 98

Anlamı (Diyanet'in)

O, yıldızları, kara ve denizin karanlıklarında yol bulasınız diye sizin için varedendir. ***Bilen** millet için ayetleri uzun uzadıya açıkladık.* O, sizi, bir tek nefisten, babaların sulbünde kararlaşmış ve anaların rahminde kararlaşmakta olarak yaratandır. ***Anlayan** millet için ayetleri uzun uzadıya açıkladık.* (En'âm Suresi, ayet: 97, 98.)

Açıklama

Çevirideki "*bilen millet için*" ayetteki "li kavmin ya'lemûn"a لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ karşılık olarak uygun görülmüştür. "Bilen toplum için" de denebilir. Buradaki "bilirler" demek olan "ya'lemûne", yorumcuların da belirttikleri gibi, burada "anlarlar" anlamındadır. Demek ki, yukarıdaki ayetlerin ikisinin sonunda da, "ayetlerin, *anlayanlar, anlayan* toplum için uzun uzadıya açıklanıp sergilendiği" bildiriliyor. (Bkz. Râzî, 13/100-104.)

En'âm Suresi, 98. ayetin sonundaki "li kavmin yafkahûn" لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ un "anlayanlar, anlayan toplum için" anlamında olduğu açık.

Çeviride yer alan "babaların sulbünde kararlaşmış ve anaların rahminde kararlaşmakta olarak"ın ayette açık bir karşılığı bulunmamakta. Bu anlam, "karar yeri" demek olan "müstakar" ile "emanet yeri" demek olan "müstevda'"ın yorumudur. Çünkü, çoğu aktarmalara göre, "müstakar"'la amaçlanan "babaların sulbü" (yani dölü, dölleyeni), "müstevda" ile amaçlanan da "anaların dölyatağı"dır. (Bkz. Tefsirler, örneğin, Râzî, 13/103.)

Yukarıdaki ayetlerde, "anlayanlar"a anlatılanlar:

- Tanrı yıldızları yaratmıştır ki, insanlar gerek karada ve gerek denizde karanlıklarda aydınlığa kavuşup yollarını bulsunlar. Tanrı olmasaydı kim yapacaktı bunu? Öyleyse Tanrı'ya kulluk edilmeli.

• Tanrı insanları bir tek "nefis"ten, yani tek kişiden (Adem'den, sonra da onun kaburgakemiğinden yaratılan Havva'dan) meydana getirmiştir. Üremeyi sağlayan döl suyu (meni) babalarda ve anaların dölyataklarında korunarak, sonra çocuğa dönüştürülerek insanlar türetilmiştir. Tanrı gücüyle olmuştur bütün bunlar. Öyleyse Tanrı'nın varlığı bilinmeli, buyruklarına boyun eğilmelidir. (Bkz. Râzî, aynı yer.)

Bunun anlatılmak istendiği söylenebilir.

Rûm Suresi, ayet: 28

ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا
مِنْ أَنْفُسِكُمْ هَلْ لَكُمْ مِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ شُرَكَاءَ
فِي مَا رَزَقْنَاكُمْ فَأَنْتُمْ فِيهِ سَوَاءٌ تَخَافُونَهُمْ كَخِيفَتِكُمْ
أَنْفُسَكُمْ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Allah, size kendinizden bir misal vermektedir: Size verdiğimiz rızıklarda, emrinizde bulunan kölelerinizin de eşit surette hak sahibi olmalarına razı olur ve birbirinizi saydığınız gibi bu ortaklarınızı sayar mısınız ki, bizzat yaptığımız işlerde Bize ortaklar koşulmasına razı olasınız? ***Düşünen millete, ayetleri böylece uzun uzadıya açıklarız.*** (Rûm Suresi, ayet: 28.)

Açıklama

Yani:

Bir adam kölesini kendisiyle eşit görmez, onun kendisine ortak tanınmasını, kendisiyle aynı saygıyı görmesini istemez. Bu böyleyken, siz kendi "mülkiyet"inizde olanı kendinize ortak sayamazken, yiyeceklerinizi ve saygınızı paylaşamazken; ey putataparlar, nasıl oluyor da, Tanrı'nın "mülk"ünde olan "put"ları O'na "ortak" sayma yoluna gidebiliyorsunuz? Bu örneği göz önüne getirin de üzerinde düşünün. Düşünüp "anlayanlar" için ayetler uzun uzadıya sergilenip açıklanıyor. (Bkz. tefsirler, örneğin, Râzî, 25/118, 119.)

Çeviride "düşünen millete" anlamı verildiği görülen لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ "li kavmin ya'kilûn"a "anlayanlar, anlayan toplum için" anlamı da verilebilir. Çünkü bu "misal"de de söz konusu olan *"düşündürerek anlatmak"tır.*

B- Anlamayanlar

لَا يَفْقَهُونَ   لَا يَعْقِلُونَ   لَا يَسْمَعُونَ

Anlamı

Anlamazlar (la yafkahûn), düşünmezler-anlamazlar (la ya'kilûn), işitmezler-anlamazlar (la yesmeûn).

Ayetlerde yer yer geçen bu anlatımlarla, kimilerinin (kâfirlerin), "Tanrı'nın ayetleri"ni *anlamadıkları,* anlayamadıkları bildirilir. Ve herkese şu uyarı yöneltilir:

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ

Enfâl Suresi, ayet: 21

Anlamı

O kimseler gibi olmayın ki, "işittik!" derlerken işitmemişlerdir. (Enfâl Suresi, ayet: 21.)

Bu ayetten sonraki iki ayetin anlamı da şöyledir:

Yeryüzündeki hayvanların Tanrı katında en zararlısı, o sağırlar ve dilsizlerdir ki "akletmezler" (anlamazlar, anlayamazlar). Tanrı onlarda bir "hayır" görseydi, onlara işittirirdi (anlamalarını sağlardı). Onlara işittirmiş olsaydı onlar yine yüz çevirirlerdi. Yüz çevirip giderlerdi. (Enfâl Suresi, ayet: 22, 23.)

Râzî'nin yorumu:

"Tanrı biliyordu ki onlarda bir hayır yok. Onlarda bir hayır olsaydı, Tanrı onların öğütleri dinleyip iyice kavramalarını, anlamalarını sağlardı. Onlara işittirdiklerini, öğretici, eğitici nitelikte işittirirdi. Ama onlarda bir hayır olmadığını bile bile onlara öğütleri işittirseydi, onlar yine (bu kez inad yüzünden) yararlanamayacaklardı ve yüz çevirip gideceklerdi." (Râzî, 15/144.) Yani her durumda, "kâfir"lerin "inad"larından vazgeçmeyecekleri bildiriliyor.

"Anlamayanlar" (kâfirler) neden anlamazlar?

Bu soruya ayetlerde verilen karşılığın, özet olarak şu olduğu söylenebilir:

• "Kalb"leri anlamaya elverişli değil de ondan. Ayrıca, gözleri ve kulakları da elverişli değildir.

Anlamayanların Anlamama Nedenleri

• Kalbleri ve kulakları "mühürlü".

• Gözleri "perdeli".

وَنَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾

A'râf Suresi, ayet: 100

Anlamı (Diyanet'in)

Kalplerini kapatıp mühürleriz de bir şey duymazlar. (A'râf Suresi, ayet: 100.)

Bakara Suresi, ayet: 6, 7

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ
لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ خَتَمَ اللّٰهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ
غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٧﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Şüphe yok ki inkâr edenleri, başlarına gelecekle uyarsan da uyarmasan da birdir; inanmazlar. Allah onların kalblerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerinde de perde vardır. Ve büyük azab onlar içindir. (Bakara Suresi, ayet: 6, 7.)

Açıklama

Bu konuda şunlar tartışılır Tanrıbilimciler ve yorumcular arasında:

• "Mühürlenme" "perdelenme" nasıl olmuştur? Bunun anlamı nedir?

• "Mühürleyen" ve "perdeleyen" Tanrı olduğuna göre, ayetleri "anlamayan" kâfirler nasıl sorumlu tutulabilirler?

Fahruddin Râzî, "mühürleme"nin nasıl olduğu ve anlamı konusunda iki görüş bulunduğunu belirtiyor:

Birinci görüşe göre: Tanrı, kâfirlerin kalblerinde kâfirliği yaratmıştır. Mühürleme budur. (Halku'l-küfr.)

İkinci görüşe göre: Tanrı kâfirlerde, kâfirliğe götüren nedeni yaratmıştır (Halku'd-dâiyyeti). Kâfirin kâfir olmamaya gücü ya hiç, ya da tam yetmemektedir... (Bkz. Râzî, 1/49 ve öteki)

Gerek bu konuda, gerek "kâfirlerin nasıl sorumlu tutulacakları" konusunda, "sünnet ehli" (Ehl-i Sünnet) ile öteki mezhepler (özellikle Mutezile) arasında uzun uzun tartışmalar vardır. Özetinin şu olduğu söylenebilir: "Sünnet ehli"ne göre –ki ayetler ve hadisler de bu doğrultudadır– "Her şeyi yaratan Tanrı'dır. Kulun iş ve davranışlarını da. Kul, Tanrı'nın mülkü içinde bulunduğu için, Tanrı kul için nasıl isterse öyle yapar. Sorumlu tutması, azab etmesi de bu çerçevededir. Tanrı'nın işinden ve hikmetinden sorulmaz." Mutezile'nin görüşüne göreyse: "Kul (insan) kendi işinin yaratıcısıdır. Bir şeyi yapmakta ve yapmamakta özgürdür. Tanrı da kulun davranışlarına, işlerine göre karşılık verir, vermek zorundadır."

"Anlama"yı sağlayan "akıl"ın kimi Müslüman incelemeciler "başta ya da kalbde" olduğunu belirtirlerse de (Bkz. Cürcânî, e't-Ta'rifât), ayet ve hadislerde bu yerin "kalb" olduğu açıkça bildirilir.

Özellikle bkz. **KALB, DİLEMEK, KADER.**

II- ANLAMAK ANLAMINI VEREN SÖZCÜKLER

Kur'an'da bu anlamı, tam ya da büyük ölçüde veren sözcükler:

İdrak درك

Ancak, bu sözcük her yerde, bilinen anlamıyla "idrak", yani "anlama, kavrama" anlamını vermez. Bu anlamı içerdiği yerler:

لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ

En'âm Suresi, ayet: 103

Anlamı

O'nu (Tanrı'yı) gözler "idrak" etmez (algılamaz, algılayamaz, kavrayamaz); O ise, gözleri "idrak" eder. (En'âm Suresi, ayet: 103.)

Açıklama

Bu ayet, İslam "kelam"cılarınca, yani inanç konularıyla ilgilenenlerce önemle ele alınmış, üzerinde çeşitli tartışmalar yapılmıştır.

Ayette, insanların "gözler"iyle Tanrı'nın görülemeyeceği, daha doğrusu, tam anlamıyla "idrak" edilemeyeceği, "künhüne erilemeyeceği", "kavrama, algılama" gücünün O'nu kavramaya yetmeyeceği, kısacası, Tanrı'yı, "tam anlamı"yla kimsenin "kavrayamayacağı" anlatılmakta. Bkz. ALLAH

İlm علم

Kur'an'da bu sözcük, her yerde "anlama", "kavrama" anlamlarını içermez.

Tanrı'ya karşı gelenler, "kâfir"ler, "öbür dünya", "kıyamet", "azab", "ceza" söz konusu olduğu yerlerde geçer:

سَيَعْلَمُ فَسَيَعْلَمُونَ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ

Anlamı

Bilecek, öğrenecek, gelecekte görecek (se ya'lemu); Gelecekte bilecekler, öğrenecekler, görecekler, (fe se ya'lemûne); Gelecekte bilecekler, öğrenecekler, görecekler, (fe sevfe ya'lemûne).

Yukarıdaki sözcükler bilme, görme, öğrenme anlamları yanında "anlama" anlamını da içerdiklerinden "gelecekte anlayacak, anlayacaklar" anlamına da gelirler.

وَسَيَعْلَمُ الْكُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ

Râ'd Suresi, ayet: 42

Anlamı

"Kâfirler", gelecekte, "son yurt"un kimin olduğunu görüp anlayacaklar. (Râ'd Suresi, ayet: 42.)

Nebe' Suresi, ayet: 4, 5

كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ﴿٤﴾ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ﴿٥﴾

Anlamı
Hayır! Gelecekte görüp anlayacaklar. Yine hayır! Gerçekten gelecekte, her şeyi görüp anlayacaklar. (Nebe' Suresi, ayet: 4, 5.)

Meryem Suresi, ayet: 75

فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضْعَفُ جُنْدًا

Anlamı
Gelecekte (Kıyamet günü), kimin yerinin daha kötü olduğunu ve "asker"ce kimin daha güçsüz bulunduğunu görüp anlayacaklar. (Meryem Suresi, ayet: 75.)

Kamer Suresi, ayet: 26

سَيَعْلَمُونَ غَدًا مَنِ الْكَذَّابُ الْأَشِرُ

Anlamı
Gelecekte, yarın, kimin pek yalancı ve yaramaz olduğunu görüp anlayacaklar. (Kamer Suresi, ayet: 26.)

Cin Suresi, ayet: 24

فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ أَضْعَفُ نَاصِرًا وَأَقَلُّ عَدَدًا

Anlamı
Gelecekte, kimin yardımcı yönünden daha güçsüz ve kimin sayıca az olduğunu görüp anlayacaklar. (Cin Suresi, ayet: 24.)

لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

Anlamı
"... Bilen, anlayabilen toplum için" (li kavmin ya'lemûn).

Kur'an'da sekiz kez geçer.

Bakara Suresi, ayet	: 230
En'âm Suresi, ayet	: 97, 105
A'râf Suresi, ayet	: 32

Tevbe Suresi, ayet : 11
Yunus Suresi, ayet : 5
Neml Suresi, ayet : 52
Fussilet Suresi, ayet : 3

Sözlük anlamıyla "bilmiyorlar" demek olan "lâ ya'lemûn" لايعلمون da, "anlamazlar" anlamını içermekte çoğu yerde.

Bkz. **BİLGİ, İLM.**

"Bildi" demek olan (alime) علم sözcüğü "anladı"; "Bildin, bilmektesin" demek olan (alimte) علمت "anladın, anlamaktasın"; "Bildim, bilmekteyim" demek olan (alimtü) علمت "anladım-anlamaktayım" ; "Bildik" demek olan (alimnâ) علمنا "anladık"; "Bildiniz" demek olan (alimtüm) علمتم "anladınız", "anlamışsınızdır"; "Bildiler" demek olan "alimû" علموا "anladılar", "anlamışlardır" anlamlarına gelmekteler kimi yerlerde. Bkz. **BİLGİ.**

Kısacası: "İlm"in hemen tüm türevlerinde "anlama" anlamını bulmak mümkün.

"Akl" عقل

Bu sözcüğün de tüm türevleri, Kur'an'da çoğu yerde, "anlama", "düşünme" anlamını içerir. Bkz. **AKIL.**

"Fıkh" فقه

Kur'an'da "anlama" anlamını en çok içeren sözcüktür bu. Tüm kipleriyle yer aldığı ayetler ve anlamları:

تفقهون : ولكن لاتفقهون تسبيحهم ... ... ٤٤ ك الإسراء ١٧
نفقه : قالوا يا شعيب ما نفقه كثيرا مما تقول... ... ... ٩١ ك هود ١١
يفقهوا : واحلل عقدة من لساني يفقهوا قولي ... ... ٢٨ ك طه ٢٠
يفقهون : فما لهؤلاء القوم لا يكادون يفقهون حديثا ... ٧٨ م النساء ٤
(١٣) أنظر كيف نصرف الآيات لعلهم يفقهون ... ... ٦٥ ك الأنعام ٦
قد فصلنا الآيات لقوم يفقهون ... ... ٩٨ ك » ٦
لهم قلوب لا يفقهون بها ... ... ١٧٩ ك الأعراف ٧
يغلبوا ألفا من الذين كفروا بأنهم قوم لايفقهون ... ٦٥ م الأنفال ٨
قل نار جهنم أشد حرا لو كانوا يفقهون ... ... ٨١ م التوبة ٩
وطبع على قلوبهم فهم لايفقهون ... ... ٨٧ م » ٩
صرف الله قلوبهم بأنهم قوم لايفقهون ... ... ١٢٧ م » ٩
وجد من دونهما قوما لا يكادون يفقهون قولا ... ٩٣ م الكهف ١٨
فسيقولون بل تحسدوننا بل كانوا لايفقهون إلا قليلا ١٥ م الفتح ٤٨
ذلك بأنهم قوم لايفقهون ... ... ١٣ م الحشر ٥٩

ذلك بأنهم آمنوا ثم كفروا فطبع على قلوبهم فهم لا يفقهون ٣ م المنافقون ٦٣
ولكن المنافقين لا يفقهون ... ... ٧ م » ٦٣
يفقهوه : وجعلنا على قلوبهم أكنة أن يفقهوه وفي آذانهم وقرا ٢٥ ك الأنعام ٦
(٣١) وجعلنا على قلوبهم أكنة أن يفقهوه وفي آذانهم وقرا ٤٦ ك الإسراء ١٧
إنا جعلنا على قلوبهم أكنة أن يفقهوه وفي آذانهم وقرا ٥٧ ك الكهف ١٨
يتفقهوا : فلولا نفر من كل فرقة منهم طائفة ليتفقهوا في الدين ١٢٢ م التوبة ٩

1- Yedi (kat) gök, yer ve bunlarda bulunanlar, O'nu tesbih ederler. O'nu (Tanrı'yı) övgüyle (hamd ile) tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ancak, siz, onların tesbihlerini "anlamazsınız"... (İsrâ Suresi, ayet: 44.)

2- (Toplumu:) "Ey Şuayb! Senin sözlerinin çoğunu, (sözlerinden çok şey) anlamıyoruz!" dediler... (Hûd Suresi, ayet: 91.)

3- (Musa, Tanrı'ya yakarıyor:) "Tanrı'm! Göğsümü genişlet! İşimi kolaylaştır! Ve dilimin düğümünü de çöz ki, sözümü anlasınlar!" (Tâhâ Suresi, ayet: 25-28.)

4- Bunlara ne oluyor ki, söz anlamıyorlar bir türlü. (Nisâ Suresi, ayet: 78.)

5- Bak nasıl ayrıntılarıyla açıklıyoruz ayetlerimizi. Umulur ki anlarlar. (En'âm Suresi, ayet: 65.)

6- Anlayabilecek toplum için ayetlerimizi ayrıntılarıyla açıklayıp sergiledik. (En'âm Suresi, ayet: 98.)

7- Onların (cehennem için yaratılmış olanların) "kalbleri" vardır, ama onunla anlamazlar... (A'râf Suresi, ayet: 179.)

8- (Ey inanırlar!) Sizden yüz kişi, inanmazlardan bin kişiyi yener. Çünkü onlar, anlamaz bir topluluktur. (Enfâl Suresi, ayet: 65.)

9- ... "Sıcakta savaşa çıkmayın!" dediler. De ki: "Cehennem ateşi daha sıcaktır! Anlayabilseler... (Tevbe Suresi, ayet: 81.)

10- Geri kalan kadınlarla birlikte kalmaya razı oldular. Kalblerine mühür vuruldu. O nedenle anlayamazlar. (Tevbe Suresi, ayet: 87.)

11- Anlamayan (anlayışı olmayan) bir toplum olmalarından ötürü, Tanrı onların kalblerini (imandan) döndürmüştür. (Tevbe Suresi, ayet: 127.)

12- (Zü'l-Karneyn), sonunda "iki sed" (iki dağ, iki tepe, iki engel) arasına vardığında, bir toplum buldu ki, bir türlü söz anlamıyordu. (Kehf Suresi, ayet: 93.)

13- (Savaştan geri kalanların ganimet almaları engellenince, öbürlerine:) "Siz bizi çekemiyorsunuz!" diyecekler. Hayır, kendileri, pek az söz anlayan kimselerdir. (Fetih Suresi, ayet: 15.)

14- (Ey inanırlar!) Onların yüreklerine, Tanrı'dan çok korku salan sizlersiniz. Bu, onların anlamaz kimseler oluşlarındandır. (Haşr Suresi, ayet: 13.)

15- Bu, önce inanıp sonra "kâfir" olmalarındandır. O nedenle kalblerine mühür vuruldu. O yüzden anlamazlar. (Münâfikûn Suresi, ayet: 3.)

16- Onlar o kimselerdir ki, "Tanrı Peygamberi'nin yanındakilere bir şey harcamayın da, onlar dağılsınlar" (çevresinden uzaklaşsınlar) derler. Oysa göklerin ve yerin hazineleri Tanrı'nındır. Ne var ki, münâfıklar bunu anlayamazlar. (Münâfikûn Suresi, ayet: 7.)

17, 18, 19- Onu (Kur'an'ı) anlamasınlar diye biz onların kalblerine örtü (perde), kulaklarına da ağırlık koyduk... (En'âm Suresi, ayet: 25, İsrâ Suresi, ayet: 46, Kehf Suresi, ayet: 57.)

20- İnanırların tümü birden savaşa çıkar olmamalıydı. Her kesimden bir topluluk kalıp dinde bilgi-anlayış elde etmezse olur mu? Ve... (Tevbe Suresi, ayet: 122.)

• "Anlama" ve "anlayış"la ilgili ayet anlatımlarının özeti:

1- Kur'an'a inananlar, "anlama"sı, anlama-kavrama gücü olan kimselerdir. Bunlar:

a- Tanrı'yı, dünyadaki gözleriyle görmemiş olsalar bile, görmüş gibi inanırlar. Bilirler ki, "gözler, Tanrı'yı görüp kavrayamaz". "Tanrı'ysa gözleri ve bakanları görür".

b- Anlamalarının ve inanmalarının gereği olarak da:

• İbadetleri yerine getirirler

• Gerektiğinde Tanrı yolunda savaşa çıkarlar, savaşırlar

2- Kur'an'a, Kur'an ayetlerinin anlattıklarına inanıp boyun eğmeyenlerse:

a- Anlama-kavrama gücü olmayan kimselerdir.

• İnsanları ayartmaya, saptırmaya çabalarlar,

• "Cihad"a çağrıldıklarında da türlü gerekçeler bulup gitmezler, gitmemeye çalışırlar.

3- Tanrı, bunların "kalblerini ve kulaklarını mühürlemiştir ve gözlerinde de perde oluşturmuştur". O nedenle bunlar, "hiçbir zaman doğru yola gelmezler".

Özet

Tanrı'nın ayetlerini, bildirdiklerini "anlamak", herkese vergi değildir. Tanrı'nın "hidayet"lerini dilediği kimselerin "kalb"leri, anlamaya, "İslam"a açıktır. Peygamber açıkça bildirir:

"Tanrı kimde hayır bulunduğunu görürse, onun, dini anlamasını sağlar (ona dini anlama yeteneği verir)." (Bkz. Buharî, İlm /10; Tecrid, hadis no: 64; Müslim, İmâret /175, hadis no: 1037.)

Kimilerininse kalbleri, kulakları ve gözleri, "İslam"ı anlamaya elverişli değildir. Tanrı, onların "kalblerini mühürleyip kapatmıştır". Kulakları da kapalıdır. Gözleriyse bir çeşit perdeli.

İlgili ayetlerin, hadislerin ve yorumlarının anlattıkları böyle özetlenebilir.

Ayrıca özellikle bkz. **AKIL, DİLEMEK, KALB, KADER.**

➤ANLAŞMA

220
ANLAŞMA

Düşüncede, amaçta birleşme; birlikte bir sonuca varma, anlaşmazlığı giderip bir noktada birleşme, uzlaşma, karşılıklı anlayış gösterme.

Çeşitli anlaşmalar vardır: Antlaşma biçiminde anlaşma var; Sözleşme biçiminde anlaşma var, uzlaşma ve barış ya da "barışma" biçiminde anlaşma var. Bkz. ANTLAŞMA, BARIŞ, SÖZLEŞME, UZLAŞMA.

Kur'an'da "antlaşma"nın karşılığında "ahd", "muahede", "misâk"; Barış ve barışmanın karşılığında "sulh", "silm" sözcükleri yer alır. Bu sözcükler,"anlaşma"nın karşılığı olarak da geçerlidir.

Nisâ Suresi, ayet: 128

وَاِنِ امْرَاَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا اَوْ اِعْرَاضًا فَلَا
جُنَاحَ عَلَيْهِمَا اَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ
وَاُحْضِرَتِ الْاَنْفُسُ الشُّحَّ وَاِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَاِنَّ اللّٰهَ
كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٢٨﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Eğer kadın kocasının serkeşliğinden veya aldırışsızlığından endişe ederse, aralarında *anlaşmaya* (sulh) çalışmalarında kendilerine bir engel yoktur. *Anlaşmak daha hayırlıdır.* Nefisler, kıskançlığa meyyâldir. Eğer iyi davranır ve haksızlıktan sakınırsanız, bilin ki, Allah işlediklerinizden şüphesiz haberdardır. (Nisâ Suresi, ayet: 128.)

Açıklama

Çeviride "serkeşlik" anlamı verildiği görülen "nüşûz"a, "ters tutum" anlamı da verilebilir. Kadının kaygı konusu yapabileceği "nüşûz"un ne olabileceğini Fahruddin Râzî şöyle anlatıyor: "Kocanın kadından yüz çevirmesi, suratını asması, cinsel birleşimde bulumaması ve kötü davranması". (Bkz. Râzî, 11/65.)

Böyle bir durum olduğunda, "uzlaşma" anlamında bir anlaşmaya gidebilir karı koca. Yani birbirlerine karşılıklı olarak ödün verebilirler. Birbirlerinde bulunan kimi haklarından vazgeçebilirler. Böylece de anlaşma sağlanabilir. Râzî, kadının kocasındaki "hak"ı özetlerken: "Ya mehirdir, ya nafakadır, ya da kocasının karıları arasında kararlaştırılan cinsel birleşme nöbetinde, o kadının sırasıdır. Kadın, bu üç hakkından birini kocasından isteyebilir ya da kocasına ödün verip uzlaşmak için bağışlayabilir. Kadının, kocasını cinsel birleşmeye zorlama hakkı yoktur" diyor. (Bkz. Râzi, 11/66.)

Bkz. KARI.

Kur'an yorumcuları bu ayetin "iniş nedeni" üzerinde dururlarken değişik aktarmalarda bulunurlar.

Bir aktarmaya göre, ayet, Peygamber'in karılarından Sevde Bint Zem'a'nın durumu üzerine inmiştir: Sevde, Peygamber'in kendisini boşamasından kaygılanıyordu. Boşamasın diye Peygamber'e bir öneride bulundu: "Senin benimle yatma nöbetini, sıramı, Âişe'ye veriyorum. Benim nöbetimde onunla yatabilirsin. Elverir ki beni boşama!" Peygamber'le anlaştılar böylece. Âişe diyor ki "ayet, bu ve benzeri durumlar üstüne indi..." (Bkz. Ebu Davud, Nikâh /39, hadis no: 2135; Tirmizî, Tefsir /5, hadis no: 3040. Sevde'nin nöbetini Âişe'ye verdiğine ilişkin olarak ayrıca bkz. Buharî, Nikâh /98; Müslim, Rıdâ' /47, hadis no: 1463. Taberî'de de bu olay, ayetin iniş nedeni olarak gösterilenler arasındadır. Bkz. Taberî, Tefsir, 5/199. Ayrıca bkz. Râzi, 11/65.)

Bir başka aktarmaya göreyse: Adamın biri karısını sevmiyordu artık. Çünkü kadın yaşlanmıştı. Kadın boşanacağını anlayınca kocasına, "Beni boşama da, benimle yatma sırası geldiğinde başka karınla yat!" diyerek anlaşma yoluna gitti. Ve kocasıyla anlaştılar. Ayet de bunun üzerine indi. (Bkz. Buharî, Sulh /4; Taberî, Tefsir, 5/197, 198; Râzî, 11/65)

Anlaşmayla ilgili öteki ayetler, hadisler ve yorumları için bkz. **ARABULUCUK, BARIŞ, ANTLAŞMA.** Ayrıca bkz. **MİSÂK, SULH, SİLM.**

➤ANLATMAK

Anlamayı sağlamak; bir şeyi algılatmak.

I- AYETLERLE PEYGAMBER'E VE ÖTEKİ İNSANLARA ANLATMAK

A- Peygamber'e Anlatmak

وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿١٧﴾ ثُمَّ مَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿١٨﴾
يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْئًا وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ ﴿١٩﴾

İnfitâr Suresi, ayet: 17-19

Anlamı

(Ey Muhammed!) "Din günü"nün ne olduğunu *sana anlatan nedir* (kimdir)? Evet *nedir sana anlatan* "din günü"nün ne olduğunu? O gün, kimse kimseye hiçbir şey sağlayamaz. Buyruk o gün yalnızca Tanrı'nındır. (İnfitâr Suresi, ayet: 17-19.)

Hâkka Suresi, ayet: 1-4

الْحَاقَّةُ ﴿١﴾ مَا الْحَاقَّةُ ﴿٢﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ ﴿٣﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ
بِالْقَارِعَةِ ﴿٤﴾

Anlamı

Hakke! (gerçekleşecek olan öbür dünya) Nedir "hakke"? Nedir sana *anlatan* "hakke"nin ne olduğunu? Semûd ve Âd (toplumları), "kâria"yı yalanladılar. (Hâkka Suresi, ayet: 1-4.)

Kâria Suresi, ayet: 1-5

الْقَارِعَةُ ﴿١﴾ مَا الْقَارِعَةُ ﴿٢﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ ﴿٣﴾ يَوْمَ يَكُونُ
النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ ﴿٤﴾ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ ﴿٥﴾

Anlamı

"Kâria"! Nedir "kâria"? *Nedir sana anlatan* "kâria"nın ne olduğunu? O gün insanlar, saçılıp dökülmüş kelebekler gibidirler. Dağlar da atılmış renkli yüne dönerler. (Kâria Suresi, ayet: 1-5.)

Müddessir Suresi, ayet: 26-30

سَأُصْلِيهِ سَقَرَ ﴿٢٦﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا سَقَرُ ﴿٢٧﴾
لَا تُبْقِي وَلَا تَذَرُ ﴿٢٨﴾ لَوَّاحَةٌ لِلْبَشَرِ ﴿٢٩﴾ عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ﴿٣٠﴾

Anlamı

Onu "sekar"a (yakıcı ateşe-cehenneme-) atacağım! "Sekar"ın ne olduğunu *sana anlatan nedir?* O, ne geri bırakır, ne de (yakmaktan) vazgeçer. İnsanın derisini kavurur. Orada on dokuz (cehennem bekçisi) vardır. (Müddessir Suresi, ayet: 26-30.)

Bu ayetlerde "nedir sana anlatan?" (sana anlatan nedir) anlamı verilen deyim, "ve mâ edrâke"dir . وَمَا أَدْرَاكَ "Sen bilebilir misin? Sana bunu anlatabilecek kim, ne olabilir?" demek. Sözü edilen konunun çok önemli, kimsenin bilemeyeceği, anlama gücünün kolay kolay yetemeyeceği türden bir konu olduğu dile getirilmek isteniyor. "Ey Muhammed! Bu konuyu herhangi bir kaynaktan öğrenmiş olamazsın. Ayrıca tüm derinliğine öğrenemezsin, anlayamazsın. Bu

öylesine boyutlu bir konu ki, kimsenin anlama yeteneği ulaşamaz ona" anlamında bir anlatım. (Bkz. Râzî, 30/102.) Kısacası: "Bunu sana yalnızca *Tanrı anlatabilir*" denmiş oluyor bu anlatımla. Bu deyim, Kur'an'da 13 kez geçer:

Hâkka Suresi, ayet	: 3
Müddessir Suresi, ayet	: 27
Mürselât Suresi, ayet	: 14
İnfitâr Suresi, ayet	: 17, 18
Muteffifîn Suresi, ayet	: 8, 19
Târık Suresi, ayet	: 2
Beled Suresi, ayet	: 12
Kadr Suresi, ayet	: 2
Kâria Suresi, ayet	: 3, 10
Hümeze Suresi, ayet	: 5

Bir de "ve mâ yüdrîke" وَمَا يُدْرِيكَ var. Anlamı: "Sana bunu anlatabilecek (güçte) ne olabilir (kim olabilir)? Bunu nasıl bilebilirsin? Bunu bilebilir misin? Dirâyetin (anlama, kavrama yeteneğin) bunu tüm anlamaya yeter mi? Bunu anlamanı sana kim sağlayabilir?" Üç yerde geçer:

Ahzâb Suresi, ayet	: 63
Şûrâ Suresi, ayet	: 17
Abese Suresi, ayet	: 3

B- Başka İnsanlara Anlatmak

1- Yalnızca Bildirmek mi, Anlatmak mı?

Tanrı'dan gelenleri "tebliğ" (iletmek, bildirmek)mi, yoksa "anlatmak" mıdır söz konusu olan?

a) ***Tebliğ***

مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ

Mâide Suresi, ayet: 99

Anlamı (Diyanet'in)

Peygamber'in görevi, sadece tebliğ etmektir. (Mâide Suresi, ayet: 99.)

Açıklama

Bunu dile getiren başka ayetler de var. Peygamber, Tanrı'dan aldıklarını "tebliğ" ettikten, yani ilettikten sonra görevini yerine getirmiş olacağı, "tebliğ"e, bildirilenlerin gereğine uymayanlardan dolayı sorumlu olmayacağı bildirilir. Bundan, Peygamber'in "tebliğ" görevinin ötesinde bir de "anlatma" görevi bulunmadığı anlamı çıkarılabilir mi? Bu akla gelebilir. Ancak, başka birçok ayet, Peygamber'in Tanrı'dan getirdiği "ayetler"in, "anlasınlar diye" insanlara bildirildiğini açıkça belirtir.

b) Öğüt (Nasihat)

Ayet ve hadisler, "öğüt"lerle doludur.

Hadis

"Din, öğüttür." (Bkz. Buharî, İman /42; Müslim, İman /95, hadis no: 55.)

Konu için özellikle bkz. **ÖĞÜT, NASİHAT.**

2- Anlayanlar ve Anlamayanlar

Kur'an'da, "Tanrı'nın ayetleri"nin, yalnızca anlayanlara yöneltildiği, anlama yetenekleri olmayanların bunları anlayamayacakları bildirilir.

Kimi insanlara (inatçı ve anlama yeteneği olmayan kâfirlere) din konusunda hiçbir şeyin anlatılamayacağı bildirilen birkaç ayet:

Yunus Suresi, ayet: 42

وَمِنْهُمْ
مَنْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٢﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Aralarında sana kulak veren vardır. Sen, sağırlara, *üstelik akılları da almazsa,* işittirebilir misin? (Yunus Suresi, ayet: 42.)

Bundan sonraki ayetin anlamı şöyledir:

Aralarında sana bakan vardır; sen körleri, görmezlerken doğru yola iletebilir misin? (Yunus Suresi, ayet: 43.)

Neml Suresi, ayet: 80, 81; Neml Suresi, ayet: 52, 53

إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَى وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ
إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ ● وَمَا أَنْتَ بِهَادِي الْعُمْيِ عَنْ ضَلَالَتِهِمْ
إِنْ تُسْمِعُ إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ

Anlamı (Diyanet'in)

Sen, ***ölülere** şüphesiz ki, işittiremezsin.* Dönüp giden sağırlara da, *çağrıyı duyuramazsın.* Körleri sapıklıklarından vazgeçirip *doğru yola döndüremezsin. Ancak ayetlerimize inananlara sen duyurabilirsin.* İşte onlar, Müslümanlardır. (Bu ayetler, Neml Suresi'nin 80, 81. ve Rûm Suresi'nin 52, 53. ayetlerini oluşturur.)

وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْوَاتُ ۚ
إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ مَنْ يَشَاءُ ۖ وَمَا أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِي الْقُبُورِ ﴿٢٢﴾

Fâtır Suresi, ayet: 22

Anlamı

Dirilerle ölüler de bir değildir. Tanrı kuşkusuz dilediği kimseye (ayetlerini) işittirir de, sen (ey Muhammed!) mezarlarda (gömülü gibi) olanlara işittiremezsin (yani anlatamazsın). (Fâtır Suresi, ayet: 22.)

أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ
أَوْ تَهْدِي الْعُمْيَ وَمَنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٤٠﴾

Zuhruf Suresi, ayet: 40

Anlamı

Sağırlara işittirebilir misin? Yoksa körü ve apaçık sapıklıkta bulunanı mı doğru yola eriştireceksin (olabilir mi hiç)? (Zuhruf Suresi, ayet: 40.)

Özet

Anlatmak, anlamayı, algılamayı sağlamaktır. Buysa her zaman mümkün olmaz. Kimilerinin Tanrı'nın ayetlerini anlamaya "kalbleri, kulakları ve gözleri elverişli olmadığı" ve bunlar "mezarlardaki ölüler gibi oldukları" için bunlara hiçbir şey anlatılamaz. Ne anlatılırsa, ancak, inanırlara (Müslümanlara) anlatılabilir. Bununla birlikte herkesin anlayacağı varsayılarak, anlatmaya çalışılmalıdır. Çünkü "din, öğüttür".

Anlatılanlar böyle özetlenebilir.

➤ANMAK

إِذْ

Birini, birilerini, bir şeyi, akla getirerek sözünü etmek, ya da düşünmek.

Kur'an'da pek sık geçen, "o zaman ki", "anımsa ki", "hani" anlamları da verilen "iz" sözcüğüne, "an!", "an ki!" anlamı da verilebilmekte. Bu sözcük, neyle ilgili olursa olsun; bir durumun, bir olayın göz önüne getirilmesine, anılıp düşünülmesine yaramakta. Anılması istenen durum ya da olay, anması istenenin kendi zamanında yaşadığı bir durum ya da olay türünden de olabilir; geçmişte olduğu, yaşandığı anlatılagelen türden de olabilir.

Bakara Suresi, ayet:127

وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَٰهِيمُ ٱلْقَوَاعِدَ مِنَ ٱلْبَيْتِ وَإِسْمَٰعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّآ
إِنَّكَ أَنتَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ

Anlamı

An o zaman ki İbrahim ve İsmail, "Beyt"in (Kâbe'nin) temelini yükseltiyordu... (Bakara Suresi, ayet:127.)

Burada olay, olayı anması istenen Peygamber'in yaşadığı çağdan çok önceki çağa aittir.

Âli İmrân Suresi, ayet: 124

إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ
أَلَن يَكْفِيَكُمْ أَن يُمِدَّكُمْ رَبُّكُم بِثَلَٰثَةِ ءَالَٰفٍ مِّنَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ
مُنزَلِينَ

Anlamı

An o zamanı ki, sen inanırlara: "Tanrı'nızın size (katından) gönderilmiş üç bin melekle yardım etmesi size yetmeyecek mi?!" diyordun. (Âli İmrân Suresi, ayet: 124.)

Buradaki olaysa, anması istenen Peygamber'in kendi zamanında yaşanmıştır.

"Anma" anlamını doğrudan içeren sözcük:

Zikr ذِكْر

Bu sözcük, bütün kipleriyle, birinci anlam olarak "anma" anlamını içerir. Ancak özel olarak da "Tanrı'yı anma" anlamına gelmekte. Bkz. **ZİKR, ALLAH, AD.**

Kur'an'da daha çok "anarak düşünme", ya da "düşünerek anma" ve "Tanrı'yı anma" anlamlarına gelen "tezekkür" تَذَكُّر de, çok geçer ayetlerde.

I- ANMA VE TÜRLERİNE GÖRE ÖNEMİ

A- Tanrı'yı Anmak ve Önemi

Tanrı'yı anmak, "zikr"in daha çok "kalble olanı"nın alanına girer. Bununla birlikte "dil ile zikir" ve "amel (iş ve davranış) ile zikir" de bir çeşit "Tanrı'yı anma" sayılmakta.

Fahruddin Râzî, "Tanrı'yı kalble anma"nın şöyle üç türlü olduğunu yazar:

1- Tanrı'nın varlığını ve niteliklerini gösteren kanıtları, tersine ileri sürülenleri ve kuşkuları çürütme konusunda düşünmek, düşüncelere dalmak.

2- Tanrı'nın koyduğu hükümler, buyrukları, yasakları, neler söz verdiği konusunda düşünmek, düşüncelere dalmak.

3- Tanrı'nın yarattıkları üzerinde düşünmek, tüm yaratıkları bir *ayna* gibi karşıya alıp bakmak ve Tanrı'yı düşünmek. (Râzî, 4/143, 144.)

Bakara Suresi, ayet: 152

فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿١٥٢﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Artık beni *anın*; Ben de sizi *anayım*! Bana şükredin, nankörlük etmeyin. (Bakara Suresi, ayet: 152.)

Açıklama

"Beni anın ki Ben de sizi anayım!" anlamındaki buyruğu, Kur'an yorumcuları, hadislere dayanarak genellikle şöyle yorumlarlar:

- "Bana boyun eğerek Beni anın ki, Ben de size karşılığını vererek sizi anayım!"
- "Bana itaat ederek (kulluk görevlerini yerine getirerek) Beni anın; Ben de rahmetimle sizi anayım!",
- "Benim buyruklarıma, çağrılarıma uyarak Beni anın; Ben de sizi ödüllendirerek anayım!"
- "Beni överek ve her dediğimi yerine getirerek Beni anın; Ben de sizi överek ve nimetlerime erdirerek, mutlu kılarak anayım!"
- "Beni bu dünyada anın; Ben de sizi öbür dünyada anayım!"
- "Beni kimsenin olmadığı yerlerde (fi'l-halevât) anın; Ben de sizi ıssız yerlerde, çöllerde (fi'l-felevât) anayım!"
- "Beni bolluk zamanınızda anın; Ben de sizi darlık ve sıkıntılı zamanınızda anayım!",
- "Beni verdiğim görevleri yerine getirerek anın; Ben de sizi destekleyerek size yardım ederek anayım!"
- "Beni, bana ulaşma çabasıyla anın; Ben de sizi hidayete erdirerek, doğru yola ve amacınıza kavuşturarak anayım!"
- "Beni doğrulukla, içtenlikle anın! Ben de sizi kurtararak, size özellik vererek anayım!"
- "Beni işin başında, Tanrı'lığımı düşünerek anın; Ben de sizi, işin sonunda rahmetimi esirgemeyerek, kulluğuma kabul ederek anayım!" (Bkz. Râzî, 4/144; öteki tefsirlerde de buna benzer yorumlar bulunmakta. Örneğin bkz. Taberî, Tefsir, 2/23; Celâleyn, 1/122; Sâbûnî, 1/106.)

"Kudsi Hadis" (sözleri Peygamber'den, anlamı Tanrı'dan):

"Ben, kulumun sanısı yanındayım. (Yani kulumu, anlayışına göre değerlendiririm, nasıl düşündüğüne önem veririm.) Kulum *Beni andığında, kesinlikle onunla birlikte olurum. O, Beni içinden anarsa, Ben de onu içimden anarım. O Beni bir topluluk içinde anarsa, Ben de onu, o topluluktan daha hayırlı bir topluluk içinde anarım.* O bana bir karış yaklaşırsa, Ben ona bir arşın yaklaşırım. O bana bir arşın yaklaşırsa Ben ona bir kulaç yaklaşırım. O Bana yürüyerek gelirse, Ben ona koşarak giderim." (Bkz. Buharî, Tevhid /15; Tecrîd, hadis no: 2183; Müslim, Zikr /2, hadis no: 2675.)

Tanrı'yı anmanın önemine ilişkin ayet, hadis ve yorumlarından anlaşılanlar şöyle özetlenebilir:

• Tanrı'yı anmak, insana bol sevap kazandırır. Tanrı, kendisini ananları sever.

• Tanrı'yı anmak, "haram"lardan, "günah"lardan kaçınmayı sağlar. Tanrı'yı anan kimse kolay kolay yasak olan şeyleri yapmaz.

Konu için özellikle bkz. **ALLAH, DUA, TANRI, TESBİH, ZİKR.**

B- İnsanın İnsanı Anması

1- Dirileri Anmak

İnsanın insanı anmasının değişik biçimleri üzerinde durulur.

a) İnsanı Armağanla Anmak

Hadis

"Birbirinize armağan verin ki, birbirlerinizi daha çok sevesiniz!" (Bkz. Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecrîd-i Sarih Tercemesi, İstanbul, 1941, c. 8, s. 30.)

"Armağan", insanlar arasında "sevgi"nin ve "anma"nın bir yolu ve simgesi olarak düşünülür genellikle.

b) Ziyaretle Anmak

"Kudsi Hadis"

"Benim için birbirlerini sevenleri, Benim için birbirleriyle oturup söyleşenleri, Benim için birbirlerini ziyaret edenleri ve Benim için birbirlerine özveride bulunanları sevmek, Bana vacip oldu." (Bkz. İmam Mâlik (–Muvatta'–) Kitabu'ş-Şaar /16, s. 954.)

c) Ve Başka Yollarla Anmak

Örneğin "mektup" yazarak, birinin bir anısına yer vererek, önem vererek anmak, birilerinin yanında sözünü ederek anmak... Bunların hepsi, insanlararası sevginin kaynakları, gerekleri ve göstergeleri arasında düşünülür.

2- Ölüleri Anmak

Hadis

Peygamber ve arkadaşları bir arada bulunurlarken bir cenaze geçer. Peygamber'in arkadaşları, o ölüyü iyiliklerini dile getirerek anarlar, överler. Bunun üzerine Peygamber: "Vacib oldu!" der. Bir başka cenaze geçer. Bu kez, onu kötü anarlar, kötülüklerini söyleyerek kötülerler. Bunun üzerine Peygamber yine: "Vacib oldu!" der. Ve Peygamber'e sorarlar:

"Ey Tanrı'nın elçisi! 'Vacib oldu!' derken neyi anlatmak istedin?"

Peygamber açıklar:

"Birinci ölünün iyi yanlarını söyleyip övgüsünü yaptınız. Onun için 'cennet vacib oldu'. (Yani sizin iyi anmanız nedeniyle onun kesin olarak cennete gideceğini söylemek istedim.) İkincisi için kötü şeyler söylediniz. Onun için de 'cehennem vacib oldu'." (Bkz. Buharî, Cenâiz /86; Tecrîd, hadis no: 670; Müslim, Cenâiz /60, hadis no: 949.) Aynı hadiste, Peygamber'in, üç kez: "Siz yeryüzünde Tanrı'nın tanıklarısınız!" (yani "Tanrı için, ölen hakkında tanıklık ettiğiniz için anmanız, iyi ya da kötü söylemeniz önem taşıyor") dediği de bildirilir.

Hadis

"Ölülerinizi, iyiliklerini söyleyerek anın! Kötülüklerini söylemekten de dilinizi çekin!" (Bkz. Ebu Davud, Edeb /50, hadis no: 4900; Tirmizî, Cenâiz, hadis no: 1019.)

İlgili başka hadisler, ayrıca ayetler ve yorumları için bkz. **ÖLÜ**.

C- Kimi Durumları, Olanları Anmak

1- Ölümü Anmak

Hadis

"Kabirleri ziyareti size yasaklıyordum, ama ziyaret edin!" (Bkz. Müslim, Cenâiz /107, hadis no: 977; Muvatta', Dahyâ /8.)

Hadis

"Kabirleri (ölüleri) ziyaret edin. Çünkü, *ölümü anmayı sağlar o.*" (Bkz. Müslim, Cenâiz /106, hadis no: 976; Tirmizî, Cenâiz /60, hadis no: 1054.)

"Ölümü anmak", dünyanın gelip geçiciliğini, insanın Ahiret için hazırlık yapması gerektiğini anmaktır. Bundan dolayı, "ölümü anma"ya önem verilir. İlgili başka hadisler, ayrıca ayetler ve yorumları için bkz. **ÖLÜM**.

2- Yaşanan ya da Geçmişten Aktarılan Olayları Anmak

- Tanrı'nın buyruklarına uymayanların başlarına neler geldi?
- Tanrı'nın dediği yoldan gidenler, nasıl sonuçlar elde ettiler?

Bu soruların karşılığını bulmak için olayları anmak ve üzerinde düşünmek istenir. İlgili ayet, hadis ve yorumları için bkz. **AKIBET, AHİRET, DÜNYA, CEZA.**

Özet

"Anmak", akla getirerek üzerinde düşünmektir. İslam'da en çok "Tanrı'yı anma"ya önem verilir. Tanrı çeşitli biçimlerde anılır. Yorumcuların belirttiklerine göre, "kalble anma" vardır, "dille anma" vardır, "gövdeyi Tanrı'nın buyrukları doğrultusunda kullanarak, hizmet ederek anma" vardır. Tanrı: "Beni anın ki Ben de sizi anayım!" diyor. Tanrı'nın anması, "kuluna yardım etmesi, mutluluk vermesi"dir. İnsanlar birbirlerini de anmalıdırlar. Armağanlar verip alarak ve başka yollarla... ayrıca "ölüm", bu dünyanın gelip geçiciliği, öbür dünya yaşamına ilişkin bildirilenler de anılmalıdır. Buna bağlı olarak, yaşanan ve yaşandığı aktarılan olayların da anılması önemle istenir.

➤ANSIZIN

Birdenbire, hiç akla gelmedik bir sırada.

Kur'an'da, "ansızın" anlamına gelen "bağteten" بَغْتَةً ayetlerde on üç kez geçer:

بَغْتَةً : حتى إذا جاءتهم الساعة بغتة قالوا ياحسرتنا
(١٣) على ما فرطنا فيها ... ... ٣١ ك الأنعام ٦
حتى إذا فرحوا بما أوتوا أخذناهم بغتة فإذا هم مبلسون ٤٤ ك « ٦
قل أرأيتكم إن أتاكم عذاب الله بغتة أو جهرة
هل يهلك إلا القوم الظالمون ... ... ٤٧ ك « ٦
فأخذناهم بغتة وهم لا يشعرون ... ... ٩٥ ك الأعراف ٧
ثقلت فى السموات والأرض لا تأتيكم إلا بغتة ١٨٧ك « ٧
أفأمنوا أن تأتيهم غاشية من عذاب الله أو تأتيهم
الساعة بغتة ... ... ١٠٧ك يوسف ١٢
بل تأتيهم بغتة فتبهتهم فلا يستطيعون ردها ... ... ٤٠ ك الأنبياء ٢١
ولا يزال الذين كفروا فى مرية منه حتى تأتيهم
الساعة بغتة ... ... ٥٥ الحج ٢٢
فيأتيهم بغتة وهم لا يشعرون ... ... ٢٠٢ك الشعراء ٢٦
وليأتينهم بغتة وهم لا يشعرون... ... ... ٥٣ ك العنكبوت ٢٩
من قبل أن يأتيكم العذاب بغتة وأنتم لا تشعرون ٥٥ ك الزمر ٣٩
هل ينظرون إلا الساعة أن تأتيهم بغتة وهم لا يشعرون ٦٦ ك الزخرف ٤٣
فهل ينظرون إلا الساعة أن تأتيهم بغتة ... ... ١٨ م محمد ٤٧

Anlamları

1- Tanrı'ya kavuşmayı (öbür dünyayı) yalan sayanlar, zararlı çıkanlardır. Onlar "Kıyamet günü ansızın geldiğinde", "... dünyada işlediğimiz günahlardan (eksiklerimizden) ötürü yazık bize!" (yazıklar olsun bize) derler... (En'âm Suresi, ayet: 31.)

2- Kendilerine anımsatılanları unuttuklarında, onlara her şeyin kapısını açtık. Sonunda, kendilerine verilenlere sevinmeye başlayınca "ansızın" onları yakaladık. Umutsuz kalıverdiler. (En'âm Suresi, ayet: 44.)

3- De ki: "Tanrı'nın azabı, size ansızın, ya da açıktan geliverince, zalimlerden başkası mı yok olur?" (En'âm Suresi, ayet: 47.)

4- Sonra, kötü günlerin yerine güzel günleri koyduk. Sonunda, belleklerinden siliverdiler her şeyi (Ya da çoğaldılar). Ve "atalarımız da darlığa uğramış, sonra bolluğu bulmuşlardır!" dediler. (Yani sıkıntıları, doğal saydılar.) İşte o zaman ansızın yakaladık onları. Haberleri olmadan. (A'râf Suresi, ayet: 95.)

5- (Kıyametin) göklerde ve yerde ağırlığı kendini gösterecektir. O ansızın gelecektir onlara... (A'râf Suresi, ayet: 187.)

6- Onlar, kendilerini sarıverecek Tanrı azabının ya da Kıyametin ansızın gelmesine karşı kendilerini pek güvencede mi görüyorlar? Hiç haberleri olmadan gelebilir bunlar. (Yusuf Suresi, ayet: 107.)

7- Evet, (Kıyamet, ya da başka felaket) onlara ansızın gelecektir. O zaman onları şaşkına çevirecektir. Artık onu geri döndüremeyecekler. Kendilerine süre de verilemeyecek. (Enbiyâ Suresi, ayet: 40.)

8- O "kâfirler", Kıyamet kendilerine ansızın gelene, ya da kesik bir günün azabı kendilerine gelip çatana dek, kuşkudan vazgeçmeyeceklerdir. (Hacc Suresi, ayet: 55.)

9- (Acıtıcı azab) onlara ansızın, haberleri olmadan gelecektir. (Şuarâ Suresi, ayet: 202.)

10- Senden azabı ivedilikle bekliyorlar. Eğer belirli bir süresi olmayaydı, azab onlara hemen gelirdi. Elbette ki o kendilerine gelecektir, ansızın, haberleri olmadan. (Ankebût Suresi, ayet: 53.)

11- Size, ansızın, haberleriniz olmadan o azab gelip çatmadan önce, Tanrı'nızdan size indirilenlerin en güzeline uyun! (Zümer Suresi, ayet: 55.)

12- Onlar, Kıyametin, kendilerine ansızın, hiç farkında değillerken gelivermesini mi bekliyorlar? (Zuhruf Suresi, ayet: 66.)

13- Onlar, Kıyametin, kendilerine ansızın gelivermesinden başka bir şeyi beklemiyor değiller. (Muhammed Suresi, ayet: 18.)

Özet

Ayetler, şöyle özetlenebilir:

a- Tanrı'ya karşı gelenler, "kâfirler", cezasız kalmayacaklar.

• Onları, tutumlarından, günahlarından ötürü, büyük felaketler beklemekte.

• Ayrıca kendilerini perişan edecek olan Kıyamet de gelecek.

b- Tanrı'ya karşı gelenler, "kâfirler", başlarına geleceklere bir türlü inanmamaktalar. Ancak:

• Başlarına gelecek olanlar, "felaket", ve Kıyamet, kesinlikle gelecektir. "Zaman"ı var.

• Başlarına gelecek olanlar, "ansızın" gelecektir. Onlar farkında bile olamayacaklar.

c- Öyleyse, "azab ve ceza günü" gelmeden önce, Tanrı'nın buyruklarına uyulmalı.

Bkz. **AHİRET, AKIBET, KIYAMET.**

➤ANT (AND)

Andiçme: Bir olayın, bir durumun doğru, gerçek olduğunu anlatmak için Tanrı'yı, ya da kutsal bilinen, ya da önemli olan bir şeyi tanık gösterme.

I- KUR'AN'DA ANT VE ANT SÖZCÜKLERİ

Kur'an'da "ant" pek çoktur ve pek çok biçimde dile getirilir. Kimi zaman yalnızca harflerle, kimi zaman kelimelerle...

Yüz kırk beş dolayında "lekad" لَقَدْ "ve leked" وَلَقَدْ ile başlayan ayet var. Bu sözcükler "andolsun", "andolsun ki", "ve andolsun", "ve andolsun ki" anlamlarını içerirler. Bu anlamı, "ant lâmı" (lâmu'l-kasem) veriyor. Bu "lâm" ise, yalnızca bu sözcüklerle değil; pek çok yerde yer alır. Demek ki yalnızca bu "kasem lâmı"yla bile, Kur'an'da kolayca sayılamayacak sayıda "ant" anlatımı bulunuyor. Bu lâmların bulunduğu yerlerde, Diyanet'in resmi çevirisinde "andolsun ki" dendiği görülmekte.

A- Tanrı'nın Andı

1- Tanrı'nın Kendisine Andı

Meryem Suresi, ayet: 68

فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ
لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا ﴿٦٨﴾

Anlamı

Tanrı'na andolsun ki, Biz onları, kesinlikle, şeytanlarla birlikte toplayacağız; sonra da cehennemin çevresinde, kesinlikle, diz çöktürerek hazır bulunduracağız hepsini. (Meryem Suresi, ayet: 68.)

Diyanet'in resmi çevirisinde de şu anlam veriliyor:

Rabbi'ne andolsun ki, Biz onları, mutlaka uydukları şeytanlarla beraber haşredeceğiz. Sonra cehennemin yanında diz çöktürerek hazır bulunduracağız.

Hicr Suresi, ayet: 92, 93

فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٢﴾ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Rabbi'ne andolsun ki, hepsini, yaptıklarından sorumlu tutacağız. (Hicr Suresi, ayet: 92, 93.)

تَاللّٰهِ لَقَدْ اَرْسَلْنَٓا اِلٰٓى اُمَمٍ
مِنْ قَبْلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ فَهُوَ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ
وَلَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿٦٣﴾

Nahl Suresi, ayet: 63

Anlamı (Diyanet'in)

Ey Muhammed, *Allah'a andolsun ki,* senden önceki ümmetlere peygamberler gönderdik. Şeytan yaptıklarını onlara güzel gösterdi. Bugün de dostları odur. Onlara can yakıcı azab vardır. (Nahl Suresi, ayet: 63.)

وَيَجْعَلُونَ
لِمَا لَا يَعْلَمُونَ نَص۪يبًا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ تَاللّٰهِ لَتُسْـَٔلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ
تَفْتَرُونَ ﴿٥٦﴾

Nahl Suresi, ayet: 56

Anlamı (Diyanet'in)

Kendilerine verdiğimiz rızıktan, onların ne olduğunu bilmeyen putlara pay ayırırlar. *Allah'a andolsun ki,* uydurup durduğunuz şeylerden elbette sorguya çekileceksiniz. (Nahl Suresi, ayet: 56.)

Yukarıda belirtildiği gibi "kasem lâm"ları, Kur'an'ın pek çok yerinde vardır. Bunların bulunduğu yerlerde "andolsun ki" anlamı verilir. Buralarda çok kez Tanrı'ya andiçilir. Çoğunda da Tanrı'nın kendisine andı vardır.

فَلَٓا اُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ اِنَّا لَقَادِرُونَ ﴿٤٠﴾ عَلٰٓى اَنْ نُبَدِّلَ
خَيْرًا مِنْهُمْ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوق۪ينَ ﴿٤١﴾

Meâric Suresi, ayet: 40, 41

Anlamı (Diyanet'in)

Doğuluların ve batılıların *Rabbi'ne yemin ederim ki* onların yerine daha iyilerini getirmeye bizim gücümüz yeter ve kimse de önümüze geçemez. (Meâric Suresi, ayet: 40, 41.)

2- Tanrı'nın Peygamberi'ne Andı

Hicr Suresi, ayet: 72

لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٢﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Ey Muhammed! ***Senin hayatına andolsun ki,*** onlar sarhoşlukları içinde bocalayıp duruyorlardı. (Hicr Suresi, ayet: 72.)

Açıklama

Yukarıdaki çeviride "Ey Muhammed!" diye bir sesleniş görülüyorsa da, bu sesleniş bir yorumdur ve ayette yer almamaktadır. "Senin ömrüne andolsun ki" demek olan "le amruke" ile, kimi yorumcuya göre Tanrı, İslam Peygamberi'ne sesleniyor. Kimi yorumcuya göreyse, burada seslenenler, "melekler"dir ve "senin ömrüne andolsun ki!" derken Lût Peygamber'e seslenmekteler. (Bkz. Râzî, 19/203.)

İbn Abbas'ın "Tanrı'nın, Muhammed'den başka kimsenin yaşamı üstüne andiçmediği"ni söylediği aktarılır. (Bkz. Taberî, Tefsir, 14/30.)

"Le amruke" (senin başın için, senin ömrüne andolsun ki, senin varlığına, yaşamına andolsun ki), bir yemin (ant) kalıbıdır. Ve Kur'an yorumlarında da belirtilir ki Arap dilinde bu andiçme türüne çok rastlanır. (Bkz. Râzî, 19/203; Taberî, 14/30.)

Bu deyim Kur'an'da bir kez ve burada geçer.

3- Tanrı'nın Başka Şeylere Andı

Vâkıa Suresi, ayet: 75, 76

فَلَا أُقْسِمُ

بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ ﴿٧٥﴾ وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ ﴿٧٦﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Hayır; *yıldızların yerleri üzerine* ***yemin ederim ki*** *–bunun büyük bir* ***yemin*** *olduğunu bilirseniz!–* (Vâkıa Suresi, ayet: 75, 76.)

Açıklama

Bu ayetlerdeki ant, daha sonra gelen şu anlamdaki ayetlerle bağlanıyor:

Bu kitap, kesinlikle, yalnızca arınmış olanların dokunabileceği, saklı bir kitapla (yorum: Levh-i Mahfuz'da) bulunurken, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiş olan Kerim (onurlu, değerli) Kur'an'dır. (Vâkıa Suresi, ayet: 77-80.)

Yukarıdaki çeviride yer alana "hayır, yemin ederim ki" anlamı, ayetteki "felâ uksimu"ya فَلَا أُقْسِمُ verilen anlamdır. Hamdi Yazır "artık yok; kasem

ederim"; Hasan Basri Çantay da "hayır (hakikatler, kâfirlerin dedikleri gibi değildir) andediyorum" anlamını vermekteler. Bunların tümü aynı görüşe dayanan bir anlamdır. Kur'an yorumlarında yer alan bir başka görüşe göre yalnızca "andederim ki", bir başka görüşe göreyse "gerekmediği için andetmem" anlamının verilmesi gerekir. Çünkü kimine göre, "lâ uksimu'daki "lâ", "zâid"dir, yani fazladır, anlamda onun anlamına yer vermemek gerekir; kimine göre "lâ", "zâid" değildir, asıl "le" iken, uzatılarak "lâ" olmuştur, kimine göre "andetmem (çünkü her şey açık ve andetmeyi gerektirecek bir durum yok)" anlamını verecek nitelikte ki "nefiy lâmı"dır, kimine göreyse "yok, hayır, öyle değil" anlamındaki "nefiy lâmı"dır, "lâ uksimu"da "hayır vallahi" der gibi "hayır, andederim ki" (andiçerim ki)dir. (Bkz. Râzî, 29/187.)

Diyanet'in resmi çevirisinde, Yazır'ınkinde ve Çantay'ınkinde verilen anlam, sonuncu görüşe göredir. (Bkz. Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, 1960, c. 7, s. 4721, 4722.) Ne var ki Sâbûnî, bu görüşün "zayıf" olduğunu belirtir. Ve Râzî'nin görüşünü benimser. (Râzî'nin görüşüne göre "lâm" bu ant kalıbı içinde "nefiy lâmı"dır, ama, "lâ vallahi" (hayır vallahi)deki gibi değil de, "hayır, anda gerek yok, onun için andetmem, andetmiyorum" anlamını verecek nitelikteki bir "nefiy lâmı"dır. (Bkz. Râzî, aynı yer; Sâbûnî, Revâyiu'l-Kur'an Tefsiru Ayâti'l-Ahkâm, 2/505.)

Bununla birlikte, burada bir "ant" bulunduğunu, "felâ uksimu"nun yer aldığı ayetten sonra gelen "bilirseniz bu, büyük bir anttır" anlamındaki ayet (76. ayet) açıkça gösterir.

Burada, Tanrı'nın üzerine andettiği "yıldızların yerleri"nin ne olduğu da yorumcular arasında tartışmalıdır.

"Üzerine andiçilen yıldızların yerleri nedir?" sorusuna şu değişik karşılıklar verildiği görülmekte:

• Yıldızların doğdukları ve battıkları yerlerdir.

• Yıldızların göklerdeki burçlarıdır.

• "Yıldızlar" denirken anlatılmak istenen, "şeytanların taşlaması için kullanılan *şihab*'dir (kimine göre "gök taşları"). Yıldızların yerleri de, "şihâb"ın düştüğü yerlerdir.

• Yıldızların yerleri, kıyamet günü dökülecekleri yerlerdir.

• Yıldızların yerleri, "Kur'an'ın yıldızları"nın yerleri, yani, meleklerin, Peygamber'in bellekleri, kalbleri ya da yazıldıkları sayfalar, ya da anlamları ya da indirilişine neden olan olaylardır. (Bkz. Taberî, Tefsir, 27/117; Râzî, 29/188; Sâbûnî, Safvetü't-Tefâsir, 3/314 ve 5. nolu not; Yazır, 7/4722-4723, Kurtubî, 17/223 ve ötekiler.)

فَلَآ أُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ ﴿٣٨﴾ وَمَا لَا تُبْصِرُونَ ﴿٣٩﴾ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿٤٠﴾

Hâkka Suresi, ayet: 38-40

Anlamı

Görebildiğimiz ve göremediğiniz şeyler üstüne andiçerim ki bu (Kur'an), onurlu bir elçinin sözüdür. (Hâkka Suresi, ayet: 38-40.)

Açıklama

Burada "görebildikleriniz ve göremedikleriniz" denirken, "Yaratan'ı da yaratıkları da, dünyayı, ahireti, cisimli ve cisimsiz varlıkları, ruhları, insanları, cinleri ve görülür, görülmez nimetleri bütünüyle kapsamı içine alıyor". (Bkz. Râzî, 30/116.)

"Onurlu Elçi"nin kim olduğuna ilişkin yorumcular başlıca iki görüş ileri sürerler:

• Onurlu Elçi, Cebrail'dir.

• Onurlu Elçi, Muhammed Peygamber'dir.

Taberî'nin ve Râzî'nin ikinci görüşü benimsedikleri görülür. (Bkz. Taberî, 29/42; Râzî, 30/117; ayrıca Beyzavî'ye ve öteki tefsirler.)

Râzî'de, burada bir soru ve bir cevap da yer alıyor:

• Soru

Herkesin bildiği odur ki, Kur'an, Tanrı'nın sözüdür. Oysa bu ayetle ve Tekvîr Suresi'nin 19. ayetinde, Kur'an'ın, "Onurlu elçinin sözü" olduğu bildiriliyor. Kur'an hem Tanrı'nın, hem de "Onurlu Elçi"nin sözü nasıl olabilir?

• Cevap

"Kur'an, Tanrı'nın sözüdür" denirken, "Tanrı onu, Levh-i Mahfuz'da yazmıştır, dizmiş, düzenlemiştir" demek isteniyor. "Kur'an, Cebrail'in sözüdür" denirken, "Cebrail onu göklerden yeryüzüne indirmiştir" demek isteniyor. "Kur'an, Muhammed'in sözüdür" denirken de "onu Muhammed, insanlara iletmiştir" demek isteniyor. (Bkz. Râzî, 30/117; ayrıca bkz. Kurtubî, 18/274.)

Kıyamet Suresi, ayet: 1-4

لا أقسم بيوم القيامة ﴿١﴾ ولا أقسم بالنفس اللوامة ﴿٢﴾ أيحسب الإنسان
ألن نجمع عظامه ﴿٣﴾ بلى قادرين على أن نسوي بنانه ﴿٤﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Kıyamet gününe yemin ederim ve nedâmet çeken nefse yemin ederim ki, insanlar öldükten sonra dirileceklerdir. İnsan, kemiklerini bir araya toplayamayız mi sanıyor? Evet, Biz onu parmak uçlarına varıncaya kadar bütün incelikleriyle yeniden yapmaya kâdiriz. (Kıyamet Suresi, ayet: 1-4.)

Açıklama

"Nedamet çeken nefis", ayetteki "e'n-nefsü'l-levvâme"ye verilen anlamdır. Bu nefis için çeşitli yorumlar ileri sürülür. Bkz. **NEFS**.

فَلَآ أُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ ﴿١٥﴾
الْجَوَارِ الْكُنَّسِ ﴿١٦﴾ وَالَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ ﴿١٧﴾ وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ ﴿١٨﴾
إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿١٩﴾ ذِى قُوَّةٍ عِندَ ذِى الْعَرْشِ مَكِينٍ ﴿٢٠﴾

Tekvîr Suresi, ayet: 15-20

Anlamı

Gündüzleri sinip geceleri gözüken *yıldızlara* (sönen, dolaşıp giden yıldızlara) *andiçerim.* Kararmaya başladığı sıradaki *geceye andiçerim.* Ve ağarmaya başladığı sıradaki *gündüze andiçerim ki,* Bu (Kur'an) "Onurlu bir elçi"nin sözüdür. (Elçi'nin Tanrı'dan alıp ilettiği sözdür.) Güçlü, *arş*'ın sahibi'nin katında değerli yeri olan elçinin… (Tekvîr Suresi, ayet: 15-20.)

فَلَآ أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ
﴿١٦﴾ وَالَّيْلِ وَمَا وَسَقَ ﴿١٧﴾ وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ ﴿١٨﴾ لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا
عَن طَبَقٍ ﴿١٩﴾ فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾

İnşikâk Suresi, ayet: 16-20.

Anlamı

Şafağa andederim. Geceye ve onun derleyip topladıklarına andederim. Ve dolunay durumundaki aya andederim ki, siz kesinlikle, siz bir durumdan öbür duruma bineceksiniz. Öyleyse onlara ne oluyor ki inanmıyorlar?! (İnşikâk Suresi, ayet: 16-20.)

لَآ أُقْسِمُ بِهَٰذَا الْبَلَدِ ﴿١﴾ وَأَنتَ حِلٌّ بِهَٰذَا الْبَلَدِ ﴿٢﴾ وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ ﴿٣﴾
لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِى كَبَدٍ ﴿٤﴾

Beled Suresi, ayet: 1-4

Anlamı

Bu kente (Mekke'ye) –ki sen bu kentte bulunuyorsun– andederim. Ve çocuk sahibine (babaya, Adem'e) ve doğana (Adem soyundan gelenlere, ya da özellikle Muhammed'e) *andederim ki,* biz insanı kesinlikle, bir sıkıntı içinde yarattık. (Beled Suresi, ayet: 1-4.)

Şems Suresi,
ayet: 1-9

وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَا ﴿١﴾ وَالْقَمَرِ اِذَا تَلٰيهَا ﴿٢﴾ وَالنَّهَارِ اِذَا جَلّٰيهَا ﴿٣﴾ وَالَّيْلِ
اِذَا يَغْشٰيهَا ﴿٤﴾ وَالسَّمَٓاءِ وَمَا بَنٰيهَا ﴿٥﴾ وَالْاَرْضِ وَمَا طَحٰيهَا ﴿٦﴾ وَنَفْسٍ
وَمَا سَوّٰيهَا ﴿٧﴾ فَاَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوٰيهَا ﴿٨﴾ قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَا ﴿٩﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Güneşe ve onun ışığına, ardından gelmekte olan aya, onu ortaya koyan gündüze, onu bürüyen geceye, göğe ve meydana koyana, yere ve onu yayana, kişiye ve onu şekillendirene, sonra da ona iyilik ve kötülük kabiliyeti verene *andolsun ki,* kendini arıtan saadete ermiştir. (Şems Suresi, ayet: 1-9.)

Leyl Suresi,
ayet: 1-4

وَالَّيْلِ اِذَا يَغْشٰى ﴿١﴾ وَالنَّهَارِ اِذَا تَجَلّٰى ﴿٢﴾ وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰىٓ ﴿٣﴾
اِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتّٰى ﴿٤﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Kararıp ortalığı bürüdüğü zaman *geceye andolsun.* Açılıp aydınlandığı zaman *gündüze andolsun.* Erkeği ve dişiyi *yaratan'a andolsun ki,* ey insanlar, doğrusu sizin çalışmalarınız çeşitlidir. (Leyl Suresi, ayet: 1-4.)

Sâffât Suresi,
ayet: 1-4

وَالصَّٓافَّاتِ صَفًّا ﴿١﴾ فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا ﴿٢﴾ فَالتَّالِيَاتِ ذِكْرًا ﴿٣﴾ اِنَّ
اِلٰهَكُمْ لَوَاحِدٌ ﴿٤﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Ey insanlar! Sıra sıra duran ve önlerindekini sürdükçe süren ve Allah'ı andıkça anan *meleklere andolsun ki,* sizin Tanrı'nız birdir. (Sâffât Suresi, ayet: 1-4.)

Sâd Suresi,
ayet: 1, 2

صٓ وَالْقُرْاٰنِ ذِي الذِّكْرِ ﴿١﴾ بَلِ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا ف۪ي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ ﴿٢﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Sâd; öğüt veren *Kur'an'a andolsun ki,* inkâr edenler, gurur ve ayrılık içindedirler. (Sâd Suresi, ayet: 1, 2.)

حمٓ ۝١ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ۝٢ اِنَّٓا اَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ اِنَّا كُنَّا
مُنْذِرِينَ ۝٣

Duhân Suresi, ayet: 1-3

Anlamı (Diyanet'in)

Hâ, Mîm. Apaçık olan *Kitab'a andolsun ki,* Biz onu, kutlu bir gecede indirdik. Doğrusu Biz insanları uyarmaktayız. (Duhân Suresi, ayet: 1-3.)

قٓ وَالْقُرْاٰنِ الْمَجِيدِ ۝١ بَلْ عَجِبُٓوا اَنْ جَٓاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ الْكَافِرُونَ
هٰذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ ۝٢ ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا ذٰلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ ۝٣

Kâf Suresi, ayet: 1-3

Anlamı (Diyanet'in)

Kâf; Şanlı *Kur'an'a andolsun ki,* kâfirler, aralarından bir uyarıcının gelmesine şaştılar da, "Bu, şaşılacak bir şey. Öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman dirilecek miyiz? Bu, ihtimali olmayan bir dönüştür" dediler. (Kâf Suresi, ayet: 1-3.)

وَالذَّارِيَاتِ ذَرْوًا ۝١ فَالْحَامِلَاتِ وِقْرًا ۝٢ فَالْجَارِيَاتِ يُسْرًا ۝٣
فَالْمُقَسِّمَاتِ اَمْرًا ۝٤ اِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٌ ۝٥ وَاِنَّ الدِّينَ لَوَاقِعٌ ۝٦

Zâriyât Suresi, ayet:1-6

Anlamı (Diyanet'in)

Esip savuran rüzgârlara, yağmur yüklü bulutlara, kolayca süzülen gemilere ve işleri yöneten meleklere andolsun ki, size söz verilen Kıyametin kopması, şüphesiz gerçektir. Ödeşme günü gelecektir. (Zâriyât Suresi, ayet:1-6.)

وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا ۝١ فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفًا ۝٢ وَالنَّاشِرَاتِ نَشْرًا ۝٣
فَالْفَارِقَاتِ فَرْقًا ۝٤ فَالْمُلْقِيَاتِ ذِكْرًا ۝٥ عُذْرًا اَوْ نُذْرًا ۝٦ اِنَّمَا
تُوعَدُونَ لَوَاقِعٌ ۝٧

Mürselât Suresi, ayet: 1-7

Anlamı (Diyanet'in)

Allah'ın kanunu uyarınca birbiri ardından gönderilenlere, görevlerine koştukça koşanlara, Allah'ın buyruklarını yaydıkça yayanlara ve hak ile batılın arasını ayırdıkça ayıranlara, kötülüğü önlemek veya uyarmak için vahiy getiren meleklere *andolsun ki* ey insanlar, size söz verilen Kıyamet şüphesiz kopacaktır. (Mürselât Suresi, ayet: 1-7.)

Nâziât Suresi, ayet: 1-5

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا ﴿١﴾ وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا ﴿٢﴾ وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا ﴿٣﴾ فَالسَّابِقَاتِ
سَبْقًا ﴿٤﴾ فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا ﴿٥﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Canları boğarak çekip alanlara *andolsun.* Canları kolaylıkla alanlara *andolsun.* Yüzüp yüzüp gidenlere *andolsun.*Yarıştıkça yarışan ve işleri yöneten meleklere *andolsun ki,* Kıyamet kopacaktır. (Nâziât Suresi, ayet: 1-5.)

Tûr Suresi, ayet: 1-8

وَالطُّورِ ﴿١﴾ وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ ﴿٢﴾ فِي رَقٍّ مَنْشُورٍ ﴿٣﴾ وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ ﴿٤﴾
وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ ﴿٥﴾ وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ ﴿٦﴾ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ ﴿٧﴾ مَا لَهُ
مِنْ دَافِعٍ ﴿٨﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Tûr'a, yayılmış ince deri üzerinde satır satır dizilmiş Kitâb'a, ma'mur (bayındır) bir ev olan Kâbe'ye, yükseltilmiş tavan gibi göğe, kaynayacak denize *andolsun ki,* Rabbi'nin azabı hiç şüphesiz gelecektir. Onu savacak yoktur. (Tûr Suresi, ayet: 1-8.)

Bürûc Suresi, ayet: 1-3

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ ﴿١﴾ وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ ﴿٢﴾ وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ ﴿٣﴾

Anlamı (Diyanet'in)

İçinde burçları bulunan göğe *andolsun.* Söz verilen Kıyamet gününe *andolsun.* Şahidlik edecek ve hakkında şehadet edilecek olanlara *andolsun ki,* insanlar öldükten sonra diriltileceklerdir. (Bürûc Suresi, ayet: 1-3.)

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ ﴿١﴾ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ ﴿٢﴾

Necm Suresi, ayet: 1, 2

Anlamı (Diyanet'in)
Batmakta olan yıldıza *andolsun ki,* arkadaşınız Muhammed, sapmamış ve azmamıştır. (Necm Suresi, ayet: 1, 2.)

وَالضُّحَىٰ ﴿١﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ ﴿٢﴾ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ ﴿٣﴾

Duhâ Suresi, ayet: 1-3

Anlamı
Kuşluk vaktine *andolsun.* Sükûna erdiği zaman geceye *andolsun ki* ey Muhammed, Rabbi'n seni ne bıraktı ve ne de sana darıldı. (Duhâ Suresi, ayet: 1-3.)

نٓ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ ﴿١﴾ مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ ﴿٢﴾ وَإِنَّ لَكَ
لَأَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ ﴿٣﴾ وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ﴿٤﴾

Kalem Suresi, ayet: 1-4

Anlamı (Diyanet'in)
Nûn; kalem ve onunla yazanlara *and olsun ki,* ey Muhammed! Sen Rabbi'nin nimetine uğramış bir kimsesin, deli değilsin. Doğrusu sana kesintisiz bir ecir (sevap) vardır. Şüphesiz sen, büyük bir ahlaka sahipsindir. (Kalem Suresi, ayet: 1-4.)

وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ ﴿١﴾ وَطُورِ سِينِينَ ﴿٢﴾ وَهَٰذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ ﴿٣﴾
لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ﴿٤﴾ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ ﴿٥﴾

Tîn Suresi, ayet: 1-5

Anlamı
İncire (tin) ve zeytine *andolsun.* Sina Dağı'na *andolsun.* Bu güvenlikli kente (Mekke'ye) *andolsun ki,* Biz insanı, en güzel biçimde yarattık. Sonra da onu, aşağıların aşağısı kıldık. (Tîn Suresi, ayet: 1-5.)

Açıklama
Daha sonraki ayetin anlamı şöyle: "Yalnız, inanıp salih amel yapanlar (Tanrı'nın gösterdiği yolda iş ve davranışta bulunanlar) bunun dışındadır (yani onlar aşağılık değillerdir). Bkz. **İNSAN.**

Âdiyat Suresi, ayet: 1-6.

وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا ﴿١﴾ فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا ﴿٢﴾ فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا ﴿٣﴾
فَأَثَرْنَ بِهِ نَقْعًا ﴿٤﴾ فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا ﴿٥﴾ إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ
لَكَنُودٌ ﴿٦﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Andolsun Allah yolunda koştukça koşanlara. *Andolsun* kıvılcımlar saçanlara. Sabah sabah akına çıkanlara. Ve tozu dumana katanlara. Hep birden düşman topluluğun içine dalanlara ki, insan gerçekten Rabbi'ne karşı pek nankördür. (Âdiyat Suresi, ayet: 1-6.)

Târık Suresi, ayet: 1-4

وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ ﴿١﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ ﴿٢﴾ النَّجْمُ الثَّاقِبُ ﴿٣﴾
إِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ ﴿٤﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Göğe ve gece ortaya çıkana *andolsun.* Gece ortaya çıkanın ne olduğunu sen bilir misin? O, ışığıyla karanlığı delen yıldızdır. Üzerinde gözeticisi olmayan kimse yoktur. (Târık Suresi, ayet: 1-4.)

Fecr Suresi, ayet: 1-5

وَالْفَجْرِ ﴿١﴾ وَلَيَالٍ عَشْرٍ ﴿٢﴾ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ﴿٣﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ ﴿٤﴾
هَلْ فِي ذَٰلِكَ قَسَمٌ لِذِي حِجْرٍ ﴿٥﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Tanyerinin ağarmasına *andolsun.* Zilhicce ayının ilk on gecesine *andolsun.* Her şeyin çiftine de tekine de *andolsun.* Gelip geçen geceye *andolsun ki, bunların her biri akıl sahibi için birer yemine değmez mi*? (Fecr Suresi, ayet: 1-5.)

B- Peygamber'in Andı

Tanrı, Peygamber'ine, bildirdiği biçimde andetmesini istemekte:

Sebe' Suresi, ayet: 3

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي
لَتَأْتِيَنَّكُمْ عَالِمِ الْغَيْبِ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَاوَاتِ

وَلَا فِي الْأَرْضِ وَلَا أَصْغَرُ مِنْ ذَٰلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ
مُبِينٍ ﴿٣﴾

Anlamı (Diyanet'in)

İnkâr edenler, "Kıyamet saati bize gelmeyecektir" derler. Ey Muhammed! De ki: "Hayır, öyle değil; Görülmeyeni bilen *Rabbi'me andolsun ki,* o saat size muhakkak gelecektir. Göklerde ve yerde zerre kadar olanlar bile, O'nun ilminin dışında değildir. Bundan daha küçüğü ve daha büyüğü de şüphesiz apaçık Kitâb'dadır." (Sebe' Suresi, ayet: 3.)

Teğâbün Suresi, ayet: 7

زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ لَنْ يُبْعَثُوا قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي
لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ وَذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٧﴾

Anlamı (Diyanet'in)

İnkâr edenler, tekrar dirilmeyeceklerini ileri sürerler. Ey Muhammed! De ki: "Evet, *Rabbi'me andolsun ki,* şüphesiz diriltileceksiniz. Ve sonra yaptıklarınız size bildirilecektir. Bu, Allah'a kolaydır." (Teğâbün Suresi, ayet: 7.)

Yunus Suresi, ayet: 53

وَيَسْتَنْبِئُونَكَ
أَحَقٌّ هُوَ قُلْ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٥٣﴾

Anlamı (Diyanet'in)

"O, gerçek midir?" diye senden sorarlar. De ki: "Evet, *Rabbi'm hakkı için* o gerçektir. Siz, Allah'ı aciz bırakamazsınız." (Yunus Suresi, ayet: 53.)

C- İnanmazların (Allah Üzerine) Andiçmeleri

1- Putataparların Andiçmeleri

Putaparların da "Tek Tanrı"ya (Allah'a) andiçerek konuştukları bildiriliyor:

En'âm Suresi, ayet: 109

وَأَقْسَمُوا
بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَيُؤْمِنُنَّ بِهَا قُلْ إِنَّمَا

الْاٰيَاتُ عِنْدَ اللّٰهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ اَنَّهَٓا اِذَا جَٓاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ

Anlamı (Diyanet'in)

Kendilerine bir mucize gösterilirse, mutlaka ona inanacaklarına dair *bütün güçleriyle **Allah'a** yemin ederler.* De ki: "Mucizeler, ancak Allah katındadır." Onların, mucize geldiği zaman da inanmayacaklarını anlamıyor musunuz? (En'âm Suresi, ayet: 109.)

Açıklama

Kur'an yorumlarında, burada "bütün güçleriyle Allah'a andiçtikleri"nden söz edilenlerin, "Mekke putataparları" olduğu belirtilir. (Bkz. Sâbûnî, Safvetu'-Tefâsir, 1/311.)

Fâtır Suresi, ayet: 42

وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَٓاءَهُمْ نَذِيرٌ
لَيَكُونُنَّ اَهْدٰى مِنْ اِحْدَى الْاُمَمِۚ فَلَمَّا جَٓاءَهُمْ نَذِيرٌ مَا زَادَهُمْ
اِلَّا نُفُورًاۙ ﴿٤٢﴾

Anlamı

Kendilerine bir korkutucu (uyarıcı peygamber) gelirse, ümmetlerin herhangi birinden daha çok doğru yolda olacaklarına, *olanca güçleriyle Tanrı'ya (Allah'a) kesinlikle andiçmişlerdi.* Ama ne zaman ki korkutucu (uyarıcı peygamber) onlara geldi; bu, onların uzaklaşmalarını (nefretlerini) artırdı yalnızca. (Fâtır Suresi, ayet: 42.)

Açıklama

Burada sözü edilenlerin de Mekke putataparları oldukları belirtilir. (Bkz. Sâbûnî, Safvetu't-Tefâsir, 2/580.)

Nahl Suresi, ayet: 38

وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ
جَهْدَ اَيْمَانِهِمْۙ لَا يَبْعَثُ اللّٰهُ مَنْ يَمُوتُۜ بَلٰى وَعْدًا عَلَيْهِ
حَقًّا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَۙ ﴿٣٨﴾

Anlamı

Ölen kimseyi, Tanrı'nın diriltmeyeceğine ilişkin *olanca güçleriyle Tanrı'ya (Allah'a) andiçtiler.* Hayır, öyle değil; bu, yerine getirilmesi O'na (Tanrı'ya) düşen gerçek çıkacak bir söz vermedir. Ne var ki, insanların çoğu bilmez. (Nahl Suresi, ayet: 38.)

Açıklama

Kur'an yorumlarında, burada da "Mekke putataparları"ndan söz edildiği belirtilir. (Bkz. Sâbûnî, Safvetu't-Tefâsir, 2/127.)

2- Münâfıkların Andiçmeleri

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ أَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ قُلْ
لَا تُقْسِمُوا طَاعَةٌ مَعْرُوفَةٌ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٥٣﴾

Nûr Suresi, ayet: 53

Anlamı (Diyanet'in)

Ey Muhammed! Eğer kendilerine emredersen, o ikiyüzlüler, savaşa çıkacaklarına *bütün güçleriyle Allah'a yemin ederler.* De ki: "*Yemin etmeyin;* itaatiniz malumdur. Allah, yaptıklarınızdan şüphesiz haberdardır." (Nûr Suresi, ayet: 53.)

Açıklama

Kur'an yorumcularının belirttiklerine göre, "burada bütün güçleriyle Allah'a andiçtikleri, anlatılanlar" "münâfıklar"dır. (Bkz. Sâbûnî, 2/347.)

Bkz. **MÜNÂFIK.**

وَيَقُولُ الَّذِينَ
آمَنُوا أَهَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ إِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ حَبِطَتْ
أَعْمَالُهُمْ فَأَصْبَحُوا خَاسِرِينَ ﴿٥٣﴾

Mâide Suresi, ayet: 53

Anlamı

İnananlar (münâfıkların dostluk kurdukları Yahudilere seslenerek, münâfıkları gösterip): "Sizinle birlik olduklarına olanca güçleriyle Tanrı'ya andiçmiş olanlar mı?" derler. Onların amelleri (yaptıkları, ibadetleri) boşa gitmiştir. Ve zararlı çıkacaklara dönüşmüşlerdir. (Mâide Suresi, ayet: 53.)

Açıklama

Yorumlarda, burada sözü edilenlerin de "münâfıklar" oldukları belirtilmekte. (Bkz. Sâbûnî, 1/349.) Bu ayetten önceki ayetlerden de söz konusu olanın münâfıklar olduğu anlaşılıyor.

Nisâ Suresi, ayet: 62

فَكَيْفَ اِذَٓا اَصَابَتْهُمْ مُص۪يبَةٌ
بِمَا قَدَّمَتْ اَيْد۪يهِمْ ثُمَّ جَٓاؤُ۫كَ يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ اِنْ اَرَدْنَٓا
اِلَّٓا اِحْسَانًا وَتَوْف۪يقًا ﴿٦٢﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Başlarına kendi işlediklerinden ötürü bir musibet çattığında sana gelip, "Biz iyilik etmek ve uzlaşmaktan başka bir şey istemedik!" diye nasıl *Allah'a yemin ederler?* (Nisâ Suresi, ayet: 62.)

Tevbe Suresi, ayet: 42

لَوْ كَانَ
عَرَضًا قَر۪يبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَلٰكِنْ بَعُدَتْ
عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا
مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ اَنْفُسَهُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ

Anlamı (Diyanet'in)

Ey Muhammed! Kolay bir kazanç, normal bir yolculuk olsaydı, sana uyarlardı. Fakat çıkılacak yol, onlara uzak geldi, kendilerini helak ederek, "Gücümüz yetseydi sizinle beraber çıkardık" diye *Allah'a yemin edeceklerdir.* Allah, onların yalancı olduğunu elbette biliyor. (Tevbe Suresi, ayet: 42.)

Tevbe Suresi, ayet: 56

وَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ اِنَّهُمْ لَمِنْكُمْ وَمَا هُمْ مِنْكُمْ وَلٰكِنَّهُمْ قَوْمٌ
يَفْرَقُونَ ﴿٥٦﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Sizden olmadıkları halde, sizinle beraber olduklarına *Allah'a yemin ederler.* Oysa onlar, korkak bir topluluktur. (Tevbe Suresi, ayet: 56.)

يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَكُمْ لِيُرْضُوكُمْ وَاللّٰهُ وَرَسُولُهُٓ اَحَقُّ
اَنْ يُرْضُوهُ اِنْ كَانُوا مُؤْمِن۪ينَ ﴿٦٢﴾

Tevbe Suresi, ayet: 62.

Anlamı (Diyanet'in)

Sizi hoşnut etmek için *Allah'a yemin ederler.* Eğer inanıyorlarsa Allah'ı ve Peygamberi'ni hoşnut etmeleri daha gereklidir. (Tevbe Suresi, ayet: 62.)

يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ مَا قَالُوا
وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ اِسْلَامِهِمْ وَهَمُّوا
بِمَا لَمْ يَنَالُوا وَمَا نَقَمُٓوا اِلَّٓا اَنْ اَغْنٰيهُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ مِنْ
فَضْلِه۪ فَاِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَهُمْ وَاِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبْهُمُ اللّٰهُ
عَذَابًا اَل۪يمًا فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَمَا لَهُمْ فِي الْاَرْضِ
مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَص۪يرٍ ﴿٧٤﴾

Tevbe Suresi, ayet: 74

Anlamı (Diyanet'in)

Andolsun ki, Müslüman olduktan sonra inkâr edip küfür sözünü söylemişlerken, "söylemedik" diye *Allah'a yemin ettiler.* Başaramayacakları bir şeye giriştiler. Allah ve Peygamberi bol nimetinden onları zenginleştirdi de öç almaya kalktılar. Eğer tevbe ederlerse iyiliklerine olur. Şayet yüz çevirirlerse, Allah onları dünya ve Ahirette can yakıcı azaba uğratır. Yeryüzünde bir dost ve yardımcıları yoktur. (Tevbe Suresi, ayet: 74.)

سَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ

Tevbe Suresi, ayet: 95, 96

لَكُمْ اِذَا انْقَلَبْتُمْ اِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ فَاَعْرِضُوا
عَنْهُمْ اِنَّهُمْ رِجْسٌ وَمَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ جَزَٓاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ
﴿٩٥﴾ يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَاِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ
فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يَرْضٰى عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٩٦﴾

Anlamı (Diyanet'in)
Döndüğünüzde kendilerine çıkışmamanız için *Allah'a yemin edeceklerdir.* Siz onlara aldırış etmeyin. Çünkü pistirler. Yaptıklarının karşılığı olarak varacakları yer cehennemdir. Kendilerinden hoşnut olasınız diye size *ant verirler.* Siz onlardan hoşnut olsanız bile, Allah, yoldan çıkmış kimselerden razı olmaz. (Tevbe Suresi, ayet: 95, 96.)

Mücâdele Suresi, ayet: 14

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْمًا
غَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَا مِنْهُمْ وَيَحْلِفُونَ عَلَى
الْكَذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤﴾

Anlamı (Diyanet'in)
Allah'ın gazab ettiği milleti dost edinen münâfıkları görmedin mi? Onlar ne sizdendir, ne de onlardan. Bile bile *yalan yere yemin etmektedirler.* (Mücâdele Suresi, ayet: 14.)

Mücâdele Suresi, ayet: 18

﴿١٧﴾ يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ وَيَحْسَبُونَ
اَنَّهُمْ عَلٰى شَيْءٍ اَلَا اِنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٨﴾

Anlamı (Diyanet'in)
Allah, onların hepsini tekrar dirilttiği gün, size *yemin ettikleri* gibi O'na *yemin ederler.* Bir esasları olduğunu sanırlar. Dikkat edin, onlar, şüphesiz yalancıdırlar. (Mücâdele Suresi, ayet: 18.)

D- İnanırların Andiçmeleri

1- Genel Andiçme Türleri

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فٖٓي اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ
قُلُوبُكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ حَلٖيمٌ ﴿٢٢٥﴾

Bakara Suresi, ayet: 225

Anlamı (Diyanet'in)

Allah sizi, "rastgele yemin"lerinizden dolayı değil; fakat, "kalblerinizin kazandıkları"ndan dolayı sorumlu tutar. Allah, Bağışlayan'dır. Halim'dir. (Bakara Suresi, ayet: 225.)

Açıklama

Bu ayette görüldüğü gibi "yemin" (ant) genel olarak ikiye ayrılıyor: "Geçersiz yemin" ve "geçerli yemin". Birincisine "saçma, boş" demek olan "lağv", ikincisine ise "bağlanmış" (geçerlik kazanmış) demek olan "el mün'akide" deniyor. "Lağv" yukarıdaki ayette yer aldığı gibi, Mâide Suresi'nin 89. ayetinde de yer alıyor. İkincisinin adı, bu ayette yer almıyor. Mâide'deki ayette bulunan bir anlatımdan kaynaklanıyor.

a) Geçersiz Ant

"Lağv yemini"ne yukarıdaki çeviride "rastgele yemin" anlamı verildiği görülüyor.

Mezheplere göre tanımı ileride yapılacak.

Bu "yemin"in hükmü şudur: "Yemini eden kimse, sorumlu tutulmaz". Ne dünyada bir cezası vardır; ne de Ahirette. (Bkz. Abdurrahman el Cezîrî, Kitâbu'l-Fıkh Ale'l-Nezâhi-bi'l-Erbaa, 2/59.) Yukarıdaki ayet, bunu açıkça belirtmekte. Bu, andiçmeden dolayı, kişinin bir "kurtulmalık" (keffaret) ödemesi gerekmez.

b) Geçerli Ant

Yukarıdaki çeviride, ayetin ilgili anlatımı, "kalblerinizin kazandıkları" anlamıyla çevriliyor. İşte geçerli olan ant, budur. Yani "kalblerin kazandığı ant"tır. "Amaçlı, bilinçli olarak oluşturulan ant" demek. Fıkıhta "el mün'akide" diye bilinen bu "yemin"in mezheplere göre tanımı için ikinci bölüme bakınız. Kişi, bu tür andından dolayı "sorumlu tutulur". Yukarıdaki ayette, bu da açıkça belirtilir.

Bu geçerli ant için "kurtulmalık" (keffaret) gereklidir; eğer bozulursa...

Kurtulmalığın neler olabileceği de aşağıdaki ayette açıklanmakta:

Mâide Suresi, ayet: 89

لَا يُؤَاخِذُكُمُ
اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ
فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ
أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ
ثَلٰثَةِ أَيَّامٍ ذٰلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا
أَيْمَانَكُمْ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ٨٩

Anlamı (Diyanet'in)

Allah size, rastgele yeminlerinizden dolayı değil; "*bile bile ettiğiniz yemin*"lerden ötürü hesap sorar. "*Yeminin keffareti*": Ailenize yedirdiğiniz ortalamasından on düşkünü yedirmek, yahut giydirmek ya da bir köle azad etmektir. Bulamayan, üç gün oruç tutmalıdır. Yeminlerinizin keffareti budur. Yemin ettiğinizde, yeminlerinizi tutun. Şükredersiniz diye, Allah size böylece ayetlerini açıklıyor. (Mâide Suresi, ayet: 89.)

Bkz. **KEFFARET**. (Ayrıca bu maddenin II. bölümüne bakınız.)

2- Özel Biçimli Ant Türleri

a) Cinsel Birleşimde Bulunmamaya Andiçme (İlâ)

Bakara Suresi, ayet: 226

لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ
أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِنْ فَاؤُ فَإِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ٢٢٦

Anlamı (Diyanet'in)

Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler, dört ay bekleyebilirler. Eğer yeminlerinden dönerlerse, bilsinler ki, Allah bağışlar ve merhamet eder. (Bakara Suresi, ayet: 226.)

Açıklama

Ayette "ilâ"dan gelen bir sözcük yer alıyor. "İlâ", İslam hukukunda (fıkıhda) önemli yeri olan konulardandır. "Yemin", "kasem" gibi "ant" anlamına gelen bir kökü vardır. Şeriatteki anlamıysa, "Vallahi seninle cinsel birleşmeyeceğim, vallahi sana cinsel yaklaşımda bulunmayacağım" gibi bir söz söyleyerek andiçmektir. (Bkz. Râzî, 5/80.) Mezheplere göre tanımı ve hükmü üzerinde ileride ayrıca durulacak. (Bkz. II. bölüm.)

Kur'an yorumlarından aktarıldığına göre: Bu biçimdeki ant (ilâ), İslam öncesi dönemde de vardı. Ama o zaman kadına salt zarar verme amacı güdülürdü. Kocası "ilâ"da bulunan kadın, ne "dul", ne de "evli" niteliğinde olurdu. Çünkü kadın hem kocasından boşanmış olurdu, hem de bir başka kocayla evlenemezdi. (Bkz. Râzî, aynı yer.) İlâ süresi de bir yıl, iki yıl ve daha çok olurdu. Bu nedenle Tanrı kadınları zarardan kurtarmak için "ilâ" süresini "dört ay"la sınırlamıştır. (Bkz. Kurtubî, el Câmi' Li ahkâm'l-Kur'an, 3/103; Sâbûnî, Tefsiru Ayeti'-Ahkâm 1/312.)

Ayetin bildirdikleri:

- Kadınlara yaklaşmamaya, cinsel birleşimde bulunmamaya andiçerlerse (ilâ), bu anda bağlı kaldıklarında, "dört ay" bekleme süresi vardır.
- Söz konusu antlarından dönüp süreyi beklemeyebilirler. Antlarını bozdukları için de Tanrı kendilerini bağışlar.

Süre bitmeden vazgeçilir, "yemin bozulursa", kurtulmalık (keffaret) gerekir mi? Süre bitimi beklenirse, sonra ne olur? Kadın boşanmış olur mu, olmaz mı? (Soruların mezheplere göre karşılıklarını görmek için bu maddenin II. bölüme bakınız) Bkz. **İLÂ**.

Yukarıdaki ayetten sonraki ayet de şöyledir:

وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٧﴾

Bakara Suresi, ayet: 227

Anlamı

Eğer boşanmaya (talak) karar verirlerse, bilsinler ki Tanrı işiten ve Bilen'dir. (Bakara Suresi, ayet: 227.)

Açıklama

Ayette, "azın" yer alıyor. "Eğer boşamaya azmetmişlerse..."

Kimileri (Şâfiî) bu ayeti kanıt göstererek, ilâ süresi sonunda ayrıca boşama olmadıkça kadının boşanmış olmayacağı görüşünü ileri sürerler.

Kimileriyse (Ebu Hanife), ilâ için daha önceki ayetin başlı başına bir hüküm oluşturduğunu, süre bittikten sonra, koca boşamamış olsa bile kadının boşanmış olacağını savunurlar.

b) Hayır Yapmamaya Andiçme

وَلَا يَأْتَلِ

Nûr Suresi, ayet: 22

وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولِي الْقُرْبَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي
سَبِيلِ اللَّهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ
وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٢﴾

Anlamı

İçinizden erdemli (ya da artık malı olan) ve (eli) geniş olan kimseler, yakınlarına, yoksullara ve Tanrı yolunda göçedenlere (muhacirlere) "vermemeye" (yardım etmemeye) andiçmesin. Bağışlasınlar, hoş görsünler. Tanrı'nın sizi bağışlamasını sevmez misiniz? Tanrı bağışlayandır ve acıyandır. (Nûr Suresi, ayet: 22.) Bkz. BAĞIŞ.

Bakara Suresi, ayet: 224

﴿٢٢٣﴾ وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا
وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٤﴾

Anlamı (Diyanet'in)

İnsanların arasını düzeltmeniz ve iyi olmanız için, Allah'a yaptığınız *yeminleri, engel kılmayın.* Allah işitir ve bilir. (Bakara Suresi, ayet: 224.)

Açıklama

Yorumlarda, burada "Yeminlerinizi gerekli gereksiz biçimde sergilemeyin, sık sık andiçmeyin!" demek istenmiş olabileceği de belirtiliyor. Râzî, bu görüşü benimsiyor. (Bkz. Râzî, 6/75.) Ancak, bununla birlikte, andın, "iyi tutum ve davranışlarda, hayır işlerinde bulunmaya engel yapılmaması"nın da istendiği belirtilir. (Bkz. Cessas, Ahkamu'l-Kur'an, 1/18; Taberî, Tefsir, 2/238-240; Sâbûnî, Tefsiru Âyâti'l-Ahkâm, 1/306, Safvetu't-Tefâsir, 1/142.) Bu ayetin, Abdullah İbn Revaha'nın, damadının yanına girmemeye, onunla konuşmamaya, onunla kızkardeşinin arasını bulmamaya andiçmesi üzerine "indiği" de aktarılır. (Bkz. Safvetu't-Tefâsîr, 1/142.)

Bu ayetin, "yemin keffareti"ne ilişkin hükmü içeren ayetin (Mâide Suresi, ayet: 89 yukarıda geçmişti) daha gelmediği dönemde geldiği de belirtilir yorumlarda. (Bkz. Taberî, 2/238 ve öteki tefsirler.)

c) Davalarda Ant İçme

Tanık Olarak

Kur'an'da kimi "tanık"ların, nasıl "ant" içeceklerine ilişkin de açıklama var:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ
الْمَوْتُ ح۪ينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ اَوْ اٰخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ
اِنْ اَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْاَرْضِ فَاَصَابَتْكُمْ مُص۪يبَةُ الْمَوْتِۜ تَحْبِسُونَهُمَا
مِنْ بَعْدِ الصَّلٰوةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ اِنِ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَر۪ي بِه۪ ثَمَنًا
وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰىۙ وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللّٰهِ اِنَّٓا اِذًا لَمِنَ
الْاٰثِم۪ينَ ﴿١٠٦﴾ فَاِنْ عُثِرَ عَلٰٓى اَنَّهُمَا اسْتَحَقَّٓا اِثْمًا فَاٰخَرَانِ يَقُومَانِ
مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذ۪ينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْاَوْلَيَانِ فَيُقْسِمَانِ
بِاللّٰهِ لَشَهَادَتُنَٓا اَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَٓا اِنَّٓا
اِذًا لَمِنَ الظَّالِم۪ينَ ﴿١٠٧﴾

Mâide Suresi, ayet: 106, 107

Anlamı

Ey inanırlar! Birinize ölüm geldiğinde, vasiyet ederken, tanıklık edecek olan, sizden iki adaletli (güvenilir) kişidir. Ya da sizin dışınızdan iki kişi. Eğer yolculukta bulunuyorsanız ve sizin başınıza ölüm gelip çatmışsa (sizden olmayan) bu iki kişiyi, namazdan sonra alıkoyarsınız ve kuşkulanıyorsanız onların Tanrı'ya şöyle andiçmelerini sağlarsınız: "*Yakınımız bile olsa, andımızı, hiçbir değer karşılığında değişmeyiz (değişmeyeceğiz). Tanrı'nın tanıklığını gizlemeyiz (gizlemeyeceğiz). Eğer gizlersek, kesinlikle günahkârlardan oluruz!*" Eğer bu iki tanığın günah işledikleri ortaya çıkarsa, bir başka iki kişi bunların yerine geçer. O kimseler ki, öncekiler aleyhine söz söylemeye (mirasçı olmaları nedeniyle) hakları olduğunu ileri sürerler. Bunlar daha uygundurlar tanıklığa. Bunlar da Tanrı'ya andiçerek şöyle derler: "*Bizim tanıklığımız, o ikisinden daha gerçeği yansıtır. Biz, ileri gidip haksızlık etmedik. Yoksa zalimlerden oluruz.*" (Mâide Suresi, ayet: 106, 107.)

Açıklama

Bu ayette bildirilenler:

Bir Müslüman öleceğini anlayıp vasiyette bulunmak istediği zaman,

• İki Müslüman tanık bulunduracak. Bunlar da güvenilir kişiler olacaklar.

• İki Müslüman tanık yoksa ve yolculukta bulunuyorsa, Müslüman olmayan iki kişinin tanıklığına başvuracak. Herhangi bir kuşku durumunda bu iki kişi namazdan (kimine göre ikindi namazından) sonra tutulacak, alıkonulacak.

İki tanık şöyle andiçecekler:

"Yakın-akraba bile olsa andımızı az bir fiyat (dünya malı) karşılığında satmayacağız. Tanrı için tanıklığı da gizlemeyeceğiz. Yoksa kuşkusuz, günahkârlardan oluruz!"

• Sonra bu iki tanığın günah işlemiş oldukları ortaya çıkarsa, ölünün yakınlarından, hak sahibi olanlardan iki kişi, bu iki tanığın yerine geçip tanıklık edecekler.

• Bu yeni iki kişinin tanıklıklarındaki sözleri ve antları da şöyle olacak:

"Bizim tanıklığımız, ikisininkinden de daha doğrudur. Biz ileri gidip haksızlık etmedik. Yoksa zalimlerden oluruz! Tanrı'ya andiçeriz ki doğruyu söyleyeceğiz."

Bundan sonra gelen ayetin anlamı da şöyle:

"Bu, tanıklığı gerektiği gibi yapmalarını ya da andiçmelerinden sonra bu antlarının kabul edilmemesinden korkmalarını sağlamaya daha elverişlidir. Korkup Tanrı'ya karşı gelmekten sakının. Ve dinleyin. Tanrı, yoldan çıkmışlara (fâsıklara) doğru yolu göstermez." (Mâide Suresi, ayet: 108.)

Bu ayetlerin "iniş nedeni" olarak şu olay aktarılır.

Temîm e'd-Dârî, kardeşi Adiy ile birlikte, daha Hıristiyanlarken, Medine'den ticaret için Şam'a gitmek üzere yola çıkmışlardı. Yanlarında da, Müslümanlardan, As Oğlu Amr'ın azadlısı Bedîl vardır. Şam'a vardıklarında Bedîl hastalanır. Bir vasiyet yazıp gizlice eşyasının arasına kor. Sonra da, iki arkadaşına, "Ben öldüğümde bu eşyayı aileme verin!" diye ricada bulunur. Ve ölür. Eşyanın içinde üç yüz miskal kadar bir altınla süslü bir gümüş tabak da vardır. Temîm ve Adiy, bu tabağı alırlar ve geri kalan eşyayı, Bedîl'in ailesine verirler. Sonra, eşya arasından yazılı vasiyet ortaya çıkınca, orada yazılı bulunan tabak aranır. Temîm ve Adiy, "biz görmedik!" derler. Durum Peygamber'e iletilir. Soruşturma ve araştırma sonucunda gerçek meydana çıkar. Temîm ve Adiy suçlarını boyunlarına alırlar. Ayetler de işte bu olay üzerine iner. (Bkz. tefsirler, örneğin Taberî, Tefsir, 7/75-76; Râzî, 12/114.)

Yukarıdaki ayetlerde, söz konusu vasiyette, eğer yolculuk sırasında bulunuluyorsa, Müslüman olmayan iki tanığın tanıklığına da başvurulmasına izin verildiği açıkça belirtiliyor.

Bkz. **VASİYYET.**

Yorumcular, Müslüman olmayanların tanıklığının, yalnızca bu konuda "caiz" olduğunu belirtirler. (Bkz. Râzî, 12/115.)

﴿٥﴾ وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ
فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٦﴾
وَالْخَامِسَةُ أَنَّ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٧﴾ وَيَدْرَؤُا
عَنْهَا الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٨﴾
وَالْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٩﴾
وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾

Nûr Suresi, ayet: 6-10

Anlamı (Diyanet'in)

Karılarına zina isnat edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanların şahitliği, "kendisinin doğru sözlülerden olduğuna, ***Allah'ı dört defa şahit tutmasıyla olur.*** Beşincisinde, ***eğer yalancılardan ise Allah'ın lanetinin kendisine olmasını diler.*** Kocasının yalancılardan olduğuna, *Allah'ı dört defa şahit tutması,* cezayı, kadından savar. Beşincisinde, kocası doğrulardansa, kendisinin *Allah'ın gazabına uğramasını diler.* Allah'ın size nimet ve rahmeti bulunmasa ve Allah tevbeleri kabul eden ve Hâkim olmasaydı, hemen cezanızı verirdi. (Nûr Suresi, ayet: 6-10.)

Açıklama

Bu ayetlerde bildirilenler şunlar:

Bir adam, karısını "zina etmiş olmak"la suçlarsa ve kendinden başka tanığı da yoksa, karı koca arasında (Şeriat yargıcı önünde) bir "lanetleşme" (karşılıklı suçlama) olur. Çünkü koca, karısını "zina etmiş olmak"la kadın da kocasını "yalan söylüyor olmak"la suçluyor. Adam karısını değil de bir başka evli kadını "zina" ile suçluyor olsaydı, kanıtlamak için "dört tanık" göstermesi gerekirdi. Yoksa, yukarıdaki ayetlerden önceki bir ayette (4. ayette) bildirilen odur ki, 80 değnek cezasını hak etmiş olurdu. Ama kadın kendi karısı olunca, bu cezadan kurtulması için "dört tanık" değil; "dört kez" şöyle demesi gerekmekte:

•Tanrı'yı tanık göstererek söylerim ki, karım için "Zina etti" derken doğru söylüyorum!

Beşinci kez de şunu söylemesi gereklidir:

• "Zina etti" derken yalan söyleyene Tanrı "lanet etsin"! Ben de yalan söylüyorsam, bana da Tanrı lanet etsin!

Kadının da söylemesi gereken var:

• Tanrı'yı tanık göstererek söylerim ki, kocam benim zina ettiğimi söylerken yalan söylüyor.

Kadın da, kocasını "yalancılık"la suçladığı için bir sorumluluk taşıyor. Cezadan kurtulabilmesi için bu sözleri, hem de dört kez söylemesi şart. Beşinci kez de şöyle demelidir:

• Eğer, kocamın yalan söylediğini söylerken yalan söylüyorsam ve kocam benim zina ettiğimi söylerken doğru söylüyorsa, Tanrı'nın gazabı (öfkesi) benim üzerime olsun.

"Lian" bir "ant" sayılır mı? Yoksa yalnızca bir "lanetleşme" midir? Mezheplere göre açıklaması için II. bölüme bakınız.

Yukarıdaki ayetlerin (ayet: 6-10.) "iniş nedeni" olarak aktarılan olaylardan biri şöyledir:

Ümeyye Oğlu Hilâl, Peygamber'e gelir ve konuşurlar:

"–Ey Tanrı Elçisi! Karım, Sehmâ Oğlu Şerik'le zina etti.

"–Kanıtlamak için dört tanığını hazırla. Yoksa sırtına 'hadd' (ceza) olarak değnekleri yersin.

"–Ey Tanrı Elçisi! Nasıl olur, bizim birimiz, karısının üstünde bir erkek görürse, dört tanık aramaya mı gidecek? Böyle yaparsa, zina eden adam işini görüp savuşmaz mı?

"–Sen tanıklarını hazırla, yoksa sırtına cezayı yersin.

"–Ey Tanrı Elçisi! Seni Hak Peygamber gönderen Tanrı'ya andiçerek söylerim ki, ben kesin doğru söylüyorum. Ve şunu da kesin biliyorum ki, Tanrı, sırtımı cezadan kurtaracak nitelikte bir vahiy gönderecektir."

İşte o sırada Cebrail gelir. Vahiy gelmiştir. Bu vahiy de yukarıdaki 6. ayet. Dolayısıyla adamın sırtı cezadan kurtulmuştur. Çünkü gelen vahiyde, yani yukarıdaki ayetde, belirtilen bir sözü dört kez, bir sözü de bir kez (beşinci kez) söylemenin, cezadan kurtulmak için yeterli olduğu bildirilmiştir.
(Bkz. Buharî; Tefsir /3; Tecrîd, hadis no: 1717; Ebu Davud, Talâk /27, hadis no: 2254; Tirmizî, Tefsîr /25; hadis no: 3179.)

Öteki ayetlerin inişine de başka olaylar gösterilir.

3- Andiçmenin Gereğini Yerine Getirirken "Şer'i Hile" (Hile-i Şer'iyye)

*Sâd Suresi,
ayet: 44*

وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنَثْ
إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿٤٤﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Ey Eyyûb! "*Eline bir **demet sap** alıp onunla vur; **yeminini** bozma!*" demişti. Doğrusu biz onu, sabırlı bulmuştuk. Ne iyi kuldu. Daima Allah'a yönelirdi. (Sâd Suresi, ayet: 44.)

Açıklama

Kur'an yorumlarında belirtildiğine göre, Eyyûb Peygamber, korkunç hastalığı sırasında, kendisine hizmet eden karısına kızmış, "*eğer iyi olursa ona yüz değnek vuracağına*" ***andiçmişti.*** Ne var ki kadın suçsuzdu. Suçsuzluğu daha sonra anlaşılacaktı. Eyyûb iyileşince gerçeği anladı. Peki "and"ı ne olacaktı? İşte *andını yerine getirmenin yolu* olarak bu ayette anlatıldığı biçimde davranması gerektiğinin kendisine bildirildiği anlatılıyor. Ayette: "Eline bir demet sap alıp onunla vur da andını bozmamış ol!" deniyor.

Eyyûb'un karısına neden kızdığına ilişkin çok öyküler anlatılır. Fahruddin Râzî, bunları doğru bulmadığını belirtir; "en doğru görüş şudur ki, kadın kimi önemli konular nedeniyle kocasına ters düşmüştü. Kimi önemli işlerini görmek üzere ayrıldığında kocasının yanına dönüşü gecikmişti. Bunun üzerine, kocası Eyyûb, hastalığında, 'eğer iyileşirse ona yüz değnek vuracağına' andiçmişti. Ama kadın kocasına çok iyi hizmet etmiş bir kadın olduğu için, Tanrı andın yerine gelmesi konusunda daha zararsız bir yolu göstermişti..." der. (Bkz. Râzî, 26/215.)

Hadis

Vücudu gelişmemiş, sakat bir adamın bir cariyeyle zina ettiği görülmüştü. Durum Peygamber'e iletilmişti ve ne yapılması gerektiği sorulmuştu. O sırada Peygamber'le arkadaşları arasında şu konuşmanın geçtiği bildirilir:

"–Adama (zina cezası olarak) yüz değnek vurun!

"–Ey Tanrı Elçisi! Adam bu cezaya dayanamaz. Yüz değnek vurursak ölür.

"–Öyleyse içinde yüz hurma salkımı (ya da yüz ince çubuk) bulunan bir hurma dalı alın, onunla, adama bir kez vurun (da ceza yerine gelmiş olsun)!" (Bkz. İbn Mace, Hudûd/18, hadis no: 2574.)

Fahruddin Râzî, Peygamber'in bu ceza veriş biçimini, Eyyûb'un andının nasıl yerine getirilebileceği konusunda yukarıdaki ayette bildirilen "şer'i çare"ye bağlıyor. Eyyûb'a bildirilen biçimde "yüz değnek vurmak" yerine "yüz sap, ya da yüz ince çubukla bir kez vurma" yolunun geçerli bir yol olarak kaldığını yazıyor. (Bkz. Râzî, aynı yer) Eyyûb konusu için bkz. **EYYÛB.**

4- Çok Andiçmek

وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ ﴿١٠﴾ هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ ﴿١١﴾ مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ
مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ﴿١٢﴾ عُتُلٍّ بَعْدَ ذَٰلِكَ زَنِيمٍ ﴿١٣﴾ أَنْ كَانَ ذَا مَالٍ
وَبَنِينَ ﴿١٤﴾

Kalem Suresi, ayet: 10-14

Anlamı

(Ey Muhammed!) "*Çok yemin eden*", aşağılık, çekiştiren, söz-dedikodu götürüp getiren, hayrı önleyen, hak ve sınırını aşan günahkâr, görünüşüyle de kaba ve bütün bunların dışında bir de piç kuyrukçu (zenîm) kişiye, her kim olursa olsun, malı ve oğulları var diye boyun eğme! (Kalem Suresi, ayet: 10-14.)

Açıklama

Bu ayette kimden söz ediliyor?

Kur'an yorumlarında belirtilen odur ki, burada, Velîd İbnu-l Muğire'dir. Yani ayetler bu kişi hakkında inmiştir. Bununla birlikte, burada sayılan kötü huylar, başka insanlar için de kötüdür, kınanasıdır. (Tefsirlere bakınız.)

Sayılan sekiz kötü huy içinde, en başta "çok yemin etme"nin geldiği görülüyor. Demek ki bu huy, çok kötü bir huy.

Fahruddin Râzî'ye göre, Bakara Suresi'nin 224. ayetinde de bu kötü huy anlatılıyor ve yasaklanıyor. (Bkz. Râzî, 6/75, 30/83.) Bu ayet, anlamı ve yorumuyla birlikte yukarıda geçmişti.

II- KUR'AN'DA TANRI'NIN NEDEN ÇOK YEMİN ETTİĞİ, ANT TÜRLERİ VE İSLAM HUKUKUNDAKİ HÜKÜMLERİ

A- Tanrı Andının Gerekçesi ve Türleri

1- Tanrı Neden "Yemin Eder"? Kur'an'da Neden Pek Çok "Tanrı Yemini" Var?

Bu alanda başlıca iki görüşün göze çarptığı söylenebilir:

a) Fahruddin Râzî'nin Görüşü: "Yeminden Başka Yol Kalmamıştır"

Râzî'nin bu konuda yazdıkları şöyle özetlenebilir.

"Kâfirler, Peygamber'in önlerine çıkardığı kanıtlar karşısında, kimi zaman, yenilgilerini kabul ediyorlar. Yalnız şöyle diyebilmekteler: 'Ey Muhammed! Tamam, bize baskın geliyorsun. Bizi yeniyorsun. Ne var ki bu senin haklılığını, bizim de haksızlığımızı göstermez. Olsa olsa, senin düşünce gücünü, düşünceni sergilemedeki söz ustalığını gösterir...' Kâfirlere artık yeni kanıtlar göstermenin yararı yok. Bir yol kalmıştır, o da: *ant* (yemin).

"İşte bundan dolayı Tanrı 'yemin etmekte'dir.

" 'Yemin'in şu yararı vardır: Araplar, yalan yere andiçmekten korkarlar. Çünkü yalan yere yeminin 'ocakları söndüreceği'ne, 'ülkeleri ıssız bırakacağı'na inanırlar. Çokça yemin edildiği halde Muhammed'e bir şey olmadığını, tersine yükseldiğini, ilerlediğini görünce, yeminlerin yalan yere olmadığını kavrayabilirler. 'Eğer yeminler yalan yere edilmiş olsaydı, onun uğursuzluğundan kurtulamazdı Muhammed! Hiç değilse kimi zaman yakalardı uğursuzluk onu...' diye düşünebilirler..." (Bkz. Râzî, 26/117, 28/193-194, 29/186-187; Yazır, 7/4721, 4722.)

b) Arap Geleneği ve Söz Ustalığının Gereği

'Kur'an'da çokça yemin oluşu doğaldır. Çünkü Arapların, sözlerini "yemin"lerle güçlendirmeye çabalama geleneği vardır. Kur'an'da Arapça inmiştir. (Bkz. Râzî, 26/118.) Bunun yanında şu da var: Kur'an'da sözler andlarla desteklenirken çok güzel edebiyat örnekleri sergilenir. Bu 'yemin'lerle bir davayı, bir konuyu kanıtlama amacı bulunmamakta. Çünkü, inanan kişi, yemin olmadan da inanır. İnanmayan kişiyeyse yemin de olsa bir yarar sağlamaz. (Bkz. Sâbûnî, Tefsiru Âyâti'l-Ahkâm, 2/508.)

B- "Tanrı Yeminleri"nin Türleri

Kur'an'daki "Tanrı yeminleri", bir, neyin üzerine olduğu; bir de neden, hangi konudan dolayı yemin edildiği yönünden ikiye ayrılır:

1- Nelerin Üzerine Yemin Ediliyor?

Üzerine yemin edilenler şöyle sıralanabilir:

• Tanrı.

"Tanrı'nın kendine yemini"nin örnekleri, ötekilerle birlikte yukarıda sunuldu. Onların dışında bir örnek:

فَوَرَبِّ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقٌّ مِثْلَ مَا أَنَّكُمْ تَنْطِقُونَ ﴿٢٣﴾

Zâriyât Suresi, ayet: 23

Anlamı (Diyanet'in)

Göğün ve yerin *Rabbi'ne andolsun ki,* bu, sizin konuşmanız kadar kesin ve gerçektir. (Zâriyât Suresi, ayet: 23.)

Açıklama

Bir önceki ayetin (Diyanet'in resmi çevirisiyle) anlamı şöyledir: "Rızkınız da, size söz verilen azab da yukarıdan gelir." (Zâriyât Suresi, ayet: 22.) İşte "Bu, sizin konuşmanız kadar kesin ve gerçektir" denirken anlatılan budur. Yani "rızk"ın ve "azab"ın "yukarı"dan (semadan) geleceği. Ayrıca öldükten sonra dirilmenin ve öbür dünya yaşamının da gerçek olduğu anlatılıyor burada. (Bkz. Sâbûnî, Sefvetu't-Tefâsir, 3/253.)

• Peygamber.

Tanrı'nın Peygamberi üzerine yemininin örnekleri yukarıda sunuldu. Aşağıda sıralanacak ötekilerin örnekleri de...

• Kur'an.

• Melekler

• Gök, yer, güneş, ay, yıldız, yıldızların yerleri, gece, gündüz, tanyeri, şafak vakti, günün herhangi bir bölümü, zaman, doğu, batı...

• Kıyamet günü, Kıyametteki olaylar, cehennem, cennet...

• İnsan, insanın yaşam biçimi, "nefs" (ben, kişilik, eğilimler)...

• Yel ve başka önemli, korkunç doğa olayları...

• Tekler, çiftler, ışık, karanlık ve başka önemli kimi durumlar, görünüşler.

• Kâbe, Mekke, "Tur", "Sina" gibi kimi kutsal yerler, yöreler, alanlar, dağlar...

• Kalem, kâğıt, yazı, kitap...

• Kimi hayvanlar, özellikle de "Tanrı yolunda, tozu dumana katarak koşan atlar"...

• İncir, zeytin gibi besin maddeleri ve başka eşya...

• ... Ve "görülen, görülmeyen her şey" (Bkz. Hâkka Suresi, ayet: 38-40.)

Tanrı, bunların hepsinin üzerine yemin etmekte...

2- Nelerden Dolayı Yemin Ediliyor? Hangi Konular İçin?

Andlara konu olanlar da şunlar:

• Tanrı'nın birliği. (Bkz. Saffât Suresi, ayet: 1-4.)

Yani Tanrı, yalnızca bir Tanrı bulunduğuna ve kendisinden başka Tanrı bulunmadığına yemin ediyor.

• Kur'an'ın Tanrı sözü olduğu.

• Muhammed'in, Peygamber olduğu. Deli, şair... olmadığı.

• Kıyametin kopacağı. İnanmazlardan, kendisine karşı gelenlerden hesap sorulacağı, cennetiyle, cehennemiyle öbür dünya yaşamının gerçekleşeceği.

Bütün bunların olacağına Tanrı, yukarıda gösterilenler üzerine andediyor.

C- And Türleri ve İslam Hukukundaki Hükümleri

1- Ant, Genel Olarak Üç Türlüdür

Kur'an'da "lağv yemini"nden, "mün'akide" adı verilen yeminden söz ediliyor. (Ayetleri için bakınız birinci bölüm.) Yorumcular ve İslam ahlakçıları, fıkıhçılar ve hadisçiler bunlara bir üçüncüsünü daha ekliyorlar: "Günaha batıran ant" anlamında "el yemînu'l-ğamûs".

a) "Lağv Yemini" (Geçersiz Ant) Mezheplere Göre Tanıkları ve Hükmü

"Lağv", sözlük anlamıyla, "boş, önemsiz" demektir. "Çirkin" anlamında da kullanılmıştır. (Bkz. Râğıb, el Müfredât, Râzî, 6/76.) "Lağv", söz de olabilir, ses de olabilir, iş de olabilir. (Bkz. Râzî, 6/77.) Ancak, "yemin" konu olunca sözdür.

"Lağv yemini"nde "günah ve sorumluluk olmayacağı"nın ayetlerle (Bakara Suresi, ayet: 225; Mâide Suresi, ayet: 89) bildirildiği yukarıda görüldü. Bu ant için kurtulmalık (keffaret) gerekli değildir. Ama bir "yemin", nasıl olduğunda, "lağv" olur?

Şâfiî Mezhebi'nin Görüşü

"Lağv yemini", insanın ağzından "rastgele çıkan" anttır. Bilinçsiz ve amaçsız.

Şâfiî'den şu aktarılıyor:

"Lağv yemini; Arab'ın ant amacı gütmeden, salt sözünü güçlendirmek için 'lâ vallahi' (yok vallahi), 'bela vallahi' (evet vallahi) biçiminde söylemesidir. İçlerinden birine; '*sen Kâbe'de* ***bin kez yemin ettin,*** *ben kulaklarımla duydum!*' dense, o yemin eden inkâr edecektir. ('Hayır yemin etmedim!' diyecektir)." (Bkz. Râzî, 6/77.)

Şâfiî Mezhebi'nde, "lağv yemini"nin birkaç biçimi üzerinde durulduğu belirtilir:

Birincisi: İnsanın, andiçerken, aslında söylemek istediğinden, amaçladığından başka şeyleri söylemesidir. Örneğin: Kişi, "vallahi kesin olarak yarın şunu yiyeceğim!" demek isterken, "vallahi yarın, kesin olarak Mehmed'i döveceğim!" demiş olabilir. Amacı böyle andiçmek değildir. Ama, söylemek istediği şeyin de ağzından çıkan şey olduğunu gösteren bir şey (bir karine) bulunmazsa. Yalan söylediği ortaya çıkmazsa... Böyle, amaçladığının dışında bir şeyi söyleyerek ettiği yemin, "lağv yemini" olacağından, önemsenmez, keffareti de olmaz. Çünkü geçerli değildir. Ama üç alanda geçerli olur. Boşamada, azad etmede ve "ilâ"da (cinsel birleşmeme andında.) Çünkü bu konularda, başkasını ilgilendiren bir durum, başkasının hakkı da vardır.

İkincisi: İnsan, hiçbir şey amaçlamadan ettiği yemindir. "Lâ vallahi (hayır vallahi)", "bela vallahi" (evet vallahi)" diyor, ama ne dediğinin farkında değil, amacı yemin etmek de değil.

Üçüncüsü: İnsanının, "Hayır vallahi" dedikten sonra, bir de boş bulunup aynı konuda "evet vallahi" diyerek yemin etmesidir. (Bkz. Cezîri, el Mezâhibu'l-Erbaa, 261.)

Kısacası, Şâfiî Mezhebi, "rastgele ağızdan çıkan yemini", geçerli bir yemin saymamakta. Diyanet'in resmi çevirisinde de "lağv yemini"ne bu anlamın verildiği görülmekte.

Şâfiî Mezhebi'nin görüşünde, "yemin"de "zaman" önemli değildir. Yani bir şeyin olduğuna (geçmiş zaman), olmakta olduğuna (hal) ya da olacağına (gelecek zaman) andiçilmiş olması, "lağv" (geçersiz) olup olmadığını belirlemez, hükmü değiştirmez. Belirleyici olan, "yemin"in ağızdan nasıl çıktığıdır, "birdenbire, bilinçsizce, amaçsızca, rastgele" olup olmadığıdır. (Bkz. Cezîri, el Mezâhibu'l-Erbaa, 2/61.)

Ahmed İbn Hanbel de Şafiî'nin görüşünü paylaşır. Ayrıca, Âişe'nin, Şa'bî'nin, Ikrime'nin de bu görüşte olduğu aktarılır. (Bkz. Râzî, 6/77; Sâbûnî, Tefsiru Âyati'l-Ahkâm, 1/311.)

Hanefî Mezhebi'nin Görüşü

Kişi, bir şeyin, bir durumun şöyle ya da böyle olduğunu düşünüp ileri sürer ve onun üstüne andiçer. Sonra da onun ileri sürüldüğü gibi olmadığı, gerçeğin başka türlü olduğu ortaya çıkar. İşte "yeminde lağv" budur Ebu Hanife'ye göre. (Bkz. Râzî, 6/77; el Mezâhibu'l-Erbaa, 2/59; Dürer, 2/39; Mecmau'l-Enhür, 1/422 ve öteki fıkıh kitapları.) Yani, andiçen kişi, "lağv" andında, "yalancı" çıkmış oluyor. Ama kişinin

amacı yalan söylemek değildir. Örneğin "Vallahi şu ibrikte su vardır, kap şu anda doludur," diyor, gerçekten de o kabın suyla dolu olduğunu sanıyor. Ama bakılıyor ki, kap boştur. Dolayısıyla adam yalancı çıkmış oluyor. Ne var ki, kişinin dediği gibi kap suyla doluyken sonradan, onun bilgisi dışında boşaltılmıştır. (Bkz. Dürer, 2/39; Mecmau'l-Enhür, 1/422) Ya da kişi "Vallahi param yok!" diyor. Bunu derken gerçekten de parasının olmadığını sanıyor. Sonra parasının olduğu ortaya çıkıyor. Ya da "Vallahi dün şu adam bu eve girmedi!" diyor, gerçekten de o adamın o eve girmediğini sanıyor. Oysa o adam o eve girmiştir, gerçek sonradan anlaşılıyor. (Bkz. el Mezâhibu'l-Erbaa, 2/59) Bu ve benzeri durumlarda "yemin", "lağv"dır, yani geçersizdir ve bu durumlarda ne günah, ne de keffaret söz konusudur. Şâfiî Mezhebi'ne göreyse, yemin", "lağv" değil, "mün'akide"dir, yani geçerlidir ve "yemin keffareti" gereklidir. (Bkz. Râzî, 6/77)

İnsanın ağzından birdenbire, rastgele ve bilinçsiz olarak çıkan "hayır vallahi, evet vallahi..." türünden antlar da, "lağv"dır Hanefî Mezhebi'ne göre. Yani bu konuda Şâfiî Mezhebi'yle aynı görüş paylaşılmamakta. (Bkz. el Mezâhibu'l-Erbaa, 2/59.) Ne var ki, o "hayır vallahi, evet vallahi"lerin, "lağv" sayılabilmesi için "gelecek zaman"a ilişkin olmaması gerekir. Yoksa "lağv" değil, "mün'akide" olur. (Bkz. Dürer, 2/39; Mecmau'l-Enhür, 1/522.) Demek ki "zaman", Hanefî Mezhebi'nin görüşünde, yeminde, çok önemlidir. Amaç önemli olduğu gibi...

İmam Mâlik de bu konuda Ebu Hanife'nin görüşündedir. Aynı görüş, İbn Abbas'ın, Hasan'ın, Mücahid'in, Nehaî'nin, Zühri'nin, Süleyman İbn Yesâr'ın, Katade'nin, Süddî'nin... görüşü olarak da aktarılır.

b) "El Mün'akide" (Geçerli) Biçimindeki Ant ve Hükmü (Gereği)

Şâfiî Mezhebi'nin görüşüne göre, kısaca "amaçlı, bilinçli olarak edilmiş her yemin", bu yeminin, yani "el mün'akide" adı verilen geçerli andın kapsamı içine girer ve "keffaret"e yol açar. (Bkz. el Mezâhibu'l-Erbaa, 2/61.)

Hanefî Mezhebi'nin görüşüne göreyse, "el mün'akide" adı verilen geçerli bir andın oluşması için "gelecek zaman"a ilişkin olması şarttır. Ve "geleceğe ilişkin olan her ant, mün'akidedir". (Bkz. Dürer, 2/39; Mecmau'l-Enhür, 1/422.) Bu konuda ant sözü ağızdan çıkarken andiçme amaçlanmış olması ya da olmaması, sözün ağızdan nasıl çıktığı önemli değildir. Ant konusu yerine getirilmediği, ant bozulduğu zaman, keffaret gerekli olur. (Bkz. el Mezâhibu'l-Erbaa, 2/59.)

Hanbelî Mezhebi, zaman yönünden, Hanefî Mezhebi'nin görüşünü paylaşır. (Bkz. el Mezâhibu'l-Erbaa, 2/61.) Malikî Mezhebi'yse, aşağı yukarı tümüyle Hanefî Mezhebi'nin görüşündedir.

"El mün'akide" adı verilen geçerli andın bozulduğu zaman "keffaret" (kurtulmalık) gerektireceği konusunda mezhepler birleşmekte.

Yemin Keffareti

"Yemin keffareti"nin ne olduğu, Mâide Suresi'nin 89. ayetinde açıkça bildirilir.

• On yoksulu doyurmak.
• Ya da on yoksulu giydirmek.
• Ya da bir köle azad etmek.

Bunların hangisini yerine getirirse, andını yerine getirmiş olur. Ama bunların hiçbirine gücü yetmezse, gerekli olan şudur:

• Üç gün oruç tutmak.

Tutulacak "üç gün oruç" da, Hanefî Mezhebi'ne göre "art arda" olmalıdır. Yani, üç günden birini falanca, birini filanca zaman tutmuş olsa, sayılmaz, yeniden başlayıp üç gün oruç tutulması gerekir. (Bkz. el Mezâhibu'l-Erbaa, 2/81 ve öteki fıkıh kitapları.) Ayrıca bkz. **KEFFARET.**

Kısacası: Kişi, "vallahi şu işi yapacağım" ya da "vallahi şu işi yapmayacağım" diye andiçse ve yapacağını söylediğini yapmasa, ya da "yapmayacağını" söylediğini yapsa, o kişiye –andını bozduğu için– keffaret gerekli olur. O kişi, gücü yetiyorsa, on yoksulu doyurmak, ya da on yoksulu giydirmek, ya da bir köle azad etmek zorundadır. Bunların hiçbirine gücü yetmiyorsa, ara vermeden üç gün oruç tutarak keffaretini ödemiş olur.

Kişi, günah olan şey için yemin etse, örneğin içki içeceğim, zina edeceğim diye andiçse, durum ne olur? Bu kişinin, işleyeceğine yemin ettiği günahı işlemesi gerekmez. Andını bozar ve keffaretini de öder. "Vallahi falanca kimseyle konuşmayacağım!" dese, o kimseyle konuşmalı, yani andını bozmalı ve keffaretini ödemelidir. (Bkz. el Mezâhibu'l-Erbaa, 2/58.)

Hadis

"Kim bir yemin etse de, tersinin daha hayırlı (yararlı) olduğunu görse, hayırlı olanı yapmalı ve yemini için (yemini bozduğu için) de keffaret ödemelidir." (Bkz. Müslim, Eymân/11, 13, hadis no: 1650)

c) "El Yeminu'l-Ğamûs (Günaha Batıran Ant)

"Ğamûs", sözlük anlamıyla, "dalmak, batmak", "batırmak, daldırmak" anlamındaki kökten "çok daldıran, çok batıran" demektir. "Günaha alabildiğine batırdığı" için bu yemine "ğamûs" adının verildiği belirtilir. Kur'an'da bu ad geçmez. Ama hadislerde geçer. Kur'an'da da dolaylı olarak anlatıldığı ileri sürülür.

وَلَا تَتَّخِذُوا أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِهَا
وَتَذُوقُوا السُّوءَ بِمَا صَدَدْتُمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَلَكُمْ عَذَابٌ
عَظِيمٌ ٩٤

Nahl Suresi, ayet: 94

Anlamı (Diyanet'in)

Birbirinizi aldatmak için yemin etmeyin ki, bu yüzden sağlamca yere basmakta olan ayak sürçebilir. Allah yolundan alıkoymanıza karşılık, kötü bir azab tadarsınız. Büyük azaba uğrarsınız. (Nahl Suresi, ayet: 94.)

Bu ayet, Buharî'de, "el yeminu'l-ğamûs"tan söz edilen "Bab"ın başında yer alıyor. (Bkz. Buharî, Eymân /16, c. 7, s. 227.)

Hanefî, Malikî ve Hanbelî mezheplerine göre, "lağv" ve "mün'akide" yeminlerinin dışında bir de "el yeminu'l-ğamûs" diye bir yemin vardır ve bu tür yemin için "keffaret" gerekli değildir. Çünkü bu yeminin sonucunu, "keffaret" temizlemez. (Bkz. el Mezâhibu'l-Erbaa, 2/60-62.) Bu türden yemin eden kimse yalnızca "günahkâr" olur, keffaret yükümlüsü olmaz. (Bkz. Mecmau'l-Enhür, 1/422 ve öteki fıkıh kitapları.)

"El ğamûs" diye ayrı bir yemin türü tanımayan, ya da bu ad altında keffaretin gerekli olmadığı görüşünü kabul etmeyen mezhep, Şâfiî Mezhebi'dir. (Bkz. el Mezâhibu'l-Erbaa, 2/61.) Öbür mezheplerin "el yeminu'l-ğamûs" dedikleri yemin için Şâfiî, bozma durumu olduğu zaman "keffaret"in gerekli olduğu görüşünü savunur. Şâfiî, bu yeminin de "keffaret"e yol açacağını kanıtlamak için Mâide Suresi'nin 89. ayetini gösterir. (Bkz. Râzî, 12/74.)

• Bu yeminin oluşması hangi durumlarda olur?

Bu soruya kısaca şu karşılık verilebilir:

Bir şeyin şöyle olduğuna ya da olmakta olduğuna, ya da olmadığına, ya da olmamakta olduğuna, söylenenin yalan olduğu biline biline andiçmektir. Örneğin, kişinin, bir şeyi "yaptığını" bile bile o şey için "vallahi yapmadım!" demesi, ya da yapmadığı bir şey için "vallahi yaptım!" diyerek bile bile yalan söylemesi, yalan yere yemin etmesi, bu yemin türüne girer. (Bkz. Dürer, 2/38. ve öteki fıkıh kitapları.)

• Bu yemin türü, "büyük günah"lardan mı, "küçük günah"lardan mıdır?

Konu tartışılıyor olsa da, Buharî'nin de yer verdiği bir hadiste, bu ant türü, "Tanrı'ya ortak koşmak, anababaya karşı gelmek ve insan öldürmek" gibi büyük günahlar arasında sayılmaktadır. (Bkz. Buharî, Eymân /16.)

2- Andın Geçerli Olması İçin Gerekli Koşullar

a) Andiçen Kimse, Yükümlülük Taşır Nitelikte Olmalı (Ehil Olmalı)

Bu koşul bulunmadığı için, çocuğun, delinin ve zor karşısında kalmış olanın andı geçerli sayılmamakta. (Bkz. el Mezâhibu'l-Erbaa, 2/62 ve ötekiler.) Bununla birlikte Hanefî Mezhebi'nce, "zor karşısında kalan" kişinin andı da geçerli sayılır. Eğer "el mün'akide" türündense. (Bkz. Dürer, 2/39-40; Mecmau'l Enhür, 1/423; el Mezâhibu'l-Erbaa, 2/62.)

b) Konu, "Olabilir" ve "Olmayabilir" Türden Olmalıdır

Kişi, "vallahi şu cisim, uzayda bir yer kaplamakta. Bu cisim de bir yer tutuyor," diye, ya da "vallahi güneş doğudan doğacak" diye andiçse, andı geçerli olmaz. Çünkü "cismin boşlukta bir yer tutması" da, "güneşin doğudan doğması"

da, bir başka türlüsü olmayacak durumlardır. Böyle andiçildiği zaman ant, "boş" (lağv) olur. "Vallahi göğe çıkamam", "vallahi bu taşı altına dönüştüremem", "vallahi dünü geri getiremem" gibi antlar da hep bu türdendir. Çünkü, andiçenin "göğe çıkamaması", "taşı altına dönüştürememesi" ve "dünü, geçen zamanı geri getirememesi" doğaldır, başka türlüsüne gücü yetmez. (Bkz. el Mezâhibü'l-Erbaa, 2/63.)

c) "El Mün'akide" Olmalıdır

Nasıl olabileceği yukarıda görüldü.

d) Geçerli Yemin Sözü Olmalıdır

"Vallahi", "Billahi", "Tallahi" (Tanrı'ya andiçerek söylerim ki) türünden sözler "geçerli yemin sözleri"dir. Tanrı'nın "Rahman", "Rahîm", "Hak" gibi ad ve nitelikleri söylenerek de andiçilebilir. (Bkz. el Mezâhibu'l-Erbaa, 2/70, Dürer, 2/40; Mecmau'l-Enhür, 1/425 ve öteki fıkıh kitapları.) Yani ant, Allah üstüne olmalıdır ki, geçerli olsun. Allah'ın öteki ad ve sıfatları üstüne olan ant da, Allah üzerine ant sayılmakta. "Allah"ın başka dillerdeki adıyla yapılan yemin de öyle. Örneğin Farsça'daki "Huda" adıyla olan and da, geçerlidir. (Bkz. Dürer, 2/41; Mecmau'l-Enhür, 1/426.) Bu demektir ki, "Tanrı" denerek edilen yemin de, geçerlidir. Tabii eğer geçerlilik için başka koşullar da yerine gelmişse...

Tanrı'dan ve Adından Başka Şey Üstüne Andiçilebilir mi, Geçerli Olur mu?

Özellikle Hanefî fıkhında bu soruya, "Hayır!" diye karşılık verilir. "Peygamber", "Kur'an", "Kâbe" üzerine bile andiçilemeyeceği, geçerli olmayacağı belirtilir. (Bkz. Dürer, 2/40, Mecmau'l-Enhür, 1/426.) Ne var ki, Hanefî Mezhebi'nden olan kimilerinin de, kimi durumlarda "Kur'an" ve "Peygamber" üstüne andiçilebileceği yolunda fetva verdikleri görülmekte. (Bkz. Mecmau'l-Enhür, 1/426; Mezâhibu'l-Erbaa, 2/70.) Şâfiî Mezhebi'ne göreyse, "Kur'an", "Mushaf", "Tevrat", "İncil" üstüne yemin edilebilir. (Bkz. el Mezâhibu'l-Erbaa, 2/72.)

3- Özel Biçimdeki Andlar

a) Cinsel Birleşmeye Andiçme (ila) ve Gereği

İlgili ayet daha önce geçmişti. (Bkz. I. bölüm) Orada da belirtildiği gibi, "ilâ", sözlük anlamıyla "ant" (yemin), Şeriat dilindeki anlamıyla da "kocanın, karısıyla cinsel birleşimde bulunmamaya andiçmesi"dir.

Andiçme Biçimi

"İlâ" için koca, karısına, "vallahi seninle cinsel birleşimde bulunmayacağım!" diyebilir. Bunu derken de:

- Ne kadar zaman içinde birleşimde bulunmayacağını belirtmeyebilir.
- Dört ay ya da daha çok bir zaman belirterek belirli bir süre için cinsel birleşimde bulunmayacağını açıklayabilir.
- Hiçbir zaman cinsel ilişkide bulunmayacağını belirtebilir.

Bunların hepsi, "ilâ" için geçerlidir. (Bkz. el Mezâhibu'l-Erbaa, 4/463; Hidâye, 1-2/381; Mecmau'l-Enhür, 1/349-350; Dürer, 1/387 ve öteki fıkıh kitapları.) Bu, Hanefî Mezhebi'ne göre böyle. Şâfiî ve Malikî mezheplerine göreyse "cinsel birleşmemeye ant" içilirken, eğer süre belirtiliyorsa, o sürenin "dört aydan çok" olması gerekir. Yani "dört ay süreyle birleşmeme"ye andiçildiği zaman da, bu mezheplere göre olmaz. (Bkz. el Mezâhibu'l-Erbaa, 4/466, 468.)

Karı kocanın ikisi de özgür olabilirler. İkisi de köle olabilirler. Biri özgür, biri köle olabilirler. (Bkz. Râzî, 6/82.)

Şâfiî'ye göre "ilâ" süresi özgürde ve kölede değişmeyeceği için, andiçilirken de aynı süre göz önünde tutulur. İlâ olabilmesi için andiçilirken belirtilen sürenin dört aydan çok olması gerekir. Özgürde de, kölede de... Hanefî ve Malikî mezheplerine göreyse, köledeki sürenin, özgürdeki sürenin yarısı kadar olması gerekir. Yani "ilâ" olabilmesi için andiçilirken belirtilen süre, özgürde dört aydan, kölede de iki aydan az olmamalıdır. (Bkz. Hidâye, 1-2/383; Mecmau'l-Enhür, 1/350; Dürer, 1/387; el Mezâhibu'l-Erbaa, 4/464-466 ve öteki fıkıh kitapları.)

Hanefî, Şâfiî ve Malikî mezheplerine göre, cinsel birleşimde bulunmamaya andiçilirken:

• Tanrı (Allah) üstüne andiçilebilir.

• Tanrı'nın ad ve sıfatlarından biri üzerine andiçilebilir.

Ayrıca şu tür antlarda da "ilâ" gerçekleşebilir:

• "Eğer seninle cinsel ilişkide bulunursam, sen benden boş ol!"

• "Eğer seninle cinsel ilişkide bulunursam, kölem azad edilmiş olsun!"

Adak adayarak da "ilâ" yoluna gidilebilir. Hacc, oruç, namaz gibi ibadet adağı olabilir. "Sadaka" adağı olabilir. Ancak, Hanefî'ye göre adağın yerine getirilmesinin çok kolay olmaması gerekir ki, "ilâ" gerçekleşebilsin. "Hacc", "oruç" kolay değildir. Ama "birkaç rek'at namaz" kılmak kolay. Onun için de "eğer seninle cinsel birleşimde bulunursam iki rek'at (ya da dört rek'at, ya da sekiz, on rek'at) namaz kılmak adağım olsun!" dese, bu andıyla "ilâ" gerçekleşmez Hanefî Mezhebi'ne göre. Çünkü adadığı şey kolaydır. Ama "yüz rek'at namaz" gibi zor bir adakta bulunmuş olsa, "ilâ"sı geçerli olur. (Bkz. Mezâhibu'l-Erbaa, 4/464-468; Hidâye, 1-2/382-383; Dürer, 1/387; Mecmau'l-Enhür, 1/350.)

İlâ Süresi

Karısıyla cinsel birleşimde bulunmamaya (geçerli yöntemine göre) andiçmiş olan kimsenin, "*bekleme süresi*" vardır. Bu süre, ayette açıkça belirtilmiştir: *Dört ay.* Şâfiî'ye göre, bu süre, "özgür"ler için de, "köle"ler için de aynıdır. Ama Ebu Hanife ve Malikî'ye göre "bekleme süresi", özgürler için "dört ay"sa da, köleler için bunun yarısıdır: *İki ay.* (Bkz. Râzî, 6/82; Hidâye, 1-2/383; Dürer ve Mecmau'l-Enhür, aynı yerler; el Mezâhibu'l-Erbaa, 4/466.)

Bekleme Süresi Bitmeden Dönüş

Karısıyla cinsel birleşimde bulunmamaya andiçmiş olan kimse, süresinin dolmasını eklemeden karısıyla cinsel birleşimde bulunursa ne olur?

• Andı (yani ilası) bozulur.

Bozulunca ne olur?

Ayette açıkça, "bekleme süresi" dolmadan cinsel ilişkiye dönüldüğünde, Tanrı'nın bağışlayacağı bildiriliyor. Ama bu durumda, "yemin keffareti", yani ant için gerekli olan kurtulmalık burada da söz konusu mudur, değil midir?

Râzî, burada iki görüş bulunduğunu ve birinin "eski", birinin de "yeni" olduğunu yazıyor: "Eski görüş"e göre, Tanrı "bağışlayacağını" bildirdiği için, süre bitmeden cinsel ilişkiye dönüldüğünde, "keffaret" gerekli olmaz. "Yeni görüş"e göreyse, keffaret gerekli olur. (Bkz. Râzî, 6/82, 83.) Hanefî Mezhebi'ne göre de, "cinsel birleşmeme"ye andiçilirken ant, keffaret gerektiren türdense keffaret gerekli olur, başka türdense, gereği neyse o yerine getirilir. (Bkz. Mecmau'l-Enhür, 1/350; Dürer, 1/387; Hidâye, 1-2/381.)

Bekleme Süresinin Bitiminde

Karısıyla cinsel ilişkide bulunmamaya andiçen kimse, beklemesi gereken süre dolduğunda, karısından ayrılma durumunda kalır.

Hanefî Mezhebi'ne göre, cinsel birleşmemeye andiçmede, bekleme süresinin dolmasıyla karı kendiliğinden boşanmış olur (Bâin talakla). Kocanın ayrıca "boşama"sına gerek kalmaz. (Bkz. Hidâye, 1-2/381; Dürer, 1/387; Mecmau'l-Enhür, 1/350.) Şâfiî, Malikî ve Hanbelî mezhepleri bu görüşe karşı çıkmaktalar. Bu mezheplere göre, "sürenin sona ermesi", başlıbaşına "boşama" sayılmaz, boşama işinin ayrıca oluşturulması, bunun için de kocanın boşaması, ya da konunun yargıca götürülerek "boşanma"nın sağlanması gerekir. (Bkz. el Mezahibu'l-Erbaa, 4/475 ve ötekiler; Sâbûnî, Tefsiru Âyâti'l-Ahkâm, 1/313 ve ötekiler; Râzî, 6/83 ve ötekiler)

Kocanın cinsel birleşimde bulunmamaya andiçmesi (ilâ) daha önce de belirtildiği gibi, İslam öncesi dönemden kalma bir gelenektir. Ne var ki, Kur'an yorumlarında ve hadis açıklamalarında belirtildiğine göre, bu gelenekte – kadınların yararına– kimi değişiklikler yapılmıştır: Birleşmeme süresi azaltılmış, dört aya indirilmiştir.

b) Kimi Özel Konu ve Davalardaki Ant

Örnek: "Lian" adı verilen, karı koca "lanetleşmesi"ndeki ant. İlgili ayetler (Nûr Suresi, ayet: 6-10.) ve yorumları geçti. (Bkz. I. bölüm.) Bu lanetleşmede, karının ve kocanın nasıl andiçecekleri belirtilir.

"Lian"ın, "bu ümmete özgü" olduğu savunulur. (Bkz. el Mezâhibu'l-Erbaa, 5/106.)

"Lian", yalnızca "tanıklık" (şahadet) mıdır, yoksa "ant" (yemin) mıdır?

Ebu Hanife'nin verdiği karşılık:

• Tanıklıktır.

Şâfiî'nin, Malik'in ve Ahmed İbn Hanbel'in verdiği karşılık:

• Anttır.

Her iki görüşün de dayandırıldığı kanıtlar vardır. Bununla birlikte, "lian"da özel bir ant biçiminin bulunduğu da açıkça görülür. (Bkz. Sâbûnî, Tefsiru Âyâti'l-Ahkâm, 2/85.)

Örnek: Kimi özel durumlardaki "vasiyet tanıklıkları"nın "ant"ları. İlgili ayetler (Mâide Suresi, ayet: 106, 107.) ve yorumları daha önce (bkz. I. bölüm.) sunuldu. "Vasiyet tanıkları"nın, nasıl andiçmeleri gerektiği ayetlerde açıklanır.

c) Adaklardaki Ant

"Adak"larda da özel bir ant biçimi söz konusudur. Bkz. **ADAK.**

4- Davalarda "And"a Çağrı

Âli İmrân Suresi, ayet: 77

إِنَّ الَّذِينَ
يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ
لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ
إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٧﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Allah'ın ahdini ve *yeminlerini,* az bir değere değişenlerin, işte onların, Ahirette bir payları yoktur. Allah onlara Kıyamet günü hitab etmeyecek, onlara bakmayacak, onları, temize çıkarmayacaktır. Elem verici azab onlar içindir. (Âli İmrân Suresi, ayet: 77.)

Açıklama

Bu ayetin iniş nedeni olarak çeşitli olaylar aktarılır:

Kimi yorumcuya göre bu ayet, Yahudilerle ilgili olarak inmiştir. Zaten daha önceki ayetler de "kitap ehli"nden "Yahudiler"le ilgilidir. (Bkz. tefsirler, örneğin; Taberî, 3/228-229, Râzî, 8/104; Celâleyn, 1/55.) Bu yoruma göre, "Yahudiler'in dinbilirleri, Tevrat'ta Muhammed'in Peygamber olarak yer aldığını bildikleri halde gizlemişler, böyle bir şeyin Tevrat'ta yer almadığına *andiçmişlerdir.* "Ayette anlatılan da budur. (Bkz. aynı kaynaklar.)

Kimi yorumlara göreyse, "ayetin inişi"ne, başka olaylar neden olmuştur:

Hadis

Bir gün, Abdullah İbn Mes'ud, Peygamber'in "Her kim, Müslüman bir kimsenin malını koparmak için andiçmeye yönelir ve yalan yeıe andiçerse, kavuşacağı Tanrı'yı 'gazablanmış' (öfkeli) olarak bulacaktır" dediğini ve bunun üzerine Tanrı'nın, "Allah'ın ahdini ve yeminlerini az bir değere değiştirenlerin..." anlamındaki ayeti indirdiğini açıkladığını anlatır. Tam o sırada Eş'as gelir ve şöyle konuşur:

"Ebu Abdurahman (Abdullah İbn Mes'ud), size ne anlatıyordu öyle?! *Sözkonusu ayet* benim hakkımda inmiştir: Amcaoğlunun tarlasında bir kuyum vardı. Ama o bunu inkâr etti. Konu Peygamber'e götürüldü. Peygamber bana: 'Tanıkların var mı?' diye sordu. Ben de: 'Tanıklarım yok' dedim. Peygamber: 'Öyleyse andiçmesini iste!' dedi. Ben: 'Ey Tanrı Elçisi! Bu adam yalan yere de andiçer!' dedim. İşte bunun üzerine Peygamber: 'Her kim, Müslüman bir kimsenin malını koparmak için andiçmeye yönelir ve yalan yere andiçerse, kavuşacağı Tanrı'yı gazablanmış olarak bulacaktır' demiş, sonra da Tanrı, onu doğrulamak için *söz konusu ayeti indirmiştir.*" (Bkz. Buharî, Tefsir /3; Tecrîd, hadis no: 1064; Müslim, İmân /220-222, hadis no: 138; Ebu Davud, Eymân /2, hadis no: 3243; Tirmizî, Büyû' /42, hadis no: 1269; İbn Mace, Ahkâm /8, hadis no: 2323; Ahmet İbn Hanbel, 1/377, 379, 426, 442...)

Bu hadis, Kur'an yorumlarında da –yukarıdaki ayetin "iniş nedeni"ni açıklamak için– yer alır. (Bkz. Taberî, Tefsir, 3/229, Râzî 8/104; Kurtubî, 4/120; Sâbûnî, Safvetü't-Tefasir, 1/211.)

Hadis

Bir gün İbn Abbas'a iki kadının davası gelir. Kadınlar, bir evde deri dikiş işçisiyken, biri, öbürünün el ayasına biz batırmıştır. İbn Abbas, davaya bakar ve şunları söyler:

"Peygamber 'İnsanlar, yalnızca dava ileri sürmekle sonuç elde etmiş olsalardı, toplumun kanı ve malı uçup giderdi' demiştir. Davacıdan kanıt göstermesini isteyin. Davalıya da Tanrı'yı anımsatarak andiçtirin. Ve ona: Allah'ın ahdini ve yeminlerini az bir değere değiştirenlerin... (anlamındaki) ayetini okuyun!"

Bunun üzerine davalı kadına ant önerilir ve söz konusu ayet anımsatılır. Kadın suçunu üstüne alır (itiraf eder).

Bu dava sırasında, davacı, haklı olduğuna ve davalının dava konusu suçu işlediğine ilişkin andiçmek istemiş ama İbn Abbas, bunu kabul etmeyip Peygamber'in şöyle dediğini bildirmiştir:

"Andiçmek (yemin), davalıya düşer!" (Bkz. Buharî, Tefsir /3; Tecrîd, hadis no: 1685; Müslim, Akdiyye /1, hadis no: 1711; Tirmizî, Ahkâm /12, hadis no: 1342.)

Yukarıdaki ayetin "iniş nedeni" olarak başka olaylar da aktarılır. (Bkz. Buharî, Tefsir /3; Tirmizî, Ahkâm /12, hadis no: 1340; Taberî, Tefsir, 3/329-330; Râzî, 8/104.)

Yukarıdaki hadislerle, İslam hukukunda bir kural oluşmuştur: "Davacıya, davasını kanıtlamak; davalıya da *andiçmek* düşer." (Bkz. Tirmizî, Ahkâm/12, 1342 no'lu hadisin açıklaması; Hidâye, Kitâbu'd-Da'vâ, Bubu'l-Yemîn, c. 3-4, s. 187; Dürer, Kitâbu'd-Da'vâ, 2/332; Mecmau'l-Enhür, Kitâbu'd-Da'vâ, 2/200; el Eşbâh Ve'n-Nezâir, s. 86 ve ötekiler)

Karşılıklı Andiçme (Tehalüf)

Kimi zaman bir davada iki taraf da andiçmeye çağrılır:

Örnek: Bir alıcı (müşteri), bir de satıcı (bayi) vardır. Daha satıcı malının parasını; alıcı da satın aldığı malı elde etmeden arada bir anlaşmazlık olmuştur: Satıcı diyor ki: "Sen bu paradan daha çok para vereceksin, anlaşmamız böyle değildi." Alıcıysa "Hayır, alman gereken para bu kadardır, anlaşmamız da öyle..." diyor. Alıcı, ayrıca şunu da ileri sürmekte: "Senin bana sattığın mal bu kadar değildi, daha çoktu." Satıcıysa "Benim sana sattığım mal bu kadardı..." diyor. Ve dava şeriat yargıcına geliyor. Yargıç, iki yandan da "kanıt" (beyyine) istemektedir. Ne var ki, iki yanda da kanıt yoktur. İşte o zaman söz konusu olan, iki yanı da "andiçme"ye çağırmaktır. Eğer dava konusu alışverişin bozulmasını istemiyorlarsa... (Bkz. Hidâye, 3-4/193; Mecmau'l-Enhür, 2/207; Dürer, 2/339-340, ve öteki fıkıh kitapları, Babu't-Tehâlüf.)

Aslında burada bir dava varmış gibi gözüküyorsa da, iki dava vardır. İki taraftan her biri, bir yönden davacı, öbür yönden davalıdır. "Andiçmeleri" de davalı yönleri nedeniyledir.

Davalardaki "ant", İslam'da geçerli olan ant nasılsa öyle gerçekleştirilir. Genellikle ayrı bir biçimi söz konusu değildir. Yine de "takdir", şeriat yargıcınındır.

5- Antlaşmalardaki Ant

Birbiriyle çatışma durumundaki iki yan, sonunda anlaşabilirler ve aralarında kararlaştırılan noktalara, ilkelere, anlaşma hükümlerine uyacaklarına ilişkin karşılıklı olarak anda da yer verebilirler, andiçebilirler. Konu için bkz. **ANTLAŞMA.**

III- PEYGAMBER'İN VE ARKADAŞLARININ ANDİÇMELERİ

A- Peygamber'in Andı

Peygamber'in hadislerde çoğu kez; "Vellezî nefsü Muhammed'in bi yedihi" yani "Muhammed'in canı elinde olana (Tanrı'ya) andiçerim ki..." diye andiçtiği görülür. Kimine göre Peygamber'in ant biçimi buydu. (Bkz. Buharî, Eymân /3.)

Kimine göreyse Peygamber'in andiçme biçimi şuydu:

"Lâ ve Mukallibi'l-Kulûb!:Kalbleri (dilediği biçimde) evirip çevirene (değiştirene, Tanrı'ya) andolsun ki hayır!" (Buharî, Eymân /3; Tecrid, hadis no: 2066.)

"Peygamber'in yemini" olarak şu da aktarılır:

"Lâ ve esteğfirullah!:Tanrı'dan bağışlanmamı dilerim ki hayır, öyle değil!" (Bkz. İbn Mace, Keffarât /1, hadis no: 2093; Ahmed İbn Hanbel, 2/288.)

B- Peygamber'in Arkadaşlarının Andiçme Biçimleri

Gerek Peygamber'in, gerek arkadaşlarının İslam'da herkes için geçerli olan "vallahi", "billahi", "tallahi"... gibi genel ant biçimleriyle andiçtikleri tartışmasız. Ne var ki, Peygamber'in kimi zaman kendine özgü ant biçimiyle andettiği aktarıldığı gibi, arkadaşlarının da kimi zaman kendilerine özgü andiçme biçimleri bulunduğundan söz edilir.

Örneğin: Ebubekir'in, Peygamber'in huzurunda şöyle andiçtiği aktarılır:

"Lâ vallahi:Hayır vallahi!" (Bkz. Buharî, Eymân/3.)

Yine aktarıldığına göre Ömer'in bir andiçme biçimi vardı ve Peygamber onu yasaklamıştı. Şöyleydi:

"Lâ ve ebî:Babam üzerine andiçerim ki öyle değil!" (Bkz. Ahmed İbn Hanbel, 2/58.)

Bu ant biçimi için "Ömer'in yemini" deniyorsa da, aynı ant biçiminin Araplarda yaygın olduğu görülür. Yasak da, yalnızca Ömer'e değil, tüm Müslümanlara yönelmiştir. Çünkü İslam'da, "Allah, ad ve sıfatları üzerine yemin" edilebilir ancak. Daha önce de bu belirtilmişti.

IV- KUR'AN'DA YER ALAN "ANT" ANLAMINDAKİ SÖZCÜKLER

Kur'an'da kimi sözcükler vardır ki, "ant" anlamını dolaylı olarak içerir. "Ahd" ve "nezr" gibi. Birinci sözcüğün "ant" anlamını doğrudan yüklendiği yerler de vardır. Kimi sözcüklerin asıl anlamlarıdır "ant":

Kasem

Bu sözcük ve türevleri, yirmi dört kez yer alır ayetlerde.

Mâide Suresi, ayet	: 53, 106, 107
En'âm Suresi, ayet	: 109
A'râf Suresi, ayet	: 21, 49
İbrahim Suresi, ayet	: 44
Nahl Suresi, ayet	: 38
Nûr Suresi, ayet	: 53 (iki kez)
Neml Suresi, ayet	: 27
Rûm Suresi, ayet	: 55
Fâtır Suresi, ayet	: 42
Kalem Suresi, ayet	: 17
Vâkıa Suresi, ayet	: 75, 76
Hâkka Suresi, ayet	: 38
Meâric Suresi, ayet	: 40
Kıyamet Suresi, ayet	: 1, 2
Tekvîr Suresi, ayet	: 15
İnşikak Suresi, ayet	: 16
Fecr Suresi, ayet	: 5
Beled Suresi, ayet	: 1

Yemin

Türevleriyle birlikte, yirmi iki kez geçer:

Bakara Suresi, ayet	: 224, 225
Âli İmrân Suresi, ayet	: 77
Nisâ Suresi, ayet	: 33
Mâide Suresi, ayet	: 53, 89 (dört kez), 108 (iki kez)
En'âm Suresi, ayet	: 109
Tevbe Suresi, ayet	: 12, 13
Nahl Suresi, ayet	: 38, 92, 94
Nûr Suresi, ayet	: 53
Fâtır Suresi, ayet	: 42
Mücâdele Suresi, ayet	: 16
Münâfikûn Suresi, ayet	: 2
Tahrîm Suresi, ayet	: 12

Hilf

Türevleriyle birlikte on üç kez yer alır:

Mâide Suresi, ayet : 89
Bkz. **KEFFARET, ORUÇ.**
Nisâ Suresi, ayet : 62
Bkz. **MÜNAFIK**
Tevbe Suresi, ayet : 42, 56, 62, 74, 95, 96
Bkz. **MÜNAFIK, CİHAD**
Mücâdele Suresi, ayet : 14, 18 (iki kez)
Bkz. **MÜNAFIK**
Kalem Suresi, ayet : 10
Bkz. **MÜNAFIK**

İla

Bir kez geçer:
Bakara Suresi, ayet : 226

İtila:

Bir kez geçer:
Nûr Suresi, ayet : 22
"And" için ayrıca bkz. **ANTLAŞMA, CİHAD, TANIK-TANIKLIK, VASİYET.**

Özet

Ant, andiçme: Doğru, gerçek olduğuna, Tanrı'yı ya da kutsal bilinen, önemli görülen bir şeyi tanık göstererek anlatma. Ancak, İslam'da yalnızca "Tanrı ya da ad ve sıfatları üzerine" andiçilebilir. Başka şeyler üstüne olan and geçerli olmaz. Bununla birlikte kimilerine göre, Peygamber ve Kur'an üzerine de andiçilir.

Kur'an'da ant, pek çok kez yer alır. Kimi konularda Tanrı, kendi üzerine, Peygamberi üzerine, melekler üzerine, gök, yer, yıldızlar üzerine, gece, gündüz üzerine, ışık, karanlık üzerine ve daha başka şeyler üzerine andetmektedir.

Kimilerine göre Tanrı'nın bu andı, Araplarda andiçmenin yaygın oluşundan, Kur'an'ın da Arapça olmasındandır. Râzî'ye göreyse, buna şu nedeni de eklemek gerekir: İnandırmak için kâfirlere tüm kanıtlar gösterilmiştir, ama kâfirler inanmayınca, "anttan başka yol kalmamıştır".

Antlar genel olarak "lağv", yani "boş, geçerlilik yanı bulunmayan", sonra "mün'akide" yani "bağlanmış", geçerlik kazanmış" ant diye ikiye ayrılır. Birincisi için "keffaret", yani "ant kurtulmalığı" gerekmemekte. İkincisi içinse bozulduğunda, bu gereklidir. Birincisi geçmiş, ya da içinde bulunulan zamanla ilgilidir. Yaptı, etti, yapmakta, etmekte... gibi. İkincisiyse gelecek zamanla ilgili. Yapacak, edecek... gibi. Bozulan andın "keffaret"i; on yoksulu doyurmak, ya da giydirmek, ya da bir köle azad etmek, ya da (eğer bunlara güç yetirilemiyorsa) üç gün oruç tutmaktır. "Lağv" gibi, keffaret gerekli olmayan bir "yemin"den daha söz edilir ve "ğamûs (batırıcı)" diye adlandırılır. Ancak, "lağv"la "ğamus" arasında fark var. "Lağv" andında, "bile bile yalan söyleme, bile bile yalan yere andiçme" yoktur, "rastgele" ve "ağızdan kaçırarak" ya da "doğru olduğu sanılarak" andiçme vardır. Bakara Suresi'nin 225. ve Mâide Suresi'nin 89. ayetlerinde, bu tür antları Tanrı'nın bağışlayacağı bunlardan dolayı günah yazılmayacağı bildirilir. Ama "ğamus" andı öyle değil. "Vallahi yaptım, vallahi oldu..." gibi sözler söylenirken "bile bile ve yalan yere andiçilmekte"dir. "Keffaret"inin gerekli olmaması, "kurtulmalık"la günahından arınılamayacağı içindir.

Gerekli olmadıkça, "andiçilmemesi" ve "antların, iyi şeylere engel yapılmaması" istenir.

Antlar, tüm inançlarda önemli olduğu gibi, İslam'da da önemlidir. Öneminden dolayı "dava"larda, gerektiğinde "andiçilmesi" istenmekte.

➤ANTLAŞMA

Bir konuda anlaşanların, karar verenlerin, anlaşma ve kararlarına uyacaklarına, uygun tutum izleyeceklerine söz vermeleri, andiçmeleri (ahidleşmeleri)

I- KUR'AN'DA YER ALAN ÇEŞİTLİ ANTLAŞMALAR

A- Tanrı ile Kulları Arasında

1- Tanrı ile Ademoğulları Arasında (Genel)

أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ
أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ٦٠
وَأَنِ اعْبُدُونِي هَٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ٦١

Yâsîn Suresi, ayet: 60, 61

Anlamı (Diyanet'in)

Ey insanoğulları! Ben size, şeytana tapmayın, o sizin için apaçık bir düşmandır, Bana kulluk edin, bu doğru yoldur, diye bildirmedim mi? (Yâsîn Suresi, ayet: 60, 61.)

Açıklama

"Bildirmedim mi?", 60. ayetin başında yer alan "elem a'hed"in anlamıdır. Yani bu anlam uygun görülmüş bulunuyor. Kur'an yorumlarındaysa genellikle "tavsiye etmedik mi, buyurmadık mı?" anlamının verildiği görülür. (Bkz. Taberî, Celâleyn, Râzî, İbn Kesir, Kurtubî, Beyzâvî, Keşşaf...) İbn Cevzî de, "ahd"a "tefsirciler"in Kur'an'daki yerlerine göre yedi anlam verdiklerini, buradaysa "vasiyyet" (tavsiye, öğüt) anlamını uygun gördüklerini yazar. (Bkz. Nüzhetü'l-A'yün, s. 447.) Rağıb da, el Müfredât'ında "ahd"da bir "ant" anlamının bulunduğunu ve "falanca filancayla ahd etti" denince "andlaştılar (aralarında karşılıklı bir üstleme oldu)" anlamının dile getirildiğini belirtiyor ve ardından: "Andolsun ki daha önce Adem'e ahd vermiştik, fakat unuttu, onu azimli bulmadık" anlamındaki ayeti (Tâhâ Suresi, ayet: 115.), yukarıdaki ayeti, "doğrusu ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe hiçbir peygambere inanmamak üzere Allah bize ahd verdi, diyenlere..." diye başlayan ayeti (Âlî İmrân Suresi, ayet: 183)... "İbrahim'e ve İsmail'e ahd verdik..." diye anlatılan ayeti (Bakara Suresi, ayet: 125.) örnek veriyor. (Bkz. el Müfredât, "a-h-d".)

Görülüyor ki, yukarıdaki ayette yer alan "ahd"de ve "ahidleşme"lerde (antlaşmalarda) söz konusu olan "ahd"ın anlamı az-çok bulunmakta.

Fahruddin Râzî, bu ayetteki "elem a'hed ileyküm"e en doğru anlamın "size vasiyette bulunmadım mı? (Tavsiye etmedim mi, öğütlemedim mi?)" olduğunu savunuyor olmakla birlikte, burada, "Tanrı ile Adem arasında" ya da "Tanrı ile Adem zürriyeti (Ademoğulları) arasında" olduğu bildirilen "ahd"ın anlatılmak istendiğini ileri süren görüşlere de yer veriyor. (Bkz. Râzî, 26/96.)

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِيٓ ءَادَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ
عَلَىٰٓ أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هٰذَا غٰفِلِينَ ﴿١٧٢﴾ أَوْ تَقُولُوٓا إِنَّمَآ أَشْرَكَ
ءَابَآؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ
الْمُبْطِلُونَ ﴿١٧٣﴾

A'râf Suresi, ayet: 172, 173

Anlamı (Diyanet'in)

Rabbi'n, insanoğlunun sulbünden soyunu devam ettirmiş, onlara: "Ben sizin Rabbi'niz değil miyim" demiş ve *buna kendilerini şahit tutmuştu.* Onlar da: "Evet şahidiz!" demişlerdi. Bu, Kıyamet günü, "Bizim bundan haberimiz yoktu" dersiniz veya "Daha önce babalarımız Allah'a ortak koşmuşlardı. Biz de onlardan sonra gelen bir soyuz. Bizi, boşa çalışanların yaptıklarından ötürü yok eder misin?" dersiniz diyedir. (A'râf Suresi, ayet: 172, 173.)

Açıklama

Bu çevirideki "Rabbi'n, insanoğlunun sulbünden soyunu devam ettirmiş" anlamı yerine, Hasan Basri Çantay'ın uygun gördüğü anlamda "Hani Rabbi'n Ademoğullarından, onların sırtlarından zürriyetlerini çıkarıp", ya da Abdullah Atıf Tüzüner'in çevirisindeki anlamla: "Şunu da hatırlayınız ki, Rabbi'n, Ademoğularının sırtından nesillerini çıkararak" dense, ayetteki karşılığına daha uygun bir anlam olur.

Kur'an yorumlarında, burada, "Tanrı ile Ademoğulları arasında, çok önceleri (ezelde) meydana gelen bir *antlaşma*dan (misak) söz edildiği anlatılır; Tanrı, Kıyamete dek gelecek Ademoğullarını (tüm çocuklarını), "Adem'in sırtından", yani "bel"inden "birer zerre" gibi çıkarıp ortaya koymuş, kendileriyle konuşmuştur.

"–Ben sizin Tanrı'nız değil miyim?

"–Evet, bunun tanıklarıyız?"

Ademoğulları, Tanrı'yı her zaman tanıyacaklarına ilişkin kesin söz vermişlerdir. "Antlaşma-sözleşme" (misak) bağlanmıştır böylece. Sonra, "zerre"ler durumundaki "Adem zürriyeti", geri "Adem'in sulbü"ne döndürülmüşlerdir.

Kimi böyle yorumluyor. (Bkz. Taberî, Tefsir, 9/75 ve ötekiler; Râzî, 15/46.) Birçok eski yorumcunun yorumudur bu. İbn Abbas da bunlar arasındadır. Daha sonraki yorumculardan birçoğu da bu yorumu benimsemekte. Bunlar arasında, Râzî de bulunmakta. Bu yorumun doğruluğuna, kimi hadisler de kanıt olarak gösterilir:

Hadis

"Tanrı Adem'i yarattığında, onun sırtını sıvazladı. Onun sırtından, Kıyamete dek yaratacağı her bir insan çıkıp meydana geldi..." (Bkz. Tirmizî, Tefsir/8, hadis no: 3076.)

Bu hadis ve daha başka hadisler, "tefsir"lerde de yer alır.

Fahruddin Râzî, bu yorumu benimsiyor olmakla birlikte, bu yoruma karşı çıkanların "itiraz"larına genişçe yer veriyor. Râzî'nin de belirtiğine göre, bu yoruma karşı çıkanlar, örneğin şunları söylüyorlar:

Eğer "Adem'in sırtından zürriyetinin çıkarılmış olması" söz konusu bulunsaydı, ayette; "Senin Rabbi'n, Ademoğullarının sırtından zürriyetlerini almıştı" yerine "Senin Rabbi'n, Adem'in sırtından zürriyetini (çıkarıp) almıştı" denirdi.

Eğer insanlarla Tanrı arasında bir sözleşme bulunsaydı, insanlar onu anımsayacaklardı. Eğer tam birer akıllı durumunda bulunuyorlardıysa... çünkü, insan, çok önemli bir olayı unutmaz. Hem akıllı olsun, hem de son derece önemli bir olayı unutsun; bu olamaz. Öyle bir antlaşma, sözleşme olsaydı, az ya da çok anımsardı. Akıllı değildiyse zaten öyle bir sözleşmenin önemi olmaz.

Sonra öyle bir şey nasıl olmuş olabilir? Ruhlarımız başka cesedlerde mi yer aldılar? O zaman "tenasuh" (ruh göçü) inancını kabul etmek gerekir. Böyle bir şey olsaydı, yine anımsamamız gerekirdi.

Yaşam, akıl ve kavrayış için insanın "ruh"uyla birlikte "beden"inin bulunması da gereklidir, şarttır. Eğer bu böyleyse, o "Adem'in sırtından çıkarılıp meydana konmuş olan zerreler"in de "canlı, akıllı, kavrayışlı" olmaları düşünülemez.

Eğer bir zamanlar bir *antlaşma* gerçekleşmiş bulunsaydı, bu gereğine uymayanların aleyhine kullanılacak demektir. Kişi, hiç anımsamadığı bir "sözleşme"nin gereğine uymadı diye nasıl sorumlu olabilir?

Daha başka karşı çıkışlar da var. (Bkz. Râzî, 15/47-50.)

Râzî, bütün bu karşı çıkışları bir bir cevaplandırabileceğini belirtiyor ve karşılık vermeye girişiyor. Özeti şu:

"Tanrı, her şeye güç yetirir ve dilediğini yapar".

Râzî, ayetteki sözlerin de, "hadis"in açıklamaları doğrultusunda yorumlanabilir olduğunu belirtiyor. (Bkz. Râzî, 15/50.)

Yukarıdaki ayetlerde bulunan kimi sözcüklerin okunuşları, "okuma uzmanları" (kurra) arasında farklı biçimlerde görülmekte:

Yukarıda tekil olarak görülen "zürriyet"i, Nâfi, İbn Amir ve Ebu Amir, "zürriyyat" (zürriyyatihim) okumakta, "Dersiniz (daha doğrusu 'demeyesiniz')" anlamına gelen "en tekûle"yi de Ebu Amir, derler (daha doğrusu 'demesinler') anlamına gelen "en yekûlû" biçiminde okuyor. Daha başka okuma farkları da var. (Bkz. Ebu Zer'a, Hüccetü'l-Kerâât, Beyrut, 1979, s. 301, 302.)

Konu için ayrıca bkz. ADEM, AMEL.

2- Tanrı ile Kimi Ümmet Arasındaki Antlaşma

Tanrı ile Musa ve toplumu arasında da "misak"ın, "muahede"nin olduğu ayetlerde anlatılır.

Bkz. İSRAİLOĞULLARI, MİSAK, MUSA, SÖZLEŞME.

Tanrı ile tüm "kitab ehli"nin "ahd"i, "misak"ı da söz konusudur. Yani İsa Peygamber ve inanırları da bu kapsam içindedir. Bkz. İNCİL, İSA, NASÂRÂ.

B- İnsanların Birbirleriyle Antlaşmaları

1- Müslümanların Başkalarıyla Antlaşmaları

a) Müslümanlarla Putataparlar Arasında Antlaşma

عَسَى اللَّهُ أَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ
وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةً وَاللَّهُ قَدِيرٌ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٧﴾

Mümtehine Suresi, ayet: 7

Anlamı

Olur ki, Tanrı, sizinle düşman olduklarınız arasında bir sevgi yaratır. Tanrı, Güçlü'dür. Ve Tanrı, çok Bağışlayan ve Acıyan'dır. (Mümtehine Suresi, ayet: 7.)

Açıklama

Kur'an yorumcuları, Müslümanların "düşmanları" olarak sözü edilenlerin, burada, "Mekke putataparları" olduğunda birleşiyorlar. Müslümanlarla bunlar arasında "sevgi" (meveddet) yaratılacağı söz veriliyor.

Bu söz ne zaman gerçekleşmiştir?

Yorumlar, bu sorunun karşılığında ayrılıyor.

Yorumcuların çoğunun benimsedikleri yoruma göre, bu söz, "Mekke'nin fethi"yle gerçekleşmiştir. (Bkz. Taberî, Tefsir, 28/42; e'teshîl Li Ulûmi't-Tenzil, 4/114; Râzî, 29/303. Beyzavi'de, Celâleyn'de ve öteki ünlü tefsirlerde de bu görüş paylaşılır.)

Bununla birlikte, ayette verilen sözün, "Hudeybiye Barış Antlaşması"yla gerçekleştiğini ileri sürenler de vardır. (Bkz. Prof. Dr. Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi, çev. Prof. Dr. Salih Tuğ, İstanbul, 1980, 1/275.)

Söz konusu barış antlaşması nasıl, hangi nedenlere dayalı olarak gerçekleşti?

Hudeybiye Barış Antlaşması ve Nedenleri (Kısaca)

Yıl: 627.

Taraflar: Müslümanlar ve Putataparlar.

Hem Müslümanları, hem de putataparları barışa yönelten, zorlayan nedenler vardı; Müslümanlar, iki önemli düşman karşısında bulunuyordu: Mekke putataparları ve Hayber Yahudileri. Bunlar anlaşmalıydılar. Müslümanlar, bu iki düşmanla birden savaşacak güçte değildi. Biriyle anlaşıp öbürünü vurmak gerekiyordu. Anlaşmakta putataparların da yararı vardı. Mekkeliler, ekonomik sıkıntı içindeydiler. Ticaret yollarının çok önemli bir kesimi, Müslümanlar tarafından kesilmişti. Kıtlığa, darlığa düşmüştü putataparlar, Müslümanlarla bir barış antlaşması olursa, bu durum ortadan kalkardı (Bkz. Prof. Dr. Muhammed Hamidullah, aynı kitap, 1/274-280.)

Mekke'nin batı kesiminde, Cidde yolu üzerinde 15 km. kadar uzaklıkta bulunan, yüksek dağlar arasından Mekke'ye uzanan yola egemen bir dağ geçidi durumundaki Hudeybiye bölgesinde toplanıldı. Barış antlaşması, adını buradan alır.

Hudeybiye Barış Antlaşması'nın Hükümleri

• Müslümanlar, Mekke'ye bir ziyarette bulunmadan hemen Medine'ye geri dönecekler. Fakat, onlara ertesi yıl için üç günlük bir hacc ziyareti olanağı verilecektir.

• Mekke'ye sığınan hiçbir Medineli Müslüman, iade edilmeyecek. Ama Muhammed bundan böyle kendisine sığınan bütün Mekkelileri, Mekke'deki yetkililerin, köleyse efendisinin, özgürse ailesinin isteği üzerine iade etmek zorunda olacaktır.

• Bu barış antlaşmasına giren birleşikler de içinde bulunmak üzere her iki ülke arasında bu barış antlaşması, *on yıl* süreyle yürürlükte kalacaktır. Bu barış antlaşması, her iki tarafın hükmü altındaki bölgelerin, öteki taraftan gelecek kervanlara tam bir geçit güvenliği içinde açık tutulmasını sağlayacaktır. Bu barış antlaşmasıyla, *üçüncü şahıslarla girişilecek savaşlarda, her iki taraf da tarafsız kalacaktır.* (Bkz. Buharî, Sulh /6, Şürût /10; Tecrîd, hadis no: 1164; Müslim, Cihad /90-97, hadis no: 1783-1786; Ebu Davud, Cihad /168, hadis no: 2765; Ahmed İbn Hanbel, 4/298; Prof. Dr. Muhammed Hamidullah, aynı kitap,1/278 ve ötekiler.)

Görüldüğü gibi antlaşmadaki hükümler, Müslümanların pek yararına değil gibiydi. Özellikle sığınmalar konusunda. Bu nedenle de Hattab Oğlu Ömer, Peygamber'e tepkisini göstermişti:

"–Sen hak Peygamber değil misin?

"–Evet!

"–Biz hak üzerine değil miyiz, düşmanlarımız da batıl üzerinde değiller mi?

"–Evet!

"–Öyleyse, dinimiz uğrunda bu alçaklığa neden katlanıyoruz?

"–Kuşkusuz ben Tanrı'nın elçisiyim. Ve ben ona karşı geliyor değilim. O, benim yardımcımdır.

"–Peki sen (buraya gelirken): "Biz, Beytullah'ı (Kâbe'yi) ziyaret edeceğiz!" demedin mi?

"–Evet ama, ben sana 'bu yıl için' diyerek yılını belirledim mi?

"–Hayır.

"–Nasıl olsa, Beytullah'a gidecek ve ziyaret edeceksin. (Gelecekte de olsa.)

"–!!!"

(Bkz. aynı kaynaklar, aynı yer.)

Peygamber, putataparlara başka ödünler de vermişti antlaşma metni kaleme alınırken:

Putataparların temsilcisi (Süheyl), "Muhammedü'r-Resûullah" deyimine karşı çıkınca "Muhammed İbn Abdullah" (Abdullah Oğlu Muhammed) yazılmıştı metne. Başta, "bismillahirrahmanirrahim"e de aynı temsilci karşı çıkmıştı. Ve onun isteği üzerine, "Bismikellahumme" (ey Tanrı senin adınla) yazılmıştı.

Bunlar, Müslümanların o yıl Kâbe'yi ziyaret edemeden Medine'ye dönmek zorunda kalışları, "Mekke'ye sığınan bir Müslümanın Muhammed'e iade edilmesi zorunluluğu" yokken, "Muhammed'e sığınan (Müslüman) Mekkelilerin, il-

gililerin istemeleri durumunda iade edilmeleri zorunluluğu"nun bulunması, önemli ödünlerdi. Ne var ki, antlaşmanın, sonuçta Müslümanlara yararlı olduğu görüldü; Müslümanlar, varlıklarını kabul ettirmiş oldular. Ayrıca iki büyük düşmanın, Mekke putataparları ve Hayber Yahudilerinin birliktelikleri bozulmuş oldu. Daha sonra ikinci düşman, bir süre sonra da birinci düşman ortadan kaldırılacaktı.

Şu ayetlerin, kimine göre Mekke'nin fethi, kimine göreyse Hudeybiye Barış Antlaşması'yla ilgili olduğu Kur'an yorumlarında belirtilir:

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا ﴿١﴾ لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ
وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿٢﴾
وَيَنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَزِيزًا ﴿٣﴾

Fetih Suresi, ayet: 1-3

Anlamı (Diyanet'in)

Ey Muhammed! Doğrusu Biz sana apaçık bir zafer sağlamışızdır. Allah böylece senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar, sana olan nimetini tamamlar, seni doğru yola eriştirir. Böylece sana kimsenin güç yetiremeyeceği bir şekilde yardım eder. (Fetih Suresi, ayet: 1-3.)

Putaparlarla Yapılan Antlaşmaların Sonu

Kimi hemen "iptal" ediliyor. Kimi de süresi sonuna kadar bırakılıyor, ama bir daha yenilenmiyor:

Yıl: Hicret'in 9. yılı. Miladi 631. Mekke "feth"edileli bir yıl olmuştur. İslam adamakıllı güçlenmiştir artık. Birkaç ay önce Tebük Seferi'ne çıkmış olan Peygamber, dönüp gelmiş, (Medine'de) dinlenmiş, her şey durulmuştur. "Büyük Hacc" mevsimi yaklaşmaktadır. (Zi'l-Ka'de ayının sonları.)

Ve "putataparlarla olan antlaşmalar"a son veren ayetler gelir:

بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١﴾
فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَأَنَّ اللَّهَ
مُخْزِي الْكَافِرِينَ ﴿٢﴾ وَأَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ
الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ فَإِنْ تُبْتُمْ

Tevbe Suresi, ayet: 1-4

فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْۚ وَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُٓوا اَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللّٰهِۜ وَبَشِّرِ الَّذِينَ
كَفَرُوا بِعَذَابٍ اَلِيمٍۙ ﴿٣﴾ اِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ
لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْـًٔا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ اَحَدًا فَاَتِمُّٓوا اِلَيْهِمْ
عَهْدَهُمْ اِلٰى مُدَّتِهِمْۜ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٤﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Allah ve Peygamberi'nden: Kendileriyle *antlaşma* yaptığınız müşriklere ihtardır: *Yeryüzünde dört ay daha dolaşabilirsiniz.* Allah'ı aciz bırakmayacağınızı, Allah'ın inkârcıları rezil edeceğini bilin. Allah'ın ve Peygamberi'nin putatapanlardan uzak olduğunu *büyük hac günü,* Allah ve Peygamberi insanlara *ilan eder.* Eğer tevbe ederseniz, bu, sizin için daha hayırlı olur. Yüz çevirirseniz bilin ki, siz Allah'ı aciz bırakamazsınız. Ey Muhammed! İnkâr edenlere, can yakıcı azabı müjdele. Yalnız *antlaşma* hükümlerinde size karşı bir eksiklik yapmayan ve aleyhinizde kimseye yardım etmeyen müşriklerle yaptığınız *antlaşmaya,* sonuna kadar riayet edin. Allah, sakınanları sever. (Tevbe Suresi, ayet: 1-4.)

Açıklama

Bu ayetlerde, "antlaşma"larla ilgili olarak bildirilen şu:

Putataparlarla olan "antlaşma"lar –genel olarak– geçersiz sayılıp ortadan kaldırılmıştır. Dünyada yaşamaları için de "dört ay" süre verilmiştir. Bu süre içinde "yeryüzünde serbestçe dolaşabilir" putataparlar da. "Antlaşma"larının süresi daha önce bitmiş olanlara da bu dört ay içinde dokunulmaz. "Süre uzamış" sayılır. Ama antlaşmanın süresi "dört ay"dan uzunsa, dört ay biter bitmez sona erer. (Bkz. Râzî, 15/219.) Duyurulan süre, yani dört ay bitince, putataparlar iki yoldan birini seçmek zorundadırlar: İslam ya da ölüm.

Putataplardan, Müslümanların zararına davranmadıkları ve antlaşmalarına tam uydukları belirlenmiş olanlarla yapılan antlaşma içinse bir ayrıcalık söz konusu: Sonuna kadar antlaşma hükümlerine uyulacaktır. Ama sona erer ermez, bir daha antlaşma söz konusu değildir. Yine ya İslam ya da ölüm. Yani ya Müslümanlığı kabul edecekler, ya da "kılıç"tan geçirileceklerdir. (Bkz. Keşşaf, 2/245; Beyzâvî, s. 218.)

Duyuru, "büyük hac günü" yapılmıştır.

• "Büyük hacc" nedir?

Belirtildiğine göre "küçük hacc", "umre"dir; "büyük hacc"sa, "farz hacc"dır. (Bkz. Keşşaf, 2/245.)

• "Büyük hacc günü" nedir?

Konu tartışmalı.

Kimi yoruma göre, "arefe günü"dür. Kimine göreyse, "kurban bayramı günü"dür. (Bkz. Taberî, Tefsir, 10/49-50; F. Râzî, 15/221; Buharî, Tefsir, 9/; Müslim, Hacc /435; Ebu Davud, Menâsik /67, hadis no: 1945; Tirmizî, Tefsir/10, hadis no: 3089.)

Putataparlara Duyuru Olayı

Putataparlara duyurunun yapıldığı sırada "büyük hacc"a hazırlık söz konusuydu. Hacc komutanlığını, Peygamber, Ebubekir'e vermişti. Ebubekir Medine'den ayrıldıktan sonra Tevbe Suresi'nin, "putataparlara duyuru"yu içeren ayetleri geldi.

Peygamber, bu ayetleri ve gereklerini "duyurmak" üzere Ali'yi görevlendirdi, kendi devesine bindirerek gönderdi.

Ali, duyuruyla birlikte Ebubekir'in bulunduğu yere vardı. Ve duyuru sundu:

• Bundan böyle Beytullah'a (Kâbe'ye) hiçbir putatapar yaklaşmayacak, hacc ziyaretinde bulunamayacak.

• Hiçbir kimse, Kâbe'yi çıplak olarak ziyaret edemeyecek.

• Mümin (Müslüman) olandan başka cennete girmeyecek.

• Bozulmamış antlaşmalar, süresi sonuna değin geçerli olacak. (Bkz. Taberî, Tefsir, 10/52-53; Râzî, 15/218 ve öteki tefsirler. Ayrıca bkz. Buharî, Tefsir, 9/2-3; Tecrid, hadis no: 803; Müslim, Hacc /435, hadis no: 1347; Ebu Davud, Menasik /67, hadis no: 1946; Tirmizî, Tefsir /10, hadis no: 3091.

Bu duyuruyu, Ebubekir'in değil de, Ali'nin sunmasının nedeni olarak, Ali'nin Peygamber'in "yakını-akrabası" olması gösteriliyor. Yani bu durumun daha güven verici olduğu belirtiliyor. Başka nedenler ileri sürenler de var. (Bkz. Râzî 15/218, 219.)

فَاِذَا انْسَلَخَ
الْاَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ
وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَاِنْ تَابُوا وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ
وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ
٥ وَاِنْ اَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَاَجِرْهُ حَتّٰى يَسْمَعَ
كَلَامَ اللّٰهِ ثُمَّ اَبْلِغْهُ مَاْمَنَهُ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ ٦

Tevbe Suresi, ayet: 5, 6

Anlamı (Diyanet'in)

"Hürmetli aylar" çıkınca, *putatapanları, bulduğunuz yerde öldürün.* Onları yakalayıp hapsedin. Her gözetleme yerinde onları bekleyin. Eğer tevbe eder, namaz kılar ve zekât verirlerse peşlerini bırakın. Doğrusu Allah bağışlar ve merhamet eder. Ey Muhammed! Putatapanların biri sana sığınırsa, o Allah'ın *sözünü dinleyinceye kadar*, kabul et. Sonra onu, güven içinde olacağı yere ulaştır. Çünkü onlar bilgisiz bir topluluktur. (Tevbe Suresi, ayet: 5, 6.)

Açıklama

"Hürmetli aylar", çarpışmanın yasak olduğu aylardır: Zilhicce'nin onundan başlar, Muharrem, Safer, Rebiu'l-evvel ve Rebiu'l-âhir'in onuna değin sürer. (Bkz. tefsirler, örneğin, Râzî, 15/225.) Aylar için bkz. AY.

"Hürmetli aylar" çıkınca putataparlara ne yapılması gerektiği bildiriliyor:

• Nerede, ne zaman bulunurlarsa, orada o zaman öldürülürler.

Bu hüküm genel.

• Tutsak alınırlar.

Savaş, çarpışma sonucunda.

• Hapsedilirler.

• İzlenirler, yakalamak için gözetlenirler. (Râzî, 15/225.)

• Ya da Müslüman olup kurtulurlar.

Sığınan kimseye ne yapılması gerektiği de bildiriliyor:

"Tanrı'nın sözünü anlama fırsatı vermek için, sığınma başvurusu kabul edilir".

Yani, "Kur'an'ı dinleyip anlaması, Müslüman olması için" fırsat verilir. Bunun için gerekli güvence sağlanır.

Tevbe Suresi, ayet: 7-10

كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللّٰهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ
اِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ
فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧﴾ كَيْفَ
وَاِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ اِلًّا وَلَا ذِمَّةً يُرْضُونَكُمْ
بِاَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبٰى قُلُوبُهُمْ وَاَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ
﴿٨﴾ اِشْتَرَوْا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِهِ

إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩﴾ لَا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ
إِلًّا وَلَا ذِمَّةً وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ ﴿١٠﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Mescid-i Haram'ın yanında antlaştıklarınızın dışında, putatapanların Allah katında ve Peygamber'in önünde bir *antlaşmaları* olabilir? Size doğru davrandıkça, siz de onlara doğru davranın. Allah, *sözleşmelerini bozmaktan sakınanları* sever. Nasıl olabilir ki, size üstün gelselerdi bir yakınlık veya *ahd* gözetmezlerdi. kalpleriyle istemezlerken sizi ağızlarıyla hoşnut etmeye uğraşırlar. Çokları, fâsıktırlar. Allah'ın ayetlerini az bir değere değişip, O'nun yolundan alıkoydular. Onların işledikleri gerçekten ne kötüdür. Onlar, hiçbir müminin yakınlık veya *ahdini* gözetmezler. İşte aşırı giden, bunlardır. (Tevbe Suresi, ayet: 7-10.)

Açıklama

Yalnızca "Mescid-i Haram'ın yanında" antlaşma yapılanların antlaşmalarının geçerli olduğu bildiriliyor.

Bunlar kimlerdir?

İleri sürüldüğüne göre, "Mescid-İ Haram'ın yanındaki antlaşma" denirken anlatılmak istenen, "Hudeybiye Barış Antlaşması"dır. Bu antlaşma bozulmuş ve Mekke ele geçirilmişti. Ama bu antlaşmaya dolaylı olarak girmiş olanlardan kimi kabileler, antlaşmaya bağlılık göstermişlerdi. Süresi sona erinceye kadar, antlaşmanın bunlar için geçerli olduğu bildiriliyor. Kimi yorumcuya göreyse, söz konusu olan Mekkelilerdir. Antlaşmadan dolayı, hemen öldürülmeleri yoluna gidilmemiş, hiç değilse "dört ay" süre verilmişti kendilerine. (Bkz. Taberî, Tefsir, 10/58-59.)

8 ve 10. ayetlerde geçen "ill"e üç anlam verilir: "Ant", "antlaşma" ve "yakınlık". (Bkz. Taberî, Tefsir, 10/60-61; Râzî, 15/230-231.) Diyanet'in resmi çevirisindeyse "yakınlık" anlamı verildiği görülür. Kimine göreyse, buradaki "ill"in aslı "il"dir ve İbranca, "Tanrı" anlamına gelir, Tanrı'nın adlarındandır. (Bkz. Râzî, 15/231.) "Tanrı" anlamına gelen "il", kimine göre de Nabatça'dır. (Bkz. Süyûtî, el İtkân Fi Ulumi'l-Kur'an, 1/180.)

Aynı ayetlerde geçen "zimmet" de "ahd-antlaşma" anlamına gelir. (Bkz. Râzî, 15/231 ve öteki tefsirler.)

Tevbe Suresi, ayet: 11-13

فَإِنْ تَابُوا
وَأَقَامُوا الصَّلَوٰةَ وَآتَوُا الزَّكَوٰةَ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ

وَنُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١١﴾ وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ
مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَئِمَّةَ
الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ ﴿١٢﴾
أَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ
الرَّسُولِ وَهُمْ بَدَءُوكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ أَتَخْشَوْنَهُمْ فَاللَّهُ
أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Eğer tevbe eder, namaz kılarlar ve zekât verirlerse sizin din kardeşiniz olurlar. Bilen kimseler için ayetleri uzun uzadıya açıklıyoruz. Eğer *antlaşmalarından* sonra, yeminlerini bozarlar, dininize dil uzatırlarsa, inkârda önde gidenlerle savaşın. Çünkü onların *yeminleri* sayılmaz. Belki vazgeçerler. Yeminlerini bozan, peygamberi sürgüne göndermeye azmeden bir toplumla savaşmanız gerekmez mi ki, önce onlar başlamışlardır? Onlardan korkar mısınız? Eğer inanıyorsanız bilin ki, asıl korkmanız gereken, Allah'tır. (Tevbe Suresi, ayet: 11-13.)

b) Müslümanlarla "Kitab Ehli" Arasında Antlaşma

Enfâl Suresi, ayet: 55, 56

إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٥﴾
الَّذِينَ عَاهَدْتَ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ
مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ ﴿٥٦﴾

Anlamı

Tanrı katında, yeryüzündeki hayvanların en zararlısı, kâfirlerdir. Onlar inanmazlar. (Ey Muhammed!) Onlar öyle kimselerdir ki, içlerinden kimileriyle sen *antlaşma* yaptın, sonra onlar her defasında *antlaşmalarını* bozar oldular. Onlar sakınmazlar. (Enfâl Suresi, ayet: 55, 56.)

Açıklama

Beyzâvî, Taberî ve Fahruddin Râzî gibi ünlü Kur'an yorumcularının da aralarında bulunduğu yorumcular, burada, "Kurayzaoğulları Yahudileri"nden söz edildiğini yazarlar.

Kurayzaoğulları, Medine ve çevresinde bulunan Yahudilerin bir kesimidir. Medine Yahudileri üç kesim olarak ayrılır: Nadiroğulları, Kurayzaoğulları ve Kaynukaoğulları. Bunların bir kesimi Medine'nin içinde, bir kesimi de çevresinde otururlardı. Medine'nin bütün üretim, ekim, dikim işlerini, ticaretini ellerinde bulundururlardı. Peygamber, Nadiroğulları'nın hurmalıklarını yaktırdı, kestirdi savaş sırasında. (Bkz. Tecrid, hadis no: 1576 ayrıca bkz. Haşr Suresi, ayet: 5.) Kendilerini de sonradan, yerlerinden sürüp çıkardı. Ama onlarla birlikte Müslümanlarla savaşan Kurayzaoğulları'nı yerlerinde bıraktı. Daha sonra Kurayzaoğulları'nın da erkeklerini öldürdü, kadınlarını, çocuklarını ve mallarını Müslümanlar arasında paylaştırdı. Sığınma başvurusunda bulunup sonradan da Müslüman olanların dışında... (Bkz. Tecrid, hadis no: 1575-1591.) Daha sonra ötekileri (Kaynukoğulları'nı, Hâriseoğulları'nı) da sürüp çıkardı Medine'den. (Bkz. Tecrid, hadis no: 1575.)

Peygamber'in, Medine'ye "hicret" ettiğinde, Nadiroğulları'yla ve Kurayzaoğulları'yla ayrı ayrı *antlaşma* yaptığı ileri sürülür. (Bkz. Kâmil Miras, Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi, İstanbul, 1946, c. 10. s. 173.) Uhud Savaşından sonra Peygamber'in Yahudiler'e yeni bir antlaşma önerdiği, Nadiroğulları'nın bunu kabul etmedikleri, Kurayzaoğulları'nınsa kabul ettikleri, Nadiroğulları sürülürken Kurayzaoğulları'nın sürülmeyip yerlerinde bırakılmalarının nedeninin bu olduğu da ileri sürülür. (Bkz. Kâmil Miras, aynı kitap, aynı cilt, s. 241.)

Kur'an yorumlarında da yukarıdaki ayetlerin yorumunda, Peygamber'le antlaşmaları olduğu halde putataparlara silahlı yardımda bulunmuş, yeniden antlaşma yoluna gidildikten sonra da Hendek Savaşı'nda yine putataparlarla birleşmiş olmaları nedeniyle (bunlar ileri sürülerek) ayetlerde "Kurayzaoğuları"nın anlatıldığı yazılır. (Bkz. ayetlerle ilgili tefsirler.)

Kâmil Miras, Peygamber'in "hicretten sonra" oluşturulduğunu söylediği "antlaşma"yı (yani Peygamber'le Yahudiler arasında gerçekleştirildiği söylenen antlaşmayı), kimilerince "İlk İslam Devleti Anayasası" diye nitelenen (ki ileride görüleceği gibi bu niteleme bir abartmadır ve İslam'ın Kur'an'dan başka hiç anayasası olmamıştır) yazılı metne dayandırır görünmekte. (Bkz. Miras, Tecrid-i Sarih Tercemesi, 10/122.)

Ne var ki, ileride Arapça metniyle birlikte sunulacak olan bu yazılı metnin, bir "antlaşma" niteliğinde olduğu konusunda, en azından kimi incelemeciler kuşkuludurlar. Nedeni, yazılı metinde de, "ant" (hilf) ve "tanık" yer almamakta. Metin, son derece önemli bulunmakta, ancak, bir "antlaşma" niteliğinden çok, bir "program", bir "tavsiye" niteliğinde görülmekte. (Bkz. Caetano, İslam Tarihi, çev. Hüseyin Cahid (Yalçın), İstanbul, 1924, 3/124-125.) İbn İshak'da da Kurayzaoğulları Yahudileri'nin, "bizim onlarla (Müslümanlarla) ne ahdımız, ne de aktimiz vardır" dediklerini aktarır. (Bkz. İbn Hişam, 675; Caetano, 3/123.)

Kitap Ehliyle Antlaşma Sonucunda "Cizye" Alınır

"Cizye" İslam hukukunda, "kitap ehli"nden Müslüman olmayanların, bir antlaşma ile nüfus başına üstlendikleri vergidir. Bu vergi, kitap ehlinin, İslam ülkesinde (egemenliğinde) bulunmaları, özgürlüklerinin korunması karşılığında alınan bir vergi sayılır. İlgili ayet:

قَاتِلُوا الَّذِينَ
لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ
مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ
الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّىٰ يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ
وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٢٩﴾

Tevbe Suresi,
ayet: 29

Anlamı (Diyanet'in)

Kitap verilenlerden, Allah'a, Ahiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Peygamberi'nin haram kıldığını haram saymayan, hak dini din edinmeyenlerle, *boyunlarını büküp kendi elleriyle cizye verene kadar* savaşın. (Tevbe Suresi, ayet: 29.)

2- Müslümanların Birbirleriyle Antlaşmaları

a) Peygamber'in Oluşturduğu "Kardeşlik" (Muahat)

Bu, bir çeşit antlamaydı. "Mekkeli Müslümanlarla, Medineli Müslümanlar" arasında.

Belirtildiğine göre, "hicret"in yedinci ayında, Peygamber Mekkeli Müslümanlarla, Medineli Müslümanlar arasında, bir çeşit antlaşma ve akrabalık niteliği taşır biçimde ve 90 kişiyi içine alacak ölçüde bir kardeşlik kurmuştu. Medine'li olanı, Mekkeli olanın "kardeş"i yapmıştı. Enes'in evinde yapılan bir toplantıda oluşturulmuştu bu. (Bkz. Miras, Tecrid-i Sarih Tercemesi, 10/126.)

Hadis

"Peygamber, Kureyş (Mekkeli Müslümanlar) ile Ensâr (Medineli Müslümanlar) arasında, kardeşlik kurmuştu." (Bkz. Neseî, Nikâh/84.)

Hadis

"İslam"da, (İslam öncesindeki gibi) *hilf* (ant-antlaşma) yok. Ama Peygamber, benim Medine'deki evimde topladığı Ensâr ve Kureyş arasında karşılıklı ***hilf*** *(ant) yaptırdı (antlaşma oluşturdu).*" (Bkz. Buharî, İ'tısâm /16, Kefâle /2, Edeb /

67; Tecrid, hadis no: 1035; Müslim, Fadhailu's-Sahabe /204-205, hadis no: 2529; Ebu Davud, Ferâiz /17, hadis no: 2926; Ahmed İbn Hanbel, 5/202.)

Konu için ayrıca bkz. **KARDEŞLİK, MİRAS.**

b) İlk İslam Devleti Anayayası mı?

Aşağıda maddeleriyle sunulacak olan yazılı belge (kendi adıyla kitab), kuşkusuz, özellikle tarihçiler, toplumbilimciler için çok önemli bir belgedir. Metnin başında belirtildiği gibi Müslümanlar ve Müslümanlarla birlikte olanlar için Peygamber'in oluşturduğu düzenleyici bir programdır. Bir ölçüde, sözleşme, bir antlaşma olduğu bile söylenebilir. Ancak, bu niteliğinin Müslümanlar arasında bulunduğu da açıkça kendini gösteriyor. Çünkü, Müslüman olmayanların ne temsilcilerinden, ne tanıklarından, ne de bir "andiçme"den söz ediliyor. "İslam devletinin anayasası" diye nitelenebilir mi?

Bu soruya kolayca: "Evet!" denemez. Çünkü bir "Kur'an" vardır anayasa olarak. Hükümleri tamamlayan "hadisler" vardır.

Aşağıdaki belgenin, çevirisini Prof. Dr. Salih Tuğ'un yaptığı Prof. Dr. Muhammed Hamidullah'ın İslam Peygamberi kitabından Arapça ve Türkçesini aynen aktarıyoruz.

بسم الله الرحمن الرحيم

(1) هذا كتاب من محمد النبي (رسول الله) بين المومنين والمسلمين من
قريش و (اهل) يثرب ومن تبعهم فلحق بهم وجاهد معهم.

(2) أنهم امة واحدة من دون الناس.

(3) المهاجرون من قريش على ربعتهم يتعاقلون بينهم وهم يفدون عانيهم
بالمعروف والقسط بين المومنين.

(4) وبنو عوف على ربعتهم يتعاقلون معاقلهم الاولى وكل طائفة تفدى عانيها
بالمعروف والقسط بين المومنين.

(5) وبنو الحارث (بن الخزرج) على ربعتهم يتعاقلون معاقلهم الاولى وكل
طائفة تفدى عانيها بالمعروف والقسط بين المومنين.

(6) وبنو ساعدة على ربعتهم يتعاقلون معاقلهم الاولى وكل طائفة تفدى
عانيها بالمعروف والقسط بين المومنين.

(7) وبنو جشم على ربعتهم يتعاقلون معاقلهم الاولى وكل طائفة تفدى عانيها
بالمعروف والقسط بين المومنين.

(8) وبنو النجار على ربعتهم يتعاقلون معاقلهم الاولى وكل طائفة تفدى عانيها بالمعروف والقسط بين المومنين .

(9) وبنو عمرو بن عوف على ربعتهم يتعاقلون معاقلهم الاولى وكل طائفة تفدى عانيها بالمعروف والقسط بين المومنين .

(10) وبنو النبيت على ربعتهم يتعاقلون معاقلهم الاولى وكل طائفة تفدى عانيها بالمعروف والقسط بين المومنين .

(11) وبنو الاوس على ربعتهم يتعاقلون معاقلهم الاولى وكل طائفة تفدى عانيها بالمعروف والقسط بين المومنين .

(12) وان المومنين لا يتركون مفرحا بينهم ان يعطوه بالمعروف فى فداء او عقل .

(12 B) وان لا يخالف مومن مولى مومن دونه .

(13) وان المومنين المتقين (ايديهم) على (كل) من بغى منهم او ابتغى دسيعة ظلم او اثما او عدوانا او فسادا بين المومنين وان ايديهم عليه جميعا ولو كان ولد احدهم .

(14) ولا يقتل مومن مومناً فى كافر ولا ينصر كافرا على مومن .

(15) وان ذمة الله واحدة يجير عليهم أدناهم وان المومنين بعضهم موالى بعض دون الناس .

(16) وأنه من تبعنا من يهود فان له النصر والاسوة غير مظلومين ولا متناصر عليهم .

(17) وان سلم المومنين واحدة لا يسالم مؤمن دون مؤمن فى قتال فى سبيل الله الا على سواء وعدل بينهم .

(18) وان كل غازية غزت معنا يعقب بعضها بعضا .

(19) وان المومنين يبيء بعضهم عن بعض بما نال دماءهم فى سبيل الله .

(20) وان المومنين المتقين على احسن هدى واقومه .

(20 B) وانه لا يجير مشرك مالا لقريش ولا نفسا ولا يحول دونه على مومن .

(21) و انه من اعتبط مومنا قتلا عن بينة فانه قود به الا ان يرضى ولى المقتول (بالعقل) وان المومنين عليه كافة ولا يحل لهم الا قيام عليه.

(22) و انه لا يحل لمؤمن اقر بما فى هذه الصحيفة وآمن بالله واليوم الآخر ان ينصر محدثا او يوويه وان من نصره او آواه فان عليه لعنة الله وغضبه يوم القيامة ولا يوخذ منه صرف ولا عدل.

(23) وانكم مهما اختلفتم فيه من شئ فان مرده الى الله والى محمد.

(24) وان اليهود ينفقون مع المومنين ماداموا محاربين.

(25) و ان يهود بنى عوف امة مع المومنين لليهود دينهم وللمسلمين دينهم مواليهم وانفسهم الا من ظلم واثم فانه لايوتغ الا نفسه واهل بيته.

(26) وان ليهود بنى النجار مثل ما ليهود بنى عوف.

(27) وان ليهود بنى الحارث مثل ما ليهود بنى عوف.

(28) وان ليهود بنى ساعدة مثل ما ليهود بنى عوف.

(29) وان ليهود بنى جشم مثل ما ليهود بنى عوف.

(30) وان ليهود بنى الاوس مثل ما ليهود بنى عوف.

(31) وان ليهود بنى ثعلبة مثل ما ليهوذ بنى عوف الا من ظلم و اثم فانه لا يوتغ الا نفسه و اهل بيته.

(32) وان جفنة بطن من ثعلبة كأنفسهم.

(33) وان لبنى الشطية مثل ما ليهود بنى عوف وان البر دون الاثم.

(34) وان موالى ثعلبة كأنفسهم.

(35) وان بطانة يهود كأنفسهم.

(36) وانه لايخرج منهم أحد الا باذن محمد.

(36 B) وانه لاينحجز على ثار جرح وانه من فتك فبنفسه واهل بيته الا من ظلم وان الله على ابر هذا.

(37) وان على اليهود نفقتهم على المسلمين نفقتهم وان بينهم النصر على من حارب اهل هذه الصحيفة وان بينهم النصح والنصيحة والبر دون الاثم.

(37 B) وانه لا يأثم امرء بحليفه و ان النصر للمظلوم .

(38) وان اليهود ينفقون مع المومنين ما داموا محاربين .

(39) وان يثرب حرام جوفها لاهل هذه الصحيفة .

(40) وان الجار كالنفس غير مضار ولا آثم .

(41) وانه لا تجار حرمة الا باذن اهلها .

(42) وانه ما كان بين اهل هذه الصحيفة من حدث او اشتجار يخاف فساده فان مرده الى الله والى محمد رسول الله وان الله على اتقى ما في هذه الصحيفة وابره .

(43) وانه لا تجار قريش ولا من نصرها .

(44) وان بينهم النصر على من دهم يثرب .

(45) واذا دعوا الى صلح يصالحونه ويلبسونه فانهم يصالحونه ويلبسونه وانهم اذا دعوا الى مثل ذالك فانه لهم على المومنين الا من حارب في الدين .

(45 B) على كل اناس حصتهم من جانبهم الذى قبلهم

(46) وان يهود الاوس مواليهم وانفسهم على مثل ما لاهل هذه الصحيفة مع البر المحض من اهل هذه الصحيفة وأن البر دون الاثم لا يكسب كاسب الا على نفسه وان الله على اصدق ما في هذه الصحيفة وابره .

(47) وانه لايحول هذا الكتاب دون ظالم او آثم وانه من خرج آمن ومن قعد آمن بالمدينة الا من ظلم واثم وان الله جار لمن بر واتقى ومحمد رسول الله (صلى الله عليه وسلم)

Aynı vesîkanın mukayesili Türkçe metni

Bismillahirrahmanîrrahim.

1- Bu kitap (yazı). Peygamber Muhammed tarafından Kureyşli ve Yesribli mü'minler ve müslümanlar ve bunlara tâbi olanlarla yine onlara sonradan iltihak etmiş olanlar ve onlarla beraber cihad edenler için (olmak üzere tanzim edilmiştir).

2- İşte bunlar, diğer insanlardan ayrı bir ümmet (cami'a) teşkil ederler.

3- Kureyş'den olan Muhâcirler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile kan diyetlerini ödemeye iştirak ederler ve onlar harp esirlerinin fidyei necâtını mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre iştirak edeceklerdir.

4- Benû 'Avf'lar kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye iştirak edeceklerdir ve (müslümanların teşkil ettiği) her zümre (tâife), harp esirlerinin fidyei necâtını mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

5- Benû Hâris'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp esirlerinin fidyei necâtını, mü'minler arasında iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

6- Benû Sâide'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her zümre, harp esirlerinin fidyi necâtını, mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

7- Benû Cuşem'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her zümre, harp esirlerini fidyei necâtını, mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

8- Benû'n-Neccâr'lar, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her zümre, harp esirlerini fidyei necâtını, mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

9- Benû 'Amr İbn 'Avf'lar, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her zümre, harp esirlerini fidyei necâtını, mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

10- Benû'n-Nebît'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her zümre, harp esirlerini fidyei necâtını, mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

11- Benû'l-Evs'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her zümre, harp esirlerini fidyei necâtını, mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

12- Mü'minler kendi aralarında ağır mali mes'uliyetler altında bulunan hiç kimseyi (bu halde) bırakmayacaklar, fidyei necât veya kan diyeti gibi borçlarını iyi ve mâkul bilinen esaslara göre vereceklerdir.

12 B- Hiçbir mü'min diğer bir mü'minin mevlâsına (kendisi ile akdi kardeşlik râbıtası kurulmuş kimse) mümânaat edemez. (Diğer bir okunuşa göre: Hiçbir mü'min diğer bir mü'minin mevlâsı ile onun aleyhine olmak üzere bir anlaşma yapamayacaktır).

13- Takvâ sahibi mü'minler, kendi aralarına mütecâvize ve haksız bir fiil ikaını tasarlayan yahut bir cürüm yahut bir hakka tecavüz vayahut da mü'minler arasında bir karışıklık çıkarma kasdını taşıyan kimseye karşı olacaklar ve bu kimse onlardan birinin evlâdı bile olsa, hepsinin elleri onun aleyhine kalkacaktır.
14- Hiçbir mü'min bu kâfir için, mü'mini öldüremez ve bir mü'min aleyhine hiçbir kâfire yardım edemez.
15- Allah'ın zimmeti (himâye ve temînatı) bir tekdir; (mü'minlerin en ehemmiyetsizlerinden birinin (tanıdığı himâye) onların hepsi için hüküm ifade eder. Zira mü'minler, diğer insanlardan ayrı olarak birbirlerinin mevlâsı (kardeşi) durumundadırlar.
16- Yahudilerden bize tâbi olanlar, zulme uğramaksızın ve onlara muârız olanlarla yardımlaşılmaksızın, yardım ve müzâheretimize hak kazanacaklardır.
17- Sulh, mü'minler arasında bir tekdir.Hiçbir mü'min Allah yolunda girişilen bir harpde, diğer mü'minleri hâriç tutarak, bir sulh anlaşması akdedemez; bu sulh, ancak onlar (mü'minler) arasında umumiyyet ve adâlet esasları üzere yapılacaktır.
18- Bizimle beraber harbe iştirak eden bütün (askeri) birlikler, birbirleriyle münâvebe edeceklerdir.
19- Mü'minler, birbirlerinin Allah yolunda (uğrunda) akan kanlarının intikamını alacaklardır.
20- Takvâ sahibi mü'minler, en iyi ve en doğru yol üzerinde bulunurlar.
20 B- Hiçbir müşrik, bir Kureyşlinin mal ve canını himâyesi altına alamaz ve hiçbir mü'mine bu hususta engel olamaz (yani Kureyşliye hücûm etmesine mani olamaz.)
21- Herhangi bir kimsenin, bir mü'minin ölümüne sebeb olduğu katî delillere sâbit olur da maktûlün velîsi (hakkını müdafaa eden) rızâ göstermezse, kısas hükümlerine tabî olur; bu halde bütün mü'minler ona karşı olurlar. Ancak bunlara, sadece (bu kaidenin) tatbiki için hareket etmek helâl (doğru) olur.
22- Bu sahîfe (yazı)nın muhteviyatını kabul eden, Allah'a ve Âhiret Günü'ne inanan bir mü'minin bir kaatile yardım etmesi ve ona sığınacak bir yer temin etmesi helâl (doğru) değildir; ona yardım eden veya sığınacak bir yer gösteren Kıyâmet Günü Allah'ın lanet ve gadabına uğrayacaktır ki o zaman artık kendisinden ne bir para tediyesi ve ne de bir tavîz alınacaktır.
23- Üzerinde ihtilâfa düştüğünüz herhangi bir şey, Allah'a ve Muhammed'e götürülecektir.
24- Yahudiler, mü'minler gibi, muharebe devam ettiği müddetçe (kendi harp) masraflarını karşılamak mecburiyetindedirler.
25- Benû 'Avf Yahudileri, mü'minlerle birlikte [İbn Hişâm'da bu,"ma'a" (=ile) olarak. Ebû Ubeyd'de ise "min" (=den) olarak zikredilir] bir ümmet (:cami'a) teşkil ederler. Yahudilerin dinleri kendilerine, mü'minlerin dinleri kendilerinedir. Buna gerek mevlâları ve gerekse bizzat kendileri dahildirler.
25 B- Yalnız kimi ki haksız bir fiil irtikâb eder veya bir cürüm îka eder, o sadece kendine ve âile efradına zarar (vermiş) olacaktır.

26- Benû'n-Neccar Yahudileri de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahib olacaklardır.

27- Benû'l-Hâris Yahudileri de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahib olacaklardır.

28- Benû Sâ'ide Yahudileri de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahib olacaklardır.

29- Benû Cuşem Yahudileri de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahib olacaklardır.

30- Benû'l-Evs Yahudileri de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahib olacaklardır.

31- Benû Sa'lebe Yahudileri de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahib olacaklardır. Yalnız kim ki haksız bir fiil irtikâb eder veya bir cürüm îka eder, o sadece kendin ve âile efradını zarardîde etmiş olacaktır.

32- Cefne (âilesi) Sa'lebe'nin bir kolu (batn)dur; bu bakımdan Sa'lebe'ler gibi mülâhaza olunacaklardır.

33- Benû'ş-Şuteybe de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahib olacaklardır. (Kaidelere) muhakkak riayet edilecek, bunlara aykırı hareket olmayacaktır.

34- Sa'lebe'nin mevlâları, bizzat Sa'lebeler gibi mülâhaza olunacaklardır.

35- Yahudilere sığınmış olan kimseler (Bitâne) bizzat Yahudiler gibi mülâhaza olunacaklardır.

36- Bunlar (Yahudiler)'den hiçbir kimse (Müslümanlarla birlikte bir askerî sefere), Muhammed'in müsaadesi olmadan çıkamayacaktır.

36 B- Bir yaralamanın intikamını almak yasak edilemeyecektir. Muhakkak ki bir kimse bir adam öldürecek olursa neticede kendini ve âile efradını mes'ûliyet altına sokar; aksi halde haksızlık olacaktır (yani bu kaideye riayet etmeyen bir kimse haksız vaziyette olacaktır). Allah bu yazıya en iyi riâyet edenlerle beraberdir.

37- (Bir harp vukuunda) Yahudilerin masrafları kendi üzerine ve müslümanların masrafları kendi üzerinedir. Muhakkak ki bu sahifede (yazıda) gösterilen kimselere harp açanlara karşı, onlar kendi aralarında yardımlaşacaklardır. Onlar arasında hayırhahlık ve iyi davranış bulunacaktır. (Kaidelere) muhakkak riayet edilecek, bunlara aykırı hareketler olmayacaktır.

37 B- Hiçbir kimse müttefikine karşı bir cürüm îka edemez; muhakkak ki zulmedilene yardım edilecektir.

38- Yahudiler müslümanlarla birlikte, beraberce harp ettikleri müddetçe masrafda bulunacaklardır.

39- Bu sahîfenin (yazının) gösterdiği kimse lehine Yesrib vâdisi dahili (cevf), harâm (mukaddes) bir yerdir.

40- Himâye altındaki kimse (cârr), bizzat himaye eden kimse gibidir: ne zulmedilir ve ne de (kendisi) cürüm îka edecektir.

41- Himâye verme hakkına sahip kimselerin izni müstesnâ, bir himâye hakkı verilemez.

42- Bu sahîfede (yazıda) gösterilen kimseler arasında zuhurundan korkulan bütün öldürme yahut münâzaa vak'alarının Allah'a ve Resûlullah Muhammed'e götürülmeleri gerekir. Allah bu sahifeye (yazıya) en kuvvetli ve en iyi riâyet edenlerle beraberdir.

43- Ne Kureyşliler ve ne de onlara yardım edecek olanlar, himâye altına alınmayacaklardır.

44- Onlar (=Müslümanlar ve Yahudiler) arasında Yesrib'e hücum edecek kimselere karşı yardımlaşma yapılacaktır.

45- Şayet onlar (Yahudiler), (Müslümanlar tarafından) bir sulh akdetmeye veya bir sulh akdine iştirake davet olunurlarsa, bunu doğrudan doğruya akdecekler veya ona iştirak edeceklerdir. Şayet onlar (Yahudiler), (Müslümanlara) ayınşeyleri teklif edecek olurlarsa, mü'minlere karşı aynı haklara sahip olacaklardır, din mevzuunda girişilen harp vak'aları müstesnâdır.

45 B- Her bir zümre, kendilerine alt mıntakadan (gerek müdafaa ve gerekse sâir ihtiyaçlar hususunda) mes'ûldür.

46- Bu sahîfede (yazıda) gösterilen kimseler için ihdas edilen şartlar, aynı şekilde Evs Yahudilerine, yani onların mevlâlarına ve bizzat kendi şahıslarına, bu sahifede (yazıda) gösterilen kimseler tarafından sıkı ve tam bir muhafazakârlık ile tatbik olunur. (Kaidelere) muhakkak riâyet edilecek, bunlara aykırı hareket olmayacaktır. Ve haksız şekilde kazanç temin edenler, sadece kendi nefsine zarar şekilde kazanç temin edenler, sadece kendi nefsine zarar vermiş olurlar. Allah bu sahifede (yazıda) gösterilen maddelere en doğru ve en mükemmel riâyet edenlerle beraberdir.

47- Bu kitap (yazı), bir haksız fiil îka eden veya cürüm işleyen (ile ceza) arasına engel olarak giremez. Kim ki bir harbe çıkar, emniyette olur ve kim ki Medine'de kalırsa yine emniyet içindedir; haksız bir fiil veya cürüm îkaı halleri müstesnâdır. Allah ve Resûullah Muhammed himayelerini, (bu sahîfeyi) tam bir sadakat ve dikkat içinde muhafaza eden kimseler üzerinde tutacaklardır.

I- ANTLAŞMANIN GEREĞİNE UYMAK VE UYMAMAK

A- Antlaşmanın Gereğine Uymanın Önemi

Nahl Suresi, ayet: 91, 92

وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا
الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا
إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٩١﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا

مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ اَنْكَاثًا تَتَّخِذُونَ اَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ اَنْ
تَكُونَ اُمَّةٌ هِيَ اَرْبٰى مِنْ اُمَّةٍ اِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللّٰهُ بِهٖ وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ
يَوْمَ الْقِيٰمَةِ مَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٩٢﴾

Anlamı

Antlaşma yaptığınız– söz verdiğiniz zaman: "Tanrı ahdi"ni (antlaşmanızı) yerine getirip gereklerine uyun. Tanrı'yı kendinize 'kefil' kılıp güçlendirdikten sonra andlarınızı bozmayın. Kuşkusuz, Tanrı yaptıklarınızı bilir. İpliğini iyice eğirip büktükten sonra bozup çözen kadın gibi olmayın. (Yani; andınızı, antlaşmalarınızı bozarsanız böyle olursunuz.) Bir toplum öteki bir toplumdan daha çok (daha güçlü) diye antlarınızı, aranızda tuzak aracı yapmayın. Tanrı bu konuda sizi dener. Andolsun ki Kıyamet günü, ayrılığa düştüğünüz şeyleri size açıklar. (Nahl Suresi, ayet: 91, 92.)

Açıklama

Başlangıçta "bi ahdillah" var. "Ahdullah"ın anlamı: "Tanrı'nın ahdi". Uyulması istenen "ahd (ant, antlaşma)". Nedir "Tanrı'nın ahdi"?

Zemahşerî'nin ve onu izleyen Kur'an yorumcularının, buradaki "Tanrı'nın ahdi", Peygamber'e yapılan "biat"tır. Fetih Suresi'nin 10. ve 18. ayetlerinde sözü edilen "biat"tır. 10. ayet, "Kuşkusuz sana biat edenler, başkasına değil, Tanrı'ya biat etmiş olurlar..." anlamındaki sözlerle başlar. 18. ayetse şu anlamdaki sözlerle: "Andolsun ki, Tanrı, inananlardan, ağaç altında sana biat ederlerken, hoşnut olmuştur..." "Biat", onaylamak için "baş eğerek el vermek" diye çevriliyor dilimize.

Demek ki, başlangıçta, "Peygamber'e verilen destek, onay" –ki, bir çeşit "antlaşma" (ahd) sayılır– anlatılıyor ve bu desteğin gereğine uyulması isteniyor. Görüşlerden biri böyle. Bir başka görüşe göreyse, "tüm antlar, antlaşmalar", ayette yer alan ve uyulması istenen "Tanrı ahdi"nin kapsamına girer. Bir başka görüşe göre de, buradaki "Tanrı'nın ahdi", "cihad"dır. Dördüncü yorum: "Tanrı adıyla andiçmek"tir. (Bkz. Râzî, 20/106, 107.)

Aynı ayette, her "Tanrı ahdi"de (antlarda, antlaşmalarda), "Tanrı'nın kefil yapıldığı", onun için de çok önemli olduğu bildiriliyor.

Bir de bir benzetme var: "ahd"lerini, antlarını, antlaşmalarını "bozan"lar, "ipliğini iyice eğirip büktükten sonra bozup çözen kadın"a benzetiliyor. İleri sürüldüğüne göre, Mekke'de, akıl dengesini yitirmiş bir kadın vardı. Herkesin "ahmak" dediği bu kadın, "iplik eğirir ve sonradan da bozup çözer"miş durmadan. (Bkz. Sâbûnî, Safvetu't-Tefasir, 2/141.)

Sonra, "ant"larını, "antlaşma"larını, maddi güçlerine güvenerek bozanların bulunabileceği de anımsatılıyor. Ve bu yola gidilmemesi isteniyor.

Bakara Suresi'nin 177. ayetinde, "antlaşma"larını, sözleşmelerini yerine getiren kimselerin tutumları, "iyilik" örneği olarak gösterilir ve övülür.

Ra'd Suresi'nin 20. ayetinde, "Tanrı'dan indirilen"lerin "gerçek" olduğuna inanılan "gönül gözü açık" kimselerin "akıl sahiplerini"nin; "Tanrı'nın ahdi"ne, yani "Tanrı'nın kefil ve tanık olduğu" anlaşmalara, antlaşmalara, sözleşmelere tam olarak uyanlar olduğu, bunların antlaşmalarını, sözleşmelerini bozmadıkları anlatılıyor. ("Onlar ki, Tanrı'nın ahdini tam olarak yerine getirirler ve antlaşmalarını-sözleşmelerini bozmazlar!" deniyor.)

Âli İmrân Suresi'nin 76. ayetinde de "... Tanrı'nın ahdini tam olarak yerine getirenler bilsinler ki, Tanrı, 'sakınan'ları (antlaşmalarını bozmaktan kaçınanları) sever!" deniyor.

İsra Suresi, ayet: 34.

وَاَوْفُوا بِالْعَهْدِ اِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْؤُلًا

Anlamı

Ve ahdinizi yerine getirin (antlaşmalarınıza-sözleşmelerinize uyun)! Çünkü "ahd" (antlaşma-sözleşme) sorumluluğu olan konudur. (İsra Suresi, ayet: 34.)

Ahzab Suresi'nin 15. ayetinde de, Tanrı ahdinin "sorumluluk" içerdiği belirtilir.

En'âm Suresi'nin 152. ayetinde "Tanrı'nın ahdi"nin yerine getirilmesi buyuruluyor, yani "antlaşma"lara, sözleşmelere tam uyulması isteniyor.

Bakara Suresi'nin 27; Ra'd Suresi'nin 25. ayetlerinde, hemen hemen aynı biçimdeki bir kınamayla, "Tanrı'nın ahdi"ni (antlaşmalarını, sözleşmelerini) bozanlar kınanıyor. Nisa Suresi'nin 155. ayetinde, "antlaşma"ya uymamanın, "felaket"e sürükleyeceği bildirilmekte, Mâide Suresi'nin 12. ayetinde de böyle bir durumun, "Tanrı'nın laneti"ne yol açacağı anlatılmakta.

Mâide Suresi, ayet: 1

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اَوْفُوا بِالْعُقُودِ

Anlamı

Ey inanırlar! "Akid"lerinizi yerine getirin! (Her tür anlaşmanıza, sözleşmenize uyun!) (Mâide Suresi, ayet: 1.)

Açıklama

"Akidlerinize uyun!" buyruğuyla, her tür "akd"e, yani her tür antlaşmaya, anlaşmaya, sözleşmeye uyulması isteniyor. Yani, "antlaşma"lar da bu kapsam içindedir.

Hadis

"Kim antlaşmalı bir kimseyi öldürse, cennetin kokusunu duyamaz. Oysa cennetin kokusu, kırk yıllık uzaktan duyulur." (Bkz. Tecrîd, hadis no: 1309; Buharî, Cizye /5.)

Hadis

"Antlaşmasını bozan her kişi için Kıyamet günü (tanınıp rezil olması için) bir bayrak (bel) olur. Yanına dikilir bu bayrak." (Bkz. Tecrîd, hadis no: 1315; Buharî, Cizye /22; Müslim Cihad /8.)

Konu için ayrıca bkz. **ANT, YALAN, MÜNAFIK.**

B- "Antlaşma"yı Bozmaya İzin

وَإِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ
خِيَانَةً فَانْبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ إِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ ﴿٥٨﴾

Enfâl Suresi, ayet: 58

Anlamı (Diyanet'in)

Eğer bir topluluğun *antlaşmaya hıyanet* etmesinden korkarsan, *sen de onlara karşı aynı şekilde davran.* Doğrusu Allah hainleri sevmez. (Enfâl Suresi, ayet: 58.)

Açıklama

Celâluddin Süyûtî, İncil'in Süryanca'dan Habeşçe'ye, Yunanca'ya; Tevrat'ın, Zebur'un ve öteki "Tanrı kitapları"nın Arapça'ya çevirilebildiği halde, Kur'an'ın, Arapça'dan başka dillere çevrilemeyeceğini, başka dillerin yeterli olamayacağını anlatırken verdiği örnekler arasında bu ayeti de ele alıyor. Biraz açıklama yapılmadan bu ayetle anlatılmak istenenin yansıtılamayacağını yazıyor. Ve şu anlamı veriyor ayete:

"(Ey Muhammed!) Seninle bir toplum arasında bir antlaşma olduğu ve sen de karşındakilerin bu antlaşmaya 'hainlik' edeceklerinden (antlaşmanın gereğine uymayacaklarından, antlaşmayı bozacaklarından) korkarsan, onlara, antlaşmayı bozacağını bildir ve savaş ilan et ki, antlaşmanın bozulacağını bilmekle onlarla eşit duruma gelesin! Kuşkusuz, Tanrı hainleri sevmez." (Bkz. Süyûtî, Savnu'l-Mantıkı ve'l-Kelâm, An Fenni'l-Mantıki ve'l-Kelâm, Kahire, 1947, s. 28.)

Öteki Kur'an yorumcuları da yorumlarında bu anlamı vermekteler. (Bkz. Râzî, 15/183.)

III- ANTLAŞMANIN KUR'AN'DAKİ KARŞILIĞI OLAN SÖZCÜKLER

- Misâk.
- Ahd (muahede).
- Hilf.
- İll.
- Zimmet.
- Yemin (eymân).
- Akd (muakade).
- Va'd (muvâade).

Bu sözcükler, Kur'an'da her zaman "antlaşma" anlamına gelmez. Yerine göre, bu anlamı, tam ya da bir ölçüde içerirler.

Özet

Antlaşma: Bir konuda anlaşanların, karar verenlerin, anlaşma ve kararlarına uyacaklarına, uygun tutum izleyeceklerine andiçip söz vermeleri.

Kur'an'da, "Tanrı ile kulları" arasında, "Müslümanlarla putataparlar" arasında, "Müslümanlarla kitap ehli" (Yahudiler, Hıristiyanlar...) arasında, "Müslümanlarla Müslümanlar" arasında bulunan antlaşmalardan söz edilir. Antlaşmalara uyulması istenir. Bu arada, Tevbe Suresi'nde, "putataparlarla yapılmış olan antlaşmaların iptal edildiği" duyurulur. "Dört ay süre" verildiği, bu süre bitince, eğer ölmek istemiyorlarsa, İslam'ı kabul etmek zorunda bulundukları bildirilir. Bununla birlikte kimilerine, antlaşmalarına bağlılıklarını tutumlarıyla göstermiş olmaları nedeniyle antlaşma süresinin sonuna dek serbestlik verildiği de duyurulur. Bu duyuru, hadislerde ve açıklamalarında belirtildiğine göre, "hicret"in 9, miladın 631. yılında yapılmıştır.

"Kitap ehli"yle de antlaşmalar yapıldığı, ama her defasında antlaşmalarını bozdukları anlatılır.

Bir toplum, antlaşmasını bozacağına ilişkin bir belirti gösterirse, Peygamberi'n de hainlik etmeden, antlaşmayı bozduğunu bildirmesi ve savaş ilan etmesi gerektiği bildirilir.

Antlaşmalarda, "Tanrı'nın tanık ve kefil olması" nedeniyle gerekli titizliğin gösterilmesi, antlaşma hükümlerine tam olarak uyulması istenir. Gerek ayetlerde, gerek hadislerde, "antlaşmalarına uymayanlar", çok ağır biçimde kınanır.

➤APAÇIK

Pek açık, büsbütün açık.

Kur'an'da birçok şey, "açıklayıcı" anlamına da gelen bir sözcükle "mübin" sözcüğüyle, "apaçık" diye nitelenmekte: مُبِينٌ

عَدُوٌّ مُبِينٌ

Anlamı

Şeytan, "apaçık bir düşmandır".

Bakara Suresi, ayet : 168, 208
En'âm Suresi, ayet : 142
A'râf Suresi, ayet : 22
Kassas Suresi, ayet : 15
Yâsîn Suresi, ayet : 60
Zuhruf Suresi, ayet : 62
Nisâ Suresi, ayet : 10
İsrâ Suresi, ayet : 53

Bu ayetlerde şeytan, insanlar için, "apaçık düşman" diye tanıtılmakta. Demek ki, şeytanın, insanlar için "apaçık düşman" olduğu, Kur'an'da dokuz yerde bildirilmekte. Bkz. **ŞEYTAN.**

Şeytan, ayrıca "apaçık bir saptırıcı"dır:
Kasas Suresi, ayet : 15

Kur'an, "apaçık bir kitaptır" كِتَابٌ مُبِينٌ (kitabin mübin", "el kitabu'l-mübil", "elkitabi'l-mübin" olarak da yer alır):

Mâide Suresi, ayet : 15
En'âm Suresi, ayet : 59
Yunus Suresi, ayet : 61
Hûd Suresi, ayet : 6
Yusuf Suresi, ayet : 1
Şuarâ Suresi, ayet : 2
Neml Suresi, ayet : 1, 75
Kasas Suresi, ayet : 2
Sebe' Suresi, ayet : 3
Zuhruf Suresi, ayet : 2
Duhân Suresi, ayet : 2

"Apaçık kitap" nitelemesinin on iki yerde olduğu görülüyor.

Ayrıca "apaçık Kur'an" nitelemesi de var:
Hicr Suresi, ayet : 1
Yâsîn Suresi, ayet : 69

Kur'an'ın ayrıca "apaçık Arapça" olduğu da bildiriliyor:
Nahl Suresi, ayet : 103
Şuarâ Suresi, ayet : 195

Kur'an'ın ayrıca "apaçık bir ışık" (nur) olduğu da bildiriliyor:
Nisâ Suresi, ayet : 174
Mâide Suresi, ayet : 15

Peygamber'e düşen, "apaçık biçimde bildirmedir". اَلْبَلَاغُ الْمُبِينُ

Bu niteleme, Kur'an'da yedi kez yer almakta:
Mâide Suresi, ayet : 92
Nahl Suresi, ayet : 35, 82
Nûr Suresi, ayet : 54

Ankebût Suresi, ayet : 18
Yâsîn Suresi, ayet : 17
Teğâbun Suresi, ayet : 12

"Kâfir"ler, kendilerine gelen peygamberlerin getirdikleri "ayet"lere, gösterdikleri "mucize"lere: " سِحْرٌ مُبِينٌ Apaçık bir büyüdür" dediler. Bu niteleme de Kur'an'da yedi kez yer almakta:

Mâide Suresi, ayet : 110
En'âm Suresi, ayet : 7
Neml Suresi, ayet : 13
Sebe' Suresi, ayet : 43
Saffat Suresi, ayet : 15
Ahkâf Suresi, ayet : 7
Saff Suresi, ayet : 6

"Kâfirler"ce, "Peygamber" de "apaçık bir لَسَاحِرٌ مُبِينٌ büyücüdür":

Yunus Suresi, ayet : 2

"Kâfirler, zalimler, yürekleri Tanrı'yı anmamakta katılaşma ölçüsüne varmış olanlar", "apaçık bir sapıklık içindedirler": فِى ضَلَالٍ مُبِينٍ

Meryem Suresi, ayet : 38
Enbiyâ Suresi, ayet : 4
Şuarâ Suresi, ayet : 97
Lokman Suresi, ayet : 11
Ahzâb Suresi, ayet : 36
Yâsîn Suresi, ayet : 24
Zümer Suresi, ayet : 22
Zuhruf Suresi, ayet : 40
Ankâf Suresi, ayet : 32

"Kâfirler" de, inanırları böyle nitelerler, yani inanırlar için "apaçık bir sapıklık içindedirler" derler:

A'râf Suresi, ayet : 60
Yâsîn Suresi, ayet : 47

Kasas Suresi'nin 85. ayetinde şöyle buyurulmakta:

De ki: "Kimin doğrulukla geldiğini (doğru olanı getirdiğini) kimin apaçık bir sapıklık içinde bulunduğunu, Tanrı'm herkesten daha iyi bilir".

Sebe' Suresi'nin 24. ayetinde de Peygamber'in şöyle demesi isteniyor:

"Doğru yolda, ya da apaçık bir sapıklık içinde bulunan, ya biziz, ya da sizsiniz!" Mülk Suresi'nin 29. ayetindeyse şöyle denmekte:

"Kimin apaçık bir sapıklık içinde bulunduğunu, gelecekte anlayacaksınız (bileceksiniz)!"

Peygamber'in getirdiklerine inananlar da, inanmadan önce, "apaçık bir sapıklık" içinde bulunuyorlardı:

Âli İmrân Suresi, ayet : 164
Cum'a Suresi, ayet : 2

Yusuf'un kardeşlerine göre, Yusuf'u kendilerine üstün tuttuğu için, "babaları, apaçık bir sapıklık" içinde bulunuyordu:

Yusuf Suresi, ayet : 8

Yusuf'un yaşadığı dönemde, "kentte bulunan birtakım kadınlar" da, Yusuf'u sevdiği için, Mısır egemeninin karısını, "apaçık bir sapıklık içindedir" diye suçlamışlardı:

Yusuf Suresi, ayet : 30

Peygamber de "apaçık bir korkutucudur, apaçık bir uyarıcıdır" نَذِيرٌ مُبِينٌ

Bu niteleme, "Kur'an'da on iki kez yer almakta:

A'râf Suresi, ayet : 184
Hûd Suresi, ayet : 25
Hicr Suresi, ayet : 89
Hacc Suresi, ayet : 49
Şuarâ Suresi, ayet : 115
Ankebût Suresi, ayet : 50
Sâd Suresi, ayet : 70
Ahkâf Suresi, ayet : 9
Zâriyât Suresi, ayet : 50, 51
Mülk Suresi, ayet : 26
Nuh Suresi, ayet : 2

Peygamberler, toplumlarına "apaçık mucizeler" (ayetler) ile gelmişlerdir:

Nisâ Suresi, ayet : 153
Hûd Suresi, ayet : 96
Mü'minûn Suresi, ayet : 45
Ğafir Suresi, ayet : 23
Duhân Suresi, ayet : 19
Zâriyât Suresi, ayet : 38

Zaman zaman, "apaçık bir kanıt" istenir:

İbrahim Suresi, ayet : 10
Neml Suresi, ayet : 21
Sâffât Suresi, ayet : 156
Tûr Suresi, ayet : 38

Kâfirlerin (antlaşmalarını bozan kâfirlerin) öldürülmeleri için, Tanrı, inanırlara, "apaçık ferman" (sültanen mübina) vermiştir:

Nisâ Suresi, ayet : 91

Nisâ Suresi'nin 144. ayetinde de şu uyarı yer alır: "Ey inananlar! İnanırları bırakıp kâfirleri dost edinmeyin. Tanrı'nın, sizin zararınıza (sizi cezalandırmak için) apaçık bir ferman vermesini mi istiyorsunuz?"

"İftira"nın, "karalama"nın, "günah"ın da "apaçık olan"ı vardır:

Nisâ Suresi, ayet : 20, 50, 112
Nûr Suresi, ayet : 12
Anzâb Suresi, ayet : 58

Kurtuluşun da "apaçık olan"ı vardır:
En'âm Suresi, ayet : 16
Câsiye Suresi, ayet : 30
"Feth"in de "apaçık olan"ı vardır:
Fetih Suresi, ayet : 1
"Zarar"ın (husranın) da "apaçık olan"ı vardır:
Nisâ Suresi, ayet : 119
Hacc Suresi, ayet : 11
Zümer Suresi, ayet : 15
"Hakk"ın (gerçeğin) de "apaçık olan"ı vardır. Tanrı, "apaçık bir Hakk"tır:
Nûr Suresi, ayet : 25
Peygamber de "apaçık bir hakk" (gerçek) üzerindedir:
Neml Suresi, ayet : 79
Peygamber "apaçık bir Peygamber"dir:
Zuhruf Suresi, ayet : 29
Duhân Suresi, ayet : 13
"Belâ"nın, denemenin de "apaçık olan"ı vardır:
Sâffât Suresi, ayet : 106
Duhân Suresi, ayet : 33
"İnsanoğlu, apaçık bir nankördür":
Zuhruf Suresi, ayet : 15
Tanrı'ya, "apaçık düşman" olmakta:
Nahl Suresi, ayet : 4
Yâsîn Suresi, ayet : 77
"Yol"un da "apaçık olan"ı vardır:
Hicr Suresi, ayet : 79
"Her şey, apaçık bir iman"da (el levhu'l-mahfuzda) sayılmıştır (yazılıdır):
Yâsîn Suresi, ayet : 12
"Kulak hırsızlığı yapan şeytanları, apaçık bir ateş yakalar":
Hicr Suresi, ayet : 18
Mucize için de "apaçık bir şey" nitelemesi yer alır Kur'an'da:
Şuarâ Suresi, ayet : 30
Musa Peygamberin "asa"sı (değneği), "apaçık bir yılan" oluveriyordu:
A'râf Suresi, ayet : 107
Şuarâ Suresi, ayet : 32
Musa Peygamber, adamın birine, "sen apaçık bir azgınsın!" demişti:
Kasas Suresi, ayet: 18
Bir gün "göğün, apaçık bir duman" getirip insanları kaplayacağından söz edilir:
Duhân Suresi, ayet : 10
Peygamber'in, Cebrail'i, "apaçık bir ufuk"ta gördüğü anlatılır:
Tekvîr Suresi, ayet : 23

Söz konusu "apaçık" anlamına gelen sözcük (mübin), Kur'an'da 119 kez geçmekte.

Konu için bkz. **AÇIKLAMA, AYET, MUCİZE, PEYGAMBER, MÜBİN.**

➤ARA

"İki şeyi, birbirinden ayıran uzaklık, açıklık".

Kur'an'da pek çok geçen "beyne" بَيْنَ sözcüğü "ara" anlamına gelmekte. Ancak, her zaman bu anlama gelmemekte, "mecaz" anlamlar da içermekte.

Salt "göklerle yer (dünya) *arasındaki*"lere değinmeler, yirmi bir kez yer almakta ayetlerde:

Mâide Suresi, ayet : 17, 18
Hicr Suresi, ayet : 85
Meryem Suresi, ayet : 65
Tâhâ Suresi, ayet : 6
Enbiyâ Suresi, ayet : 16
Furkan Suresi, ayet : 59
Şuarâ Suresi, ayet : 24
Rûm Suresi, ayet : 8
Secde Suresi, ayet : 4
Sâffât Suresi, ayet : 5
Sâd Suresi, ayet : 10, 27, 66
Zuhruf Suresi, ayet : 85
Duhân Suresi, ayet : 7, 38
Ahkâf Suresi, ayet : 3
Hucurat Suresi, ayet : 9
Kaf Suresi, ayet : 38
Sebe' Suresi, ayet : 37

Musa Peygamber'in toplumundan Tanrı'nın buyruğuyla boğazlamalarını istediği "sığır" (bakara:inek), "ne kart, ne de körpedir, *ikisi arasındadır*":

Bakara Suresi, ayet : 68

"Hârût ile Mârût" adlı meleklerin, Babil'de, insanlara öğrettikleri "büyü"lerden, "koca ile karısının arasını bozacak türden" olan da vardır:

Bakara Suresi, ayet : 102

Peygamber'e inanan gerçek inanırlar, "bu peygamberler arasında bir ayırım yapmadıklarını" belirtirler:

Bakara Suresi, ayet : 136, 285

Tanrı, peygamberler ve onlarla birlikte "kitab"ları, "insanlar arasında hükmetmek için, gönderdi:

Bakara Suresi, ayet : 213
Alî İmrân Suresi, ayet : 23
Nûr Suresi, ayet : 51

Tanrı, Kıyamet günü, "insanlar arasında hüküm" verecektir:

Bakara Suresi, ayet : 113
Nisâ Suresi, ayet : 141
Nahl Suresi, ayet : 124
Hacc Suresi, ayet : 56, 69

"İnsanlar arasında adaletle hükmetmek" gerekir:
Nisâ Suresi, ayet : 58
Mâide Suresi, ayet : 42

Tanrı, bir zamanlar birbirine düşman olan insanların "kalblerinin arası"nı birleştirip kardeşlik meydana getirmiştir:
Âli İmrân Suresi, ayet : 103

"İnsanların arasını düzeltmek" (ıslah etmek) gerekir:
Bakara Suresi, ayet : 224
Enfâl Suresi, ayet : 1
Hücurât Suresi, ayet : 9, 10

Tanrı, "insanlar arasında, günleri (savaşları, olayları), kimi zaman yararlarına, kimi zaman zararlarına olacak biçimde döndürür":
Âli İmrân Suresi, ayet : 140

"İki kızkardeşin nikahta aralarını birleştirmek (iki kızkardeşle birden evlenmek) haram"dır:
Nisâ Suresi, ayet : 23

"İnsanlar, ne denli çabalasalar da, karıları arasında adaleti-eşitliği gerçekleştiremezler":
Nisâ Suresi, ayet : 129

Kâfirler, "Allah ile Peygamberi'nin arasını açmak" isterler:
Nisâ Suresi, ayet : 150

Musa Peygamber, kendisi ve inanırlarıyla inanmazların "arasını" ayırmasını Tanrı'dan istemiştir:
Mâide Suresi, ayet : 25

Şuayb Peygamber'in inanırları, Tanrı'dan, kendileriyle inanmazların "arası"nı ayırıp hüküm vermesini istemişlerdir:
A'râf Suresi, ayet : 89

Tanrı, "kişiyle kalbinin arası"na girer:
Enfâl Suresi, ayet : 24

Yusuf Peygamber, "kendisiyle kardeşlerinin arasını şeytanın bozduğunu" bildirmiştir:
Yusuf Suresi, ayet : 100

İnsanların içtiği süt, "hayvanların dışkılarıyla kanları arasından" çıkar:
Nahl Suresi, ayet : 66

Meni, "erkeğin arka kemiğiyle kadının göğüs kemikleri arasından çıkar"; insan da ondan yaratılmıştır:
Târık Suresi, ayet : 6, 7

Kur'an okunduğu zaman, "Peygamber'le Ahirete inanmayanlar arasında bir perde" çekilmiştir:
İsrâ Suresi, ayet : 45

Namazda "Kur'an okurken ses ne yükseltilmeli, ne de çok alçaltılmalı, ikisi arasında bir yol tutulmalı"dır:
İsrâ Suresi, ayet : 110

Zülkarneyn, "iki dağın arası"na varınca, orada hiç dil bilmeyen, laf anlamayan bir toplumla karşılaştı:

Kehf Suresi, ayet : 93

Zülkarneyn'e, Ye'cüc ve Me'cüc saldırılarını önlemek için "onlarla kendileri arasında bir sed" yapması dileğinde bulundular:

Kehf Suresi, ayet : 94

"İki dağın arası, dolduruldu ve sed yapıldı:

Kehf Suresi, ayet : 96

Ne savrukluk, ne de cimrilik edilmeli, "ikisi arasında bir yol" izlenmeli:

Furkan Suresi, ayet : 67

"İki deniz arası"nda perde koyan, Tanrı'dır:

Neml Suresi, ayet : 61

Tanrı "acı ve tatlı sulu iki denizi birbirine karıştırmamak üzere salıvermiştir. Aralarında bir engel vardır. Birbirinin sınırını aşmazlar":

Rahman Suresi, ayet : 19, 20

Putataparlar "Tanrı ile cinler arasında bir soy bağı" icat ettiler:

Sâffât Suresi, ayet : 158

Cehennemdekiler, "cehennem ateşiyle kaynar su arasında" dolaşıp duracaklardır:

Rahman Suresi, ayet : 44

"Tanrı'nın, ele geçirilen ülkelerden sağlanan ganimetlerden Peygamberi'ne verdikleri, Tanrı, Peygamber, yakınları, öksüzler, yoksullar, yolcular içindir; *zenginler arasında* dolaşsın diye değildir":

Haşr Suresi, ayet : 7

"Müslümanlarla düşmanları arasında dostluk" kurulacağı (Peygamber) bildirilmiştir:

Mümtehine Suresi, ayet : 7

➤ARAB

Arap, Arap toplumu.

Râğıb el İsfehânî ve kimi yazarlar, Kur'an'daki "Arab" için: "İsmail çocukları" (İsmailoğulları), yani "İsmail'in soyundan gelenler" derler. (Bkz. Râğıb, el Müfredât, "a-r-b".)

Fahruddin Râzî de şöyle diyor:

"Söylendiğine göre, Arab'a 'Arab' denmesi, İsmail çocukları Tihâme kesimindeki 'Arabe' (ya da Urbe?) kökenli olduğu için, ülkelerinin adından dolayı 'Arab' diye adlandırılmışlardır. Arap Yarımadası'nda bulunan ve onların dilini konuşan herkes Arab'dır. Çünkü İsmail çocuklarından türeyip gelmişlerdir. Kimilerine göreyse: Araplara 'Arab' denmesi; amaçlarını anlatabiliyor olmalarındandır. Arapça'da, başka dillerde bulunmayan söz ustalıklarının ve güzel anlatma özelliğinin bulunduğuna kuşku yok..." (Râzî, Tefsir, 16/165.)

Kimileri de şu açıklamada bulunurlar:

"Arab sözcüğü, tarihte ilk kez, Babillilerin Amurru (Batı halkı:Fırat'ın batısında olanlar) dedikleri kesimde oturanlara Arrabu ya da Arrubu (Batılı) biçiminde verilen bir addır. Sami dilinde 'bâdiye' (çöl) sözcüğünün karşılığı. Mısırlılarsa çöl halkı anlamında Şaso, İbrâniler Doğu halkı derlerdi."

(Bkz. Ali Cevad, Tarihu'l-Arab Kable'l-İslam, Bağdat, 1951, 1/169-185; Muhammed Mebrûk Nâfi, Asru Ma Kable'l-İslam, Mısır, 1952, s. 15 ve öteki; Corci Zeydan, el Arab Kable'l-İslam, Kahire, 1939, s. 34 ve ötekiler; Prof. Dr. Neşet Çağatay, İslam Öncesi Arap Tarihi, s. 10, not: 9.)

Arap soybilimcilerce, Arapları şöyle ayırmak bir gelenek olmuştur:

• "El Arabu'l-Arba' " (ya da el Arabu'l-Aribe):

"Asıl Arap"lardır bunlar. Âd toplumu, Semûd toplumu, Amalika (İmlik'ler) adı verilen toplum. Ortadan kalkmıştır hepsi de. Ve hepsinin de Nuh Oğlu Sam'ın soyundan olduğu aktarılır.

• "El Arabu'l-Müsta'ribe". Yani "Araplaşmış Araplar".

Bunlar da *Yemen'de* egemenlikler kurmuş (öyle aktarılır) olanlar ve *Hicaz bölgesi* Arapları diye ikiye ayrılır. Yani bir kesimi güneyli, öbür kesimi kuzeyli. Güneylilere Kahtanoğulları, kuzeylilereyse Adnanoğulları denir. Kahtan ya da Yaktan, aktarmaya göre Nuh'un oğlu Sam'ın soyundan gelme. Adnan da öyle... İsmailoğullarından. İbn Hişam'ın da yer verdiği bir aktarmaya göre, Kahtan da, Adnan da, İsmailoğullarındandır; İsmail (İbrahim Peygamber'in oğlu) tümünün atasıdır. (Bkz. Çağatay, aynı kitap, s. 10-11; İslam Ansiklopedisi, Arabistan maddesi; İbn Hişam, e's-Siret, giriş ve izleyen sayfalar; öteki tarih ve siyer kitapları.)

Arapların "Sami" toplumlardan sayılmaları, yukarıdaki açıklama ve ayırmaların çoğu, Tevrat kökenlidir. Yani genellikle Tevrat'taki açıklamalara dayanır.

Hadislerde Araplar ve Üstünlükleri

• "İmanın yurdu *Yemen*'dir. Fıkıh (dinsel nitelikli kavrayış) Yemen kökenlidir. Hikmet (imanlı bilgi) de Yemenlidir."

(Bkz. Buharî, Meğazî /74; Müslim, İman /82, 86, 88, hadis no: 52.)

• "İman, (özellikle) *Hicaz* halkındadır."

(Bkz. Müslim, İman /92, hadis no: 53.)

• "Üç nedenle Arapları sevin; Sevin çünkü ben Arab'ım. Ve çünkü Kur'an Arapça'dır. Ve çünkü cennet halkının dili Arapça'dır."

(Bu hadisi, Taberânî, Hâkim, Beyhaki aktarır. Daha başkaları da yer verir bu hadise. Bununla birlikte "sened"inin "zayıf" olduğu belirtilir. Ama Aclûnî, Araplarla ilgili olarak bu konuda birçok hadis bulunduğunu, hepsi bir araya gelince bu hadisin de "hasen" basamağına ulaştığının görüleceğini belirtiyor. (Bkz. Aclûnî, Keşfu'l-Hafa, 1/55-56. "Güzel" demek olan "hasen", hadis alanında önemli bir basamaktır.)

• "Arab'ı sevmek imandandır."

(Bkz. Aclûnî, aynı kitap, 1/413, hadis no: 1100. Bu hadise, Râzî de yer veriyor. e't-Tefsürü'l-Kebîr, 16/165. Bununla birlikte bu hadis, "kitüb ü sette"de yer almıyor.)

• "Arap toplumu, Arap olmayan toplumların efendisidir."
(Bu, hadis olarak aktarılırsa da, Aliyyü'l-Kâri, "hadis olarak aslı bulunmadığını" belirtir. Bkz. el Mesnû' Fi Ma'rifeti'l-Hadisi'l-Mevdhud, no: 191, s. 123. Aclûnî de şöyle diyor: "Hadis değildir. Kimilerinin söylediği bir sözdür. Irklar karşılaştırıldığında bu söz doğrudur da. Anlamıyla gerçeği anlatır." Bkz. Keşfu'l-Hafa, 2/75, no: 1723.)

İslam Hukukunda Araplar

İslam hukukunda (fıkıhda), "nikâh"a, yani evlenmeye ilişkin bir bölüm vardır: Denklik (eşitlik) anlamına gelen *"kefaret" (küfüv)* bölümü.

Evlenen çiftin hangi konularda "birbirlerinin dengi" olmaları gerektiği açıklanırken, "neseb"de, yani "soyda, ırkta" da "denk" olmaları gerektiği belirtilir. Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre "koca"nın "karı"sına "ırkta" da "denk" olması gerekir. Hanefî Mezhebi'ne göre altı konuda denklik gereklidir: "Irk"ta (nesebde), "din"de, "dindarlık"ta, "özgür" (hür) olmakta ve "mal varlığı"nda (zenginlikte, yoksullukta), "meslek"te (hirfet). Hanbelî Mezhebi'nde de öyle. Şâfiî Mezhebi'ndeyse, "mal varlığı"nın dışında denklik gerekli. Malikî Mezhebi, "denkliği", yalnızca "din ve dindarlık" konusunda arar. (Bkz. Abdurrahman el Cezîrî, Kitabu'l-Fıkh Ala Mezâhibi'l-Erbaa, 4/54-61.)

"Irk"ta, "denk", "eşit" olmayı gerekli görenlere göre: "Arap olmayan bir koca, Arap olan bir karıya denk değildir". "Çünkü Arab'ın öteki toplumlara üstünlüğü ve şerefi vardır". (Bkz. Kitabu'l-Fikh Alâ Mezâhibi'l-Erbaa, aynı yer; Hidâye, 2/300; Dürer, 1/339; Mecmau'l-Enhür, 1/277 ve öteki fıkıh kitapları.) Bu denklik olmadığı zaman, "kadın"ın "veli"sinin, "şerefli olmayan bu nikâh"a "itiraz hakkı" vardır, itiraz edip "evliliği bozdurabilir". (Bkz. aynı kaynaklar.) Ama, "ırkta denklik", yalnızca "Arap toplumu" için söz konusudur. Yani "Arap olmayan bir kadına, kocasının ırk (neseb) yönünden denk olup olmaması bir anlam taşımaz." (Bkz. aynı kaynaklar.)

"Arap ırkı"ndan olmayan bir kocanın, bu ırktan olan bir kadına "denk" olamayacağını savunan İslam hukukçuları, birtakım hadislere dayanırlar. Bu hadisler arasında şu hadis de var:

"Kureyş'ten olanlar birbirinin, öteki Arap oymakları da birbirinin dengidirler." (Bkz. Hidâye, 2/300.)

"Irkta denkliğe önem vermeyen"ler; bunlar arasında Süfyân e's-Sevrî de şöyle bir hadis ileri sürer:

"İnsanlar, bir tarağın dişleri gibi eşittirler. Arab'ın da Arap olmayana üstünlüğü yoktur." (Bkz. Mecmau'l-Enhûr, 1/276-277.)

"Arab'ın Arap olmayana üstünlüğü"nü savunanlar, "Halifenin yalnızca Kureyş'ten olması gerektiğini" belirten "sahih" (sağlam) hadisleri de kanıt gösterirler. (Bu hadisler için bkz. Tirmizî, Fiten /49; Ahmed İbn Hanbel, 4/185.)

Kur'an'da Araplar Nasıl Tanıtılıyor

Kur'an'da Arapların anlatıldığı belli olan ayetlerde, "Arap toplumu" için kimi nitelemelerin yer aldığı görülür.

"Ümmî (pek okuması yazması olmayan) toplum".

"Ümmî", hem "okuması yazması olmayan", hem de "kitabı olmayan" (kitapsız) anlamına gelir. "Muhammed Peygamber'in gönderildiği toplum"un "ümmî" olduğu bildirilir. (Bkz. Cum'a Suresi, ayet: 2) Bu toplumsa "Arab toplumu"dur. İlgili ayetler için bkz. **KUR'AN, PEYGAMBER, MUHAMMED, ÜMMÎ.**

"Daha önce kendilerine Peygamber gönderilmemiş bir toplum".

İlgili ayetlerden

Kasas Suresi, ayet	: 46
Secde Suresi, ayet	: 3
Yâsîn Suresi, ayet	: 6

Bkz. **PEYGAMBER, MUHAMMED.**

"Lüdd (düşmanlığı çok katı, inatçı) bir toplum":

Meryem Suresi, ayet: 97

أَفَنَضْرِبُ عَنْكُمُ الذِّكْرَ صَفْحًا أَنْ كُنْتُمْ قَوْمًا مُسْرِفِينَ ﴿٥﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Ey Muhammed! Biz Kur'an'ı, Allah'a karşı gelmekten sakınanları müjdelemen ve *"inatçı millet"i* uyarman için senin dilinde indirerek kolaylaştırdık. (Meryem Suresi, ayet: 97.)

Açıklama

Burada "inatçı millet", ayetteki "kavmen lüddâ"nın karşılığıdır. Ve "Arap toplumu" amaçlanmakta. "Mekke kâfirleri". (Bkz. Celâleyn ve öteki tefsirler.)

"Müsrif (aşırılık gösteren) bir toplum":

Zuhruf Suresi, ayet: 5

فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَتُنْذِرَ بِهِ قَوْمًا لُدًّا ﴿٩٧﴾

Anlamı

Siz "müsrif (haddini aşan) bir toplum"sunuz diye, o Kur'an'ı sizden çekip bir yana mı koyalım? (Zuhruf Suresi, ayet: 5.)

Açıklama

Araplara, özellikle de "putatapar Araplar"a yönelik başka nitelemeler de yer alır ayetlerde. Kınamalar, genellikle Mekke putataparlarınadır.

A'râb: Arap "bedevileri" (çöl Arapları, göçebe Araplar ya da Arap köylüleri).

Râğıb, "A'râb"ın, "aslında Arab'ın çoğulu olduğunu, sonra da çölde (köyde ya da göçebe durumunda) yaşayan Araplar için söylendiğini" yazar. (Bkz. el Müfredât, "a-r-b".) Ne var ki, Fahruddin Râzî, A'râb'ın, "A'râbî"nin çoğulu

olduğunu belirtir. Râzî'nin belirttiğine göre, Arap toplumundan olan bir kimseye "Arebî" denirken göçebe durumundaki Araplara da "A'râbî" denir. Bununla birlikte bu göçebelerden kişilere de "Arabî" dendiği olur. Dahası kendilerine "A'râbî" denmesine kızar göçebe Araplar da, "Arabî" denmesini isterler.
(Bkz. Râzî, Tefsir, 16/165.) Bu açıklamalar, Arapça sözlüklerde de yer alır.

"El A'râb" اَلْاَعْرَابُ Kur'an'da on kez geçer:

Tevbe Suresi, ayet	: 90, 97, 98, 99, 101, 120
Ahzâb Suresi, ayet	: 20
Fetih Suresi, ayet	: 11, 16
Hucurât Suresi, ayet	: 14

Birinin (Tevbe Suresi, ayet: 99.) dışındakilerin tümünde eleştirilir. kınanır.

اَلْاَعْرَابُ
اَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَاَجْدَرُ اَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا اَنْزَلَ
اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِه۪ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٩٧﴾ وَمِنَ الْاَعْرَابِ
مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَٓائِرَ عَلَيْهِمْ
دَٓائِرَةُ السَّوْءِ وَاللّٰهُ سَم۪يعٌ عَل۪يمٌ ﴿٩٨﴾ وَمِنَ الْاَعْرَابِ
مَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرُبَاتٍ
عِنْدَ اللّٰهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ اَلَٓا اِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ
ع سَيُدْخِلُهُمُ اللّٰهُ ف۪ي رَحْمَتِه۪ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿٩٩﴾

Tevbe Suresi, ayet: 97-99

Anlamı (Diyanet'in)

Bedevilerin (A'rab'ın) küfür ve nifakları (kâfirlik ve münâfıklıkları), her yönden daha ileridir. Allah'ın peygamberlerine indirdiklerinin sınırlarını bilmemek, onlara daha layıktır. Allah, Bilen'dir, Hakîm'dir. (Ayet: 97.) Bedevilerden, Allah yolunda sarfettiklerini angarya sayanlar ve sizin başınıza belâlar gelmesini bekleyenler vardır. Belâlar onlara olsun. Allah işitir ve bilir. (Ayet: 98.) Bedevilerden, Allah'a ve Ahiret gününe inanan, sarfettiğini, Allah katında ibadet ve Peygamber'in dualarına nail olmaya vesile sayanlar da vardır. Bilin ki verdikleri onlar için ibadettir. Allah, onlara rahmet edecektir. Allah bağışlar ve merhamet eder. (Tevbe Suresi, ayet: 97-99.)

Açıklama

Görüldüğü gibi yukarıdaki ayetlerden ilkinde, "A'râb"ın, yani "kırsal kesim (çöl) Arapları"nın (bedevilerin) genellikle, "kâfirlik"te ve "münâfıklık"ta "çok ileri gittikleri" (eşedd) bildirildikten sonra, bunlar gene de daha sonraki ayetlerde şöyle ikiye ayrılmaktalar:

• Tanrı yolunda harcadıklarını, "angarya sayanlar" ve Müslümanların başlarına "belâlar" gelmesini dileyip bekleyenler.

• Tanrı'ya ve Ahiret gününe tam iman etmiş olarak Tanrı yolunda harcadıklarını "Tanrı'ya yaklaşma" ve "Peygamber'in duası" için bir yol sayanlar.

• "Bedevi Araplar" (A'râb), başlangıçta "neden kâfirlik ve münâfıklıkta çok ileri giden", yani herkesten daha katı kâfirlik ve münâfıklık gösteren bir kesim diye niteleniyorlar?

Fahruddin Râzî, burada beş neden sıralıyor.

Birinci neden:

Çöl ve kır halkı, yabanıl hayvanlara benzer.

İkinci neden:

Çöl ve kır halkını, soğuk ve sıcak hava ele geçirmiştir. Bu havanın egemen olması, şaşkınlık, böbürlenme, kahramanlık, övünme ve gözü kapalı atılganlık türünden huylara yol açar.

Üçüncü neden:

Bedeviler, belirli bir politikanın, bir eğitimin ve düzenin bağlayıcılığı altında bulunmamaktalar. Nasıl doğdularsa öyle yaşarlar. Bu durumda olanların bozgunculukları da başkalarına oranla daha çok olur.

Dördüncü neden:

Sabah akşam Peygamber'in öğütlerini dinleyen, onun doyurucu açıklamaları ve eksiksiz eğitimi ile iç içe olanlarla, buna erişemeyen kimseler (bedeviler) bir olamaz elbette. Bu iki kesim nasıl bir olabilir?

Beşinci neden:

Kent halkıyla kırsal kesim halkı arasında fark olur her zaman. Doğal yetişen kırsal kesim meyvesi, dağ meyvesiyle; bahçe meyvesini karşılaştır! (Râzî, Tefsir, 16/166.)

Tevbe Suresi, ayet: 97'de "Tanrı'nın Peygamber'e indirdiklerinin sınırlarını tanımamakta"da "A'râb"ın başta geldiği bildiriliyor.

Tevbe Suresi, ayet: 101

وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ مُنَافِقُونَ
وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ
سَنُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلَىٰ عَذَابٍ عَظِيمٍ ﴿١٠١﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Çevrenizdeki bedeviler (A'râb) içinde ikiyüzlüler ve Medineliler içinde de ikiyüzlülükte direnenler vardır. Onları siz değil; ancak biz biliriz. Kendilerine iki defa azab edeceğiz. Onlar sonra da büyük bir azaba uğratılırlar. (Tevbe Suresi, ayet: 101.)

Açıklama

Çeviride "münâfıklık", "ikiyüzlülük" anlamıyla karşılanıyor. Ayette, "münâfık" sözcüğüne de "ikiyüzlü" anlamı veriliyor. Bu anlamın doğru olduğu biraz kuşkulu bulunabilir. Çünkü "her münâfık, ikiyüzlüdür", ama "her ikiyüzlü münâfık değildir". Çünkü, "münâfık", kısa anlamıyla "kâfirliğini içinde saklayıp dışa vurmayan, dıştan Müslüman gözüken" kimsedir. Yani aslında, "kâfir"dir. Oysa "ikiyüzlü" olup da "kâfir" olmayan, başka konularda "ikiyüzlülük" eden kimseler de vardır. Bkz. **MÜNÂFIK.**

Yukarıdaki ayette, Medine içinde de, Medine çevresinde de "münâfık" bulunduğu bildiriliyor ve "Medine çevresi" denince, özellikle "bedevi (A'râb'dan) münâfıklar"dan söz ediliyor. Ve münâfıkların, "iki kez cezalandırılacakları" açıklanıyor.

"İki kez ceza" (azab) ne demek?

- "Dünyada hastalıklar ve kabir azabı".
- "Dünyada Peygamber'in açıklamasıyla rezil edilmeleri, ve kabir azabı".

Aktarıldığına göre, bir gün Peygamber hutbede, "ey falanca sen çık, sen münâfıksın, ey filanca sen de çık sen de münâfıksın!" diyerek münâfıkları tek tek çıkarıp rezil etmişti. Yorum: İşte cezanın biri bu rezillik, biri de ölümden sonraki "kabir azabı".

- "Dünyada öldürülmeleri, tutsak edilmeleri, sonra da kabir azabı".
- "Dünyada açlık, korku, sonra da kabir azabı".
- "Dünyada kötü bir son, ölümden sonra kabir azabı".
- "Dünyada mallarından zekât alınması, sonra da kabir azabı".
- "Dünyada horlanır olmaları, sonra da kabir azabı".
- "Cezanın biri: Meleklerin onların yüzlerine ve kıçlarına vurmaları (ölüm sırasında ya da kabirde), öbürü de dirilişteki ceza".
- "Cezanın biri: açlık; öbürü de öldürülme".

Görülüyor ki sonuncu yorumun dışında, "cezalardan birinin dünyada, öbürünün de kabirde olduğu" yorumunda birleşiliyor. (Yukarıdaki yorumlar için bkz. Taberî, Tefsir, 11/8, 9; Râzî, 16/173, 174.)

Taberî, bu yorumlardan hepsinin de doğru olma olasılığının bulunduğunu belirtirken; "ikinci cezanın, kabir azabı olma olasılığı"nın daha güçlü olduğunu savunuyor. (Bkz. Taberî, 11/10.) Fahruddin Râzî'ye göre de en doğrusu, "Cezalardan biri dünyadaki ceza, öbürü de kabirdeki ceza" biçiminde yorumlamaktır.

Buharî de, bu ayeti, "kabir azabı"na kanıt gösterir. (Bkz. Buharî, Cenâiz /87.)

Bu ayetten sonraki üç ayetin anlamı şöyle:

"Bir kesimi, günahlarını boyunlarına almışlardır. İyi ameli kötüsüyle karıştırmıştır bunlar. Olur ki Tanrı bunların tevbelerini kabul eder. Çünkü Tanrı, çok Bağışlayan ve Acıyan'dır. (Ey Muhammed!) Onların mallarından sadaka (zekât) al ki, bununla onları temizlemiş, arındırmış olasın. Onlar için dua et. Çünkü senin duan, onlar için bir güvendir. Tanrı İşiten ve Bilen'dir. Bilmezler mi ki, Tanrı kullarının tevbesini kabul eder ve sadakalar alır. Tevbeleri çok kabul eden ve Acıyan O'dur." (Tevbe Suresi, ayet: 102-104.)

Tevbe Suresi, ayet: 120

مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ
مِنَ الْأَعْرَابِ أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ وَلَا يَرْغَبُوا
بِأَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا
نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا يَطَؤُنَ مَوْطِئًا
يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَيْلًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ
بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ إِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢٠﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Medinelilere ve çevrelerinde bulunan bedevilere (A'râb) savaşta Allah'ın Peygamberi'nden geri kalmak, kendilerini ona tercih etmek yaraşmaz. Çünkü Allah yolunda susuzluğa, yorgunluğa, açlığa uğramak, kâfirleri kızdıracak bir yeri işgal etmek ve düşmana (karşı) başarı kazanmak karşılığında, onların yararlı bir iş yaptıkları mutlaka yazılır. Doğrusu Allah, iyilik yapanların ecrini zayi etmez. (Tevbe Suresi, ayet: 120.)

Açıklama

Tanrı yolunda savaşılırken türlü sıkıntılar çekilebileceği, açlıkla, kıtlıkla karşılaşılabileceği, bunların göze alınması gerektiği ve bunlar için, kâfirleri kızdıracak her tutum ve davranış için Tanrı'nın "iyi amel" (sevap) yazacağı, kâfirlerin topraklarını ele geçirmenin, düşmana karşı başarı kazanmanın, kâfirleri kızdıracak türden şeyler olduğu bildiriliyor bu ayette.

Bir sonraki ayetin anlamı da şöyle:

"Onlar küçük ya da büyük bir harcamada bulunmayagörsünler, bir yolu-dereyi geçmeyegörsünler; onların yararına yazılır. Tanrı, onların yaptıklarının karşılığını, daha güzeliyle (değerlisiyle) vermek için..." (Tevbe Suresi, ayet: 121.)

وَجَاءَ
الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا
اللَّهَ وَرَسُولَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ
أَلِيمٌ ﴿٩٠﴾

Tevbe Suresi, ayet: 90

Anlamı

Ve bedevi Araplardan (A'râb) özür ileri sürenler geldiler. Kendilerine izin verilsin diye. Tanrı'ya ve Peygamberi'ne karşı yalan söyleyenler de (savaşa gitmeyip) oturup kaldılar. İçlerinden kâfir olanları acıtıcı bir azab yakalayacaktır. (Tevbe Suresi, ayet: 90.)

Açıklama

Bundan sonraki, ayetin anlamı da şöyle:

"Güçsüzlere, hastalara ve (savaş için) harcayacak bir şey bulamayanlara, Tanrı ve Peygamberi için öğüt verir oldukları sürece bir günah yoktur. İyilik edenlere günahtan bir yol olmaz. Tanrı çok Bağışlayan ve Acıyan'dır. (Tevbe Suresi, ayet: 91.)

Böylece, kimlerin "savaş"tan (cihaddan) geri kalabilecekleri de bildirilmiş oluyor.

سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَا
أَمْوَالُنَا وَأَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا يَقُولُونَ بِأَلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ
فِي قُلُوبِهِمْ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا
أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا بَلْ كَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١١﴾
بَلْ ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَى أَهْلِيهِمْ أَبَدًا
وَزُيِّنَ ذَلِكَ فِي قُلُوبِكُمْ وَظَنَنْتُمْ ظَنَّ السَّوْءِ وَكُنْتُمْ قَوْمًا
بُورًا ﴿١٢﴾

Feth Suresi, ayet: 11, 12

Anlamı (Diyanet'in)

Bedevilerin (A'râb) savaştan geri kalmış olanları sana "Bizi, mallarımız ve ailelerimiz alıkoydu. Allah'tan bizim bağışlanmamızı dile!" diyecekler. Dilleriyle, gönüllerinde bulunmayanı söylerler. De ki: "Allah size bir zarar gelmesini dilerse, O'na karşı kimin gücü bir şeye yeter? Kaldı ki, Allah, yaptıklarınızdan haberdardır." Aslında siz, Peygamber'in ve inananların, ailelerine bir daha dönmeyeceklerini sanmıştınız. Bu, gönüllerinize güzel görünmüştü de, kötü sanıda bulunmuştunuz. Yok olacak kimselersiniz. (Fetih Suresi, ayet: 11, 12.)

Açıklama

"Savaştan geri kalmak", zarara uğramamak için seçilen bir yol. Ama ya savaşta yengi sağlanıp da "ganimet" elde edilirse? Bu da bir olasılık değil mi? Ganimetten yoksun kalmak bir yitik olmaz mı?

Aynı surenin 15. ayetinde, "savaştan geri kalanlar"ın "ganimetten yoksun kalmak" istemedikleri de bildiriliyor.

Anlamı şöyle:

Savaştan geri kalmış olanlar, siz ganimetleri almaya giderken: "Bırakın biz de sizinle gelelim!" diyeceklerdir. Onlar, Allah'ın sözünü değiştirmek isterler. De ki: "Bize uymayacaksınız. Allah, sizin için önceden böyle buyurmuştur." Size "Hayır, bizi çekemiyorsunuz!" diyecekler. Tersine, kendileri pek az söz anlayan kimselerdir. (Fetih Suresi, ayet: 15.)

Aktarıldığına göre, burada söz konusu olan "ganimet", Hayber Savaşı'nda elde edilen ganimetlerdir. Bu ganimetler, "Hudeybiye Barış Antlaşması"na katılmış olanlara ayrılmıştı. Anlatılmak istenen bu. (Bkz. tefsirler, örneğin, Kurtubî, 16/271; Sâbûnî, 3/221.)

Fetih Suresi, ayet: 16

قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سَتُدْعَوْنَ إِلَىٰ قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ
تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ فَإِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا
وَإِنْ تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Ey Muhammed! Bedevilerden geri kalmış olanlara de ki: "Güçlü kuvvetli bir millete karşı, onlar Müslüman olana kadar savaşmaya çağrılacaksınız. Eğer itaat ederseniz, Allah size güzel ecir verir. Ama daha önce döndüğünüz gibi, yine dönecek olursanız, sizi can yakan bir azaba uğratır." (Fetih Suresi, ayet: 16.)

يَحْسَبُونَ الْأَحْزَابَ
لَمْ يَذْهَبُوا وَإِنْ يَأْتِ الْأَحْزَابُ يَوَدُّوا لَوْ أَنَّهُمْ بَادُونَ فِي
الْأَعْرَابِ يَسْأَلُونَ عَنْ أَنْبَائِكُمْ وَلَوْ كَانُوا فِيكُمْ مَا قَاتَلُوا
إِلَّا قَلِيلًا ﴿٢٠﴾

Ahzâb Suresi, ayet: 2

Anlamı

(Münâfıklar), düşman birliklerinin (ahzab) daha (Medine'den) gitmediklerini sanmışlardı (korkularından). Bu düşman birlikleri (Kureyş kâfirleri ve onlarla birlikte olanlar) geri gelmiş olsalardı, (münâfıklar korkularından Medine'de kalmayıp) Arap bedevileri içinde çölde bulunmayı isterlerdi. Ve size ilişkin haberler sorarlardı. (Bu münâfıklar) sizin içinizde bulunsalardı da (düşmanla) pek az savaşırlardı. (Ahzâb Suresi, ayet: 20.)

قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلٰكِنْ قُولُوا
أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ وَإِنْ تُطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ
لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٤﴾

Hücurât Suresi, ayet: 14

Anlamı (Diyanet'in)

Ey Muhammed! Bedeviler (A'râb) "*inandık!*" *derler. De ki:* "*İnanmadınız ama İslam olduk!*" *deyin.* "*İnanç henüz gönüllerinize yerleşmedi.* Eğer Allah'a ve Peygamberi'ne itaat ederseniz, işlediklerinizden bir şey eksiltmez. Doğrusu Allah bağışlar ve merhamet eder." (Hücurât Suresi, ayet: 14.)

Açıklama

Bu ayette, "bedeviler"in, yani çöl, kır Araplarının "inanma"larının (imanlarının) nasıl bir "inanma" olduğu, açıkça dile getirilmekte.

Kimilerine göre (bunların içinde Buharî de var), burada anlatılan "A'râb", Arap bedevilerinin "münâfık" olanlarıdır. Kimilerine göreyse (İbn Kesîr de bunlar arasında), burada anlatılan "A'râb", Arap bedevilerinin "münâfık" olmayan "Müslüman kesimi"dir. (Bkz. Muhtasaru İbn Kesîr, 3/369.)

"İman"ın başka, "İslam"ın da başka olduğunu ileri sürenler bu ayeti kanıt gösterirler. "İman, İslam'dan daha üstün bir basamaktır. Bu ayet onu gösterir" derler. (Bkz. Muhammed Ali Sâbûnî, Safvetu't-Tefâsir, 3/237.) İmam Gazâlî, İmam Mâtürîdî ve öteki birçok ileri gelen İslam dinbilirleri de, bu ayetin sözlerinin, "iman"ın, "İslam"dan ayrı olduğunu düşündürmüş olabileceğini belirtirler. "İman"la "İslam"ın ayrı olduklarını anlatan başka ayet ve hadisler de gösterilebileceğini yazarlar. Ama aynı dinbilirleri ve genellikle sünnet ehli, "iman" olmadan "İslam"ın, "İslam" olmadan da "iman"ın gerçekleşmiş olamayacağını savunurlar. (Bkz. Gazâlî, İhyau Ulûmiddin, Beyrut 1982, 1/116, 117; Mâtürîdî, Kitabu't-Tevhid, s. 393-401.)

Konu için bkz. **İMAN, AMEL.**

Arapça: Arap toplumunun dili.

Kur'an'da yer aldığı biçimiyle, Arap dili:

عَرَبِيٌّ عَرَبِيٍّ عَرَبِيًّا

Anlamı

Arapça. (Arabiyyun, Arabiyyin, Arabiyyen.)

Nahl Suresi, ayet: 103

وَهٰذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ

Anlamı

"Oysa bu (Kur'an), apaçık bir Arapça'dır". (Ve hâzâ lisanun Arabiyyün mübîn.) (Nahl Suresi, ayet: 103.)

Şuarâ Suresi, ayet: 195

بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ

Anlamı

(Cebrail Kur'an'ı), apaçık bir Arapça dille (indirmiştir). (Bi lisanîn Arabiyyin mübin.) (Şuarâ Suresi, ayet: 195.)

"Arapça" ve "apaçık bir Arapça" anlamlarını dile getiren sözler, Kur'an'da, "Kur'an"ı nitelemek için yer almakta ve on bir kez geçmekte.

Nahl Suresi, ayet	: 103
Yunus Suresi, ayet	: 2

Ra'd Suresi, ayet	: 27
Tâhâ Suresi, ayet	: 113
Şuarâ Suresi, ayet	: 195
Zümer Suresi, ayet	: 28
Fussilet Suresi, ayet	: 3, 44
Şûrâ Suresi, ayet	: 7
Zuhruf Suresi, ayet	: 3
Ahkâf Suresi, ayet	: 12

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِسَانُ الَّذِي
يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَٰذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ

Nahl Suresi, ayet: 103

Anlamı (Diyanet'in)

Andolsun ki, "Muhammed'e elbette bir insan öğretiyor!" dediklerini biliyoruz. *Kastettikleri kimsenin dili yabancıdır. Kur'an ise, fasih Arapça'dır.* (Nahl Suresi, ayet: 103.)

Açıklama

"Kast edilen", yani "Muhammed'e öğretiyor" denerek ileri sürülen, sözü edilmek istenen kimse kimdir?

Tefsirlerde, (örneğin Taberî'de), bu ayet, Furkan Suresi'nin 4. ve 5. ayetleri ve başka ilgili ayetler yorumlanırken birtakım adlar aktarılır:

Bel'am

Mekke'de Hıristiyan bir köleydi. Peygamber'e bu kölenin öğrettiğinin ileri sürüldüğünü aktaranlar arasında İbn Abbas da var.

Yâiş

Muğîreoğulları'nın kölesiydi. Peygamber'e bu kölenin öğrettiğinin söylendiği İkrime'den aktarılıyor. Katade'den de... Ancak, Katade'den aktarıldığına göre Yaîş, Hadramîoğulları'nın kölesiydi.

Cebr

Hadramîler'den Beyâzaoğulları'nın kölesiydi. Söylentiye bu kölenin konu olduğu, İbn İshak'tan aktarılıyor. Başka bir aktarmaya göre de, Peygamber'e öğrettiği ileri sürülen bu köle, Amiroğulları'nın kölesiydi.

Yesâr

Aktarıldığına göre, Yesâr da, Cebr gibi Hadramîler'in kölesiydi. Cebr'le

Yesâr'ın Peygamber'e birlikte öğrettiklerinin söylentilere konu olduğu da ileri sürülüyor.

Adas

Abduluzza Oğlu Huvaytıb'ın kölesiydi.

Selman Fârisî (ö. M. 655.)

Kölelikten, Müslüman olup özgürlüğe kavuşmuş. Peygamber'in yakın arkadaşları arasına girmişti. Müslümanlığı Hicretten sonra gerçekleşmişti. Hendek Savaşı'nda (M. 627), düşmanlara karşı, savunma önlemi olarak hendek kazılmasını Peygamber'e Selman Fârisî'nin önerdiği aktarılır. Selman el Fârisî, İran (fars) kökenli Selman demek. Yani Selman aslında İranlıydı. Kutsal kitap (Tevrat) bilirlerindendi. Serahsi'nin ve başkalarının yazdıklarına göre, İslam'a giren İran kökenli Müslümanlar, ondan, Kur'an'ın kimi önemli surelerini Farsça'ya çevirmesini istemişler, o da bu işe girişmiş, Fatiha'yı Farsça'ya çevirmişti. (Bkz. Serahsî, Mebsût, 1/37.) Yukarıdaki adlar için bkz. Taberî, Tefsir, 14/119, 120; Râzî, 24/50.)

Bunlar tek tek söylentiye konu oldukları gibi tümünün konu olduğu da aktarılır. Çünkü, Furkan Suresi'nin 4. ve 5. ayetlerinde şöyle deniyor:

"Kâfirler, 'Bu Kur'an, Muhammed'in uydurmasıdır. Ona başka bir *topluluk* yardım etmiştir!' diyerek haksız ve asılsız bir söz uydurdular. 'Kur'an, öncekilerin masallarıdır. *Başkalarına yazdırılıp* sabah akşam ona okunmaktadır' dediler. (Furkan Suresi, ayet: 4, 5.)

Nahl Suresi'nin yukarıda sunulan 103. ayetinde şu bildiriliyor:

• "Muhammed'e bir insan öğretiyor" diyorlar.

• Oysa "öğrettiğini ileri sürdükleri" kimse bir "yabancı"dır, "Arap" değildir (A'cemî).

• "Kur'an"sa, "düzgün bir Arapça"dır.

• Kur'an'ı, o ileri sürdükleri kimse Peygamber'e öğretmiş olsaydı, Kur'an böylesine "düzgün bir Arapça" olur muydu?

• Olmazdı. Öyleyse, Kur'an'ı Peygamber'e "falanca öğretti" derlerken, kâfirler uyduruyorlar, iftira ediyorlar.

Kur'an'da Arapça Olmayan Sözcükler

Kur'an'da "Arapça olmayan" (A'cemî) sözcükler var mıdır?

Süyûtî gibi Müslüman incelemeciler, Kur'an'da "Arapça olmayan sözcükler"den örneklere yer verirler. Örneğin "Rumca", yani Yunanca, İbranca, Süryanca, "Kıptîce" (eski Mısır dili), Habeşçe kökenli sözcükler...

Bunlar, için bkz. **KUR'AN**.